

**REPERTORIUL
MONUMENTELOR
DIN
JUDETUL BIHOR**

1974

Orice corespondență se va adresa Muzeului „Țării Crișurilor” — Oradea, Str. Stadionului, nr. 2, Telefon: 1 27 25

Toute correspondance sera envoyée à l'adresse: Muzeul „Țării Crișurilor”, Oradea, Str. Stadionului 2, Telefon: 1 27 25 Roumanie

Please send any mail to the following address: Muzeul „Țării Crișurilor”, Str. Stadionului nr. 2, Oradea Telefon: 1 27 25 Rumania

Richten Sie bitte jedwelche Korespondenz an die Adresse: Muzeul „Țării Crișurilor”, Str. Stadionului nr. 2, Telefon 1 27 25 Oradea, Rumänien

Repertoriul a fost elaborat de: Toma Béczy, Liviu Borcea, Nicolae Chidioșan, Gabriela Crișan, Sever Dumitrașcu, Viorel Faur, Ion Godea, Elena Grigorescu, Rodica Hircă, Doina Ignat-Sava, Tiberiu Jurcsák, Ion Marinescu, Ana Marossy, Tereza Mózes, Ivan Ordentlich, Ion Paina, Rozalia Poliș, Ecaterina Sasu, Susana Tóth, Mariana Zintz.

Redactor responsabil: SEVER DUMITRAȘCU

Repertoriul întocmit de colectivul Muzeului Țării Crișurilor din Oradea a încercat să cuprindă, într-o descriere succintă, impusă de natura lucrării, stadiul cunoștințelor autorilor asupra monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, arhitectonice și de artă din Oradea și județul Bihor.

Ne dăm seama că nu am izbutit să culegem toate datele și nici majoritatea lor. Repertoriul are, de asemenea, unele greșeli inerente, pentru care nu cerem circumstanțe atenuante, ci critica la obiect din care să rezulte noi informații și lămurirea cât mai adecvată a problemelor ce se vor ridica.

Repertoriul se adresează tuturor celor interesați, specialiștilor, profesorilor, organelor locale, elevilor și studenților, amatorilor, de la care așteptăm și cuvenitele informații viitoare pentru completarea datelor ce le deținem.

Această lucrare va provoca și supărări, chiar proteste. Avertizăm de la bun început că ele sînt întemeiate și noi le merităm, căci deși ne-am străduit, n-am izbutit să dăm o lucrare pe măsura dorințelor noastre.

Se vor „supăra” pe această lucrare nu numai specialiștii, care pentru datele inedite sau necunoscute o vor folosi în lucrările lor, ci și localnicii, profesorii, studenții, elevii văzînd că localitatea lor nu apare cu descoperiri, cu monumente.

Pe acest temei (anunțăm anticipat că am efectuat o anchetă scrisă privind acest repertoriu în toate comunele și localitățile județului primind numeroase răspunsuri excelente pentru care aducem sincere mulțumiri, dar și multe localități de unde — școlile mai ales — nu ne-au dat nici un răspuns) ne gîndim că vom obține noi informații și date profitabile nu numai pentru evaluarea lor științifică, pentru cercetarea viitoare, ci, în primul rînd pentru inventarierea, restaurarea, conservarea și asigurarea perpetuă a patrimoniului virtual de monumente și valori ale județului nostru.

Încercarea aceasta — prima de acest gen privind patrimoniul real și virtual al județului nostru și prima de această amploare în literatura de specialitate consultată deseori, va rămîne, nădăjduim, un instrument indispensabil de lucru pentru toți cei interesați.

Tuturor celor care ne vor ajuta să completăm acest repertoriu — chiar dacă inițial se vor supăra pe greșelile lucrării — le aducem cele mai calde mulțumiri.

SEVER DUMITRAȘCU
Directorul Muzeului Țării Crișurilor

MONUMENTE ARHEOLOGICE

LISTA ABREVIERILOR

- ACMIT=*Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice pentru Transilvania, Cluj, I—IV, 1926—1931—1938*
- AĒ=*Archeológiai Értesítő*
- AISC=*Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj*
- BER. R.G.K.=*Deutsches Archäologisches Institut Bericht der Römisch — Germanischen Kommission*
- N. CHIDIOȘAN, *Grupa Suciuc de Sus=Contribuții la cunoașterea grupei Suciuc de Sus în contextul epocii bronzului din Crișana, SCIV, 2, 1970.*
- S. DUMITRAȘCU, L. Mărghitan, *Așezări și descoperiri dacice I=Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României din sec. II. î.e.n.—II. e.n., Sargetia, VIII, Deva, 1971, pp. 45—55*
- S. DUMITRAȘCU, *Așezări și descoperiri dacice I,=Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României în sec. II—IV e.n., în Lucrări Științifice, II, Oradea, 1968, pp. 239—256*
- S. DUMITRAȘCU, *Cetăți dacice în Crișana=Așezări fortificate și cetăți dacice în partea de vest a Munților Apuseni, Crisia II, Oradea, 1972, pp. 121—148*
- S. DUMITRAȘCU, *Descoperiri din sec. IV—V e.n.=Descoperiri arheologice din sec. IV—V e.n. în județul Bihor, Centenar Muzeal Orădean, Oradea, 1972, pp. 197—209*
- ESA=*Eurasia Septentrionalis Antiqua*
- F.A.=*Folia Archeologica*
- I. GLODARIU, *Considerații=Considerații asupra circulației monedei străine în Dacia (sec. II. î.e.n.—I. e.n.), Acta M.N., VIII, Cluj, 1971*
- D. IGNAT, *Rep.=Repertoriul descoperirilor neolitice din Bihor, Crisia, III, Oradea, 1973*
- MATERIALE=*Materiale și Cercetări Arheologice, București*

- I. ORDENTLICH, *Aria*=*Aria de răspîndire a culturii Otomani de pe teritoriul României, Marmația, II, Baia Mare, 1971*
- M. ROSKA, *Repertoriu*=*Erdély Régészeti Repertoriuma, I, Öskor, Cluj, 1942*
- M. RUSU, *Die Verbreitung*=*Die Verbreitung der Bronzehorte in Transilvaniei von Ende der Bronzezeit in die mittlere Hallstattzeit, Dacia, N.S. VII, 1963,*
- I. SABĂU, *Circulația*=*Circulația monetară în Transilvania sec. XI—XIII în lumina izvoarelor numismatice, SCN, II, București, 1958*
- SCIV=*Studii și Cercetări de Istorie Veche*
- SCN=*Studii și Cercetări de Numismatică*
- AL. VULPE, *ÄXTE*=*Äxte und Beile in Rumänien, I, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung IX, 2 Band, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1970*
- VL. ZIRRA, *BEITRÄGE*=*Beiträge zur Kenntnis des Keltischen Latène in Rumänien, in Dacia, XV, 1971*

Semnăturile autorilor au fost prescurtate după cum urmează:

NC=Nicolae Chidioșan
 SD=Sever Dumitrașcu
 DIS=Doina Ignat-Sava
 IO=Ivan Ordentlich

N O T Ă

Localitățile centre de comună sau orașe sînt indicate numai cu denumirea. În localitățile marcate cu x nu există monumente.

1. Abram*

(IO)

2. Abrămuț

În anul 1907 la locul numit „Muntele bătrîn” (Öreg hegy) au fost descoperite întimplător resturile unui *mormînt* de inhumăție care avea ca inventar 4 *cataram*e de aur, datate în epoca prefeudală (sec. IV—VI).

(NC)

3. Adoni, com. Tarcea

← Din locul numit „Ferma lui Wagner” (Wagner tanya) provine un *topor* de piatră de tip calapod, databil în epoca neolitică.

În „Insula Körtös” a fost descoperit un *tîrnăcop* de aramă cu brațele în cruce, aparținînd epocii eneolitice. Dintr-un loc neprecizat de pe raza localității în anul 1904 a fost descoperit un *disc* de aur ornamentat. În fosta vie „Szilasy” a fost descoperit la începutul secolului un *mormînt* de inhumăție avînd ca inventar un *topor* de bronz de tip Adoni, o *brățară* din bronz și un *lanț* de aur. La marginea nordică a localității pe o insulă situată într-un braț mort al râului Er, așezare aparținînd culturii Otomani. Toate aceste descoperiri se pot încadra în epoca bronzului.

Din locul „Pociaroș” provine un fragment de *vas* de la începutul epocii prefeudale.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 79 sq; I. Ordentlich, *Aria*, p. 20; Al. Vulpe, *Ăxte*, p. 62

(IO)

4. Albești* com. Răbăgani

(SD)

5. Albiș, com. Buduslău

În locul numit „Sikmar”, așezare neolitică de unde provin numeroase *fragmente* *ceramice*.

De pe teritoriul localității dintr-un punct neprecizat se cunoaște un *celt* și un fragment de *deșeu* de turnare din epoca bronzului.

(IO)

6. Aleșd

În hotarul localității într-un punct neprecizat așezare din epoca neolitică de unde provin numeroase *așchii* de obsidian și *dăltițe* de piatră.

Dintr-un punct neprecizat provine un *tîrnăcop* de aramă din epoca eneolitică.

Tot dintr-un loc neprecizat provine un *celt* și o *seceră*, ambele din bronz, atribuite fazei Bronz D.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 79; idem, *A rézcsákányok*, în *Közlemények*, Cluj, 1942, II, v. 1, p. 34; M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 205.

(I O)

7. Almașul Mare*, com. Balc

(I O)

8. Almașul Mic*, com. Balc

(I O)

9. Almașu Mic*, com. Sirbi

(SD)

10. Alparea*, com. Oșorhei

(SD)

11. Ant*, com. Avram Iancu

(I O)

12. Apateu*, com. Nojorid

(SD)

13. Arpășel*, com. Batăr

(SD)

14. Aștileu

În peștera „Igrița” din hotarul comunei s-a descoperit un tezaur compus din 26 *denari* romani imperiali după cum urmează: Antoninus Pius (138—161) — 8 denari; Faustina Senior (+140) — 1 denar; Marcus Aurelius (161—180) — 8 denari; Lucius Verus (161—169) — 3 denari; Lucilla (+ 183) — 1 denar; Commodus (176—192) — 4 denari; Crispina (177—182) — 1 denar. Piesele *tezaurului* se înscriu între 147—191, avînd un grad de uzură accentuat, fapt ce indică ascunderea tezaurului spre sfîrșitul secolului

II e.n. Tezaurul a fost descoperit pe valea Crișului Repede în afara granițelor provinciei romane Dacia, el dându-ne relații despre schimburile comerciale dintre dacii liberi și provincia imperială pe de o parte și demonstrând, probabil, existența unui drum comercial pe valea Crișului Repede în antichitate.

E. Chirilă, I. Emödi, Z. Nánási, *Descoperiri monetare antice în Transilvania*, în *Acta M N*, 1971, pp. 567—568.

(S D)

15. **Ateaș**, com. Cefa

În apropierea localității așezare tip tel nefortificată aparținând culturii Otomani faza II din epoca bronzului.

I. Ordentlich, *Aria*, p. 21.

(I O)

16. **Aușeu***

(I O)

17. **Avram Iancu***

(S D)

18. **Balc**

Din apropierea Sanatorului de Neuropsihiatrie provin numeroase *fragmente ceramice* aparținând epocii neolitice, epocii bronzului (cultura Otomani) și La Tèneului dacic. Într-un loc neprecizat în anul 1899 a fost descoperit un *depozit* de obiecte din bronz aparținând epocii bronzului. În pădurea din apropierea localității s-a găsit un *fragment ceramic* aparținând probabil perioadei prefeudale.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 35

(I O)

19. **Batăr**

Monede romane imperiale, provenind din această localitate au ajuns în anul 1910 în Muzeul din Oradea, fiind înregistrate în vechile registre sub nr. 285—288. Piesele au fost emise în vremea următorilor împărați: Hadrian — 2; Antoninus Pius — 2; Commodus — 2; Gordian — 2; și se pare că au făcut parte dintr-un *tezaur*

de monede romane imperiale care circulau în sec. II—III e.n. în lumea dacilor liberi din Crișana.

B. Mitrea, în *Dacia*, XI, 1967, Nr. 44, p. 385.

(SD)

20. **Băi Felix***, com. Sînmartin

(NC)

21. **Băile 1 Mai**, com. Sînmartin

În apropierea ștrandului cu valuri, pe malul stîng al pîrîului Peța au fost descoperite cîteva *fragmente ceramice* neolitice și *amulete de piatră*.

Din anul 1884 de pe raza băilor provine o *monedă* imperială romană (Faustina junior).

Inventarul Muzeului „Țării Crișurilor”

(NC)

22. **Băița**, oraș Nucet

În hotarul satului sînt cunoscute nu numai speologilor ci și arheologilor următoarele *peșteri*: Peștera de la „Păreții Corlatului”; „Izvorul Crișului Negru”; Peștera de la „Văruța”; peștera de la „Dosul Broscoiului”. Nu cunoaștem, pînă în prezent nici o descoperire arheologică din aceste peșteri.

(SD)

23. **Băița Plai***, oraș Nucet

(SD)

24. **Bălaia***, com. Tileagd

(SD)

25. **Băleni***, com. Lazuri de Beiuș

(SD)

26. **Bălnaca**, com. Șunciuș

În apropierea localității din peștera „Piatra Roșie” (Vöröskői barlang) provin mai multe obiecte de bronz, dintre care amintim două *seceri*, atribuite epocii Hallstatt.

În peștera „Piatra Morii” au fost găsite *fragmente de ceramică* din faza de trecere spre epoca bronzului și un fragment de *ceașcă hallstattiană*.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 35 sq.

(I O)

27. **Bălnaca Groși***, com. Șuncuiuș

(I O)

28. **Beiuș**

În „Pădurea Delanilor” se cunosc 32 *tumuli* dintre care unul cercetat sistematic fără a se obține vreun rezultat concludent.

(I O)

29. **Beiușele***, com. Curățele

(S D)

30. **Belfir**, com. Tinca

În hotarul satului s-au găsit întâmplător *topoare* de piatră din neolitic și un *nucleu* de obsidian.

Dintr-un loc neprecizat au ajuns în Muzeul de Științele Naturii din Tinca o *rîșniță* circulară de calcar și mai multe fragmente de *oale* lucrate la roată din pastă fină de culoare cenușie, ornamentate cu benzi de linii simple și în val caracteristice ceramicii *dacilor liberi* de epocă romană din sec. III. e.n. (?)

S. Dumitrașcu, *Așezări și descoperiri dacice I*, p. 245.

(S D)

31. **Belejeni***, com. Drăgănești

(S D)

32. **Berechiu***, com. Cefa

(S D)

33. **Betfia***, com. Sînmartin

(S D)

34. **Bicaci**, com. Cefa

În pădurea din apropierea localității a fost găsit un *depozit* de obiecte de bronz databil în Bronz D. În locul numit „Babastyai”, *celt* din epoca bronzului.

Dintr-un loc neprecizat provin două *monede* de aur imperiale romane emise de Theodosius.

M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 205.

(I O)

35. **Bicăcel***, com. Lăzăreni

(S D)

36. **Biharea**

Pe terasa stîngă a pîriului Ceşmeu, în partea de nord-est a satului, în dreapta şoselei Oradea—Satu Mare, se află *Cetatea de pămînt* de la Biharea, cetatea lui Menumorut, cum este denumită în tradiţia locului, cunoscută încă din secolul trecut. Ulterior, în perioada interbelică şi mai ales după efectuarea unor săpături sistematice în ultimii ani, arheologii şi istoricii şi-au dat seama că cetatea de pămînt de la Biharea s-a ridicat în *perimetrul unei staţiuni arheologice* cu mai multe nivele de locuire, cele din epoca veche (din antichitate), *prefeudalism*, şi *feudalismul timpuriu* (demonstrînd o *continuitate de civilizaţie autohtonă*, în epoca dacică, în vremea dacilor liberi de epocă romană şi post romană şi în cea românească din feudalismul timpuriu.

a) Chiar şi epocile străvechi (preistorice) sînt bine reprezentate prin descoperiri arheologice. La sud de cetatea de pămînt şi pe locul cetăţii se întindea în *neolitic* o aşezare aparţinînd purtătorilor culturii Tisa, cărora le urmează sau îi continuă în eneolitic elemente, purtători ai culturilor Baden şi Coţofeni.

b) Cultura protothracică *Otomani* (II—III) este reprezentată la Biharea prin ceramica descoperită în aşezarea de la sud de cetate, la locul „Cărămidărie” şi probabil în *depozitul de bronzuri* de la sfîrşitul acestei epoci şi începutul hallstattului, depozit încadrat cronologic de M. Rusu, specialist în depozitele de bronzuri de pe teritoriul patriei noastre, în seria de depozite Cincu—Suseni (Ha A₁).

c) Dacii din epoca *arhaică* a civilizaţiei lor (Hallstattul mijlociu şi tîrziu, de la începutul La Tèneului) au ridicat, după părerea noastră şi după cîte cunoaştem pînă în prezent, o *cetate de o formă neregulată* pe terasa Ceşmeului, așa numita „Cetate a Feteilor” parțial acoperită şi probabil parțial refolosită în cadrul mării

cetăți patrolaterale de la începutul feudalismului românesc, a feudalismului timpuriu din centrul Europei.

În partea de sud a cetății, la locul „Lutărie” și în cetate apare un strat arheologic compact, dacic hallstattian (C și D) și de la începutul La Tèneului (sec. IV—II î.e.n.). În secolul al IV-lea, î.e.n., poate la începutul sec. III î.e.n. *dacilor de la Biharea* li se adaugă un contingent de *populație celtică*, clar identificată în așezare prin *ceramica sa specifică*, cu forme caracteristice și *mult grafit* în pastă. Poate împotriva celților sau în tovărășie cu celții, apărându-se de alți invadatori (romani?) au ridicat dacii de la Biharea *cetatea de pământ* numită azi *Cetatea Fetelor*. O cetate dacică, o locuire dacică sigură la Biharia presupusese corect, desigur în limitele altor cunoștințe, și P. Cséplö, arheolog orădean, la începutul sec. XX.

d) Știm astăzi *sigur*, pe baza materialului concret, *ceramică, unelte, ustensile, podoabe*, că dacii de la Biharea continuă să locuiască în vechea lor așezare (poate și în cetate — *Cetatea Fetelor*) și în *epoca romană*, singuri sau alături de celții localizați lângă așezarea dacică, în cazul în care nu se vor fi asimilat în masa populației dacice.

Alături de *ceramica dacică tipică* (lucrată cu mâna și la roată) s-a descoperit la Biharea (mai ales lângă colțul de nord-est al cetății) și multă *ceramică romană, terra sigillata*, ceramică cărămizie și gălbuie de factură romană provincială. *Așezarea dacică de epocă romană* se întindea în partea de nord-est a cetății și pe locul actualei cetăți (cetatea mare, patrolateră de pământ). Această realitate, locuirea stațiunii în epoca romană a fost observată just și de P. Cséplö și J. Karácsonyi, încă acum mai bine de șapte decenii.

e) Așezarea este locuită în continuare și în sec. IV—VI e.n. Arheologul clujean M. Roska a dezvelit în săpăturile sale din 1924—1925 *morminte din sec. IV e.n.*, iar S. Dumitrașcu în anul 1973 cu ocazia săpăturilor efectuate în cetate și la locul „Lutărie” a descoperit *ceramică, unelte și podoabe* din sec. IV—V e.n., dintre care amintim *două câni*, una mai mică și a doua cu buza lobată și toarta torsionată, imitând piese de metal. În anul — 1954 M. Rusu a dat la iveală, cu ocazia efectuării săpăturii sale de salvare, de un *bordei din sec. V—VI e.n.* Ceramică din sec. VI e.n. a fost descoperită și mai apoi, în săpăturile lui S. Dumitrașcu din 1973.

f) Un bogat nivel autohton, *românesc*, din sec. VII—X e.n. a ieșit la iveală în urma săpăturilor din anul 1973 efectuate în cetate și în așezarea de la sud de cetate la locul „Lutărie”. Au fost descoperite *unelte, ustensile* (rișnițe, greutatea de lut etc.) și *ceramică*:

1. lucrată cu mina, neornamentată.
2. lucrată la roata încetă și ornamentată cu linii simple sau linii în val, trase timid pe pasta moale a vaselor.
3. lucrată la roata rapidă (pe alocuri mai păstrind elemente tehnologice de factură post romană, eventual germană veche) și ornamentată cu *benzi de linii simple sau în val, uneori intercalate*.

Se pare că în sec. VII—VIII lângă satul românesc de la Biharea s-au așezat și un grup de slavi, care vor conviețui cu populația autohtonă și care vor fi asimilați de aceștia în secolele următoare (IX—XIII). Acest proces pare a se oglindi în studierea ceramicii din așezare, unde, începând cu sec. VIII începe să predomine ceramica autohtonă, neslavă, ornamentată în maniera tradițională a lumii romanice din Dacia, deosebită de ceramica slavă arhaică, de cea turcomană (avară, pecenegă sau cazară?) sau mai târziu de cea maghiară.

După câte ne dăm seama pînă în prezent, în sec. VIII—IX a fost ridicată *cetatea patrulateră de pămînt* — cetatea lui Menumorut. Construirea cetății de la Biharea de populația locului în sec. VIII—IX a fost observată, pe criterii istorice, de geografie istorică și de medievistul maghiar Gy. Györffy. *Cetatea patrulateră de pămînt de la Biharea* indică, după părerea noastră, prin forma sa, o origine sudică, remanent *romană* sau mai degrabă *bizantină*, deosebită de cetățile slave din centrul Europei de tipul *Staré—Mesto—Mikulcice*, care au forme neregulate, arhaice. În această cetate s-au dat luptele dintre populația românească, poate împreună cu slavii localizați în aceste teritorii și cetele maghiare din sec. X e.n. Sintetizînd știrile istorice și arheologice istoricul Ștefan Pașcu scria despre cetatea de la Biharea următoarele: „Castrul Biharea era centrul voievodatului lui Menumorut, cetatea de reședință a voievodului: aici se organizează cea mai îndârjită rezistență; de soarta acesteia era legată soarta „țării” Crișurilor; aici au găsit maghiarii mari bogății. Castrul Biharea este lăsat mai departe în stăpînirea lui Menumorut — dinpreună cu

un vast hinterland al acesteia, spre sud pînă la Crișul Alb — după împăcarea dintre „ducele” Bihorului și „ducele Arpad”.

După părerea lui M. Rusu nu ar fi exclus ca cele 8 morminte de călăreți descoperite pe dealul „Șumuleu” (orientate est-vest, cu capul spre apus și picioarele spre răsărit, cu inventar caracteristic maghiar pentru prima jumătate al sec. X e.n.: *podoabe* — inele de tîmplă, brățări, *arme* — vîrfuri de săgeți, topoare, o sabie; *ustensile* — amnare; *piese de harnasament* — zăbale, scărițe de șa; la picioarele morților fiind depuse capete de cal) „să fi aparținut ungușilor căzuți în lupta pentru cucerirea cetății”. Se pare că din această vreme datează și cele câteva fragmente ceramice nelocale găsite în cetate și care ar putea indica o prezență străină, dar temporară, în mijlocul comunității locale din cetate, eventual a pecenegilor care au avut o vreme dominația politică și în aceste părți.

g) Atît în cetate cît și în așezarea de lîngă cetate viața comunității locale va continua în vechile coordonate în sec. X—XI, după trecerea evenimentelor pomenite în *Cronica* lui *Anonymus*. În săpăturile din 1973 s-a descoperit *ceramică și piese de inventar* datînd din aceste secole. Ceramica păstrează trăsăturile sale caracteristice din sec. VIII—IX, este o continuare organică, tehnologică, tipologică și stilistică a ceramicii locale — lucrată la roata rapidă și ornamentată cu benzi de linii simple și în val. Sporadic își fac loc elemente noi — ceramică imitînd pe cea *bizantină*, ornamentată cu linii incizate — striuri (Kammstrich) și ceramică ornamentată cu roțița, probabil de proveniență central-europeană. La „Lutărie” s-au descoperit resturile unei *locuințe* datînd din aceste secole. Acestea i se adaugă cele două *cuptoare* săpate, în 1954 de M. Rusu, la locul „Cărămidărie”, datate, de asemenea în sec. X—XI. Aceste elemente de cultură materială, ca de altfel și știrile istorice, întăresc părerea că vechea comunitate din așezarea autohtonă de la Biharea, continuă să viețuiască în vechile sale coordonate în acest secole (căreia, se pare că i se adaugă și elemente pecenego-cumane în sec. XI) și mai apoi în sec. XII—XIII. Acestor secole le corespunde nu numai descoperirea de *ceramică, unelte, ustensile* ci și cele peste 500 morminte (506 dezvelite de M. Roska în 1924—25 și 18 dezvelite de M. Rusu în 1954) din cimitirul de la locul „Cărămidărie”, la sud de cetate, din care *lipsește cu desdăvîrșire armele*. Au fost găsite în schimb *podoabe* — inele de tîmplă, coliere, brățări, pandantive, mărgelile din pastă și sticlă, monede, vase, arătînd un cimitir

13

al unei comunități pașnice, vechea așezare, dezvoltată poate, mărită, făcând față noilor condiții istorice.

Și în incinta cetății, sub nivelul din sec. XI—XIII, au fost descoperite în 1973 încă 9 *morminte* (probabil un alt cimitir) cu *inventar foarte sărac* (inele de bronz și argint), și care, deocamdată, din lipsa monedelor, a inventarului concludent și a unor analize antropologice ferme nu pot fi datate și atribuite cu precizie, din punct de vedere etnic.

Deținem în schimb concluziile unui studiu recent de antropologie publicat de Olga Necrasov în care se concludă că scheletele din cimitirul de la Biharea — „Cărămidărie” prezintă *certe urme de asemănare cu două grupuri de schelete de la sud-est de Carpați, o populație brahicefală cu evidente urme mediteranoide, cu unele elemente protoeuropoide și nordice, după opinia cercetătoarei amintite, ele formează o serie autohtonă, diferită de seria slavă de tip moravian de la Ciumbrud.*

Din secolele XIII/XIV mai amintim descoperirea la Biharea, pe lângă ceramică, a unor *pinteni de fier cu roțiță*, restul elementelor de cultură materială, mai târziu nu interesează rîndurile de față.

h) Se cuvine în schimb să amintim că cetatea de la Biharea, legată de începuturile istoriei noastre medievale, pomenită în *Cronica lui Anonymus*, va fi și prima cetate din istoria Transilvaniei care ne-a rămas atestată în documentele de cancelarie ale evului mediu, deci cea mai veche atestare documentară în zonă din anul 1075 (v. *Documente privind istoria României, Seria C, Transilvania, I, Buc., 1954, Documentul nr. 1; Codex Diplomaticum et epistolaris Slovaciae, Bratislava, 1971, Documentul Nr. 58*).

De altfel secolul al XI nu a fost liniștit pentru vechea așezare. Feudalitatea catolică încearcă să se înstăpînească asupra cetății și asupra ținutului înconjurător. Tocmai pentru concretizarea unei atari politici, pentru îngenuncherea forțelor locale și a influenței Împărăției bizantine se va încerca stabilirea la Biharea a unei episcopii catolice încă în 1061 (cu un episcop originar din Namur Lotharingia). Se pare însă că această încercare nu a dat rezultate scontate și Ladislau I, după 1093—1094, întemeind Capitlul din Oradea, va implica și mutarea aici a episcopiei de la Biharea. Pierzîndu-și importanța religioasă, Biharea va mai deține o vreme primatul puterii comitatense în Bihor, pînă cînd, în rivalitatea

dintre Biharea și Oradea, așezarea de pe Crișul Repede își va câștiga întințitatea. Era aceasta și o expresie a rezistenței vechilor realități autohtone, în lupta cu feudalitatea catolică, care va fi nevoită, pentru a-și asigura supremația să ridice un alt centru politic și religios, Oradea de dinainte de invazia tătară și de după 1241/42. De altfel, Biharea, împrejurimile sale, au fost călcate de pecenegi și cumani (uzi) în 1068 și 1091, invazie turcomană, ce a contribuit, probabil, la reducerea importanței politice a vechii așezări și a cetății sale de pe terasa pîrului Ceșmeu, de la poalele Munților Plopișului. În locul vechii cetăți și a așezării de odinioară va rămîne doar un sat obișnuit dăinuind pînă astăzi în haina dobindită în deceniile și secolele evului mediu transilvan.

P. Cséplő, *Régészeti ásatásokról a Bihari várban*, în *AE*, XXI, 1901, pp. 69—72; J. Karácsonyi, *Ásatásával a Bihari földvárban*, în *AE*, XXI, 1901, pp. 72—74; I. G. Russu, M. Serban, N. Metioc, T. Farkas, M. Rusu, *Date antropometrice asupra populației vechi „Cetea Biharea”*, în *Articole și lucrări științifice*, IMF-Cluj, 1954, p. 51 și urm; M. Rusu, *Contribuții arheologice la istoricul cetății Biharea*, în *AIIC*, III, 1960, pp. 18—22; Gy. Györfly, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, Budapesta, 1966, pp. 601—602; M. Rusu, *Note asupra relațiilor culturale dintre slavi și populația romanică din Transilvania (sec. VI—X)*, în *Apulum*, XI, 1971, pp. 713—726; *Codex Diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (sub redacția lui Richard Marsina), Ed, Academiei Slovace de Știință, Bratislava, 1971, p. 53, Documentul No. 58; St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1972, p. 43 și urm.; Olga Necrasov, *Evolution de la structure anthropologique de la population de la Roumanie, depuis le paléolithique jusqu'à nos jours et les problèmes qui s'y rattachent*, în *Annuaire Roumain d'Antropologie*, 10, 1973, pp. 13—19; S. Dumitrașcu, *Sondaajul arheologic din iulie 1973 în cetatea de la Biharea, în Crisia*, IV, Oradea, 1974 (sub tipar).

(S D)

37. **Birtin***, com. Vadu Crișului

(S D)

38. **Bistra***, com. Popești

(S D)

39. **Bilc***, com. Criștioru de Jos

(S D)

40. **Bogei***, com. Tăuteu

(S D)

41. **Boianu Mare***,

(S D)

42. **Boiu, com. Ciumeghiu**

La locul „Cîmpia Veche” (Ómezö), lângă brațul mort al Crișului Repede au fost găsite în urma lucrărilor agricole fragmente ceramice lucrate la roată din pastă neagră și cărămidie, ornamentate cu benzi de linii simple și în val. Fragmentele provin, probabil, din locuințele distruse ale unui sat datînd din sec. VIII—IX e.n. Materialul este inedit și se păstrează în Muzeul Țării Crișurilor din Oradea.

Informație: Kiss Iosif.

(S D)

43. **Borod***

(S D)

44. **Borozel***, com Borod

(S D)

45. **Borș**

În loc neprecizat din raza localității a fost descoperit un *depozit* de bronzuri, din care s-a mai păstrat un *celt* de bronz, databil la sfîrșitul epocii bronzului.

Tot dintr-un loc neprecizat provine o urnă bitronconică, probabil din prima epocă a fierului.

Din locuri neprecizate provin două *monede imperiale romane* emise de Vitellius și Iulia Augusta.

(I O)

46. **Borșa***, com. Săcădat

(S D)

47. **Borumlaca***, com. Suplacu de Barcău

(I O)

48. **Borz***, com. Șoimi

(S D)

49. **Botean***, com. Ineu

(S D)

50. **Bratca**

În punctul „Coasta Luchii”, într-un adăpost sub stîncă au fost descoperite *unelte* din cremene aparținînd paleoliticului mijlociu și o *așchie* din obsidiană.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 32/23, idem, *L'industrie moustérienne de Bratca*, în *F.A.*, I—II, p. 3—6.

(DIS)

51. **Brădet**, com. Buntești

Se cunoaște din literatura speologică (Emil Racoviță) „Peștera Tătăroaiei”, care ar putea interesa și pe arheologi. Nu cunoaștem, pînă în prezent, nici o descoperire arheologică.

(SD)

52. **Brătești***, com. Răbăgani

(SD)

53. **Briheni***, com. Lunca

(SD)

54. **Brusturi***

(SD)

55. **Brusturi***, com. Finiș

(SD)

56. **Bucium***, com. Ceica

(SD)

57. **Bucuroaia***, com. Copăcel

(SD)

58. **Budoii**, com. Popești

În vilele din apropierea satului s-a descoperit întîmplător un *mormînt* din sec. XI—XII, din inventarul căruia făceau parte o *brățară*, *pandantive*, un *cercel de tîmplă* și *monede*. Vechile registre ale Muzeului din Oradea, în însemnările lor din 1913, lasă să se înțeleagă că ar fi vorba de mai multe morminte (după inventarul *numeros*, care, se pare, nu putea proveni de la un singur mormînt?).

(SD)

59. Budureasa

În literatura speologică sînt amintite mai multe peșteri și formațiuni ca: „Peștera de la Alun” (Emil Racoviță); „Peștera Zmeilor din Onceasa” (cu faună ca *Ursus*, *Hyaena*, *Felis*); „Izbulcul de la Rădeasa” (Emil Racoviță); „Cetatea de la Rădeasa”; „Peștera de la Preluca”, ce ar putea interesa alături de paleontologi, și pe arheologi. Din aceste peșteri se păstrau la Cluj — *Ursus spelaeus Goldf*; la Sibiu — *Canis spelaeus Goldf*; la Cluj, într-o altă colecție — *Pardus spelaeus Goldf* (v. monumente ale naturii).

(SD)

60. Buduslău

Spre sud-vest de localitate *așezare*, aparținînd epocii neolitice.

În apropierea localității mai mulți *tumuli* de dimensiuni mari, aparținînd unei epoci neprecizate.

(IO)

61. Bulz*

(SD)

62. Buntești*

(SD)

63. Burda*, com. Budureasa

(SD)

64. Burzuc*, com. Sirbi

(SD)

65. Butani*, com. Măgești

(SD)

66. Cacuciu Nou*, com. Măgești

(IO)

67. Cacuciu Vechi*, com. Aușeu

(IO)

68. Cadea, com. Săcuieni

În locul numit „Cîmpul nisipos” (Fövényes mező), *fragmente ceramice* aparținînd epocii neolitice.

Pe „Dealul Pleșuv” (Kopasz domb) așezare fortificată cu șanț de apărare din epoca bronzului, cultura Otomani, faza I—II. Din loc neprecizat provine un *cell* cu plisc, probabil din epoca primă a fierului.

Dintr-un punct neprecizat *tezaur* de podoabe din argint dacice compus dintr-un *lanț* simplu, 3 *fibule* cu nodozități și mai multe *monede* romane republicane și imitații, sec. II. î.e.n. Tot dintr-un punct neprecizat provine o *monedă* imitație romană.

D. Ignat, *Rep.*, p. 8; I. Ordentlich, *Aria*, p. 21; N. Fettich, *Archäologische Beiträge zur Geschichte der Sarmatisch — Dakischen Beziehungen*, pl. XXXVIII, p. 161; I. Glodariu, *Considerații*, p. 82; Z. Nănași, *Repertoriul obiectelor de bronz din Muzeul de istorie Săcuieni*, în *Crisia*, IV. 1974, Oradea (sub tipar).

(IO)

69. **Calea Mare***, com. Lăzăreni

(SD)

70. **Cauaceu**, com. Biharea

Din locul numit „Dealul cu pietre” (Kö dombon) se semnaleză *unelte* de cremene și obsidian fără a se preciza epoca.

Pe teritoriul localității *cimitir* databil în perioada feudalismului timpuriu, cultura Bjelo — Brído, unde au fost efectuate săpături în anul 1899.

P. Cséplő, *A külső Puszta — Kovácsi leletekről*, în *AE*, 1899, XIX, p. 360, sqq.

(IO)

71. **Căbești***

(SD)

72. **Călăcea***, com. Olcea

(SD)

73. **Călățea**, com. Aștileu

În hotarul satului se cunosc mai multe *peșteri*: „Cuqliș”, (E. Racoviță), „Valea Mierei”, „Vidăreți”, „Coblești”, care pe lângă interes speologic ar putea prezenta interes pentru cercetarea *pa-leoliticului* și *neoliticului* de pe valea Crișului Repede.

Speologii amatori au găsit în 1958 în „Peșterea Cugliș” fragmente de *oase umane* și câteva *mărgele* de pastă aparținând perioadei prefeudale — sec. III—IV e.n. (Informație N. Chidioșan).
(S D)

74. Căpilna

La marginea vestică a localității, chiar pe malul stîng al Crișului Negru s-a depistat în anul 1960 o *așezare dacică* cu un material *ceramic* care datează așezarea în sec. I—II e.n. Așezarea necercetată a fost parțial distrusă de ape.

(N C)

75. Cărăndeni*, com. Lăzăreni

(N C)

76. Cărănzel*, com. Lăzăreni

(I O)

77. Cărăsău, com. Cociuba Mare

La sud de sat, pe valea Cărăsăului, la locul „Cetate” a fost descoperită *ceramică neolitică* (Tisa II — Tiszapolgár). Materialul se păstrează în Muzeul școlar din Petid.

Tot de pe valea Cărăsăului provin fragmente *ceramice* cenușii (printre care și fragmente de *chiupuri dacice*?) de epocă romană (sec. III e.n. ?) lucrute la roată și *cioburi feudale timpurii* (inedit).

Informații: prof. I. Colțea — Cărăsău.

(S D)

78. Cărpinet*

(S D)

79. Căuașd*, com. Tulcea

(S D)

80. Cefa

În perimetrul pescăriei, la, locul „La Pădure” se află o *stațiune arheologică* (parțial distrusă de bazinele piscicole) cu mai multe nivele de locuire: neolitic, dacic de epocă romană, cioburi sarmatice? și din feudalismul timpuriu (sec. XI—XII e.n.) printre care amintim și fragmente de *cazane* de lut. Materialul se păstrează în Muzeul Institutului pedagogic din Oradea (inedit).

(S D)

81. **Ceica***

(I O)

82. **Cetea***, com. Borod

(S D)

83. **Ceișoara**, com. Ceica

Dintr-un loc neprecizat provin 2 *monede* republicane romane din argint.

(I O)

84. **Cenalos***, com. Ciuhoi

(S D)

85. **Cetariu**

În condiții de descoperire neprecizabile s-a găsit în hotarul localității un *tirnăcop* de aramă cu brațele în cruce, aparținând epocii eneolitice.

M. Roska, *A rézcsákányok*, în *Közlemények*, II, Cluj, 1942, 1, p. 38.

(N C)

86. **Cherechiu**

Dintr-un *depozit* mai mare de obiecte de bronz, s-au păstrat doar 2 *celturi*, 2 *seceri* cu limbă și 2 fragmente de *tablă* databile la sfârșitul epocii bronzului.

M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 205.

(I O)

87. **Cheresig**, com. Girișu de Criș

Pe malul drept al canalului colector, în dreptul localității a fost descoperit un *vas* celtic.

Sînt semnalate mai multe *monede* imperiale romane.

În apropierea donjonului au fost descoperite *scărițe de șa*, și *pinteri*. Sondajul arheologic din anul 1902 a dezvelit o parte a *zidului de incintă*, s-au descoperit *vîrfuri de săgeți*, *unelte* din fier, *cahle*. (Inf. N. Chidioșan).

Dacia, N.S., p. 453

(D I S)

88. **Cheriu***, com. Oșorhei

(SD)

89. **Cheșa***, com. Cociuba Mare

(SD)

90. **Cheșereu**, com. Cherechiu

Din locuri neprecizate provin mai multe *topoare* de piatră. În „Pădurea Váró” (Váró erdő) au fost găsite două *topoare* de piatră tip calapod aparținând epocii neolitice.

Pe „Dealul Episcopului” (Püspök domb) *așezare* fortificată cu șanț din epoca de bronz cultura Otomani faza I—II. Pe „Insula Mare” (Nagy sziget) *așezare* din epoca de bronz cultura Otomani faza III. Dintr-un punct neprecizat provine un vîrf de *pumnal* din bronz. Tot într-un punct neprecizat (probabil „Dealul Bursucului”) a fost găsit un *depozit* de bronzuri compus din 1 *lange*, 3 *seceri*, 1 fragment de *celt* atribuite perioadei Hallstatt A. 1.

Dintr-un punct neprecizat provin 3 *denari* republicani romani aparținînd probabil inventarului unui *mormînt*.

La marginea localității, pe fostul teren al lui Paksy Dezső, au fost găsite 3 *morminte* atribuite sarmaților.

Pe „Dealul Izvorului” (Forrásdomb) au fost găsite 9 *morminte* atribuite cu probabilitate gepizilor tîrzii sau avarilor.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 80; I. Ordentlich, *Aria*, p. 22; M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 207; M. Comșa, *Unele date privind regiunile din nord-vestul României în sec. V—IX*, în Centenar Muzeal Orădean, Oradea, 1972, p. 211; E. Chirilă, I. Emödi, Z. Nánási, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (VIII)*, în *Acta M.N.*, VIII, 1971, p. 568.

(IO)

91. **Chet**, localitate suburbană Marghita

De pe fosta fermă „Lukászy” provin 2 vase, probabil inventarul funerar a unor *morminte* databile în epoca bronzului.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 121

(IO)

92. **Chijic***, com. Copăcel

(NC)

93. **Chiorag***, com. Sirbi

(SD)

94. **Chiraleu***, com. Chişlaz (SD)

95. **Chiribiş***, com. Tăuteu (SD)

96. **Chistag***, com. Aştileu (SD)

97. **Chişcău**, com. Pietroasa

În hotarul localităţii speologii au cercetat mai multe *peşteri*: „Peştera Nandru”, „Peştera Dori”, „Peştera Sura Bogci” (Emil Racoviţă), „Peştera Huda Izbuclui de la Cetăţi”, „Peştera Anda de la Chişcău” care ar putea prezenta interes pentru arheologi.

(SD)

98. **Chişirid**, com. Nojorid

În hotarul localităţii s-a descoperit într-o împrejurare necunoscută o *lamă* de obsidian.

Tot dintr-un punct neprecizat provine un *depozit* de bronzuri aparţinând orizontului cronologic al seriei de depozite Uriu — Dragomireşti.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 130, s.v.; Al. Vulpe, *Ăxle*, p. 88 şi s.v.

(SD)

99. **Chişlaz*** (SD)

100. **Cihei***, com. Sînmartin (SD)

101. **Clocoaia**, com. Săcuieni

Dintr-un loc neprecizat provine 1 *tîrnăcop* de aramă din epoca eneolitică.

În raza localităţii este semnalată o *aşezare* din epoca bronzului. Din această *aşezare* provin numeroase *unelte* de os, *topor* de piatră, *greutate de ţesut* şi 1 *daltă* de bronz. În condiţii necunoscute a fost descoperit 1 *pandantiv lunulă* avînd un braţ rupt. În „Hotarul Csengeri” (Csengeri dülö) în anul 1957 a fost descoperit un *depozit* de bronzuri din care s-au păstrat: 1 *lanţ* orna-

mental de harnașament, 1 topor de luptă cu disc și spin, 1 colier și 2 brățări.

Z. Nănăși, *Repertoriul obiectelor de bronz din Muzeul de Istorie Săcuieni, în Crisia, IV, Oradea (sub tipar).*

(IO)

102. **Ciuhoi***

(SD)

103. **Ciulești***, com. Spinuș

(SD)

104. **Ciumeghiu**

În grădina C.A.P.-ului a fost descoperit în 1967 un *denar* republican roman (100—97 î.e.n.).

E. Chirilă, N. Chidioșan, S. Dumitrașcu, N. Steiu, *Descoperiri monetare antice din Transilvania (IV)*, în *Studii și comunicări* No. 14, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1969, p. 248.

(NC)

105. **Ciutelec***, com. Tăuteu

(SD)

106. **Cimp***, oraș. Vașcău

(SD)

107. **Cimpani**

În peștera „Dîmbul Colibii” de pe valea Sighiștelului (peștera a II-a) s-au efectuat săpături paleontologice descoperindu-se, cu această ocazie, *material* neolitic ce se păstrează în Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj.

N. Vlăsa, *O contribuție la problema legăturilor culturii Tisa cu alte culturi neolitice din Transilvania*, în *SCIV*, 1, 1961, p. 17; D. Ignat, *Rep.*, p. 8 s.v.

(SD)

108. **Cimpani de Pomezzeu***, com. Pomezzeu

(SD)

109. **Cimp Moți***, oraș Vașcău

(SD)

110. Cociuba Mare

În partea de hotar „Cohărești” se află o *stațiune* arheologică cu două orizonturi de locuire: în prima vîrstă a epocii fierului (Hallstatt) și în sec. III—IV. e.n. Au fost descoperite din Hallstatt, mai multe vase mari de provizii (urne villanoviene) și un *văscior* mic cu corpul în formă de rață cu cioc (askos). Din orizontul de epocă romană s-au descoperit numai *fragmente ceramice* cenușii, printre care și o *toartă de amforă?* avînd imprimată pe ea o *stampilă*.

La punctul „Fîntînița”, între sat și valea „Rătășel” se găsește o a doua *stațiune* arheologică cu 3 nivele de locuire: *ceramică* neolitică, hallstattiană și un orizont puternic cu *locuințe* ale dacilor liberi de epocă romană (sec. II—III e.n.), în care s-a descoperit *ceramică* lucrată cu mîna și la roată, printre care amintim *chiupuri* mari, cenușii, de veche tradiție autohtonă.

S. Dumitrașcu, *Cercetări arheologice în Depresiunea Holodului* (I) (*Săpăturile de la Cociuba Mare, j. Bihor*), în *Crisia*, III, 1973, pp. 139—161.

(SD)

111. Cociuba Mică, com. Pietroasa

Încă Emil Racoviță cunoaște „Peștera de la Ponor” din hotarul satului, prezentînd importanță pentru speologi, dar în care ar putea să existe și urme de locuire umană.

(SD)

112. Codrișoru*, com. Aușeu

(SD)

113. Codru*, com. Șoimi

(SD)

114. Cohani*, com. Abram

(SD) ;

115. Colești*, oraș Vașcău

(SD)

116. Copăcel*

(SD)

117. Copăceni*, com. Sîmbăta

(SD)

118. **Corbești***, com. Ceica (S D)
119. **Corboaia***, com. Boianu Mare (I O)
120. **Cordău***, com. Sînmartin (S D)
121. **Cornișești***, com. Dobrești (S D)
122. **Cornițel***, com. Borod (S D)
123. **Coșdeni***, com. Pomezou (S D)

124. **Cotiglet**, com. Ceica

Dintr-un loc neprecizat provine un fragment de *topor* de piatră aparținînd epocii neolitice.

Tot dintr-un punct neprecizat provine un *tîrnăcop* de aramă cu un singur tăiș, aparținînd epocii eneolitice.

M. Roska, *A rézcsákányok*, în *Közlemények*, 1942, II, p. 40 (S D)

125. **Crestur**, com. Abrămuț

Pe promontoriul „Cetățuia” așezare fortificată cu șanț și val de apărare din epoca bronzului cultura Otomani faza I și II.

I. Ordentlich, *Aria*, p. 22

(I O)

126. **Cresuia***, com. Curățele

(I O)

127. **Criștioru de Jos***

(I O)

128. **Criștioru de Sus***, com. Criștioru de Jos

(I O)

129. **Crincești***, com. Dobrești

(I O)

130. **Cubulcut**, com. Săcuieni

Pe locul numit „Pădurea lui Frater“ (Fráter erdő), așezare neolitică de unde provin numeroase *fragmente ceramice*. Din locuri neprecizate provin 1 *nucleu* de obsidian și 1 *topor* de piatră. De pe „Dealul bătrîn“ (Öreg hegy) provine 1 *daltă* de aramă, 1 *tir-năcop* de aramă cu un singur tăiș, *fragmente ceramice*, toate atribuite epocii eneolitice.

Dintr-un punct neprecizat provine 1 *depozit* de bronzuri, compus din 5 piese de *harnașament*, și 1 *lamă* de pumnal databile în faza Bronz D. Dintr-un alt punct neprecizat provine un *depozit* de bronzuri format din cca 30 de *tutuli*. Din locuri neprecizate provin numeroase *fragmente ceramice* aparținând culturii Otomani. Sînt semnalate mai multe *fragmente ceramice hallstattiene* din locuri neprecizate de pe raza localității.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 138; Idem, *A rézcsákányok*, în *Közlémények*, II, 1942, II, p. 40; D. Ignat, *Rep.*, p. 9; M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 205.

(I O)

131. **Cucuceni***, com. Rieni

(S D)

132. **Cuișd***, com. Brusturi

(S D)

133. **Curățele***

(I O)

134. **Curtuiușeni**

La „Ferma Mică“ (Kis tanya) au fost scoase cîteva *fragmente* preistorice.

Pe „Dealul Cărămidăriei“ (Égető hegy) au fost descoperite incidental vase de lut și *fragmente ceramice* aparținând epocii de bronz. La acest punct s-a efectuat în 1932 un sondaj arheologic care a avut ca rezultat recuperarea unor *cești* aparținând ultimei faze a culturii Otomani. Cercetările arheologice întreprinse în 1968 au sesizat un *nivel de locuire* datat, pe baza *materialului ceramic* și a unui *inel de buclă* în formă de barcă, la finele epocii

bronzului. Între materialele ceramice au fost descoperite *fragmente* aparținând culturilor Wietenberg III și Suciu de Sus. În condiții de descoperire necunoscute au fost găsite ocazional la „Dealul Cărămidăriei” și în alte puncte din localitate mai multe *obiecte* de bronz (2 *brățări* cu capetele desfăcute, 1 *pumnal*, 1 *celt* de bronz, 1 *vîrf de lance*). Aparținând tot epocii bronzului tardiv și începutul epocii hallstattiene amintim un *depozit* de bronzuri descoperit în 1953 într-una din grădinile din localitate. Depozitul se compune din 3 *brățări* masive, cu capetele desfăcute, 2 *seceri* cu limbă la mîner, 9 *turte* de bronz și partea superioară a unui *topor* cu aripioare. Aceleași perioade îi aparțin: un *mormînt* (probabil de incinerare) descoperit în 1946 și care avea ca inventar 1 *vas cu picior*, 1 *ceașcă*, 1 *farfurie* (castron?) și 1 *verigă* (?) de bronz; 1 *mormînt* cu o *urnă* funerară descoperit în 1947 la „Dealul Cărămidăriei”.

Între vie și drumul care duce la gară, au fost scoase incidental în 1969 2 *morminte* de incinerare cu un bogat inventar arheologic datate la finele hallstattului și atribuite dacilor.

Localitatea Curtuișeni a intrat în literatura arheologică mai ales datorită descoperirilor celtice. Sînt cunoscute cca 50 de *morminte* de inhumare și incinerare în groapă sau în urmă. Majoritatea lor provin din descoperiri întîmplătoare. Din această categorie amintim *mormîntul cu car de luptă*. Sondaje arheologice au fost întreprinse în 1932, 1936, 1938, și săpături de mai mare amploare în 1968 cînd au fost cercetate 11 *morminte* aparținînd ambelor rituri funerare. Ele se remarcă printr-un inventar funerar foarte bogat, unele avînd peste 20 de piese adiacente (*vase*, *cești*, *străchini*, *fibule de bronz și fier*, *brățări*, *colier*, *unelte*, etc.). Între produsele ceramice se remarcă vasele lucrate cu mîna de factură locală, precum și vasele celtice cu motive decorative împrumutate din repertoriul autohton. Covârșitoarea majoritate a descoperirilor celtice provin de la „Dealul Cărămidăriei”.

De la „Dîmbul livezii” (Liget domb) provin cîteva piese de fier (*umbo-uri*, de scut, *unelte*, etc.), descoperite în 1933 într-un *depozit* sau în morminte, datate în sec. III—IV și atribuite eventual gepizilor timpurii.

Pe „Dealul Cărămidăriei” se semnalează o *așezare* datată în secolele IX—XII în care s-a descoperit și o *monedă* bizantină. În 1931, a fost efectuată o săpătură arheologică la „Dealul capelei”

(Kápolna hegy) care a desvelit ruinele unei biserici, probabil romanică și 4 morminte cu inventar funerar specific sec. XI—XII.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 80—81; I. Ordentlich, *Aria*, p. 22—23; N. Chidioșan, Grupa Suciul de Sus în SCIV, 2, 1970, p. 288; Z. Nánási, *Repertoriul obiectelor de bronz din Muzeul de Istoric din Săcuieni*, în *Crisia*, IV, Oradea, 1974, (sub tipar; M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 205; Z. Nánási, *Morminte hallstattiene tîrzii de la Curtuișeni*, în *Studii și Comunicări*, 1969, Satu Mare, p. 85 sqq; VI. Zirra, *Beiträge*, p. 189, sqq; M. Roska, *Sépulture celtique à char de Érkörtvélyes*, în *Közlemények*, II, Cluj, p. 81—84; Idem, *Neue keltische Funde von Érkörtvélyes*, în *Közlemények*, II, 1942, p. 35—38; Z. Nánási, *Descoperiri în necropola celtică de la Curtuișeni*, în *Crisia*, III, Oradea, 1973, p. 29 sqq; I. Bóna, *Az Ujkortyáni germán lovas sír*, în *AE*, 2, Budapesta, 1961, p. 192 sq, fig. 9; S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice din sec. IV—V. e.n.*, în Centenarul Muzeal Orădean, Oradea, 1972, p. 198; M. Rusu, *Contribuții arheologice la istoricul cetății Biharea*, în AISC, III, 1960, nota 14.

(NC)

135. **Cusuș***, com. Lazuri de Beiuș

(IO)

136. **Cuzap***, com. Popești

(IO)

137. **Damiș***, com. Bratca

(IO)

138. **Delani***, oraș Beiuș

(IO)

139. **Delureni***, com. Bratca

(IO)

140. **Derna**

La sud-est de fabrica de asfalt pe „Dealul Comorii” (Kincses hegy, Schatzberg) sau „Peniza” a fost descoperită în perioada interbelică o *brățară* dacică de argint cu capete de animal (păstrată în colecția preotului Potoră din Marghita) și 2 *monede* de argint: 1 *denar* roman republican și 1 *monedă* de tipul *Dyrrhachium*, ambele ajunse în colecția ing. Iulius Barcsai din Deva.

Trebuie să precizăm că în prezent locul unde s-a făcut descoperirea „Dealul Comorii” („Dealul cu bani”) se află în hotarul cătunului satului Săcălășău Nou.

C. Daicovicu, *Neue Mitteilungen aus Dazien*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, Buc., 1941, pp. 322—323, s.v.

(SD)

141. **Dernișoara***, com. Derna

(I O)

142. **Dicănești***, com. Drăgești

(I O)

143. **Dijir***, com. Abram

(I O)

144. **Diosig**

În anul 1892 a fost descoperit într-un loc neprecizat un *topor* de piatră de tip calapod. Un *topor* identic a fost găsit în locul de holar numit „Belső Báji”. Ambele descoperiri se încadrează în epoca neolitică.

În via de pe dealul „Ianca mică” (Kis Janka) s-a găsit un *tîrnăcop* de aramă cu brațele în cruce, databil în epoca eneolitică. Dintr-un loc neprecizat provine 1 *celt* de bronz databil la sfîrșitul epocii de bronz. Pe terasa superioară a Văii Erului, în locul numit „Colonie”, așezare din epoca bronzului din faza I și II a culturii Otomani. În același loc a fost descoperit 1 *mormînt* de înmormîntare în poziție chircită, aparținînd unui copil avînd drept inventar 2 vase. Mormîntul se poate data în faza a III-a a culturii Otomani.

În diferite puncte de pe raza localității se semnalează un număr relativ mare de *tumulii* aparținînd unor epoci neprecizate. Pe dealul viilor, *cimitir* de incinerare celtic. Din inventarul acestor *morminte*, amintim în mod special 3 *brățări* din bronz cu semiove.

Din loc neprecizat, un *tezaur* de monede republicane romane.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 40 sq; Idem, *A rézcsákányok in Közlekmények*, II, 1942. p. 30; V. Pirvan *Getica*, p. 542, 706, 786, fig. 375; VI. Zirra, *Beiträge*, p. 196; M. Chițescu, *Descoperirea monetară la Beiuș*, în *Studii și cercetări de numismatică*, IV, 1968, p. 361.

(I O)

145. **Dobrești***

(I O)

146. **Dobricionești**, com. Măgești

Pe „Valea Dobricioneștilor” spre Săcășeni în locul numit „Mai sus de Bodeuți”, s-a găsit un *topor* de piatră cu gaură de înmormîntare databil în epoca neolitică.

Inf. L. Borcea.

(I O)

147. **Dolea***, cum Suplacu de Barcău (IO)
148. **Drăgănești*** (IO)
149. **Drăgești*** (IO)
150. **Drăgoteni***, com. Remetea (IO)
151. **Dumbrava***, com. Holod (IO)
152. **Dumbrăvani***, com. Buntești (IO)
153. **Dumbrăvița***, com. Holod (IO)
154. **Dumbrăvița de Codru***, com, Șoimi (IO)
155. **Dușești**, com. Ceica
- Dintr-un punct neprecizat provine o *măciucă* de piatră șlefuită, aparținând probabil epocii neolitice.
- Inf. N. Chidioșan (IO)
156. **Făncica***, com. Abrămuț (IO)
157. **Felcheriu***, com. Oșorhei (IO)
158. **Fegernic***, com. Sirbi (IO)
159. **Fegernicu Nou***, com. Sirbi (IO)
160. **Feneriș***, com. Pocola (IO)

161. **Ferice***, com. Buntești (DIS)
162. **Finiș*** (NC)
163. **Fiziș***, com. Finiș (IO)
164. **Finate***, com. Cîmpani (IO)
165. **Fișca***, com. Vîrciorog (IO)
166. **Foglaș***, com. Suplacu de Barcău (IO)
167. **Fonău***, com. Husasău de Tinca (IO)
168. **Forău***, com. Uileacu de Beiuș (IO)
169. **Forosig***, com. Holod (IO)
170. **Fughiu**, com Oșorhei

În literatura de specialitate descoperirile sînt semnalate la Fughiu — Oșorheiu (Fugyvásárhelyről) nefăcîndu-se distincție între cele două localități.

La sfîrșitul secolului trecut au fost descoperite aici 3 *tipare* de gresie pentru turnat, 2 *seceri*, 1 *pumnal* și 1 *vîrf de lance*, provenite probabil dintr-un atelier local de turnare de la finele epocii bronzului.

Hoemes Móricz, *Őskori és római leletek Magyarországból a Bécsei udvari természettudományi Múzeumban*, în *AE*, XXIV, 1904, p. 208, fig. 1—3; V. Pirvan, *Getica*, p. 318.

(NC)

171. **Galoșpetru**, com. Tarcea

Din „Pădurea Fráter” (Fráter erdő) provin numeroase *unelte* din cremene atribuite moustertianului.

Tot din același loc sînt semnalate și *topoare* de piatră din epoca neolitică. *Așezări* din aceeași epocă se cunosc pe „Dealul

legii" (Törvény domb) și în locul numit „Groapa cu lut (Sárgaföldes gödör).

Din epoca de bronz se cunosc *așezări* în punctele „Podul cu cinci găuri" (Ötlyukas híd), aparținând culturii Otomani faza II și pe grindul din „Pădurea Fráter" (Fráter erdő), aparținând culturii Otomani faza III. La „Ferma Mică" (Kis Tanya) s-a găsit un *depozit* mare de obiecte din bronz, atribuite fazei finale a epocii bronzului.

Tot din „Pădurea Fráter" sînt amintite 5 *monede* imperiale romane fără datare precisă, cît și numeroase *fragmente ceramice*, lucrate la roată, atribuite sec. IV e.n.

În anul 1954 pe „Dîmbul Morii" (Malom domb) a fost găsit un *mormînt* de inhumăție databil în sec. X pe baza inventarului adiacent.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 96; D. Ignat, *Rep.*, p. 9; I. Ordentlich, *Aria*, p. 23; N. Chidioșan, *Mormîntul din perioada feudalismului timpuriu de la Galospetreu (Raion Marghita)*, în *Studii și Comunicări*, 12, Muzeul Brukenthal, Sibiu, p. 237 sqq; M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 206; Z. Székely, *Știri cu privire la unele descoperiri monetare din Transilvania*, în *SCN*, I, Buc., 1957, p. 472.

(IO)

172. **Gălășeni***, com. Măgești

(IO)

173. **Gălătani***, com. Tileagd

(IO)

174. **Gepiș***, com. Lăzăreni

(NC)

175. **Gepiu**, com. Cefa

Dintr-un loc neprecizat s-au descoperit izolat 1 *topor* de piatră șlefuită și 1 *celt* de bronz. Dintr-o eroare localitatea a intrat în literatura de specialitate și ca loc de descoperire a unor topoare de luptă din bronz, acestea fiind găsite de fapt la „Pusta Gepiu" de lângă Roșiori, com. Diosig.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 100/5

(NC)

176. **Gheghie***, com. Auşeu

(N C)

177. **Gheneţea**, com. Viişoara

În anul 1968 au fost descoperite întâmplător într-o nisipărie din dreapta drumului dintre Marghita şi Gheneţea, în hotarul satului, 4 *castroane* şi 1 *strachină*, lucrate la roată din pastă fină cenuşie. Vasele sînt ornamentate cu motive ştampe (cerculeţe, rozete, figuri geometrice) imitînd ceramica romană *terra sigillata*. Datează din sec. III—IV e.n. şi pot fi atribuite populaţiei autohtone — dacilor liberi de epocă romană din bazinul Barcăului, — sau neamurilor „barbare” pătrunse ulterior în aceste părţi. Se încadrează în orizontul cultural cu *ceramică stampată*, cenuşie, (tipul Blažice?). Descoperirea fiind făcută în condiţii *nesigure*, nu se pot aduce alte precizări de ordin cultural — istoric.

S. Dumitraşcu, Z. Nănăsi, *Ceramică descoperită la Gheneţea (j. Bihor), în Satu Mare. Studii şi Comunicări*, Satu Mare, 1972, pp. 227—295.

(S D)

178. **Ghida***, com. Balc

(I O)

179. **Ghigheşeni***, com. Rien

(N C)

180. **Ghiorac***, com. Ciumeghiu

(I O)

181. **Ginta**, com. Căpîlna

Din hotarul satului dintr-un loc neprecizat provin *unelte* de obsidian aparţinînd epocii neolitice.

(N C)

182. **Girişu de Criş**

În hotarul localităţii sînt cunoscute mai multe staţiuni arheologice, datorate săpăturilor sau cercetărilor de teren efectuate aici:

1. În punctul „La rîturi” a fost cercetată o *aşezare* aparţinînd culturii Coţofeni suprapusă de o *aşezare* din prima epocă a fierului (Hallstatt). La suprafaţă au fost descoperite de asemenea *fragmente*

ceramice aparținând sec. IX—XII precum și buze de cazane pece-
nege.

2. În punctul „Alceu” *așezare* tip tel, întărită cu șanț de apă-
rare aparținând culturii Otomani faza I—III. Au fost executate
cercetări sistematice.

3. În punctul „Peste Criș” sau „Între poduri” a fost cercetată
o *așezare* din prima epocă a fierului și au fost descoperite mate-
riale *ceramice* din sec. II—III e.n., precum și *ceramică* aparținând
sec. IV e.n.

4. În cartierul „Pietroasa” pe malul canalului colector *așezare*
dacică din sec. I î.e.n.—I.e.n.

5. În hotarul Alceu, punctul „Fântina lui Ivani” a fost desco-
perită *ceramică* aparținând sec. IV e.n.

6. În punctul „Romon” au fost descoperite *fragmente ceramice*
date în sec. VI—VIII e.n.

7. În punctul „Gherand” au fost descoperite vase din sec.
XIII—XIV.

S. Dumitrașcu, *Colecția arheologică „Eugen Potoran”,* în *Lucrări științifi-*
cice, I, Institutul pedagogic, Oradea, 1967, p. 73—79; *Idem, Așezări și des-*
coperiri dacice I, p. 247—248; *Idem, Așezarea Coșofeni de la Giriș Rîturi,*
în *Lucrări științifice*, II, Institutul Pedagogic, Oradea, 1968, p. 258—264;
I. Ordentlich, *Aria*, p.

(D I S)

183. **Girișu Negru***, com. Tinca

(S D)

184. **Giulești***, com. Pietroasa

(I O)

185. **Goița***, com. Căbești

(N C)

186. **Grădinari***, com. Drăgănești

(N C)

187. **Groși***, com. Aușeu

(N C)

188. **Gruilung***, com. Lăzăreni

(N C)

189. **Gurani***, com. Pietroasa (N C)

190. **Gurbediu***, com. Tinca (S D)

191. **Gurbești***, com. Căbești (N C)

192. **Gurbești***, com. Spinuș (I O)

193. **Haieu**, com. Sînmartin

Pe malul Peței și în grădinile ce se aliniază de-a lungul ei se semnalează o așezare neolitică cu *fragmente ceramice, vetre de foc* etc.

În hotarul localității au fost descoperite izolat mai multe *monede* romane. Astfel, în 1884 o *monedă* imperială de argint (Faus-tina junior), în 1874 *denar* imperial (Hadrian), iar în 1893 alte 3 *monede* romane (?).

În jurul bisericiuței de la marginea satului au fost descoperite *schelete umane*.

D. Ignat, *Rep.*, p. 10; Bucur Mitrea, *Découvertes recentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în *Dacia*, N.S., XI, 1967, p. 387.

(N C)

194. **Hăucești***, com. Spinuș (N C)

195. **Hidiș***, com. Pomezou (N C)

196. **Hidișel***, com. Dobrești (N C)

197. **Hidișelu de Jos***, com. Hidișelu de Sus (N C)

198. **Hidișelu de Sus*** (N C)

199. **Hinchiriș***, com. Lazuri de Beiuș (N C)

200. **Hirșești***, com. Cîmpani

(N C)

201. **Hodiș**, com. Holod

În vara anului 1969 în curtea casei lui Galea Petru s-a descoperit un *tezaur* de podoabe de aur compus din următoarele piese: 1 *brățară* cu secțiune ovală, *alta* cu secțiunea rombică, 2 *brățări* cu capetele terminate în câte 2 spirale, 1 *inel de buclă* în formă de barcă, 3 *inele* din placă, *pandantive*, *nasturi*. Tezaurul se încadrează la sfîrșitul epocii de bronz și începutul epocii de fier (Br. D — Ha A).

În hotarul satului se găsesc 3—4 *tunuli* ce s-ar putea lega de descoperirea tezaurului (inf. S. Dumitrașcu).

M. Rusu, *Considerații asupra metalurgiei aurului din Transilvania în bronz D și Hallstatt A*, în *Acta M.N.*, IX, Cluj, 1972, p. 46.

(N C)

202. **Hodișel***, com. Șoimi

(N C)

203. **Hodoș***, com. Sălard

(N C)

204. **Holod***

(S D)

205. **Homorog***, com. Mădăras

(S D)

206. **Hotar***, com. Tețchea

(N C)

207. **Hotărel***, com. Lunca

(N C)

208. **Husasău de Criș***, com. Ineu

(N C)

209. **Husasău de Tinca***

(S D)

210. **Huta***, com. Boianu Mare

(N C)

211. **Huta Voievozi***, com. Sinteu

(N C)

212. **Ianca***, com. Diosig

(I O)

213. **Ianoșda**, com. Mădăras

În 1898 în vatra satului s-a descoperit o *măciucă* din bronz datată la sfârșitul epocii de bronz.

În 1902 s-a descoperit într-un loc neprecizat un *topor* de piatră și mai multe *mărgele* de pământ (pastă) provenind probabil din inventarul funerar al unui mormânt din perioada comunei primitive.

În 1896 în urma unei sumare cercetări arheologice s-au descoperit urmele unui *sat* medieval la punctul numit „Cînepiște” (Kenderföld). Au fost scoase vase de lut, *cahle*, *vîrfuri de săgeți*, *cuie*, *pinteni*, *zăbale*, etc.

(N C)

214. **Inand**, com. Cefa

Hotarul satului Inand, spre Cefa, este străbătut de *valurile de pământ* din vestul patriei noastre, care străbat Banatul și Crișana de la sud spre nord. Sînt construcții antice (val și șanț) de pământ, datînd, pare-se, din sec. IV e.n. Au fost ridicate de romani în fața atacurilor barbare venite dinspre est, ca o linie *îndepărtată de siguranță* a Dunării mijlocii. Se aseamănă și se pare că au jucat acelaș rol, în strategia romană a Imperiului tîrziu, ca Brazda lui Novac în Muntenia, pentru linia de apărare a Dunării de Jos. (Inedit).

S. Dumitrașcu, *Contribuții la cunoașterea granitelor de vest a Daciei romane*, în *Acta M.N.*, VI, Cluj, 1969, pp. 483—491, fig. 1.

(S D)

215. **Incești***, com. Ceica

(N C)

216. **Ineu***

(N C)

217. **Ioaniș***, com. Finiș

(N C)

218. **Iteu***, com. Abram (N C)
219. **Iteu Nou***, com. Abram (N C)
220. **Izbuc***, com. Cărpinet (N C)
221. **Izvoarele***, com. Viișoara (N C)
222. **Josani***, com. Căbești (N C)
223. **Josani**, com. Măgești
- Dintr-un loc neprecizat provin 6 *tîrnăcoape* de aramă cu brațele în cruce ce se pot încadra în epoca eneolitică.
- Tot dintr-un punct neprecizat provine un *depozit* de obiecte de bronz compus din 19 *celturi*, și mai multe *deșeuri de turnare* databile în faza Hallstatt B. 1.
- M. Roska, *Repertoriu*, p. 142; Idem, *A rézcsákányok, in Közlemények*, II, 1942, p. 40; M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 208; V. Pirvan, *Getica*, p. 410.
- (I O)
224. **Lacu Sărat***, com. Pomezau (N C)
225. **Lazuri***, com. Roșia (N C)
226. **Lazuri de Beiuș*** (N C)
227. **Lăzăreni*** (N C)
228. **Lelești***, com. Buntești (N C)
229. **Leheceni***, com. Cărpinet (N C)

230. **Leș**, com. Nojorid

În hotarul satului se află o *așezare* de tip tel de pe care au fost culese în periegează arheologică *cioburi* Coțofeni (materia-
lele se păstrează la Institutul pedagogic Oradea).

(SD)

231. **Livada Beiușului***, com. Drăgănești

(NC)

232. **Livada de Bihor**, com. Nojorid

Pe valea Alceului la punctul „Poligonul Turcilor” s-au desco-
perit *cioburi* neolitice.

La marginea sud-vestică a satului, pe un platou, au fost gă-
site în 1970 resturile unui *cimitir*, din care s-a recuperat un *vas*,
de lut lucrat la roată și un *vas* lucrat cu mina aparținând dacilor
din a 2-a vîrstă a epocii fierului (inf. N. Chidioșan).

În amintitul punct „Poligonul Turcilor” apar, în urma ară-
turilor de primăvară *cioburi* lucrate din pastă cenușie, datînd din
sec. I—II. e.n. În asociere cu această ceramică s-a găsit și *olărie*
lucrată cu mina din pastă poroasă, prost arsă. Se pare că avem
de-a face cu o *așezare* a dacilor liberi din epocă romană din Cri-
șana (inedite).

La marginea de sud a satului, în grădinile particulare ale
locuitorilor, apar *cioburi* feudale timpurii. Pe platoul unde s-au
descoperit resturile *cimitirului* dacic săpăturile arheologice au
dezvelit o *așezare* din sec. XI—XII, cu *olărie* specifică între care
amintim și fragmente de *cazane* de lut.

(SD)

233. **Loranta***, cătun al satului Cuieșd, com. Brusturi

(NC)

234. **Lorău**, com. Bratca

Cercetările executate în „Peștera Boiului”, în 1930, au desco-
perit aici *unelte* de piatră cioplită din moustertianul superior
(epoca paleolitică).

Nivelele culturale sesizate aici aparțin culturii Tisa sau Bükk
(*ceramică pictată*), culturii Coțofeni și secolelor IX—XI. Atribui-

rile cronologice și culturale s-au făcut pe baza bogatului material ceramic descoperit în peșteră.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 141.

(N C)

235. **Lugașu de Jos***

(N C)

236. **Lugașu de Sus***, com. Lugașu de Jos

(N C)

237. **Lunca***

(N C)

238. **Luncasprie***, com. Dobrești

(N C)

239. **Lunșoara***, com. Aușeu

(N C)

240. **Lupoia***, com. Holod

(N C)

241. **Marghita**

Din loc neprecizat *fragment de vas și cuțit* de obsidian atribuite epocii neolitice.

Se menționează ca descoperiri întâmplătoare o *verigă* de aur avînd secțiunea patrulateră și un *buzdugan* de bronz în formă de stea, în patru muchii cu vârful ascuțit.

I. Hampel, *Múzeumok és Társulatok*, în *AE*, XI, 1891, p. 83; M. Roska, *Repertoriu*, p. 157.

(I O)

242. **Margine**, com. Abram

Din loc neprecizat de pe teritoriul localității provin *fragmente ceramice* aparținînd epocii neolitice.

D. Ignat, *Rep.*, p. 10.

(I O)

243. **Mărțihaz***, com. Mădăras

(N C)

244. **Mădăras*** (N C)
245. **Măgești*** (N C)
246. **Măgura***, com. Pietroasa (N C)
247. **Meziad**, com. Remetea

În „Peștera Meziadului” au fost descoperite întimplător *cioburi* neolitice pictate (Tisa) și în anul 1972 o jumătate de vas dacic de factură arhaică. Acest vas a ieșit la iveală cu ocazia efectuării unor săpături și amenajări turistice executate de ghizii peșterii și astfel nu se cunosc alte detalii arheologice (vasul este inedit).

D. Ignat, *Rep.*, s.v.

(S D)

248. **Mierag***, com. Târcaia (N C)
249. **Mierlău**, com. Hidișelu de Sus

În raza satului s-a descoperit o *monedă* grecească de tip Meroneia.

B. Mitrea, în *Dacia*, N.S. XII, 1968, p. 447

(N C)

250. **Miersig***, com. Husasău de Tinca (N C)
251. **Mihai Bravu**, com. Diosig

Pe teritoriul satului, în diferite locuri, neprecizate, s-au găsit cu ocazia lucrărilor agricole *cioburi* atestând *așezări* din următoarele epoci: neolitic (cultura Tisa II ?); epoca bronzului — cultura Otomani, faza II și III. Din *stațiunea* Otomani provin numeroase materiale arheologice: *cești*, *fragmente de vase* mari de provizii ornamentate cu brîuri alveolate, *piese de cult*, dintre care amintim o *roată de car* de cult ornamentată cu motivul soarelui. Probabil în aceeași *stațiune* au fost găsit și cîteva *fragmente de vase hallstattiene*.

Dintr-o *așezare* a dacilor liberi de epocă romană provin mai multe *fragmente de vase* cenușii, *oale* și *chiupuri* ornamentate cu linii simple incizate sau linii în val obținute prin lustruire. Materialul este *inedit* și se păstrează la Școala generală din sat. (Inedite).

(SD)

252. **Mihelcu**, com. Lăzăreni

În hotarul satului, într-un loc neidentificat, au fost descoperite 2 *topoare* neolitice de piatră (de formă trapezoidală. Se păstrează în Muzeul Institutului pedagogic din Oradea (Inedit).

(SD)

253. **Mișca**, com. Chișlaz

În hotarul satului s-au făcut mai multe descoperiri întâmplătoare, după cum urmează: într-un loc neprecizat, un *topor* de piatră (trahit) din neolitic?, se păstrează în Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj (Inv. Nr. IV/2370); tot dintr-un loc neprecizat se amintește în vechile colecții ale muzeului din Oradea un *topor* de cupru (Inv. Nr. 445); din locul „Kölyuk” au ajuns în colecția Appan G., apoi într-o colecție particulară la Valea lui Mihai, 2 *brățări* de bronz, un *arc de fibulă* de bronz și un *celt* de bronz. În 1974 a intrat în posesia muzeului din Oradea un depozit de bronzuri (piese de harnașament) descoperit în apropierea satului și datat la începutul Hallstattului. La locul „Fântâna Sasului” (Sáskút) s-a găsit *ceramică* dacică de epocă romană și post romană (sec. III—IV e.n.). Informație prof. M. Kovács — Mișca (Inedit).

În 1904 s-a descoperit o *monedă* romană imperială (Constantin cel Mare).

M. Roska, *Repertoriu*, p. 181, s.v.; B. Mitrea, în *Dacia*, XI, 1967, p. 387.

(SD)

254. **Mizieș***, com. Drăgănești

(NC)

255. **Moțești***, com. Pietroasa

(NC)

256. **Munteni***, com. Bulz

(NC)

257. **Nădar***, com. Spinuș (NC)
258. **Nimăiești***, com. Curățele (NC)
259. **Niuved***, com. Biharea (NC)
260. **Nojorid*** (NC)
261. **Nucet*** (NC)
262. **Ogești***, com. Sîmbăta (NC)
263. **Olcea*** (NC)
264. **Olosig***, com. Săcuieni (NC)
265. **Oradea**

Descoperirile întîmplătoare și cercetările arheologice sistematice au conturat în perimetrul orașului mai multe așezări neolitice, care în majoritate aparțin culturii Tisa. Amintim *stațiunile* din sud și sud-estul orașului („Platoul Salca“), „Ghețaria“ din fața Fabricii de bere, cimitirul „Rulikovszky“, Cartierul Seleuș — lângă canalul de drenare, cariera de nisip din stînga drumului Oradea—Băile Félix), pe cele din estul Oradei („Dealul Promontor“ — din dealurile viilor); apoi în nord (Cartierul Ioșia — pe malul stîng al Peței) și în fine așezarea din Parcul Petöfi. Săpăturile arheologice întreprinse între 1959—1962 pe Platoul Salca la locurile cunoscute deja în literatura arheologică sub denumirea „Cărămidăria Gutman“ și „Ghețarie“, au dezvelit mai multe *locuințe platforme, semibordeie, gropi de provizii, vetre de foc, și un mormînt* înhumat în poziție chircită. Din perimetrul *așezărilor* menționate au fost recuperate un număr mare de vase, *fragmente ceramice* (între care multe pictate), *unelte*, de piatră și os, etc. Din locuri neprecizabile dar tot de pe raza orașului au fost descoperite mai multe *topoare* și *dălți* de piatră șlefuită sau *unelte* microlitice aparținînd epocii neolitice.

Tot în punctele cercetate prin săpături, a fost surprins și orizontul cronologic și cultural al perioadei de trecere spre epoca de bronz (eneolitic, epoca de cupru). Amintim descoperirea într-un *bordei* neolitic tirziu (Tisa III) a unui *ac* și a unui *fragment de topor* cu brațele în cruce. Au mai fost descoperite *locuințe*, precum și vase ceramice aparținând culturilor Coțofeni și Baden. În 1897 s-a descoperit tot la Oradea mai mulți *idoli* de aur contemporani acestei perioade și 2 *tîrnăcoape* de aramă.

Bogatul material ceramic și metalurgic (obiecte de bronz) aparținând epocii bronzului a apărut în mai multe puncte (Salca „Fințina lui Bone”, „Cimitirul Rulikovszky”, etc.) ne indică *așezări* intens locuite și de lungă durată populată de purtătorii culturii Otomani. În *inventarul ceramic* au putut fi sesizate *materiale de import* provenite din culturile vecine și contemporane: Pecica, Wietenberg, Vatină etc. De la fosta „Cărămidărie Knopp” de pe malul stîng al Crișului Repede provine un mic *depozit* de bronzuri din care amintim un mic *pumnal* și o *sabie*.

Sfîrșitul epocii bronzului și începutului epocii de fier „Hallstatt” îi sînt atribuite: *materiale ceramice* de tip Suciul de Sus și Gava; un *cimitir* cu urne de tip Egyek descoperit în „Cimitirul Rulikovszky”; un *tezaur* de obiecte de aur descoperit în 1890 în apropierea orașului, compus dintr-un *lanț* cu 4 verigi, un *pandantiv* semilunar, *mărgea* etc., un alt *tezaur* de aur compus din 24 de *brățări* descoperit în 1911 în zona estică a orașului în fosta „Cărămidărie Rimanóczy Kálmán”; un *depozit* de obiecte de bronz fiind în majoritate *piese de harnașament*, găsit întîmplător în zona vestică a orașului la „Pusta lui Mișca” (Micske Puszta) și un alt *depozit* cu *celturi*, *discuri* și *piese de harnașament*.

Epoca hallstattiană este reprezentată prin mai multe descoperiri între care amintim în primul rînd *așezările* de această vîrstă de pe platoul Salca și alta care se întindea din „Cimitirul Olosig” pînă spre Spitalul de copii. O serie de descoperiri întîmplătoare mai vechi (4 *săbii* de bronz cu „cupă” la miner, 1 *fibulă* de tip passementerie, 1 *situlă* de bronz, *celturi* etc., precum și un *mormînt* inhumat avînd ca inventar o *fibulă* de tip Certosa cu *capul decorat*) toate avînd ca proveniență platoul Salca, completează o serie de cercetări mai recente privind această perioadă (un *mormînt* cu *urnă* și *capac* *piese* de bronz etc.).

Cîteva descoperiri întîmplătoare din Oradea (fosta „Cărămidărie Guttman”) par să indice aici o *așezare* dacică din a 2-a

vîrstă a fierului — La Tène și un *cimitir* celtic cu *morminte* de incinerare și inhumare. Printre piesele recuperate amintim *fragmente ceramice*, o *fibulă* de tip Dux clasic, un fragment de *sabie*, un *castron* bitronconic, etc.

Civilizația dacică, este reprezentată printr-un număr mare de descoperiri semnificative. Au fost identificate 3 așezări: „Oradea — Salca” cercetată între 1959—1961 și datată între sec. I î.e.n.—II e.n.; „Dealul Viilor” datată pe baza *ceramicii* în sec. II î.e.n.—II e.n. și la „Sere” unde vasele cenușii lucrate la roată se încadrează în sec. II e.n. Pe platoul Salca s-au descoperit în 1959 mai multe *morminte* dacice de incinerare în groapă atribuite pe baza *ceramicii romane* de import în sec. II e.n. În 1897 în zona dealurilor de pe versantul drept al Crișului s-au descoperit urmele unei *turnătorii* (topitorii). În raza orașului au apărut și 3 *tezaur*e dacice de *podoabe* de argint. În 1885, la fosta „Cărămidărie Rimanóczy Kálmán”; în 1893 dintr-un loc neprecizat și în 1970 în zona vestică la „Sere”. *Tezaur*e cuprind *fibule*, *brățări*, *pandantive*, *torquesuri*, *diademă*, *colier* etc. Mai multe descoperiri *numismatice* întregesc tabloul istoric al acestei civilizații de pe teritoriul orașului și împrejurimilor. Menționăm următoarele descoperiri: 1 *monedă* grecească provenită din Maroneia (sec. III î.e.n.); *monede* emise de orașele Dyrrhachium și Apollonia (sec. II—I î.e.n.), 1 *tezaur* de monede dacice de argint recuperat în 1965 dintr-un loc situat la nord de Oradea (sec. II î.e.n.), 1 *monedă* dacică recuperată încă în 1871, un *tezaur* de 60 de *monede* republicane romane găsite pe „Dealul Viilor” (sec. I e.n.), altă *monedă* republicană romană intrată la Muzeul din Oradea în 1872, etc. Acestea le putem adăuga o serie de *monede* sau *tezaur*e imperiale romane de sec. II—IV (în „Cartierul Seleuș” — 1904 etc.). Dovezile arheologice atribuite perioadei prefeudale dovedesc o continuitate de civilizație și cultură materială. În 1961, săpăturile arheologice întreprinse la „Salca” au dezvelit un *mormint* de inhumare a cărui inventar (*fragment de fibulă*) îl datează în sec. III și poate fi atribuit sarmaților. Veacului al VI-lea îi pot fi atribuite o *fibulă* de bronz cu capetele terminate în forma unor bulbi de ceapă, o *oglină* și un vas dacic mare de provizii (chiup), descoperite întâmplător la „Salca”. Nivelului sec. V îi aparțin *mormintele* de inhumare descoperite în 1936 la „Ghețarie” și care au avut drept inventar funerar *pieptene* de os, *cataramă*, 2 *fibule* de bronz, *mărgele* etc. De la „Salca” (fosta „Cărămidărie Guttman”) provin 3

morminte apărute în 1872 și în 1908. Primele două au fost însoțite de o *fibulă* de argint cu o piatră semiprețioasă, o *cataramă* de argint de formă patrată, *mărgelile*, *fragmente de plăci* din argint. Cel descoperit în 1908 avea o *fibulă* mare digitată și *mărgelile* de argint aurit.

În 1961 s-a dezvelit un alt *mormint* de inhumație foarte distrus care avea ca inventar *mărgelile* și un fragment de *piepten* cu dinți bilaterali. În 1963 s-au descoperit incidental alte *morminte* de la care s-au recuperat fragmentele unei *săbii* de fier, *vîrfuri de săgeată* și mai multe *vase de lut*. În 1970 s-a mai adăugat acestora o *cană* și un *pahar* de sticlă. Tot ca loc de descoperire „Salca” mai putem aminti 2 *fibule* fragmentare cu placă semidiscoidală, 1 *umbo de scut* din fier și o *fibulă digitată* din bronz datat însă aceasta din urmă într-o perioadă mai târzie (sec. VI—VII).

Așezarea care se întindea de la actualul depozit de lemne, de pe drumul care duce la Băile Felix, la Fabrica de bere, cercetările arheologice întreprinse în 1960 au descoperit *bordeie*, *gropi menajere* și un *cuptor de ars piine*, precum și *vase de lut*, *fragmente ceramice* și *unelte de fier* a aparținut unei populații românești sau slavo-române din veacurile IX—X. Acestei *așezări* îi corespunde și *cimitirul* cercetat în apropiere, din care au fost dezvelite 7 *morminte*. Un *cimitir* parțial contemporan (sec. X—XII) a fost sesizat în 1893 în apropierea „Cazărmii Husarilor” lângă podul Decebal, de unde au fost recuperate mai multe *podobe* de tip Bjelo—Brdo. În aceste prime secole din perioada feudalismului timpuriu se poate încadra și un mic *tezaur de monede* ungurești aflate în 1912 pe „Calea Aradului” (*Drenari* de argint emiși de regele Ladislau I și o *monedă* de aur bizantină). În 1958 la „Salca”, săpăturile arheologice au dezvelit un interesant *semi-bordei* cu un bogat *material ceramic* precum și un mic *hambar* de grâu, aflat sub podeaua casei. Pe baza ceramicii semi-bordeiul a fost datat în sec. XIII. Aceluiaș secol îi corespund un alt *bordei* cercetat în 1959, mai multe *gropi menajere* toate descoperite la „Salca”. În 1968 de pe strada Dimitrie Cantemir a intrat în colecția muzeului orădean un *tezaur monetar* feudal datat în sec. XIII compus din 1 500 piese. Tot la Oradea a fost descoperit încă în 1899 o *cruce* de bronz procesională datată în sec. XII—XIII.

M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb, *Săpăturile arheologice de la Oradea — Salca*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 159—163; S. Dumitrașcu, N. Tăutu, *Ceramica neolitică pictată descoperită la Oradea — Ioșia*, în *Crisia*, Oradea.

1972, p. 47—53; D. Ignat, *Rep.*, p. 10—12; M. Rusu, N. Chidioșan, *Așezarea neolitică de la Oradea — Salca*, comunicare susținută la Conferința Națională de Arheologie, București, 1961; M. Roska, *Repertoriu*, pp. 198—199; P. Patay, în *AĖ*, 85, 1958, p. 39, fig. 2—3; I. Ordentlich, *Aria*, p. 25; N. Chidioșan, *Sincronismele apusene ale culturii Wietenberg stabilite pe baza importurilor ceramice*, în *Crisia*, 1974, pp. 153 sqq.; A. Láslo, *Considerații asupra ceramicii de tip Gava din hallstattul timpuriu*, în *SCIV*, 4, 1973, p. 583; M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 210; N. Chidioșan, *Grupa Suciu de Sus*, p. 289 sqq.; Al. Vulpe, *Axte*, p. 39, pl. 42, C 10; K. Horedt, *Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat în Transilvania*, în *Studii și Comunicări*, 13, Muzeul Brukenthal, 1967, p. 139; M. Rusu, *Considerații asupra metalurgiei aurului în Transilvania în Bronz D și Hallstatt A*, în *Acta M.N.*, IX, Cluj, 1972, p. 34 sqq.; V. Pirvan, *Getica*, 1927, p. 377, 438, 538, fig. 371; J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, II, Budapesta, 1892, p. 101—102; VI. Zirra, *Beiträge*, pp. 195—198, fig. 15; S. Dumitrașcu, *Așezări și descoperiri dacice I*, pp. 248—249; S. Dumitrașcu, L. Mărghitan, *Așezări și descoperiri dacice I*, p. 51; T. Roșu, *Așezarea dacică din Dealul Viilor de la Oradea*, în *Crisia*, Oradea, 1972, p. 165 sqq.; N. Chidioșan, I. Ordentlich, *Un nou tezaur dacic de argint descoperit la Oradea*, în *Crisia*, 3, Oradea, 1973, p. 97 sqq.; E. Chirilă, V. Lucăcel, *Un tezaur dac din nord-vestul Transilvaniei*, Zalău, 1970; I. Glodariu, *Considerații*, p. 80, 83; S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice din sec. IV—V e.n. în județul Bihor*, în *Centenar Muzeal Orădean*, Oradea, 1972, p. 198 sqq., pl. I/1; N. Chidioșan, *Problema continuității în Crișana — noi descoperiri arheologice*, raport prezentat la cea de a III-a „Sesiune științifică a Muzeelor”, București, 1966; T. Roșu, *Hunnenzeitliche Funde aus Oradea*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 403, sqq.

(NC)

266. **Ortiteag***, com. Măgești

(NC)

267. **Orvișele***, com. Brusturi

(NC)

268. **Oșand***, com. Husasău de Tinca

(NC)

269. **Oșorhei** (vezi Fughiu)

(NC)

270. **Otomani**, com. Sălacea

Din loc neprecizat provine un *tîrnăcop* de aramă cu brațele în cruce atribuit epocii eneolitice.

Din epoca bronzului pe raza localității sînt cunoscute 3 *așezări*: 1. „Cetățuia” (Várhegy) unde primele săpături sistematice au

fost întreprinse în anul 1924 și continuate în anii 1925 și 1928. Așezarea este fortificată cu șanțuri și valuri de apărare. Pe baza importanțelor descoperiri din această așezare cultura materială de tipul cunoscut pe „Cetățuie” a primit denumirea de cultura Otomani, așezarea constituind stațiunea eponimă a culturii amintite. Cercetările au fost reluate în anul 1959 și continuate în anul următor. Pe baza săpăturilor din urmă s-a ajuns la concluzia că așezarea aparține fazelor I și II a culturii Otomani (corespunzând în cronologia relativă epocii bronzului timpuriu și mijlociu).

2. „Înainte de insulă” (Elősziget) așezare de tranziție situată în lunca riului Er, populată pentru o perioadă foarte scurtă la sfârșitul fazei I a culturii.

3. „Cetatea de pământ” (Földvár) așezarea este situată pe un grind în zona mlăștinoasă a riului Er, având o suprafață de 9 ha. A fost o așezare de lungă durată, cronologic aparținând interfaței II—III și fazei III a culturii Otomani (corespunzând în cronologia relativă sfârșitului epocii bronzului). Așezarea a fost cercetată sistematic în anii 1958—1962, 1966.

În apropierea de „Cetățuia”, cimitir de incinerare aparținând populației celtice, atribuit cronologic La Tène-ului C (a doua epocă a fierului).

În apropierea sediului C.A.P. mai multe morminte de înhumare cronologic aparținând perioadei feudalismului timpuriu. În raza localității se cunosc mai mulți tumuli de dimensiuni mari, nefiind cercetați, nu se pot atribui unei perioade istorice precise.

M. Roska, *Rapport preliminaire sur le fouille arch, l'année 1925*, în *Dacia*, II, 1925, pp. 400—416; Idem, *Cercetări la „Cetățuia” de la Otomani*, în *ACMIT*, 1926—1928, Cluj, 1929, p. 192 sqq.; I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *Ber. RGK.*, XXII, 1932, pp. 89—92; D. Popescu, *Die Frühe und Mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București, 1944, p. 89 sqq.; K. Horedt, M. Rusu, I. Ordentlich, *Săpăturile de la Otomani*, în *Materiale*, VIII, 1962, pp. 317—324; I. Ordentlich, *Poselenia v Otomani v svele paslednik rascopoc*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, pp. 115—138; Idem, *Depozitul de bronzuri de la Otomani*, în *Acta M.N.*, Cluj, V, 1968, pp. 397—404; Idem, *Sisteme de fortificație în așezarea eponimă a culturii Otomani*, în *Rev. Muz.*, număr special, II, 1965, p. 420; Idem, *Aria*, p. 25 sq.; Vl. Zirra, *Beiträge*, p. 188, harta 7; M. Roska, *A rézcsákányok*, în *Közle-mények*, II, 1942, Cluj, p. 48.

271. **Paleu**, com. Cetariu

În 1897 s-a descoperit în curtea unei case un *mormînt* inhumat cu *pinteni* și un *vîrf de lance*, aparținînd probabil perioadei feudalismului timpuriu (sec. X—XIII).

(N C)

272. **Palota***, com. Sîntandrei

(N C)

273. **Parhida***, com. Biharea

(N C)

274. **Pădurea Neagră***, oraș Aleșd

(N C)

275. **Pădureni***, com. Viișoara

(N C)

276. **Păgaia***, com. Boianu Mare

(N C)

277. **Pântășești***, com. Drăgănești

(N C)

278. **Păulești***, com. Brusturi

(N C)

279. **Păușa***, com. Nojorid

(N C)

280. **Peștera**, com. Aștileu

Descoperirile din „Peștera Igrîța” sînt bine cunoscute în literatura de specialitate. Astfel săpăturile arheologice, descoperirile fortuite, au scos la iveală un bogat material arheologic.

Primul nivel de locuire a aparținut purtătorilor culturii Coțofeni identitate dezvăluită mai ales prin descoperirea unor vase de lut și *fragmente, unelte* de aramă etc.

În această peșteră s-a identificat și un *cimitir* de urne cu inventar funerar (24 vase, *brățări, ace, fibule, pandantive, celt* de bronz) din prima vîrstă a fierului.

Se amintește descoperirea în această peșteră a unui *fier de plug* din a 2-a vîrstă a fierului (celtic?).

În 1968 s-a recuperat un mic *tezaur de monede* imperiale romane, emise în timpul împăraților Antoninus Pius, Faustina I, Marc

Aureliu, Lucius Verus, Lucilla, Crispina și Comodus. În „Peștera Igrîța” s-au mai găsit și *fragmente de vase* lucrate la roată, de la finele perioadei prefeudale.

În raza satului se mai cunosc și alte peșteri cu urme de locuire. Amintim în primul rînd „Peștera Călățeșea” unde în diferite galerii au fost descoperite materiale arheologice din faza de trecere spre epoca de bronz (*fragmente ceramice*, aparținînd culturii Coțofeni, *vetre de foc* etc). Într-una din galerii au fost descoperite și cîteva *morminte* inhumate în poziție chircită avînd ca inventar funerar vase de lut. Mormintele pot fi datate la începutul epocii bronzului. Tot de aici provin și vase hallstattiene fragmentare precum și o *piesă de bronz*.

Tot din același loc provin *fragmente ceramice* aparținînd secolelor VIII—X.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 140; B. Milrea, în *Dacia*, N.S., XIV, 1970, p. 479/72; Informații I. Emödi.

(NC)

281. Peștiș, oraș Aleșd

În hotarul satului, în peștera „Piatra Jurcoaiei” au fost întreprinse săpături arheologice în anul 1970, descoperindu-se cu acest prilej *materiale ceramice* și *litice* aparținînd epocii neolitice, cultura Tisa II, grupul Herpály, precum și un *mormînt* de copil aparținînd aceleiași perioade.

D. Ignat, *Contribuții la cunoașterea neoliticului în Bihor*, în *Acta M.N.*, X, 1973, pp. 478—491; Idem, *Ceramica neolitică pictată de pe valea Crișului Repeșe*, în *Crisia*, IV, Oradea, (sub tipar).

(DIS)

282. Petid*, com. Cociuba Mare

(NC)

283. Petrani*, com. Pocola

(NC)

284. Petreasa*, com. Remetea

(NC)

285. **Petreu**, com. Abrămuț

În hotarul satului sînt amintite 4 *fortificații de pămînt*. În răsărit, pe un promontoriu numit „Ungora” se află o *cetate cu val și șanț* aparținînd purtătorilor culturii Otomani, din epoca de bronz. În apropierea gării, în dreapta șoselei spre Marghita, o altă *așezare* din epoca de bronz *fortificată, cu șanț de apărare*, denumită „Cetatea de pămînt” (Földvár). La nord-vest de sat, lîngă Bereteu, se află o *circomvoluțiune dublă și șanț dublu de apărare* denumită „Cetatea dinăuntru” (Belső földvár). Cetatea poate fi datată eventual în perioada prefeudală sau a feudalismului timpuriu.

Pe teritoriul satului, în zona răsăriteană, mai există o *cetate de pămînt* denumită „Cetatea din afară” (Külső földvár), dar a cărei datare este necunoscută.

S. Borovszky, *Hontoglalás története*, Budapesta, 1894, p. 55; Gy. Középesi, *Régészeti kutatások Ér Köbölkúton Biharvármegyében*, în *AE*, XXI, 1901, p. 367.

(N C)

286. **Petrieni**, com. Rieni

Pe pășunea localității există numeroși *tumuli* de pămînt, care ar putea să fie *morminte* din vechime. A fost cercetat (secționat) un *tumul* și nu s-a descoperit nici un obiect care să permită datarea și atribuirea etnică a acestor monumente. Va trebui să se verifice mai precis dacă nu avem de-a face cu movilele fostelor locuri pentru „fabricarea” manganului în evul mediu, pentru topitoriile de la Vașcău (Inedite).

(S D)

287. **Dr. Petru Groza** (Șteiu)

În zona orașului Dr. Petru Groza, în spatele Spitalului de boli nervoase, se află un *cîmp de tumuli*, care nu este exclus să fie *morminte tumulare*. Nu s-a descoperit nici o piesă care să sprijine o încadrare cronologică și etno-culturală mai precisă.

Va trebui să se verifice mai precis dacă nu cumva avem de-a face cu resturile, movilele fostelor locuri pentru „fabricarea” manganului (cărbune din lemn) în evul mediu, pentru topitoriile de fier și aramă din Vașcău (Inedit).

(S D)

288. **Picleu***, com. Brusturi (N C)
289. **Pietroasa*** (N C)
290. **Pocioveliște***, com. Curățele (N C)
291. **Poclușa de Barcău***, com. Chișlaz (N C)
292. **Poclușa de Beiuș***, com. Șoimi (D I S)
293. **Pocola**
 Dintr-un loc neprecizat provine un *tîrnăcop* de aramă cu brațele în cruce, atribuit epocii eneolitice. (I O)
294. **Poiana***, com Tăuteu (S D)
295. **Poiana***, com. Criștioru de Jos (I O)
296. **Poiana Tășad***, com. Copăcel (N C)
297. **Poienii de Jos***, com. Buntești (D I S)
298. **Poienii de Sus***, com. Buntești (D I S)
299. **Poletari***, com. Pocola (D I S)
300. **Pomezeu***, (D I S)
301. **Ponoare***, com. Bratca (D I S)
302. **Ponoarele***, com. Cărpinet (D I S)

303. **Popești**

Pe „Dealul Comorii” din hotarul comunei s-a descoperit în-
timplător un *denar* roman imperial de argint (Strack, III, 448) din
sec. II. e.n. (Inedit).

P. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweite Jahr-
hundets*, I—III, Stuttgart, 1931—1937.

(S D)

304. **Poșoloaca***, com. Tileagd

(D I S)

305. **Prisaca***, com. Uileacu de Beiuș

(D I S)

306. **Răbăgani**

În apropierea izvoarelor termale pe terasa mijlocie a luncii
așezare neolitică avînd un singur nivel de locuire. În cadrul unor
cercetări sistematice efectuate în anul 1971 au fost descoperite
numeroase *fragmente ceramice, unelte de piatră și toporașe tip*
calapod.

Lîngă izvoarele termale a fost găsit un *depozit* de obiecte de
bronz, cronologic databil în prima epocă a fierului (Hallstatt A 1).

D. Ignat, *Rep.*, p. 13; M. Roska, *Reperoriu*, p. 238; M. Rusu, *Die Verbrei-
tung*, p. 207.

(I O)

307. **Răcaș***, com. Dobrești

(D I S)

308. **Reghea***, com. Viișoara

(D I S)

309. **Remetea***

(D I S)

310. **Remeți***, com. Bulz

(D I S)

311. **Rieni**

În partea de est a localității, pe pășunea comunală dintre sa-
tul Rieni și satul Valea de Jos, se află un cîmp de peste 100 de
tumuli. Nu este exclus să fie *tumuli funerari*? În cercetările

efectuate pînă în prezent (au fost săpați 7 tumuli) nu s-a găsit nici un fel de material arheologic care ar putea indica plasarea lor cronologică și etno-culturală. Se pare că avem de-a face cu movilele de cenușă și cărbuni rămase de la obținerea *mangalului*? în evul mediu, pentru topitoriile de metal de la Vașcău.

(SD)

312. **Rîpa**, com. Tinca

La locul „Sub Pădure” sau „Cîmpul de Sus” (în dreapta șoselei Rîpa — Tinca) a fost cercetată o *așezare* neolitică Criș, dezvelindu-se un *bordei* cu *ceramică* caracteristică, *unelte* și o *figurină feminină* din lut ars. În același loc a mai fost cercetată o *locuință* prefeudală datînd din sec. VII—VIII e.n. Pe dealul „Burzău” a apărut întîmplător un *mormînt* hallstattian de incinerare.

Într-un loc necunoscut din hotărul Rîpei s-au descoperit, în condiții necunoscute, doi *denari* romani republicani. Pe „Dealul Morilor”, terasă a Crișului din stînga șoselei Rîpa — Tinca s-au efectuat cercetări arheologice descoperindu-se mai multe orizonturi cultural-istorice: *ceramică* eneolitică (cultura Coțofeni); *ceramică* de la sfîrșitul epocii bronzului; o *locuință* hallstattiană cu multă *ceramică*, *unelte*, *figurine de animale* din lut ars și o *figurină antropomorfă* de tip „illyric”, atestînd legături cu lumea sudică, cu illyrii; s-au dezvelit, de asemenea 4 *locuințe* de epocă romană și post romană (sec. III—IV e.n.) cu *ceramică* (mari *chiupuri* ornamentate cu benzi de linii în val), *unelte*, *ustensile*, *podoabe*, aparținînd dacilor liberi de epocă romană și post romană și eventual unor grupuri de populații apărute aici ulterior. În același loc apar *cioburi* prefeudale (sec. VII—VIII e.n.) și feudale timpurii.

S. Dumitrașcu, *Cercetări arheologice în Depresiunea Hoiodului* (II). *Săpăturile arheologice de la Tinca — Rîpa*, j. Bihor, în *Lucrări Științifice, Istorie*, 1972, p. 49—67.

(SD)

313. **Rogoz***, com. Sîmbăta

(DIS)

314. **Rohani**, com. Căpîlna

La locul „Peste Criș”, de pe malul stîng al Crișului Negru, provin mai multe *fragmente ceramice*, lucrute cu mîna și la roată

din pastă cenușie, ornamentate cu benzi de linii simple și în val, datînd din sec. III. e.n. Așezarea poate fi atribuită dacilor liberi de epocă romană de pe Crișul Negru.

S. Dumitrașcu, *Așezări și descoperiri dacice, loc. cit.*, p. 246, s.v.; Idem, *Cercetări arheologice în Depresiunea Holodului (I). Săpăturile de la Co-ciuba Marc, j. Bihor*, în *Crisia*, III, 1973, p. 151.

(SD)

315. **Roit**, com. Cefa

De pe teritoriul satului, dintr-un punct necunoscut provine un *nucleu* din obsidiană.

(DIS)

316. **Rontău***, com. Sînmartin

(NC)

317. **Roșia***

(SD)

318. **Roșiori**, com. Diosig

La „Pusta Gepiu” (Gyapoly Puszta) s-au descoperit în 1912 incidental 2 *tîrnăcoape* de aramă cu brațele în cruce și un *pumnal*. Pe acelaș loc au fost recuperate în 1892 *fragmente ceramice* eneolitice.

Cercetările arheologice întreprinse în 1968 și 1971 la marginea vestică a satului pe locul „La sere” au delimitat 3 obiective arheologice distincte, dar aparținînd aceluiaș orizont cronologic: Așezarea care se întinde pe platoul unde s-au ridicat serele G.A.C.-ului *Cetatea fortificată* cu *șanț de apărare*, situată la nord de aceasta și un *cimitir* de incinerare cu urne, în dreapta grajdurilor. Așezarea și *cetatea* au mai multe nivele de locuire corespunzînd fazelor II și III ale culturii Otomani.

În 1892 s-a descoperit tot la „Pusta Gepiu” un *depozit* de bronzuri bine cunoscut în literatura arheologică dar localizat greșit în comuna Gepiu, jud. Bihor. Depozitul se compune din 1 *topor de luptă* cu disc ornamentat, 3 *topoare* neornamentate de acelaș tip, 2 *topoare* cu aripioare și *turte de bronz*, datate în epoca hallstattiană.

În raza satului s-a descoperit în 1874 un *tezaur* de monede de argint, probabil feudale.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 41; Al. Vulpe, *Ăxte*, p. 72/317, 318—320, pl. 22; 71 C.

(N C)

319. **Rotărești***, com. Sîmbăta

(D I S)

320. **Rugea***, com. Boianu Mare

(D I S)

321. **Saca***, com. Budureasa

(D I S)

322. **Săcălăsău**, com. Derna

D. Popescu amintește descoperirea în hotarul Săcălăsăului (azi Săcălăsăul Vechi) a *arcului unei fibule* cu nodozități (ajunsă în colecția ing. Debie din Ploiești) și 23 *monede* de argint de tipul *Dyrrhachium* (ajunse în colecția Ruzyszka). În anul 1942 M. Roska mai amintește că la Săcălăsău s-au descoperit înainte de anul 1908, 20 de *denari* de argint de tipul *Apollonia*.

După al doilea război mondial un studiu mai amintește ca fiind descoperite la Săcălăsău 1 *brățară* de argint cu capete de șarpe și încă 8 *monede*, 5 emise de *Apollonia* și 3 de *Dyrrhachium*.

Se pare că toate aceste descoperiri provin din cetatea dacică de la locul „Cetate” (Dîmbul cu bani) de la Săcălăsăul Nou. Sigur, în hotarul satului Săcălăsău (Vechi) s-a descoperit, provenind dintr-o *așezare*, ceramică neolitică aparținînd culturii Tisa.

D. Popescu, *Objets de parure gëto-daces en argent*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937, 1940, Buc., 1941, p. 201, s. v.; S. Dumitrașcu, E. Molnar, *Tezaurul de podoabe dacice de argint de la Săcălăsău Nou, j. Bihor* (sub tipar).

(S D)

323. **Săcălăsău Nou**, com. Derna

Pe valea Corbenilor, la locul „Cetate” (Péndomb) se află o *cetate* dacică de pămînt, datînd din sec. I î.e.n.—I.e.n. S-a executat un sondaj arheologic rezultînd *cioburi* Coțofeni (de la începutul epocii bronzului), dacice și din feudalismul timpuriu.

La 300 m sud de cetate, pe culmea „Burcarar” s-a descoperit un *tezaur* de podoabe dacice de argint, datînd din sec. I î.e.n.,

compus din următoarele piese: 3 *brățări* de argint de tipul cu scut marcat și nodozități (2 păstrate fragmentar), 1 *brățară* de argint cu capete de șarpe și 1 *bară* de argint de la o piesă nedeterminată.

În colecția Școlii generale din Săcălăsăul Vechi (prof. Konnevalik) se păstrează o *fibulă* de argint cu nodozități și 2 piese de tipul *Dyrrhachium* și *Apollonia*.

S. Dumitrașcu, *Celăți dacice în Crișana*, pp. 136—137; S. Dumitrașcu, E. Molnar, *Tezaurul de podoabe dacice de argint de la Săcălăsău Nou, j. Bihor*, (sub tipar).

(SD)

324. **Salcia***, com. Tileagd

(SD)

325. **Salonta**

La 4 km nord-vest de localitate, la punctul numit „Movila” (Halom domb) s-a cercelat în 1962 o *așezare* neolitică aparținând culturii Tisa.

La punctul numit „Dealul trupului” (Test halom), situat la 5 km vest de oraș, s-a cercelat în 1958 o *așezare* din epoca de bronz aparținând culturii Otomani.

Pe locul actualului abator s-a descoperit în 1956 un *depozit* de bronzuri (*celt*, *topor* cu aripioare, *seceră* cu buton, *vîrf de lance*, *lamă*) datat la sfîrșitul epocii bronzului. Pe strada Parîngului a fost descoperită în 1969 o *aplică scitică de tolbă*, turnată din bronz. În vatra orașului a fost descoperit un mic *tezaur* de denari republicani romani datat în sec. I. î.e.n.

La locul numit „Pusta Culișer” (Kölesér puszta) s-a descoperit un *vas* borcan dacic datat în sec. III—IV e.n. Tot la punctul numit „Movila” cercetările arheologice au dezvelit 2 *morminte* maghiare datate pe baza inventarelor funerare în sec. X.

La sud-vest de localitate, la locul numit „Pusza Pata” (Pata Puszta) s-a descoperit în 1896 mai multe *morminte* cu un inventar specific feudalismului timpuriu (sec. XI—XIII).

D. Ignat, *Rep.*, p. 14; I. Ordentlich, *Aria*, p. 27; V. Vasiliev, N. Chidioșan, *O aplică scitică de tolbă descoperită la Salonta*, în *SCIV*, 3, 1972, 23, pp. 453—457; Gh. Lazin, *Un depozit din epoca bronzului de la Salonta*, în

(N C)

326. **Santău Mare**, com. Borș

De pe teritoriul satului, locul „Nagy Zomlin Puszta” provin vase aparținând epocii neolitice, cultura Tisa.

S-a mai descoperit de asemenea o *așezare* din epoca bronzului și o *așezare* dacică.

Tot de aici provine o *monedă* imperială romană emisă de Caracala.

(D I S)

327. **Santău Mic**, com. Borș

În anul 1890 au fost descoperite 2 *brățări* de argint, 34 *aplici* de argint decorate cu motive florale și 2 *inele* de bronz.

Piesele au făcut parte, probabil, din inventarul unui *mormînt* din perioada migrațiilor.

Informație N. Chidioșan.

(D I S)

328. **Sarcău***, com. Sîrbi

(D I S)

329. **Satu Barbă***, com. Abram

(D I S)

330. **Satu Nou***, com. Biharea

(D I S)

331. **Săbolciu***, com. Săcădat

(D I S)

332. **Săcădat***

(D I S)

333. **Săcuieni**

În punctul numit „Horo”, *așezare* neolitică de unde provin numeroase *fragmente ceramice* pictate și un *mormînt* de inhumăție aparținând unui copil, avînd drept inventar un *vas* de ceramică pictată. Cu ocazia aceluiași cercetări au mai fost desco-

perite și 2 locuințe. În punctul „Szik” se cunoaște de asemenea o așezare neolitică. Din locul numit „Cărămidărie”, este cunoscut un topor de piatră, iar din fosta vie Penkert numeroase unelte din piatră, toate aparținând epocii neolitice.

De la fosta cărămidărie „Fabri” provine un vas de ceramică, din fosta vie Penkert un *tîrnăcop* de aramă cu brațele în cruce, iar din locul „Între ferme” (Majorköz) un fragment de *pumnal* de aramă, toate aceste descoperiri aparținând epocii eneolitice.

În zona inundabilă al râului Ér pe grindul numit „Cetatea Taurului” (Bika vár), așezare din epoca bronzului aparținând culturii Otomani faza I—II. În urma cercetărilor sistematice începute în anul 1970, s-a descoperit un bogat material *ceramic, litic și osteologic*, cît și un *pumnal* din bronz. Într-un punct neprecizat de pe raza localității a fost descoperit un *depozit* de obiecte de bronz, databil în prima fază a epocii de fier (Hallstatt B 1). Obiecte izolate din bronz au fost găsite în mai multe puncte de pe raza localității: strada Horea, *celt*, descoperit în anul 1958, aparținând probabil inventarului unui *mormînt*. La „Ferma Horo”, *celt* cu plisc descoperit în anul 1968. La punctul numit „Locul de casă”, *sabie* de bronz cu lama îngustă descoperită în anul 1972. La „Dîmbul fermei” (Majordomb) *celt* avînd gura prevăzută cu o bordură îngroșată, descoperit în anul 1973. La „Ferma Soczó” (Cartierul Cadea Mică) *celt* cu gura îngroșată în formă de manșon. Tot în „Cartierul Cadea Mică” s-a găsit o *daltă* din bronz cu toc de înmănușare. La „Ferma Horo”, *fragment tăiș de celt*, un *fragment de seceră*, *fragment celt* și 2 bucăți *deșeu de turnare*.

Din loc neprecizat, probabil din viile de la Săcuieni, provin 2 *brățări* de aur, iar în anul 1927 s-au găsit 8 *falere* ornamentate, din aur, din acestea s-au păstrat doar 3 bucăți întregi și 1 fragment.

În locul numit „Cărămidărie” (Téglavető) au fost descoperite mai multe *morminte* celtice.

Dintr-un loc neprecizat provine o *Tetradrahmă* Thassos.

Din diferite puncte ale localității provin descoperiri izolate de *monede* romane: *denar* de la Vittelius, *as* de la Nerva, *denar* de la Hadrian, *denar* de la Antonius Pius, 2 *denari* de la Marcus Aurelius, *dupondius* de la Lucius Verus, *sesterțius* de la Filip Arabul, *sesterțius* de la Valerian, *foliis* de la Constantinus Chlo-

rus, *piesă de bronz* de la Constans sau Constantius II, *piesă de bronz* de la Constantius II, *piesă de bronz* de la Constantius Gallus, *piesă de bronz* de la Valens.

De pe raza localității sînt semnalate mai multe *descoperiri* aparținînd sarmaților.

Din locul numit „Horo” provine un *mormînt* de inhumăție, avînd drept inventar o *fibulă* digitată și un vas lucrat cu mîna, atribuit populației autohtone din sec. VI—VII.

E. Comșa, Z. Nănăsi, *Mormîntul neolitic descoperit la Săcuieni*, în *SCIV*, 4, 1971, pp. 633—636; Idem, *Date privitoare la ceramica pictată din epoca neolitică din Crișana*, în *SCIV*, 1, 1972, pp. 3—18; D. Ignat, *Rep.*, p. 13; V. Pirvan, *Getica*, p. 328; M. Roska, *A rézcsákányok in Közlemények*, II, 1942, Cluj, p. 52; Idem, *Repertoriu*, p. 268; D. Popescu, *Prelucrarea aurului în Transilvania înainte de cucerirea romană*, în *Materiale*, II, 1956, p. 209, 215; M. Rusu, *Considerații asupra metalurgiei aurului din Transilvania*, în *Bronz D și Hallstatt A*, în *Acta M.N.*, IX, 1972, p. 48; I. Ordentlich, *Aria*, p. 28; Z. Nănăsi, *Repertoriul obiectelor de bronz din Muzeul de Istorie de la Săcuieni*, în *Crisia*, IV, 1974, Oradea, (sub tipar); VI. Zirra, *Beiträge*, p. 195; N. Chidioșan, *Un mormînt din perioada preleudală descoperit la Săcuieni*, în *Acta M.N.*, V, 1968, pp. 517—520; M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 209; E. Chirilă, I. Emödi, Z. Nănăsi, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (VIII)*, în *Acta M.N.*, VIII, 1971, p. 568 sq.

(IO)

334. Sălacea

În locurile numite „Várbócz” și „Dealul Cetății (Várdomb) *așezări* din epoca neolitică.

Din zona inundabilă a râului Ér provine un *tîrnăcop* de aramă cu brațele în cruce aparținînd epocii eneolitice.

Pe promontoriul numit „Dealul Vida” (Vidahegy), *așezare* din epoca bronzului cultura Otomani faza I și II. *Așezarea* este înconjurată de un *șanț* și *valuri de apărare*. În nivelul inferior alături de ceramică de factură Otomani I au fost găsite și vase ce se pot atribui cu certitudine culturii Baden. Săpăturile sistematice au fost efectuate între anii 1964—1969. Din cercetările efectuate provin numeroase *unelte* de piatră și os, vase, cîteva *unelte de bronz*, *obiecte de cult*, etc. Au fost dezvelite numeroase *locuințe* de suprafață. Ca cea mai importantă descoperire amintim *templul megaron* avînd pereții exteriori ornamentați cu *frize în relief*.

În hotarul localității pe platoul numit „Banka” mai mulți *tumuli* aparținând unei perioade neprecizate.

Dintr-un loc neprecizat provine un *tezaur* compus din 200 *denari* imperiali romani datînd de la împăratul Galba pînă la Gallianus.

La intrarea în localitate din spre Otomani, în punctul „Cărămidărie” a fost descoperit un *mormînt* de inhumăție avînd drept inventar o *brățară* de bronz cu nodozități. Mormîntul datează din La Tène-ul B 2 fiind atribuit celților.

Pe „Dealul Szálás” a fost găsit un *mormînt* de inhumăție avînd drept inventar o *plachetă* de bronz, provenită dintr-un atelier bizantin, databil în sec. XI—XII, reprezentînd un cavaler pedestru îmbrăcat în armură.

În nivelul superior de pe „Dealul Vida” au fost descoperite 17 *morminte* și numeroase *fragmente ceramice* databile în sec. X.

Pe „Dealul Cetății” *cimitir* aparținînd culturii Bjelo-Brdo din sec. XI—XII.

În locul numit „Banka” a fost descoperit un *tezaur* de *monede* de Frisach.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 252; E. Comșa, *K voprosu o periodizății neoliticșih cultur na severnozapade Rumânscoi Narodnoj Respublichi*, în *Dacia, N.S.*, 1963, p. 478; M. Rusu, „*Cultura Tisa*”, în *Banatica*, I, 1971, Timișoara, p. 80.; D. Ignat, *Rep.* p. 14; I. Ordentlich, *Sistemul de fortificație de la Sălacea*, *Rev. Muz.* 4, 1966, p. 132; Idem, *Două statuele cu cap mobil descoperite la Sălacea*, în *SCIV*, 1, 1967, p. 147, sqq.; Idem, *Contribuția săpăturilor arheologice de pe „Dealul Vida” (c. Sălacea, j. Bihor) la cunoașterea culturii Otomani*, în *Studii și Comunicări, Satu Mare*, 2, 1972, p. 62 sqq.; N. Chidioșan, I. Ordentlich, *Un templu cu megaron din epoca bronzului descoperit la Sălacea în Crisia*, V, 1975, Oradea, (sub tipar); I. Ordentlich, *Aria*, p. 28; N. Chidioșan, *O necropolă din feudalismul timpuriu descoperită la Sălacea*, în *SCIV*, 4, 1969, p. 611 sqq.; V. Vătășianu, *Istoria artelor feudale în Țările Române*, I, 1959, București, p. 171, fig. 151; C. Goll, *Numizmatikai Közlöny*, 1908, Budapesta, p. 121; Vl. Zirra, *Beiträge*, p. 196, fig. 14.

(10)

335. Sălard

De pe locul fostei ferme „Bodolyo” provine un *tîrnăcop* de aramă cu brațele în cruce atribuit epocii eneolitice. Tot în ace-

Iași loc a fost descoperit un *depozit* de obiecte de bronz, datat în prima epocă a fierului (Hallstatt B 1).

M. Roska, *A rézcsákányok*, in *Közlemények*, II, 1942, Cluj, p. 51; I. Ordentlich, *Depozitul de bronzuri de la Sălard (raionul Oradea, reg. Crișana)*, II—III, 1964, Iași, p. 475, sqq.; M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 209.

(I O)

336. **Săldăbagiu de Barcău***, com. Balc (DIS)
337. **Săldăbagiu de Munte***, com. Cetariu (DIS)
338. **Săldăbagiu Mic***, com. Căpîlna (DIS)
339. **Săliște***, com. Spinuș (DIS)
340. **Săliște de Beluș***, com Budureasa (DIS)
341. **Săliște de Pomezueu***, com. Răbăgani (DIS)
342. **Săliște de Vașcău***, com. Criștioru de Jos (DIS)
343. **Sărand***, com. Copăcel (DIS)
344. **Sărsig***, com. Chișlaz (DIS)
345. **Săucani***, com Răbăgani (DIS)
346. **Săud***, com. Buntești (I O)
347. **Sebiș***, com. Drăgănești (DIS)
348. **Seghiște**, com. Lunca

La est de sat, la locul „Săteasca” (pășunea comunală) se află un *cîmp de tumuli*. N-ar fi exclus să fie *tumuli funerari*. În

cercetările noastre (au fost secționaji 4 tumuli) nu am găsit nici un fel de material arheologic care să permită datarea și încadrarea lor cultural-istorică.

S-ar putea să fie movilele rămase (cu cenușă și cioburi) de la producerea *mangalului*, în evul mediu, pentru topitoriile de metal de la Vașcău.

(SD)

349. **Serani***, com. Borod

(DIS)

350. **Sfirnaș***, com. Ciuhoi

(DIS)

351. **Sighiștel**, com. Cîmpani

1. În peștera „Măgura” au fost descoperite *lame* de silex aparținînd paleoliticului superior, precum și *fragmente ceramice* aparținînd culturii Coțofeni.

E. Terzea, *La faune de Mammifères quaternaires de la grotte Măgura de Sighiștel*, în *Travaux de L'Institut de Spéologie „Emil Racoviță”*, 1970, București, pp. 201—203.

(DIS)

352. **Sitani***, com. Pomezou

(DIS)

353. **Sititelec***, com. Husasău de Tinca

(DIS)

354. **Simbăta***,

(DIS)

355. **Sinicolau de Beiuș**, com. Șoimi

Cercetările arheologice întreprinse în 1972—1973 pe „Dealul Boțocana” au surprins un nivel cultural aparținînd culturii Tisa din epoca neolitică: Au fost descoperite *fragmente ceramice*, *unelte* de piatră. Nivelul de locuire a fost deranjat de construcțiile medievale.

În 1972, lîngă podul de peste Crișul Negru, pe malul stîng s-a descoperit un *depozit* de unelte din fier.

În raza satului s-au desfășurat în 1971—1973, ample și sistematice săpături arheologice pentru studierea și dezvelirea unor *monumente arhitecturale feudale*.

D. Ignat, *Rep.*, p. 14.

(NC)

356. Sinicolau de Munte, com. Săcuieni

În anul 1942 în locul numit „Coasta măturii” (Seprööldal) a fost descoperit un *depozit* de obiecte de bronz compus din 13 *pandantive*, alături de alte numeroase piese care s-au pierdut. Dintr-un loc neprecizat o *daltă* cu toc de înmănușare din bronz.

În mai multe puncte de pe raza localității au fost găsite *fragmente ceramice* din epoca bronzului cultura Otomani — faza II și III.

Din loc neprecizat provine un *denar* suberat de la Geta și o *piesă de bronz* suberat de la Gallienus.

Z. Nănași, *Repertoriul obiectului de bronz din Muzeul de Istorie de la Săcuieni*, în *Crisia*, IV, Oradea, 1973, (sub tipar); E. Chirilă, I. Emödi, Z. Nănași, *Descoperiri monetare antice din Transilvania*, VIII, în *Acta M.N.*, VIII, 1971, p. 568 sq.; I. Ordentlich, *Aria*, p. 28.

(IO)

357. Sinicolau Român, com Cefa

În anii deceniilor interbelice a fost descoperit fortuit un *depozit de bronzuri* încadrat cronologic de M. Rusu în seria depozitelor de tip Uriu — Domănești (Bronz D) și două *apărătoare de braț* din bronz cu terminații spiralate (?). În partea de sud a satului, la locul „Ier” (în prezent aici sînt solariile și grădina de legume a C.A.P.-ului din sat), de o parte și de alta a drumului Berechiu-Sinicolau Român, se află o *așezare dacică*, în care s-a găsit *ceramică* lucrată cu mîna și la roată. În același loc, doi săteni săpînd o groapă au scos la iveală un *tezaur de monede dacice* de argint (de tipul Filip II), compus din 22 piese. Întîmplător în același teren s-au găsit 2 *vîrfuri de lance* din fier (Inedite).

M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 206, s.v.

(SD)

358. **Sinlob**, com. Ciuhoi

În locul numit „Kolyiút” numeroase *fragmente ceramice și nuclee mari de obsidian* din epoca neolitică.

Dintr-un loc neprecizat de pe raza localității provine un *tîrnăcop* de aramă cu brațele în cruce databil în epoca eneolitică.

În literatura de specialitate se amintește ca provenind din localitate un *depozit* compus din 121 de obiecte de bronz. Dintr-un loc neprecizat provine un *virf de lance* de fier atribuit celților.

Din locuri neprecizate provin 2 *monede romane imperiale* emise de Valerian.

I. Hampel, *Múzeumok és Társulatok*, în *AE*, XXII, 1902, p. 85; V. Pirvan, *Getica*, p. 513; M. Roska, *Repertoriu*, p. 266; D. Ignat, *Rep.*, p. 15; E. Chirilă, I. Emödi, Z. Nánási, *Descoperiri monetare antice din Transilvania*, (VIII), în *Acta M.N.*, VIII, 1971, p. 568.

(I O)

359. **Sinlază***, com. Chișlaz

(DIS)

360. **Sinmartin**

În apropierea sediului C.A.P. în zona inundabilă a pîrîului Peța, *așezare neolitică*.

Pe dealul „Korhány” *așezare* din epoca de bronz aparținînd culturii Otomani.

Inf. N. Chidioșan. . .

(I O)

361. **Sinmartin de Beluș***, com. Pocola

(DIS)

362. **Sintandrei**

În anul 1893 s-a găsit într-un loc neprecizat o *lamă* (așchie) de obsidian; în 1871 pe malul drept al Crișului Repede (loc neprecizat) s-a descoperit un *buzdugan* de bazalt, *oase și cioburi* din epoca bronzului. Se pare că în același loc neprecizat dar sigur în hotarul localității s-a găsit în 1906 un *pandantiv* în formă de inimă (sau verigă de lanț?) de 7,5 gr dintr-o epocă neprecizată.

În urma unor cercetări de suprafață efectuate în 1967/68 s-au putut stabili următoarele: o așezare neolitică Tisa II; la „Podul Morii” se află o așezare Coțofeni de la începutul epocii bronzului; o *ceșcuță* aparținând complexului Baden a fost descoperită întâmplător într-un loc neprecizat; pe terenul grădinăriei C.A.P. (pe malul drept al Peței) s-au cules în urma arăturilor, *fragmente ceramice* Otomani, din fazele I, II, III și o *psalie* de os.

Din prima vîrstă a epocii fierului cunoaștem două descoperiri de *fragmente ceramice*: prima de pe malul stîng al Peței (tot în grădinăria C.A.P.) și a doua la locul Peța — Baraj (fragmente de *urne mari*, bitronconice).

La locul unde Drumul Morii întilnește Crișul Repede, în mal, s-a găsit *olărie* celtică și un *cuțit* celtic, de lovit, din fier. În vatra satului, cu ocazia diferitelor construcții s-au descoperit *fragmente ceramice* dacice (din sec. II—I î.e.n., și cîteva de epocă romană) lucrate cu mîna și la roată. Din locuri neprecizate provine *ceramică* prefeudală (sec. VII—IX) și resturi de inventar funerar (*zăbale* și *scărițe de șa*) din *mormîntul* unui călăreț, datînd din feudalismul timpuriu (sec. X—XI?).

La vest de Oradea, în hotarul dintre oraș și Sîntandrei a fost găsit în 1911 un *vas* cu înălțimea de 11 cm lucrat la roată din pastă de culoare cărămizie și ornamentat cu benzi ondulate. Pare a data din sec. VIII—X. (Este înregistrat în vechile inventare ale Muzeului din Oradea).

În anul 1912 în vatra comunei s-a descoperit un *tezaur monetar* feudal, compus din 171 piese de argint emise de regele Ladislau I (1077—1095) și o *monedă* de aur bizantină, emisă de împăratul Constantin Monomacul.

I. Sabău, *Circulația*, p. 294; S. Dumitrașcu, N. Tăutu, *Descoperiri arheologice din hotarul comunei suburbane Sîntandrei*, în Semicentenarul Unirii Transilvaniei cu România în Bihor, Oradea, 1968, pp. 11—14.

(S D)

363. Sîntion, com. Borș

În anul 1897 a fost descoperit un *cimitir* de incinerare în urnă pe fostul teren al lui Antal Lukács, cimitir ce se poate plasa la finalul epocii bronzului.

Pe „Dealul Mănăstirii” (Klastrom domb) aşezare din epoca de bronz, cultura Otomani, unde cercetări sistematice au fost întreprinse în anul 1955. Din bogatul material rezultat în afară de *ceramică, unelte* de os și piatră, menționăm în mod special 2 *tipare* lucrate din gresie, pentru dălți.

Dintr-un punct neprecizat, o sabie de fier atribuită celților. Tot pe „Dealul Mănăstirii”, *așezare* databilă în sec. XI—XV. Pentru sec. XI—XIII se menționează în mod special diferite tipuri de *căldări* din lut lucrate la roată, iar pentru sec. XV numeroase *fragmente ceramice* și un *fragment de cahlă* cu smalt, verde-măsliniu.

Cimitirul aşezării se află pe terasă, la vest de „Dealul Mănăstirii”. Au fost descoperite 15 *morminte*, un singur mormint cu inventar, care se compune dintr-un *inel de timplă* simplu din argint și o *monedă* de argint emis de Ladislau I.

I. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, II, 1887, Budapesta, pl. CXXXVIII.; M. Roska, *Repertoriu*, p., 234; A. D. Alexandrescu, *Săpăturile de salvare de la Sintion, în SCIV*, 3—4, 1955, p. 487 sqq.; I. Ordentlich, *Aria*, p. 29; VI. Zirra, *Beiträge*, p. 195.

(I O)

364. **Sintimreu**, com. Sălard

Sint amintite *monede* de la regele Ștefan I (1001—1038).

I. Sabău, *Circulația*, p. 294.

(N C)

365. **Sintelec***, com. Hidișelu de Sus

(D I S)

366. **Sirbești***, com. Lunca

(D I S)

367. **Sirbi***

(D I S)

368. **Socet***, com. Șinteu

(D I S)

369. **Sohodol***, com. Căbești

(D I S)

370. **Spinuș***

(DIS)

371. **Spinuș de Pomezou***, com. Pomezou

(DIS)

372. **Stîna de Vale**, com. Budureasa

De pe malul pîriului ce străbate stațiunea a fost cule *fragment de lamă* de obsidian aparținînd probabil paleoliti superior.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 41.

(DIS)

373. **Stincești***, com. Buntești

(DIS)

374. **Stracoș***, com. Drăgești

(DIS)

375. **Subpiatră**, com. Tețchea

În apropierea satului se află o peșteră de unde provin ca materiale arheologice printre care *fragmente ceramice* și aparținînd culturii Tisa din neoliticul tîrziu și un *vas de lut* aparținînd culturii Baden din perioada de trecere la epoca de b

Informații: I. Emödi.

(NC)

376. **Sudrigiu***, com. Rieni

(DIS)

377. **Suiug***, com. Abram

(DIS)

378. **Suplacu de Barcău**

În punctul „Köre”, *așezare* neolitică aparținînd culturii T Săpăturile arheologice din anul 1973 au prilejuit descoperirea unor *unelte* din piatră șlefuită, *ceramică*, *urme de locuință*

Tot în acest punct au fost descoperite, la suprafață, *fragmente ceramice* aparținînd sec. IV e.n.

Din punctul „Lapiș” provin *fragmente ceramice* aparținînd culturii Coțofeni, epocii bronzului — respectiv sfîrșitul cu

Otomani, începutul primei epoci a fierului, precum și *ceramică* dacică și prefeudală (sec. III—IV și sec. IX).

D. Ignat, *Rep.*, p. 15.

(D I S)

379. **Suplacu de Tinca***, com. Căpîlna

(S D)

380. **Surduc***, com. Vîrciorog

(D I S)

381. **Surducel***, com. Vîrciorog

(D I S)

382. **Șaualeu***, com. Nojorid

(D I S)

383. **Șerghiș***, com. Vîrciorog

(D I S)

384. **Șilindru**, com. Șimian

Din grădina casei nr. 308 în anul 1955 a fost descoperit un *topor* de piatră tip calapod din epoca neolitică.

Din locuri neprecizate provin: o *daltă* îngustă din bronz și o *brățară* din bronz databile în epoca bronzului.

Pe promontoriul din apropierea pîriului Füzék *așezare* întărită cu *șanș* și *val de apărare* din epoca bronzului cultura Otomani. În hotarul satului în anul 1973 a apărut un *vîrf de lance* din bronz.

În apropierea bisericii ortodoxe, *așezare* din prima epocă a fierului. (Hallstatt).

În anul 1904 pe dealul de lângă gară și drum a fost descoperit un *cimitir* de incinerație în urne. Materialul rezultat nepăstrîndu-se nu se poate determina epoca căreia îi aparține. Pe „Dealul Episcopului” (Püspök halom) un *mormînt* cu cal atribuit cu probabilitate sarmaților.

(I O)

385. **Șimian**

Pe malul pîriului Moka, pe strada Mică (Kis utca) nr. 98, pe terenul fostă proprietate Horváth Kálmán, de pe versantul nordic al Dealului Viilor fost *via Béres* și de pe dealul numit „La grădini” (Kerthely), *așezări* din epoca neolitică, de unde provin nu-

meroase *fragmente ceramice*, lame de silex și unelte de piatră.

Pe strada Mică nr. 98, *cimitir* de incinerare în urne din perioada de trecere spre epoca bronzului, din care provin numeroase vase.

Pe versantul nordic al dealului „La grădini”, *așezare* fortificată cu val și șanț de apărare din epoca bronzului, cultura Otomani faza I—II.

Din locul numit „Groapa cu lut” (Sárgaföldes gödör) provin numeroase *fragmente ceramice* din prima epocă a fierului (Hallstatt).

Tot în același loc au fost descoperite *morminte* gepidice având drept inventar vase de ceramică și arme de fier.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 82; D. Ignat, *Rep.*, p. 15; I. Ordentlich, *Aria*, p. 30; M. Comșa, *Unele date privind regiunile din nord-vestul României în sec. V—IX*, în Centenar Muzeal Orădean, 1972, Oradea, p. 210.

(I O)

386. **Șinteu***

(D I S)

387. **Șișterea**, com. Cetariu

La o „pustă” din hotarul comunei a fost descoperit un *tîrnăcop* de aramă cu brațele în cruce, înregistrat în anul 1913 în vechile registre ale Muzeului din Oradea.

Inf. N. Chidioșan.

(S D)

388. **Șoimi***

(N C)

389. **Șoimuș***, com. Remetea

(D I S)

390. **Șumugiu***, com. Hidișelu de Sus

(D I S)

391. **Șuncuiș***, com. Finiș

(D I S)

392. **Șuncuiuș**

În raza localității se cunosc mai multe peșteri de unde au fost recoltate materiale arheologice. Astfel:

În „Peștera Mișidului” s-a descoperit un *mormînt* cu un bogat inventar funerar. Amintim un *vas* mare, un *briu* de bronz, 12 *pendantive* semilunare, 1 *undiță* din bronz, 1 *ac*, 1 *inel*, *figurine de lut* și 1 *colier* din mărgele de chihlimbar. Pe baza acestor materiale mormîntul care a aparținut probabil unei căpetenii, se poate data la începutul hallstattului.

Tot în același loc s-a mai descoperit 1 *vas* de lut dacic, datat cu o *monedă* emisă de orașul Dyrrhachium (sec. II—I î.e.n.). În „Peștera Isbindiș” au fost descoperite mai multe *fragmente ceramice* din perioada de trecere la epoca de bronz — cultura Coțofeni și mai multe *vase* și *piese* de bronz datate în epoca hallstattiană.

În „Peștera Ungurului” cercetările de suprafață au recuperat 15 *vase*, *piese* de bronz și *amulete* hallstattiene.

De aici mai provin și *fragmente ceramice* lucrate la roată din perioada prefeudală, sec. IX—XI.

În „Peștera Biró Lajos” au fost culese fragmente ceramice hallstattiene.

Materialele au intrat parțial în colecția Muzeului din Oradea și într-o colecție particulară.

Informații primite de la I. Emödi.

(NC)

393. **Șuștiu***, com. Lunca

(DIS)

394. **Șușturogi**, com. Cetariu

În hotarul satului, la locul „Cetățuie” se află o *cetate* cu val de *pămînt*, de factură hallstattiană — dacică, nu exclus feudală. Lipsesc săpăturile necesare clarificării datării acestei cetăți de pămînt.

S. Dumitrașcu, *Cetăți dacice în Crișana*, pp. 133—134.

(SD)

395. **Talpe**, com. Drăgănești

Pe pășunca din partea de est a satului există 6 *tumuli* aplatizați, care ar putea să fie *morminte tumulare*. La cercetările efectuate (au fost secționati 2 tumuli) nu s-a găsit nici un material

arheologic care să permită datarea sau încadrarea lor etno-culturală. S-ar putea să avem de-a face cu movilele de cenușă și cărbuni de la prepararea *mangalului* în evul mediu pentru topitoriile de fier și aramă de la Vașcău.

Pe teritoriul satului, la locul „Văioage” (în pășunea amintită) a fost descoperit în anul 1936 *intr-un vas de lut* un *tezaur* important de *monede* de tip Dyrhachium și Apollonia și *denari* romani republicani, pe care săteanul care i-a descoperit i-a dat, în parte, unor rude și cunoștințe, profesori la liceul „Samuil Vulcan” din Beiuș, în colecția căruia se păstrează și astăzi.

M. Chițescu, *Descoperirea monetară de la Beiuș*, în *SCNum*, IV, 1968, pp. 355—362.

(SD)

396. **Talpoș***, com. Batăr

(DIS)

397. **Tarcea**

În hotarul localității în fosta vie „Fráter Béla”, *așezare* din care provin numeroase *suporturi de vase*, *fragmente ceramice*, *dălițe* și *topoare* de piatră, aparținând epocii neolitice.

În locul numit „Cimpul de Jos” (Alsó Rét) a fost găsit un *tîrnăcop* de aramă, iar dintr-un alt punct neidentificat provin alte 4 *tîrnăcoape* de aramă cu brațele în cruce, atribuite epocii eneolitice.

În locurile numite „Dealul Mic” și „Dealul de Mijloc” (Kis és közép domb), *așezări* fortificate din epoca bronzului cultura Otomani faza I și II.

Dintr-un loc neprecizat provine o *urnă* celtică.

Tot dintr-un loc neprecizat provine un *vas de lut* dacic.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 82; D. Ignat, *Rep.*, p. 16; I. Ordentlich, *Aria*, p. 30; M. Roska, *A rézcsákányok*, în *Közlemények*, II, 1942, Cluj, p. 34.

(IO)

398. **Tămașda**, com. Avram Iancu

La punctul numit „Somuta” s-au descoperit în 1962 *fragmente ceramice* aparținând epocii bronzului.

Din localitate provin 4 *brățări* de bronz ornamentate cu incizii, descoperite în 1896.

La „Somuta” au apărut și *fragmente de vase* aparținând dacilor din sec. II—III e.n.

La sud-est de Tămașda, în cotul Crișului Negru s-a descoperit o intensă *așezare dacică*, din sec. I—II e.n., necercetată încă.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 279; S. Dumitrașcu, *Așezări și descoperiri dacice*, p. 247.

(N C)

399. **Tămășeu***, com. Biharea

(D I S)

400. **Tărcaia***

(D I S)

401. **Tărcăița***, com. Tărcaia

(D I S)

402. **Tărian, com.** Girișu de Criș

În condiții de descoperire necunoscute în raza satului a fost găsit un *topor de luptă* cu disc deosebit de frumos ornamentat cu motive *spiralice și geometrice*.

În 1967, pe malul drept al Crișului Repede, la punctul „Dîmbul lui Ciordaș” săpăturile arheologice au descoperit un *cimitir celtic* cu 12 *morminte* de incinerație în groapă și de inhumatie. Ambele categorii de morminte au avut un bogat inventar funerar (*fibule* de bronz și fier, *unelte, sabie, teacă, vase* de lut etc.). Mormintele de incinerație au avut ca *vase adiacente* și unele lucrute de mină, de factură *hallstattiană*, aparținând populației autohtone dacice.

În dreapta drumului Sîntandrei—Tărian, pe malul stîng al Crișului, au apărut cu ocazia unor lucrări agricole *fragmente ceramice* lucrute la roată de culoare gri aparținând populației dacice din sec. II e.n.

Între mormintele celtice de pe „Dîmbul lui Ciordaș” au mai fost descoperite 3 *morminte* sarmatice, dintre care unul de vreme hunică sec. IV e.n. cu un bogat inventar (*colier de mărgele și bijuterii* de argint).

Tot în același loc s-au dezvelit 12 *morminte* maghiare cu *piese* de podoabă, de *harnașament, arme* etc., datate în sec. X—XI.

În 1965 pe panta mai domoală a dunel de nisip, exploatările de nisip au scos la iveală un *cuptor* cu boltă (probabil pentru copt piine) dar fără alte materiale arheologice adiacente.

N. Chidioșan, și D. Ignat, *Cimitirul celtic de la Tărian*, în *SCIV*, 4, 1972, 23, p. 553 sqq.; Al. Vulpe, *Axte*, p. 71, pl. 55.

(N C)

403. Tășad, com. Drăgești

Între anii 1969—1973 în apropierea satului, pe dealul „Cetățaua” au fost efectuate ample cercetări arheologice. Platforma superioară a dealului a fost sporadic locuită de populațiile neolitice târzii și eneolitice (Tisa, Baden, Coțofeni).

În hallstattul timpuriu, se organizează o intensă așezare cu nenumărate *bordeie*, *gropi* etc. *Materialul ceramic*, *piesele de bronz* și un mic *depozit* de bronzuri datează această mare așezare în hallstattul A. Probabil această populație a fortificat platforma cu un *val* și *șanț de apărare*, care taie în două așezarea propriuzisă.

După aproape 1000 de ani, așezarea este din nou relocuită de daci, care modifică versantul vestic al așezării prin *lucrări de terasare*. În așezare alături de un abundent *material ceramic* (*fructiere*, *vase borcan*, *cățui*, *farfurii* etc.) au fost descoperite *piese de podobă* (*fibule*, *mărgele*). De menționat că aici s-a descoperit și o *torliță de bronz* cu figurină umană provenită de la o ceașcă romană.

Pe valea „La hută” s-a descoperit în vara anului 1972, un *tezaur de monede* Dyrhachium și Apollonia, din care s-au salvat 44 bucăți.

N. Chidioșan, *Așezarea dacică de la Tășad*, în ziarul „Crișana”, XXVI, 16 sept. 1971, Oradea; D. Popescu, *Les fouilles Archeologiques dans la Republique Socialiste de Roumanie en 1969*, în *Dacia, N.S.*, XIV, 1970, p. 438; S. Dumitrașcu, *Cetăți dacice în Crișana*, p. 129 sqq.

(N C)

404. Tăut, com. Batăr

Pe locul numit „Dolmi pusta” au fost descoperite în anul 1887 un număr de 15 *aplici* de bronz.

Inf. N. Chidioșan.

(D I S)

405. **Tăutelec**, com. Cetariu

În două locuri de pe teritoriul satului, la locul „Pășunea Ceta-riului” (Csatáry talo) și „La tobor” s-au găsit *cioburi* neolitice și respectiv, *cioburi* Coțofeni (de la începutul epocii bronzului).

Dintr-un loc neidentificat și fără să știm dacă provine dintr-un *tezaur* sau este o *piesă izolată*, s-a păstrat în colecția Școlii de 4 ani din sat o *monedă* de tipul Dyrrhachium și Apollonia.

La locul „Cînepiște” (Kenderes), în spatele bisericii, în stînga drumului ce duce de la Tăutelec la Șișterea se întinde o *așezare* din feudalismul timpuriu, sec. XI—XII, unde s-a găsit *ceramică* uzuală și cenușie, *cazane* de lut, *mici piese* de fier și alte rămășițe ale unui sat medieval timpuriu (Inedit).

(S D)

406. **Tăuteu**

În vechile colecții ale Muzeului „Țării Crișurilor” din Oradea (Inv. nr. 2073, 2074, 2075) sînt amintite 3 *topoare* de cupru. În perioada interbelică s-a găsit la Tăuteu un *depozit* de bronzuri (Hallstatt B 1) însoțit de 5 *verigi* de aur, care se păstrează în Muzeul de Istorie a R.S.R. din București. Pe teritoriul satului s-au descoperit și *denari* romani republicani, într-un loc neprecizat și *ceramică* de epocă romană și post romană (sec. III/IV e.n.) printre care amintim și fragmente de *chiupuri* mari — vase de provizii sau apă, foarte probabil provenind dintr-o *așezare* a dacilor liberi de pe valea Bistrei.

În anul 1970 la locul „Tricer” din pășunea dintre satele Tăuteu, Ciutelec și Bogei s-a descoperit importantul *tezaur de vase* romano-bizantine datînd din sec. IV—V e.n., ornamentate cu scene mitologice grecești și pe care au fost imprimate 3 *inscripții*, încă nedescifrate.

VI. Dumitrescu, *Le dépôt de la fin de l'âge du bronze, découvert à Tăuteni*, în *Dacia*, V—VI, 1935—1936, Buc., 1938, pp. 225—238; S. Dumitrașcu, *Tezaurul de la Tăuteni — Bihor*, Oradea, 1973, *passim*.

(S D)

407. **Teleac***, com. Budureasa

(D I S)

408. **Telechiu***, com. Țețchea

(DIS)

409. **Tileagd**

În 1907 s-au găsit în vatra comunei 53 de *monede* (drahme emise de orașele Apollonia și Dyrrhachium.

J. Winkler, *Descoperiri de monede antice în Transilvania*, în *SCN*, II, București, 1958, p. 401.

(NC)

410. **Tilecuș***, com. Tileagd

(DIS)

411. **Tinăud***, oraș Aleșd

(DIS)

412. **Tinca**

În strada Avram Iancu între nr. 80—100 au fost găsite cu ocazia unor lucrări edilitare *fragmente ceramice* de culoare cenușie, cu elemente tehnologice de factură celtică remanentă datînd probabil din sec. II e.n.

La răsărit de stațiunea balneară Tinca, pe terasa Crișului Negru în capătul viilor Tinței, la locul „Dealul Morilor” (continuare sau răzlețire a satului de pe „Dealul Morilor” de la Ripa?) a fost cercetată o *locuință* a dacilor liberi de epocă romană și post romană, cu *ceramică* lucrată cu mîna și cenușie sau gălbuie modelată la roată, cu multe elemente de factură romană provincială, împrumutate, probabil din Dacia romană. Datează din sec. III/IV e.n.

În vechile inventare ale Muzeului „Țării Crișurilor” din Oradea, în 1911, este înregistrat ca găsit în hotarul Tinței, un *tezaur* de monede republicane romane de argint (7 sau 8 bucăți) și o *piesă* din Dyrrhachium (Inf. N. Chidioșan).

S. Dumitrașcu, *Așezări și descoperiri dacice*, p. 247, s.v.; Idem, *Cercetări arheologice în Depresiunea Holodului* (II). *Săpăturile arheologice de la Tinca—Ripa*, j. Bihor, în *Lucrări științifice*, Istorie, Oradea, 1972, pp. 60—63.

(SD)

413. **Tirgușor**, com. Cherechiu

Din loc neprecizat provine un *tîrnăcop* de aramă cu brațele în cruce datat în epoca eneolitică.

Tot în hotarul localității a mai fost descoperit un *depozit* de obiecte de bronz, din care amintim mai multe *topoare de luptă* cu disc și spin, datate la finele epocii bronzului. Au mai fost găsite în raza localității 3 *inele de buclă* din aur, ornamentate, care datează din epoca bronzului.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 28; Idem, *A rézcsákányok*, în *Közlemények*, II, 1942, Cluj, p. 27; M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 206; Al. Vulpe, *Axte*, p. 81.

(I O)

414. **Toboliu***, com. Girișu de Criș

(D I S)

415. **Tomnatic***, com. Vadu Crișului

(D I S)

416. **Topa de Criș***, com. Vadu Crișului

(D I S)

417. **Topa de Jos***, com. Dobrești

(D I S)

418. **Topa de Sus***, com. Dobrești

(D I S)

419. **Topești***, com. Drăgești

(D I S)

420. **Totoreni***, com. Tărcaia

(D I S)

421. **Tria***, com. Derna

(D I S)

422. **Tulca**

În punctul numit „Holumb” situat la 2 km nord de localitate, *așezare* tip tel nefortificată din epoca bronzului, aparținând fazei I și II a culturii Otomani.

(I O)

423. **Țețchea*** (DIS)
424. **Țigăneștii de Beiuș***, com. Drăgănești (DIS)
425. **Țigăneștii de Criș***, com. Brusturi (DIS)
426. **Ucuriș***, com. Olcea (DIS)
427. **Uileacu de Beiuș*** (DIS)
428. **Uileacu de Criș***, com. Tileagd (DIS)
429. **Uileacu de Munte.** com. Cetariu

De pe teritoriul localității provin 2 *denari* romani, emiși de Împăratul Traian și respectiv Faustina I.

B. Mitrea, *Découvertes récentes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, in *Dacia*, N.S. XI, 1967, p. 388, nr. 64.

(DIS)

430. **Ursad**, com. Șoimi

În hotarul satului au fost descoperite *fragmente ceramice* din prima epocă a fierului.

(DIS)

431. **Urvind***, com. Lugașu de Jos

(DIS)

432. **Urviș de Beiuș***, com. Șoimi

(DIS)

-
433. **Vadu Crișului**

Peșterile din defileul Crișului Repede, pe teritoriul com. Vadu Crișului sînt cunoscute prin descoperiri arheologice: „Peștera Devenț”: *materiale* aparținînd epocii neolitice și *ceramică pictată*.

S-au descoperit de asemenea *vestigii* din epoca bronzului. „Peștera cu apă” — *fragmente ceramice* aparținînd epocii neolitice.

„Peștera nr. 1” — (situată sub „Peștera Devenț”) a fost *intens locuită* începînd din epoca neolitică pînă în perioada prefeudală.

„Peștera nr. 2” — (situată la același nivel cu peștera nr. 1) a fost *locuită* în epoca neolitică, descoperindu-se un interesant *material ceramic pictat*.

Cu ocazia amenajării căii ferate, între Vadu Crișului și Șuncuiuș au fost descoperite: *brățări*, *seceră*, și *celt* din bronz.

De pe teritoriul comunei provin 3 *monede* romane neidentificate și o *monedă* emisă de Gordianus.

T. Kormos, *Barlangkutatás*, III, Budapesta, 1915, fasc. 3—4, pp. 153—163; M. Roska, *Repertoriu*, p. 237; N. Vlăsa, *O contribuție la problema legăturilor culturii Tisa cu alte culturi neolitice din Transilvania*, în *SCIV*, 1, 1961, pp. 17—23; D. Ignat Sava, *Ceramica neolitică pictată de pe valea Crișului Repede*, în *Crisia*, IV, Oradea (sub tipar).

(DIS)

434. **Vaida**, com. Diosig

Pe teritoriul localității se amintește un *tezaur* dacic de argint din care s-au mai păstrat 2 piese într-o colecție particulară din Bihor.

Inf. I. Emödi; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Buc., 1973, s.v.

(DIS)

435. **Valea Cerului***, com. Suplacu de Barcău

(DIS)

436. **Valea Crișului***, com. Bratca

(DIS)

437. **Valea de Jos***, com. Rieni

(DIS)

438. **Valea de Sus***, com. Cîmpani

(DIS)

439. **Valea lui Mihai**

De pe raza localității sînt cunoscute mai multe descoperiri arheologice, marea lor majoritate provin din descoperiri întîmplătoare, așezări necercetate sistematic, și o mică parte din cercetări sistematice, dar de o amploare redusă.

Din epoca neolitică se cunosc *așezări* aparținînd culturii Tisa la: „Groapa cu lut” (Sárgaföldes gödör), „Groapa nouă cu lut”

(Új sárgaföldes gödör), Str. Izvorului, Piața Libertății. Din aceste *așezări*, provin numeroase vase, *fragmente ceramice, unelte de piatră* și os. Remarcăm mai multe vase cu picior înalt cilindric perforat.

Epoca eneolitică și faza de trecere spre epoca bronzului sînt reprezentate prin cultura Baden în *așezările* de la „Groapa nouă cu lut” și Strada Izvorului. Din acesta din urmă provin mai multe *cești* de dimensiuni mari cu toarta puternic supraînălțată.

Epoca bronzului este reprezentată prin numeroase descoperiri, unele de o mare importanță. La „Groapa de lut” o intensă *așezare*, de unde provin numeroase vase aparținînd culturii Otomani. Ca cea mai importantă descoperire semnalăm un complex de 28 de vase depuse ritual într-o groapă, aparținînd fazei a III-a a culturii Otomani. La „Groapa nouă cu lut” *așezare* din care provin numeroase vase aparținînd culturii Otomani și un vas aparținînd culturii Suciului de Sus. Tot o *așezare* aparținînd culturii Otomani este semnalată și pe strada Izvorului. Pe strada Breslelor a fost descoperit un *mormînt* de incinerare în urnă din faza a III-a a culturii Otomani, avînd în urnă pe lângă fragmentele de oase calcinate, depuse drept ofrandă o *brățară* de bronz miniatură și un număr incert de *nasturi* de bronz.

Prima epocă a fierului (Hallstatt) este reprezentată prin descoperirile de la: „Groapa nouă de lut” de unde provin 3 vase mari aparținînd culturii Gava. În strada Izvorului și strada Kocsár, *așezări* de unde au fost depistate numeroase *fragmente ceramice* și vase. În Piața Libertății a fost descoperită o urnă. În fosta vie „Recsege” a fost găsit un *cuțit* de bronz cu lama curbată. Dintr-un punct neprecizat provine un *depozit* de obiecte de bronz, cunoscut în literatura de specialitate sub denumirea de Valea lui Mihai I.

A doua epocă a fierului (La Tène) este de asemenea prezentă prin multiple descoperiri. La locul numit „Ferma Gorove” au fost descoperite 3 *morminte* celtice de incinerare, în groapă. De la „Groapa nouă de lut” provine un *fragment de vas* celtic.

Perioada prefeudală. Pe fostul teren al lui A. Stancz, a fost descoperit un *mormînt* germanic (got?) din sec. V e.n. avînd un bogat inventar arheologic din care semnalăm: 1 *sabie* de fier, 1 *cuțit* de fier, 1 *virf de teacă* de argint, 2 *catarama* de argint, 1 *nasture* de chihlimbar și 1 *monedă* Theodosiu II din aur. În urma cercetărilor

sistematice întreprinse ulterior la fața locului, au mai fost descoperite 3 *morminte* răvășite fără nici un inventar. În partea de sud-vest a localității pe terenul lui „Krizsár” au fost descoperite 8 *morminte* gepidice cu un bogat inventar. Din fosta vie „Bujanovics” sînt semnalate numeroase *fragmente ceramice* și *obiecte de metal* provenite probabil din *morminte*, aparținînd avarilor. De pe terenul lui „Krizsár” și de pe o stradă neidentificată provin *fragmente ceramice* aparținînd populației autohtone și slavilor post anul 805.

Perioada feudalismului timpuriu. Dintr-un loc neprecizat de pe raza localității și de la „Groapa nouă de lut”, provin numeroase *fragmente ceramice* databile în sec. XII, XIII.

D. Ignat, *Rep.*, p. 17; M. Roska, *Repertoriu*, p. 81 sq.; E. Comșa, *K voprosu o periodizaiii neoliticschih cultur na severnozapade Rumînscoi Narodnoi Respublichi*, în *Dacia, N.S.*, VIII, 1963, p. 478; V. Gordon Childe, *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1929, p. 81; I. Ordentlich, *Un depozit de vase de tip Otomani de la Valea lui Mihai*, în *Studii și Comunicări*, 12, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1965, p. 181 sqq.; Al. Vulpe, *Ăxle*, p. 58, 85; A. László, *Probleme ale ceramicii de tip Gava din prima epocă a fierului*, în *SCIV*, 4, 1973, p. 49; M. Rusu, *Die Verbreitung*, p. 206, 208, VI. Zirra, *Beiträge*, p. 189; M. Roska, *Mormînt german și stațiunea preistorică de la Valea lui Mihai*, în *A.I.S.C.*, 1931, p. 1 sqq.; M. Comșa, *Unele date privind regiunile din nord-vestul României în sec. V—IX*, în *Centenar Muzeal Orădean*, Orădea, 1972, p. 210 sqq.

(I O)

440. **Valea Mare de Codru***, com. Holod

(DIS)

441. **Valea Mare de Criș***, com. Borod

(DIS)

442. **Valea Tîrnei***, com. Șinteu

(DIS)

443. **Varasău***, com. Brusturi

(DIS)

444. **Varviz**, com. Popești

Într-un punct necunoscut a fost descoperit un *tîrnăcop* de aramă.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 301.

(DIS)

445. **Vaşcău*** (DIS)
446. **Vălani de Beiuş***, com. Uileacu de Beiuş (DIS)
447. **Vălani de Pomezeu***, com. Pomezeu (DIS)
448. **Vărăşeni***, com. Răbăgani (IO)
449. **Vărzari***, com. Popeşti (IO)
450. **Văzarii de Jos***, com. Vaşcău (IO)
451. **Văzarii de Sus***, com. Vaşcău (IO)
452. **Văşad**, com. Curtuişeni

Pe o terasă mijlocie a Văii Erului, la punctul „Cartierul Țiganilor” s-au găsit *cioburi* neolitice păstrate în colecția Muzeului „Țării Crișurilor” din Oradea. La nord de localitate pe un grind se află o *așezare* din epoca bronzului, aparținând culturii Otomani, faza I și III. Pe „Dealul viilor” se află o a doua *așezare* Otomani, din faza I și II fortificată, cu *val* și *șanț de apărare*.

Cea de a treia *așezare* Otomani, fazele I și II (inedită) se află pe terasa Văii Erului. Tot în acest loc s-au găsit *cioburi* dacice de epocă romană și post romană (sec. III—IV e.n.). La vest de sat, pe terasa văii Văşadului pe un bot de deal unde s-a ridicat cantonul hidrologic, lângă digul lacului de acumulare Văşad, se află o *stațiune* cu 3 nivele de locuire: neolitic, Hallstatt și o *așezare* a dacilor liberi de epocă romană (încă inedită) cu *ceramică* lucrată cu mîna și la roată și cu *ceramică* provincială romană de import.

D. Ignat, *Rcp.*, p. 16; I. Ordenlich, *Aria*, p. 31.

(SD)

453. **Viișoara**

Din locuri neprecizate provin 1 *topor* de piatră puternic arcuit și un alt *topor* de piatră de tip calapod, databile în epoca neolitică.

Tot dintr-un loc neprecizat provine un *tîrnăcop* de piatră cu gaură de înmănuşare secundară, aparţinînd epocii eneolitice.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 82;

(I O)

454. **Vintere***, com. Holod

(I O)

455. **Vilcelele***, com. Suplacu de Barcău

(I O)

456. **Virciorog***

(I O)

457. **Voievozi**

La locul „Cilogoş” a fost parţial sondată o *staţiune* arheologică cu 3 nivele discontinue de locuire: *ceramică* hallstattiană, o *locuire* a dacilor liberi de epocă romană de pe valea Bistrei, din care s-au păstrat resturi de *olărie* lucrată la roată din pastă cenuşie şi *ceramică* cărămizie, probabil rezultat al influenţei ceramicii romane provinciale asupra celei a dacilor liberi din Crişana. Acest *nivel de locuire* se pare că datează din sec. III e.n. (poate şi începutul sec. IV e.n.?). Cel de al treilea nivel, pare-se, cel mai bine păstrat, din care au ajuns la noi rămăşiţe de *locuinţe* (pare-se bordeie) datează din sec. VII—IX e.n.? Aşezarea, a fost semnalată în urma periegezelor arheologului R. Popa, care a întreprins săpături la locul „Bisericuţa” unde a fost dezvelit un *complex bisericesc* (*biserică, clădiri, cimitir*) datînd din sec. XIII—XV/XVI (v. monumente istorice s.v.).

R. Popa, *Valea Bistrei în secolele XIII—XIV. Cercetări documentare şi arheologice în nordul Bihorului*, în Centenar Muzeal Orădean, Oradea, 1972, pp. 217—218.

(SD)

458. **Voievozi**, com. Şimian

În 1970, pe un platou deasupra grajdurilor C.A.P., au fost descoperite *fragmente ceramice* aparţinînd culturii Baden din faza de trecere la epoca de bronz.

În același loc s-a descoperit un *cimitir* cu urne datat la sfârșitul epocii de bronz și începutul Hallstattului. Unul din *morminte* avea ca inventar, pe lângă *urna* funerară, 15 vase adiacente.

(N C)

459. **Zăvoi**, com. Simbăta

Dintr-un loc neprecizat provine un *buzdugan* de piatră, aparținând probabil epocii neolitice.

M. Roska, *Repertoriu*, p. 127.

(I O)

460. **Zece Hotare***, com. Șuncuiuș

(D I S)

MONUMENTE ISTORICE

LISTA ABREVIERILOR

- BIHARORSZÁG=K. Nagy Sándor, Biharország, vol. I—III, Ed. II-a, Oradea, 1884
- BUNYITAY=Bunyitay V., A váradi püspökség története, vol. I—III, Oradea, 1884
- BOROVSZKI=Borovszki S., Bihar vármegye és Nagyvárad, Budapest, 1903
- CASE DIN ORADEA=Case din Oradea legate de activitatea Partidului Comunist Român, Oradea, 1971
- CENTENAR=Centenar Muzeal Orădean, Oradea, 1972
- CONTRIBUȚII=Contribuții la cunoașterea mișcărilor țărănești pe valea Crișului Repede, Oradea, 1971
- CONTRIB. IST. BIH.=V. Faur, Contribuții la cunoașterea istoriei Bihorului, vol. II, Oradea, 1971
- C. PAVEL=C. Pavel, Școalele din Beiuș, Beiuș, 1928
- PE URMELE ISTORIEI=I. Lupescu, H. Rabinovici, I. Don, Pe urmele istoriei contemporane, Editura pentru turism, București, 1973
- SUCIU=C. Suci, Dicționar istoric al localităților din Transilvania, vol. I—II, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1967

Semnăturile autorilor au fost prescurtate după cum urmează:

- LB=LIVIU BORCEA
NC=NICOLAE CHIDIOȘAN
VF=VIOREL FAUR
IM=IOAN MARINESCU
ES=ECATERINA SASU

1. Abram*

Prima atestare documentară: 1291 (Suciu, I, p. 23)
(L B; V F; I M)

2. Abrămuț*

Prima atestare documentară: 1334 (Suciu, I, p. 24)
(L B; V F; I M)

3. Adoni, com. Tarcea

Prima atestare documentară: 1237 (Suciu, I, p. 25)

În marginea satului era o mică *cetate feudală* care pînă în sec. XVI a fost proprietatea stăpînilor satului. A fost demantelată de locuitori înainte de a fi cercetată.

Pe pămîntul lui Daróczi s-a descoperit un *mormînt* din sec. XVII avînd ca inventar un colier de mărgelă și o plasă de păr din sîrmă de aur.

Borovszki, p. 71; Inventarul Muzeului din Valea lui Mihai, vol. I, p. 48;
Vol. II. poz. 3 349.

(L B)

4. Albești*, com. Răbăgani

Prima atestare documentară: 1508 (Suciu, I, p. 29)
(L B; V F; I M)

5. Albiș*, com. Buduslău

Prima atestare documentară: 1373 (Suciu, I, p. 29)
(L B; V F; I M)

6. Aleșd

Prima atestare documentară: 1291—1294 (Suciu, I, p. 30)

Vechea așezare era pe malul stîng al Crișului Repede la cca. 500 m în stînga șoselei Aleșd — Aștileu, de unde locuitorii ei s-au mutat la începutul sec. XVIII din cauza inundațiilor desc. Acolo se ridica și *biserica* din piatră cioplită care după mutarea așezării a mai dăinuit un secol. Azi dispărută.

Biserica reformată are o *cupă* de argint datată din 1649 iar la sfîrșitul secolului trecut exista încă un *clopot* din vechea biserică.

La începutul secolului trecut (înainte de 1830) a fost construit *castelul* conelui Iosif Battyhány din centrul orașului (str. 23 August

nr. 3—5), cu un etaj, în partea de vest cu un frumos balcon baroc. Astăzi clădirea spitalului din localitate. Aceeași familie a construit și *capela funerară* în stil baroc de la cetatea Șinteu (vezi *Peștiș*).

Între anii 1891—1894 s-a ridicat *castelul de vânătoare* de la Poiana Florilor, distrus după anul 1940, restaurat de către Cooperația de consum în anul 1971, adăpostind o braserie, un restaurant și un hotel. Se află amplasat la 707 m altitudine în Munții Plopișului, la 19 km pe șoseaua Aleșd—Pădurea Neagră.

Monumentul revoltei țărănești de la Aleșd este amplasat în parcul din centrul orașului (Piața Unirii) ridicat din cărămidă și beton cu o placă de marmoră pe care s-a gravat inscripția: „În memoria celor peste 20 de țărani muncitori din comuna Aleșd împușcați în anul 1904 de regimul exploatare pentru că au luptat împotriva moșierilor cerînd pămînt și libertate, 1904—1954”.

Bunylay, III, p. 406; *Borovszki*, p. 80; I. Todoca, *Mișcări țărănești pe valea Crișului Repede premergătoare măcelului din 1904 de la Aleșd*, în *Contribuții*, p. 11—17; L. Borcea, *Represiunea sîngeroasă din Aleșd — 24 aprilie 1904*, în *Contribuții*, p. 19—23; D. Lupu, *Ecoul mișcării de la Aleșd din 24 aprilie 1904*, în *Contribuții*, p. 25—30.

(L B)

7. **Almașu Mare***, com. Balc

Prima atestare documentară: 1760—1762 (Suciu, I, p. 32)

(L B; V F; I M)

8. **Almașu Mic**, com. Balc

Cetate în ruină la nord-est de sat, în pădure, a cărei distrugere este atribuită înfrîngerii răscoalei lui Francisc Rákóczi II (1711). Necercetată.

Borovszki, p. 38.

(L B)

9. **Almașu Mic***, com. Sîrbi

Prima atestare documentară: 1291—1294 (Suciu, I, p. 32)

(L B; V F; I M)

10. **Alparea***, com. Oșorhei

Prima atestare documentară: 1272—1290 (Suciu, I, p. 32)

(L B; V F; I M)

11. **Ant***, com. Avram Iancu

Prima atestare documentară: 1353 (Suciu, I, p. 39)
(L B; V F; I M)

12. **Apateu***, com. Nojorid

Prima atestare documentară: 1291—1294 (Suciu, I, p. 40)
(L B; V F; I M)

13. **Arpășel***, com. Batăr

Prima atestare documentară: 1326 (Suciu, I, p. 45)
(L B; V F; I M)

14. **Aștileu**

Prima atestare documentară: 1335 (Suciu, I, p. 47)

„*Casa domnească*“ așezată lângă șoseaua Tileagd—Măgești, în fața Consiliului popular al comunei, construită la sfârșitul sec. XVIII (?) clădirea este folosită ca magazie a C.A.P., Arhiva Consiliului popular și Cooperăției de consum.

15. **Ateaș***, com. Cefa

Prima atestare documentară: 1283 (Suciu, I, p. 47)
(L B; V F; I M)

16. **Aușeu**

Prima atestare documentară: 1406 (Suciu, I, p. 48)

În această comună a văzut lumina zilei, în 26 noiembrie 1826, Alexandru Roman, personalitate culturală și politică care a contribuit în mod prioritar — prin calitatea sa de profesor de limba și literatura română la Gimnaziul Premonstratens — la organizarea și consolidarea Societății de lectură din Oradea, apoi a predat aceeași materie la Universitatea din Pesta. A fost ales membru al Academiei Române. Pentru remarcabila sa activitate în folosul poporului român posteritatea i-a fost recunoscătoare, așezînd — cu prilejul festivităților din 28 noiembrie 1926, determinate de împlinirea unui veac de la nașterea lui Roman — pe casa părinților săi din Aușeu o placă de marmură avînd următoarea inscripție: „În această casă de preot român s-a născut Alexandru Roman (1826—1897), dascăl și îndrumător al neamului, deșteptător național al Bihorului“. Placa a fost înlăturată de hortyști, acum păstrîn-

du-se în clădirea parohiei din localitate. În anul 1974 s-a așezat o nouă placă comemorativă în amintirea omului de cultură Alexandru Roman, al cărei text este reprodus la sfârșitul acestui capitol¹.

P. Dejeu, *Instituțiunile culturale din municipiul Oradea și județul Bihor*, Oradea, 1937, p. 143, 236.

(V F)

17. Avram Iancu*

Prima atestare documentară: 1828 (Suciu, I, p. 48)

(L B; V F; I M)

18. Balc

Prima atestare documentară: 1213 (Suciu, I, p. 54)

În anul 1484 episcopul de Oradea, Ioan Pruis, a construit aici un *castel* ale cărui ruine se vedeau încă în secolul trecut. În incinta sanatoriului din localitate în primăvara anului 1973, pe malul Barcăului, în arătură, s-au descoperit *fragmente ceramice* din secolele XVI—XVII (?). (Informație E. Dörner).

În anul 1896 s-a construit aici de către contesa Emma Degenfeld—Schomburg un *castel*, sanatoriul de astăzi, compus din două corpuri de clădire legate printr-un culoar. Corpul principal se ridică pe înălțimea a 3 nivele.

Biharország, III, p. 46; *Borovszki*, p. 44.

(L B)

19. Batăr

Prima atestare documentară: 1202—1203 (Suciu, I, p. 58)

Tezaur feudal descoperit la locul „Gropoia”, în marginea satului, într-o așezare din sec. XIV—XV. Tezaurul care conține un număr de 572 piese, din care 4 fragmente, cuprinde *denari și obuli* de argint din sec. XIV—XV și s-a păstrat într-un vas de lut ars (Inedit). Se păstrează în colecțiile Muzeului „Țării Crișurilor” din Oradea.

Lângă dig, în dreapta drumului Batăr—Tăut, pe o fostă insulă din Criș, se află ruinele unci *cetăți* medievale (Informație S. Dumitrașcu). A fost în posesia familiei Toldi în sec. XV—XVI după care a ajuns în mâna familiei Báthori. Cetatea exista încă în timpul

răscoalei antihabsburgice al lui Francisc Rákóczi al II-lea. În 1705 aici s-a dat și o bătălie cu imperialii. Distrusă probabil de austrieci după 1711 și demantelată de localnici.

Borovszki, p. 77.

(LB)

20. **Băile Felix**, com. Sînmartin

Monument, situat în dreapta șoselei Oradea—Beiuș la aproximativ 500 m după ieșirea din stațiunea balneo-climaterică. A fost ridicat în anul 1964 în memoria soldaților români și sovietici și a locotenent-colonelului Ion Buzoianu — comandantul regimentului 2 din Divizia Tudor Vladimirescu — care și-au jertfit viața pentru eliberarea orașului Oradea.

Corpul propriu-zis al monumentului are forma prismatică cu baza dreptunghiulară și se sprijină pe un soclu terminat în trepte. Pe fațada din spre est, în marmură neagră, a fost săpat următorul text: „Glorie veșnică eroilor care și-au dat viața pentru eliberarea României de sub jugul fascist”, însoțit de un desen — situat mai jos — ce reprezintă două drapele, casca militară și ramura cu frunze de stejar. În partea superioară este fixată steaua cu 5 brațe executată din bronz, la fel ca și frunzele de laur prinse pe fețele laterale ale monumentului.

General de armată Iacob Teclu, *Luptele pentru desăvîrșirea eliberării României de sub jugul fascist* (Oradea), în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.*, anul X, nr. 5/1964, p. 140—146; I. Marinescu, *Acțiunile marilor unități române și sovietice pentru eliberarea Țării Crișurilor în perioada septembrie—octombrie 1944*, în: *Crisia, Oradea*, 1973, p. 274.

(IM)

21. **Băile 1 Mai***, com. Sînmartin

(LB; VF; IM)

22. **Băița***, oraș Nucet

Prima atestare documentară: 1585 (Suciu, I, p. 62)

(LB; VF; IM)

23. **Băița Plai***, oraș Nucet

Apare ca unitate ad-tivă distinctă: 1956 (I, p. 62)

(LB; VF; IM)

24. **Bălaia***, com. Tileagd

Prima atestare documentară: 1622 (*Suciu, I, p. 63*)

(L B; V F; I M)

25. **Băleni***, com. Lazuri de Beiuș

Prima atestare documentară: 1580 (*Suciu, I, p. 63*)

(L B; V F; I M)

26. **Bălnaca***, com. Șuncuiuș

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu, I, p. 63*)

(L B; V F; I M)

27. **Bălnaca Groși***, com. Șuncuiuș

Apare ca unitate ad-tivă distinctă: 1954 (*Suciu, I, p. 63*)

(L B; V F; I M)

28. **Beiuș**

Prima atestare documentară: 1270 (*Suciu, I, p. 67*)

Pe clădirea din str. 23 August nr. 27 se află *inscripția*: „Paulus (e) comitibus Forgacs episcopus Varadiensis. MDCCLIII” (Contele Paul Forgacs episcop de Oradea. 1753). Clădirea, probabil contemporană cu inscripția, a fost restaurată în repetate rînduri.

(L B)

Liceul de cultură generală „Samuil Vulcan”. Iluministul orădean Samuil Vulcan a întemeiat, în 1828, la Beiuș un gimnaziu românesc cu 4 clase, unic în părțile de nord și vest (Maramureș, Crișana și Banat). A edificat, totodată, o frumoasă și modernă clădire, care se păstrează și astăzi (Piața 23 August nr. 18). În 1836 același bărbat îi mai adăugă 2 clase, și așează pe frontispiciul gimnaziului inscripția: „Educationi Iuventutis Huius Provinciae. Posuit Samuel Vulcan eppus G.R.C. Mvaradiensis 1828”, care în 1932 era dispărută. Gimnaziul a fost din nou completat, conform cerințelor legii școlare, cu încă 2 clase în anul 1851. De atunci el a stat alături de orice școală secundară din monarhia habsburgică. Gimnaziul „Samuil Vulcan”, cum a fost numit mai târziu, a contribuit în măsură importantă la dezvoltarea culturii românești din Transilvania, fiind neîndoielnic unul dintre cele mai active focare de educație în spirit național și de rezistență la politica de dezna-

ționalizare a oficialităților. Profesorii școlii au fost adevărați militanți pentru cauza națională și, în sens mai larg, pentru luminarea poporului. Ei au sădit în conștiința tineretului idei și convingeri cu caracter democratic pregătindu-l pentru confruntarea cu viața socială și angajarea în lupta de emancipare de sub dominația străină. Într-una din sălile acestuia a funcționat între anii 1862—1948 societatea literar-culturală a elevilor, condusă de cei mai reprezentativi profesori. Societatea a fost un puternic contrafort spiritual al școlii și a oferit posibilități de afirmare tineretului studios.

Pentru a veni în sprijinul elevilor, episcopul Mihail Pavel a construit — în partea din spre râul Nimăieștilor — un impunător internat, care a fost deschis la 1 septembrie 1891. În 1895 mai ridică încă 4 săli (absolut necesare), putând fi astfel adăpostiți un număr de 150 școlari. Se adaugă din 1899 o sală de gimnastică, complet utilată cu aparate. La sfârșitul secolului trecut, gimnaziul beiușean era, prin urmare, înzestrat cu mijloacele cuvenite, nepri-mindu-se nici un ajutor din partea statului. La împlinirea unui veac de la întemeierea școlii (în 1928) au fost organizate festivități, precum și în 1968 la 14 decenii de la același eveniment. Cu acest prilej a fost tipărit primul număr al revistei „Pagini de ucenicie” și a fost așezată pe fațada clădirii o *placă* conținând următorul text: „Acest lăcaș s-a ridicat în anul 1828 prin rîvna și străduința cărturarului bihorean Samuil Vulcan. 13 oct. 1968”. Pe peretele din dreapta al intrării spre curtea școlii a fost săpat pe o *placă* de marmură un paragraf (în limbile latină și română) din actul fundațional al școlii a cărei variantă în limba română o transcriem integral „Mi-am propus a ridica și întemeia în numitul oraș Beiușiu, școli normale și gramaticale, ca astfel valahii, locuitori în acea periferie muntoasă să aibă ocazie destulă și oportunitate mai apropiată și mai puțin costisitoare de a se cultiva. (6 oct. 1828)” În partea de deasupra textului este sculptată — de către Dănilă Andrițoiu — efișia ctitorului Samuil Vulcan.

Triana I. Fărcaș, *Istoria gimnaziului gr. cat. de Beiuș (1828—1895)*, Beiuș, 1896; C. Pavel, p. 110—308; Moise Popovici, *Monografia Internatului de băieți ort. rom. din Beiuș*, Oradea, 1932, p. 7; V. Faur, *Contribuții la istoricul Societății de Ictură „Samuil Vulcan”*, în *Familia*, nr. 4, nr. 9, 1968, p. 5.

Casina Română. La 1 iunie 1871 a fost inaugurat — „printr-o frumoasă serbare, frațiască și solemnă” — sediul asociației ce s-a numit „Casina Română” din Beiuș, „mama tuturor celorlalte instituții, cari s-au creat în Beiuș”, cum afirma Petru E. Papp într-o carte ce va fi consemnată de noi la bibliografie. Această clădire, ridicată din fondurile adunate prin subscripții publice, deci din contribuțiile financiare ale populației românești, a avut importante rosturi în viața culturală și politică a locuitorilor din sudul Bihorului.

În sălile clădirii și-a desfășurat, în primul rînd, activitatea „Casina Română” din Beiuș, care a constat în aranjarea de baluri cu caracter filantropic, de procurare a unor fonduri necesare cumpărării de cărți sau acordării de sprijin material unor tineri fără mijloace, apoi în organizarea de acțiuni culturale în prezența publicului. A fost găzduită biblioteca Casinei, fiind puse totodată la îndemîna cititorilor periodicele românești. De menționat că tot acolo au avut loc adunările de constituire ale Reuniunii muzicale „Lyra” din Beiuș și ale despărțămîntului beiușean al „Astrei”. La 27 noiembrie 1918 au fost aleși — în sala mare a Casinei — cei 5 delegați care au reprezentat Beiușul la Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia, în aceeași zi întemeindu-se și „Reuniunea femeilor române din Beiuș și jur”, care a achiziționat în 1927 edificiul Casinei. Aceasta l-a utilizat nu numai pentru festivități și manifestări obișnuite pînă atunci, ci a aranjat și diferite expoziții etnografice și de flori. A stat în același timp la dispoziția meseriașilor români din localitate, pentru rezolvarea unor probleme de interes major.

După 1948, clădirea a avut aproape două decenii tot o destinație culturală, aparținînd Casei de cultură a orașului Beiuș. În ultimii ani, aceasta a îndeplinit o funcționalitate economică, devenind sediul Secției de covoare de tip oriental a Cooperativei „Arta — Crișana” (str. Calea Bihorului nr. 7).

Petru E. Papp, *Din trecutul Beiușului*, Beiuș, 1928, p. 88; Alexandru Vîfor, *Casina română din Beiuș*, în *Familia*, 1971, 7, nr. 10, p. 20; *Contrib. ist. Bih.*, p. 111; I. Lenghel, *Casina română din Beiuș*, în *Familia*, 6, nr. 3, 1970, p. 22.

Școala civilă de fete. Într-o impunătoare clădire, cu două nivele, s-au deschis la 22 septembrie 1896, cursurile „Școlii civile de fete din Beiuș”, ctitorie a episcopului Mihail Pavel, care se

alătura celor din Sibiu, Braşov și Blaj. Era semnificativ închinată: „Muzelor științei și culturii femeii române“. De menționat că intelectualii români din Oradea încercaseră timp de câteva decenii să procure sumele necesare întemeierii în orașul de pe Crișul Repede a unei asemenea școli, neajungând la concretizarea acestei intenții. De aceea, „Școala civilă de fete din Beiuș“ a fost singurul așezământ școlar — din Maramureș și pînă în Banat — în care primeau educație și instrucție fiicele de învățători, preoți și țărani români nu numai din Bihor, rosturile ei fiind similare cu ale gimnaziului „Samuil Vulcan“. În afara unei pregătiri practice, căreia i se acorda o cuvenită importanță, elevele au asimilat cunoștințe din diferite domenii, beneficiind de prezența unor profesoare cu reale aptitudini didactice și culturale, care s-au manifestat și în publicistică. Predarea materiilor a fost făcută, încă de la întemeiere, în limba română, ceea ce a avut consecințe pozitive. Statul habsburgo-maghiar n-a acordat nici o subvenție materială școlii, procedeu utilizat în cazul aproape tuturor școlilor românești. Remarcabilă a fost activitatea muzicală, teatrală și expozițională a elevelor școlii, care a contribuit la întărirea sentimentelor lor naționale. Prin grija statului român, școala a fost transformată — începînd cu anul școlar 1919/1920 — în Liceu de fete. Acum în fosta clădire a acestuia — de pe str. Calea Bihorului nr. 14 — funcționează Școala generală, clasele I—X.

Camil Selăgian, *Raport despre școală*, în *Anuarul Liceului gr. cat. de fete din Beiuș pe anul școlastic 1919—20*, Beiuș, 1920. p. 3—4; Eliza Pavel, *Pagini din trecutul școlii noastre*, în *Anuarul Liceului român unit de fete din Beiuș pe anul școlar 1926—27*, Beiuș, p. 6—14.

Internatul Pavelian de fete. Cărturar cu vederi largi, Mihail Pavel a ridicat lîngă „Școala civilă de fete“, ca o completare firească, și un internat ce i-a purtat numele, care se administra autonom și avea o activitate proprie, nu însă esențial diferită de cea a școlii. Vechea clădire a internatului adăpostește astăzi Casa copilului din Beiuș (str. Calea Bihorului nr. 16).

Menirea internatului a fost nu numai aceea de a găzdui elevele școlii, ci și de a contribui la instruirea lor în domenii diverse: muzică, limbi străine, economie de casă, etc. Elevele „interniste“ au aranjat frecvent serbări și festivități, cu programe interesante și variate din care n-au lipsit piesele de teatru, bucățile muzicale

și recitățile din clasicii literaturii noastre. În acest fel internatul a întărit, prin aportul său cultural și educativ, „Școala civilă de fete”, asociindu-se strădaniilor acesteia. În internatul Pavelian au avut loc toate manifestările societăților literare ale elevelor.

Vasile Ștefănică, *Raport despre internat, în Programa Școlii civile gr. cat. de fete din Beiuș pe anul școl. 1896/97*, p. 79—88.

Internatul de băieți. Elevii români de rit ortodox ai Gimnaziului vulcanian nu au fost primiți în internatul acestuia. Ei stăteau în gazdă, cum era obiceiul, neavând condiții igienice și de studii similare cu ale celor din internat. De cele mai multe ori au fost nevoiți să locuiască mulți împreună, posibilitatea vreunui control al muncii lor independente fiind exclusă. Spre finele veacului al XIX-lea, s-a căutat soluționarea acestei situații prin edificarea unui internat în care să fie — în mod corespunzător — găzduiți. Sumele necesare au fost adunate prin intermediul unor subscripții publice, și, mai ales, acestea au provenit din „aruncurile” pe satele românești din dieceza Aradului. Nici de această dată statul n-a acordat vreun ajutor financiar. La 1 septembrie 1899 a fost deschis internatul, în care erau primiți elevii români ai școlilor din Beiuș, indiferent de confesiune. O mare parte din elevi au beneficiat de burse din fundația beiușeană a lui Nicolae Jiga, apoi din cea a lui Emanuil Gojdu și altele mai modeste. Până în anul 1930 au fost întreținuți în internatul acesta 2014 elevi. În același an a fost îmbunătățit sub raport edilitar. De evidențiat este și faptul că în internat s-a făcut o educație permanentă, rectorul acestuia fiind unul dintre cei mai buni profesori beiușeni. S-a constituit și a activat în internat societatea literară „Dimitrie Negreanu”, al cărei scop a fost lărgirea orizonturilor culturale ale elevilor, cultivarea limbii materne și valorificarea unor disponibilități artistice prin spectacolele muzicale și teatrale pe care le-a aranjat cu diferite ocazii.

Moise Popovici, *Monografia Internatului de băieți ort. rom. din Beiuș, Oradea, 1932*, 170 p.

Tipografia și librăria „Doina”. Clădirea din Piața 23 August, nr. 20, în care funcționează acum librăria din oraș, a fost de la 1 martie 1911 sediul tipografiei și librăriei românești „Doina”, care au aparținut până în 1927 unei societăți pe acțiuni. Aceasta a avut ca membri intelectuali și țărani români din depresiunea Beiușului și a

fost alcătuită cu scopul de a contribui la promovarea culturii în rîndurile populației românești din Bihor și valorificarea potențialului creator local. În tipografia beiușeană — care l-a avut, în perioada de început a activității sale, pe Lucian Bolcaș ca director executant — au văzut lumina tiparului numeroase cărți avînd ca problematică istoria culturală a Beiușului, volume de versuri și reportaje, de însemnări etnografice și culegeri folclorice, precum și monografiile despre personalitățile originare din părțile sud-bihorene sau despre cîteva sate. În același loc au fost tipărite periodicele: „Crișul Negru”, „Observatorul” și „Beiușul”, ca și „Calendarul Bihorului” pe mai mulți ani. Programele manifestărilor culturale (teatrale și muzicale), anualele Liceului „Samuil Vulcan”, Școlii normale de învățătoare și Liceului de fete au fost, de asemenea, tipărite tot de către tipografia aceasta, care după 1927 a devenit proprietatea lui Alexandru Riș, fost muncitor tipograf, iar după 6 martie 1945, primul prefect democrat al Bihorului. Astfel că, pînă în 1948, cînd tipografia a fost predată autorităților, ea a funcționat în casa lui Alexandru Riș de pe strada Burgundia Mare, nr. 2.

Librăria „Doina” a oferit cititorilor români posibilitatea de a procura, cu sume modeste, cărți semnate de scriitorii și istoricii români. Mai mult, a inaugurat o *bibliotecă publică*, cu intenția de a facilita accesul populației la luminile spiritului. Notăm și împrejurarea că din veniturile realizate, librăria a destinat o parte sprijinirii școlilor din Beiuș.

Beiușul, 1924, 4, nr. 11, p. 2; *Calendarul Bihorului*, Beiuș, 1927, p. 105; Petru E. Papp, *Din trecutul Beiușului, Pagini de glorie și jertfe*, Beiuș, 1928; *Contrib. ist. Bih.*, p. 130—141.

Sala de teatru „Aristide N. Demetriade”. Trupele teatrale bucureștene, pornite în propagandă culturală prin Ardeal, încă din primii ani după realizarea unității statului național român, au ajuns și la Beiuș (în 1921). Ele au fost nevoite să dea reprezentații într-un spațiu improvizat. Localnicii și-au dat seama că această împrejurare împiedică trupele aflate în turneu să vină la Beiuș. Ca atare, s-a înființat un comitet teatral permanent, cu prioritară sarcină de a edifica o scenă teatrală stabilă. Amenajarea acesteia presupunea însă mari cheltuieli. Primăria comunei urbane a găsit modalitatea pentru rezolvarea unui asemenea deziderat.

Astfel, în sala cea mare a „Hotelului Central” din localitate a fost construită, după planul unui arhitect, o scenă corespunzătoare (7,35 m lățime și 6 m adâncime), înzestrată cu cortină și instalație electrică, pe când sala a fost dotată cu un inventar adecvat. Inaugurarea acesteia s-a făcut cu un „fast deosebit”, la 2 decembrie 1923, de către artiștii Teatrului Național din București, în frunte cu Aristide Demetriade, care a deținut rolurile principale în două piese: „Vlaicu Vodă” și „Hamlet”. Publicul a receptat, cu entuziasm și satisfacție, mesajul artistic și patriotic al reprezentațiilor. S-a inițiat o corespondență cu marele actor român. La 31 decembrie 1923, într-o ședință extraordinară a reprezentanței comunale beiușene, s-a hotărât ca — pentru a eterniza evenimentul dării, într-un mod atât de strălucit, în folosință a noii instituții culturale — să i se atribuie sălii de teatru numele lui Aristide N. Demetriade. Așadar, pentru prima dată în România, numele unui actor, aflat încă în viață, a figurat pe frontispiciul unei săli de teatru, fie ea chiar modestă, precum cea din Beiuș. Teatrul „Aristide N. Demetriade”, cum i s-a spus în epocă, a găzduit în primul deceniu interbelic toate trupele de teatru din țară care au poposit la Beiuș, asigurându-le bune condiții de desfășurare. A fost folosit și ca sală de cinematograf. După 1938, sala teatrului a fost transformată în cinematograf, care a funcționat pînă în urmă cu cîțiva ani, cauza distrugerilor produse de un incendiu a fost abandonată. S-a aflat în partea dreaptă, la etaj, a clădirii restaurantului strada Crișul Negru nr. 2.

Contrib. ist. Bih., p. 142—201.

(V F)

Monumentul ridicat în centrul orașului în memoria luptătorilor români Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș a fost distrus în împrejurările celui de al doilea război mondial.

Monument, ridicat în memoria ostașilor diviziei 3 Vinători de munte, în sectorul mormintelor eroilor români din cimitirul orașului. Corpul prismatic, cu baza dreptunghiulară și înălțimea de aproximativ 4,5 m., se sprijină pe o platformă patrulateră de care se leagă în părțile laterale prin două volute. Mai jos de mijloc, pe una din fețe este scris textul următor: „Glorie eternă ostașilor români căzuți pentru eliberarea patriei de sub jugul

cotropitorilor fasciști". În partea superioară se află stema R.S.R., deasupra căreia se înalță un corp geometric terminat în unghi ascuțit, care constituie vârful obeliscului.

Ioan Marinescu, *Acțiunile marilor unități române și sovietice pentru eliberarea Țării Crișurilor în perioada septembrie—octombrie 1944*, în: CRISIA, Oradea, 1973, p. 271—273.

Obelisc, așezat în cimitirul orașului, în mijlocul câtorva mormente ale eroilor sovietici. Corpul propriu-zis în formă de trunchi de piramidă, cu înălțimea de aproximativ 4,5 m și baza patrulateră, se leagă de postament prin două volute laterale. Spre bază, pe fațada din spre sud, poartă următoarea inscripție bilingvă (rusă și română): „Glorie eternă ostașilor armatei sovietice care și-au dat viața în lupta pentru eliberarea omenirii din robia fascistă”; iar la mijloc, este săpat însemnul secera și ciocanul. Deasupra monumentului a fost așezat un corp geometric terminat în unghi ascuțit, pe care apare steaua cu cinci brațe.

Monument, construit în parcul 23 August din centrul orașului, pe un postament pătrat care are colțurile cu înfrînduri ce formează unghiuri de 90°. Soclul de marmură este sprijinit în părțile laterale de câte un stîlp scund — simbol al torței — încoronat flacăra, executată din bronz, la fel ca și brîul decorativ ce înjoară soclul în partea superioară. Brîul este prins între plăcuțe pe muchii, terminate în volute.

Pe fața din spre nord apare săpat în marmură următorul text:
Eroilor armatei sovietice căzuți pentru eliberarea popoarelor
Acest monument s-a ridicat în cinstea eroilor sovietici
pentru eliberarea țării noastre de sub jugul fascist“.

Corpul propriu-zis, în formă de trunchi de piramidă, ridicat în vârful
de care se termină într-un glob cu însemnul secera și ciocanul
pe care a căruia este fixată steaua cu cinci brațe.

(IM)

Dom. Curățele

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 67)

(LB; VF; IM)

30. **Belfir***, com. Tinca
Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 68)
(L B; V F; I M)
31. **Belejeni***, com. Drăgănești
Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 68)
(L B; V F; I M)
32. **Berechiu***, com. Cefa
Prima atestare documentară: 1332 (*Suciu*, I, p. 72)
(L B; V F; I M)
33. **Betfia***, com. Sinmartin
Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 75)
(L B; V F; I M)
34. **Bicaci***, com. Cefa
Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, I, p. 77)
(L B; V F; I M)
35. **Bicăcel***, com. Lăzăreni
Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, I, p. 77)
(L B; V F; I M)
36. **Biharea***
Prima atestare documentară: 1075 (*Suciu*, I, p. 78)
(L B; V F; I M)
37. **Birtin***, com. Vadu Crișului
Prima atestare documentară: 1213 (*Suciu*, I, p. 80)
(L B; V F; I M)
38. **Bistra***, com. Popești
Prima atestare documentară: 1472 (*Suciu*, I, p. 81)
(L B; V F; I M)
39. **Bilc***, com. Criștioru de Jos
Apare ca unitate ad-tivă distinctă: 1956 (*Suciu*, I, p. 82)
(L B; V F; I M)

40. **Bogei***, com. Tăuteu

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu, I, p. 89*)

(L B; V F; I M)

41. **Boianu Mare***

Prima atestare documentară: 1358 (*Suciu, I, p. 91*)

(L B; V F; I M)

42. **Boiu***, com. Ciamegliu

Prima atestare documentară: 1232 (*Suciu, I, p. 91*)

(L B; V F; I M)

43. **Borod**

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu, I, p. 95*).

În sat se mai vedeau încă, la sfârșitul secolului trecut, ruinele unei *biserici* romanice. Astăzi dispărută.

Bunyitai, III, p. 436

(L B)

44. **Borozel***, com. Borod

Prima atestare documentară: 1291 (*Suciu, I, p. 96*)

(L B; V F; I M)

45. **Borș***

Prima atestare documentară: 1215 (*Suciu, I, p. 96*)

(L B; V F; I M)

46. **Borșa***, com. Săcădat

Prima atestare documentară: 1249 (*Suciu, I, p. 96*)

(L B; V F; I M)

47. **Borumlaca***, com. Suplacu de Barcău

Prima atestare documentară: 1327 (*Suciu, I, p. 96*)

(L B; V F; I M)

48. **Borz***, com. Șoimi

Prima atestare documentară: 1587 (*Suciu, I, p. 97*)

(L B; V F; I M)

49. **Botean***, com. Ineu

Prima atestare documentară: 1366 (*Suciu, I, p. 97*)

(L B; V F; I M)

50. **Bratca***

Prima atestare documentară: 1435 (*Suciu, I, p. 102*)

(L B; V F; I M)

51. **Brădet***, com. Buntești

Prima atestare documentară: 1587 (*Suciu, I, p. 103*)

(L B; V F; I M)

52. **Brătești***, com. Răbăgani

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu, I, p. 103*)

(L B; V F; I M)

53. **Briheni***, com. Lunca

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu, I, p. 106*)

(L B; V F; I M)

54. **Brusturi***

Prima atestare documentară: 1360 (*Suciu, I, p. 107*)

(L B; V F; I M)

55. **Brusturi***, com. Finiș

Apare ca unitate ad.-tivă distinctă: 1956 (*Suciu, I, p. 107*)

(L B; V F; I M)

56. **Bucium***, com. Ceica

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu, I, p. 108*)

(L B; V F; I M)

57. **Bucuroaia***, com. Copăcel

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu, I, p. 109*)

(L B; V F; I M)

58. **Budoii***, com. Derna

Prima atestare documentară: 1828 (*Suciu, I, p. 111*)

(L B; V F; I M)

59. **Budureasa**

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu, I, p. 111*)

La începutul secolului nostru se semnala aici existența unui *furnal* vechi, a cărui funcționare s-a oprit pe la 1680.

Borovszki, p. 61.

(L B)

60. **Buduslău***

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu, I, p. 111*)

(L B; V F; I M)

61. **Bulz***

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu, I, p. 112*)

(L B; V F; I M)

62. **Buntești***

Prima atestare documentară :1588 (*Suciu, I, p. 114*)

(L B; V F; I M)

63. **Burda***, com. Budureasa

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu, I, p. 114*)

(L B; V F; I M)

64. **Burzuc***, com. Sirbi

Prima atestare documentară: 1421 (*Suciu, I, p. 114*)

(L B; V F; I M)

65. **Butan***, com. Măgești

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu, I, p. 115*)

(L B; V F; I M)

66. **Cacuciu Nou***, com. Măgești

Prima atestare documentară: 1482 (*Suciu, I, p. 119*)

(L B; V F; I M)

67. **Cacuciu Vechi***, com. Aușeu

Prima atestare documentară: 1435 (*Suciu, I, p. 119*)

(L B; V F; I M)

68. **Cadea**, com. Săcuieni

Prima atestare documentară: circa 1270 (*Suciu*, I, p. 119)

În cimitirul satului sînt semnalate ruinele unei *biserici* construite probabil în sec. XIII—XIV.

Bunytay, III, p. 242—243.

(NC)

69. **Calea Mare***, com. Lăzăreni

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 119)

(LB; VF; IM)

70. **Cauceu***, com. Biharea

Prima atestare documentară: 1213 (*Suciu*, I, p. 122)

(LB; VF; IM)

71. **Căbești***

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 122)

(LB; VF; IM)

72. **Călăcea***, com. Olcea

Prima atestare documentară: 1214 (*Suciu*, I, p. 123)

(LB; VF; IM)

73. **Călățea***, com. Aștileu

Prima atestare documentară: 1475 (*Suciu*, I, p. 124)

(LB; VF; IM)

74. **Căpilna***

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 126)

(LB; VF; IM)

75. **Cărăndeni***, com. Lăzăreni

Prima atestare documentară: 1493 (*Suciu*, I, p. 127)

(LB; VF; IM)

76. **Cărănzul***, com. Lăzăreni

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 127)

(LB; VF; IM)

77. **Cărăsău***, com. Cociuba Mare

Prima atestare documentară: 1371 (*Suciu*, I, p. 127)

(L B; V F; IM)

78. **Cărpinet**

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 128)

Troiță, ridicată în nord-vestul localității, pe partea dreaptă a șoselei Vașcău—Cărpinet, în memoria soldaților români din divizionul 9 tunuri munte (al Diviziei 3 Munte) căzuți aici la 21 septembrie 1944, în urma atacului aviației inamice.

Arhiva Ministerului Apărării Naționale — Marele Stat Major, Fond nr. 544, dosar nr. 6, fila 16.

(IM)

79. **Căuașd***, com. Tulca

Prima atestare documentară: 1316 (*Suciu*, I, p. 129)

(L B; V F; IM)

80. **Cefa***

Prima atestare documentară: 1302 (*Suciu*, I, p. 130)

(L B; V F; IM)

81. **Ceica**

Prima atestare documentară: 1398 (*Suciu*, I, p. 131)

În sat s-a descoperit un *tezaur monetar* de argint compus din 16 piese, toate din sec. XVII.

Inventarul Muzeului Țării Crișurilor, secția istorie, numismatică, nr. 48.

(L B)

82. **Cetea***, com. Borod

Prima atestare documentară: 1392 (*Suciu*, I, p. 134)

(L B; V F; IM)

83. **Ceișoara***, com. Ceica

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, I, p. 131)

(L B; V F; IM)

84. **Cenaloș***, com. Ciuhoi

Prima atestare documentară: 1342 (*Suciu*, I, p. 131)
(L B; V F; I M)

85. **Cetariu***

Prima atestare documentară: 1208 (*Suciu*, I, p. 134)
(L B; V F; I M)

86. **Cherechiu**

Prima atestare documentară: 1220 (*Suciu*, I, p. 138)

În posesiunea bisericii din localitate se afla pe la începutul secolului nostru o *cupă* de argint cu următoarea inscripție: „Virginiás János, Norinbergiensis, anno domini 1600” (Ioan Virginias, din Nürenberg, anul domnului 1600). Inscripția precizează locul de unde a fost adusă cupa.

În timpul mișcării antihabsburgice a lui Ștefan Bocskai, în octombrie 1604 imperialii au fost înfrinți aici, iar marginea de deal unde au fost înmormântați se numește „*cimitirul german*” (Német temető).

Pe dealul din apropierea bisericii s-au descoperit mai multe *morminte* cu inventar funerar aparținând sec. XVII (Informație N. Chidioșan).

Borovszki, p. 100.

(L B)

87. **Cheresig**, com. Girișu de Criș

Prima atestare documentară: 1289 (*Suciu*, I, p. 138)

Donjonul din Cheresig a făcut parte din cetatea care se ridica în jurul său, atestată documentar cu ocazia rebeliunii nobiliare împotriva regalității maghiare condusă de voievodul Transilvaniei, Roland Borșa (1289). La sfârșitul sec. XIV cetatea trece în mâna familiei Csáki. Distrusă în timpul mișcării antihabsburgice al lui Ștefan Bocskai (1604), cetatea este părăsită fiind apoi demantelată de către localnici. A rămas doar turnul, monument al arhitecturii romanice din Transilvania.

(L B)

88. **Cheriu***, com. Oșorhei

Prima atestare documentară: 1202—1203 (*Suciu, I, p. 138*)
(L B; V F; IM)

89. **Cheșa***, com. Cociuba Mare

Prima atestare documentară: 1374 (*Suciu, I, p. 139*)
(L B; V F; IM)

90. **Cheșereu**, com. Cherechiu

Prima atestare documentară: 1215 (*Suciu, I, p. 139*)
(L B; V F; IM)

91. **Chet***, oraș Marghita

Prima atestare documentară: 1397 (*Suciu, I, p. 139*)
(L B; V F; IM)

92. **Chijic**, com. Copăcel

Prima atestare documentară: 1236 (*Suciu, I, p. 141*)
În sat s-a descoperit un *tezaur monetar* din sec. XVII din care s-au recuperat un număr de 89 piese de argint (groși polonezi, taleri germani, ducați austrieci etc.)

Inventarul Muzeului Țării Crișurilor, secția istorie, numismatică, nr. 12.

(L B)

93. **Chioag***, com. Sirbi

Prima atestare documentară: 1421 (*Suciu, I, p. 142*)
(L B; V F; IM)

94. **Chiraleu***, com. Chișlaz

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu, I, p. 143*)
(L B; V F; IM)

95. **Chiribiș***, com. Tăuteu

Prima atestare documentară: 1219 (*Suciu, I, p. 143*)
(L B; V F; IM)

96. **Chistag***, com. Aștileu

Satul este pomenit în 1075 fiind una din cele mai vechi așezări atestate documentar din județul Bihor.

Codex diplomaticus et epistolaris slovaciae, sub redacția lui R. Marsina, Editura Academiei Slovace de Știință, Bratislava, 1971, p. 53, doc. 58.

(L B; V F; I M)

97. **Chișcău**, com. Pietroasa

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 143)

În 1970, s-a descoperit întâmplător în raza satului un tezaur monetar, cuprinzând peste o mie de monede feudale din sec. XVII.

(L B)

98. **Chișirid***, com. Nojorid

Prima atestare documentară: 1214 (*Suciu*, I, p. 144)

(L B; V F; I M)

99. **Chișlaz***,

Prima atestare documentară: 1213 (*Suciu*, I, p. 144)

(L B; V F; I M)

100. **Cihei***, com. Sînmartin

Prima atestare documentară: 1220 (*Suciu*, I, p. 148)

(L B; V F; I M)

101. **Ciocaia***, com. Săcuieni

Prima atestare documentară: 1338 (*Suciu*, I, p. 149)

(L B; V F; I M)

102. **Ciuhoi***

Prima atestare documentară : 1291—1294 (*Suciu*, I, p. 153)

(L B; V F; I M)

103. **Ciulești***, com. Spinuș

Prima atestare documentară: 1828 (*Suciu*, I, p. 153)

(L B; V F; I M)

104. **Ciumeghiu***

Prima atestare documentară: 1216 (*Suciu*, I, p. 153)

(L B; V F; I M)

105. **Ciutelec***, com. Tăuteu

Prima atestare documentară: 1305 (*Suciu, I, p. 154*)
(L B; V F; I M)

106. **Cimp***, oraș Vașcău

Prima atestare documentară: 1600 (*Suciu, I, p. 155*)
(L B; V F; I M)

107. **Cimpani***

Prima atestare documentară: 1600 (*Suciu, I, p. 155*)
(L B; V F; I M)

108. **Cimpani de Pomezzeu**, com. Pomezzeu

Prima atestare documentară: 1492 (*Suciu, I, p. 155*)
(L B; V F; I M)

109. **Cimp Moți***, oraș Vașcău

Apare ca unitate ad.-tivă distinctă: 1954 (*Suciu, I, p. 155*)
(L B; V F; I M)

110. **Cociuba Mare***

Prima atestare documentară: 1445 (*Suciu, I, p. 160*)
(L B; V F; I M)

111. **Cociuba Mică***, com. Pietroasa

Prima atestare documentară: 1587 (*Suciu, I, p. 160*)
(L B; V F; I M)

112. **Codrișoru***, com. Aușeu

113. **Codru***, com. Șoimi

Apare ca unitate ad.-tivă distinctă: 1956 (*Suciu, I, p. 160*)
(L B; V F; I M)

114. **Cohani***, com. Abram

Prima atestare documentară: 1454 (*Suciu, I, p. 160*)
(L B; V F; I M)

115. **Colești***, oraș Vașcău

Prima atestare documentară: 1580 (*Suciu, I, p. 161*)
(L B; V F; I M)

116. **Copăcel***

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, I, p. 164)
(L B; V F; I M)

117. **Copăceni***, com. Sîmbăta

Prima atestare documentară: 1792 (*Suciu*, I, p. 164)
(L B; V F; I M)

118. **Corbești**, com. Ceica

Prima atestare documentară: 1828 (*Suciu*, I, p. 165)

În marginea satului se vedeau încă, la începutul secolului nostru, ruinele unei *cetăți*, azi dispărute.

Borovszki, p. 104.

(L B)

119. **Corboaia***, com. Boianu Mare

Prima atestare documentară: 1913 (*Suciu*, I, p. 165)
(L B; V F; I M)

120. **Cordău***, com. Sînmartin

Prima atestare documentară: 1273 (*Suciu*, I, p. 165)
(L B; V F; I M)

121. **Cornișești***, com. Dobrești

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, I, p. 167)
(L B; V F; I M)

122. **Cornișel**, com. Borod

Prima atestare documentară: 1392 (*Suciu*, I, p. 167)

La circa 4 km spre nord-est, pe valea Chicerii, se află o *grotă* cu urme de amenajare numită „Casa Tălharilor” unde s-au semnalat diferite materiale feudale. Nu a fost cercetată.

Informație Petru Cheregi din Cornișel.

(L B)

123. **Coșdeni***, com. Pomezeeu

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, I, p. 169)
(L B; V F; I M)

124. **Cotiglet***, com. Ceica

Prima atestare documentară: 1492 (*Suciu*, I, p. 170)

(LB; VF; IM)

125. **Crestur**, com. Abrămuț

Prima atestare documentară: 1311 (*Suciu*, I, p. 173)

În hotarul satului se află ruinele unei biserici, construită din cărămidă, probabil în sec. XVI.

(NC)

126. **Cresuia***, com. Curățele

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 173)

(LB; VF; IM)

127. **Criștioru de Jos***

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 176)

(LB; VF; IM)

128. **Criștioru de Sus***, com. Criștioru de Jos

(LB; VF; IM)

129. **Crincești***, com. Dobrești

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, I, p. 177)

(LB; VF; IM)

130. **Cubulcut***, com. Săcuieni

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, I, p. 182)

(LB; VF; IM)

131. **Cucuceni**, com. Rieni

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 182)

Din sat a provenit o *monedă* care, după informațiile locale făcea parte dintr-un tezaur. Piesa este de argint și este datată: 1570 (Informație S. Dumitrașcu)

(LB)

132. **Cuieșd***, com. Brusturi

Prima atestare documentară: 1283 (*Suciu*, I, p. 183)
(L B; V F; I M)

133. **Curățele***

Prima atestare documentară: 1692 (*Suciu*, I, p. 184)
(L B; V F; I M)

134. **Curtuișeni***

Prima atestare documentară: 1342 (*Suciu*, I, p. 185)
(L B; V F; I M)

135. **Cusuiuș***, com. Lazuri de Beiuș

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 185)
(L B; V F; I M)

136. **Cuzap***, com. Popești

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, I, p. 186)
(L B; V F; I M)

137. **Damiș**, com. Bratca

Prima atestare documentară: 1587—1589 (*Suciu*, I, p. 190)
(L B; V F; I M)

138. **Delani***, oraș Beiuș

Prima atestare documentară: 1828 (*Suciu*, I, p. 195)
(L B; V F; I M)

139. **Delureni**, com. Bratca

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, I, p. 196)
(L B; V F; I M)

140. **Derna***

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, I, p. 197)
(L B; V F; I M)

141. **Dernișoara***, com. Derna

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, I, p. 197)
(L B; V F; I M)

142. Dicănești*, com. Drăgești

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu, I, p. 199*)
(L B; V F; I M)

143. Dijir*, com. Abram

Prima atestare documentară: 1410 (*Suciu, I, p. 199*)
(L B; V F; I M)

144. Diosig*

Prima atestare documentară: 1278 (*Suciu, I, p. 200*)
(L B; V F; I M)

145. Dobrești

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu, I, p. 204*)
(L B; V F; I M)

146. Dobricionești*, com. Măgești

Prima atestare documentară: 1360 (*Suciu, I, p. 204*)
(L B; V F; I M)

147. Dolea*, com. Suplacu de Barcău

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu, I, p. 205*)
(L B; V F; I M)

148. Drăgănești

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu, I, p. 209*)
(L B; V F; I M)

149. Drăgești*

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu, I, p. 210*)
(L B; V F; I M)

150. Drăgoteni*, com. Remetea

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu, I, p. 210*)
(L B; V F; I M)

151. Dumbrava*, com. Holod

Prima atestare documentară: 1828 (*Suciu, I, p. 212*)
(L B; V F; I M)

152. **Dumbrăvani***, com. Buntești

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 213)
(L B; V F; I M)

153. **Dumbrăvița***, com. Holod

Prima atestare documentară: 1374 (*Suciu*, I, p. 214)
(L B; V F; I M)

154. **Dumbrăvița de Codru***, com. Șoimi

Prima atestare documentară: 1692 (*Suciu*, I, p. 214)
(L B; V F; I M)

155. **Dușești**, com. Ceica

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, I, p. 216)

În sat s-a descoperit un *tezar monetar* din sec. XVII, cuprinzând 54 piese de argint.

Inventarul Muzeului Țării Crișurilor, secția istorie, numismatică, nr. 19.
(L B)

156. **Făncica***, com. Abrămuț

Prima atestare documentară: 1278 (*Suciu*, I, p. 226)
(L B; V F; I M)

157. **Felcheriu***, com. Oșorhei

Prima atestare documentară: 1202—1203 (*Suciu*, I, p. 228)
(L B; V F; I M)

158. **Fegernic***, com. Sîrbi

Prima atestare documentară: 1213 (*Suciu*, I, p. 227)
(L B; V F; I M)

159. **Fegernicu Nou***, com. Sîrbi

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu*, I, p. 227)
(L B; V F; I M)

160. **Feneriș***, com. Pocola

Prima atestare documentară: 1580 (*Suciu*, I, p. 235)
(L B; V F; I M)

161. Ferice*, com. Buntești

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 236)
(L B; V F; I M)

162. Finiș

Prima atestare documentară: 1291 (*Suciu*, I, p. 240) .

La o distanță de circa 1 km de comună, spre sud-est, pe o înălțime de 459 m — care domină însă împrejurimile — a fost ridicată o *fortificație medievală* de refugiu și apărare. Construcția acesteia a început după pustiitoarea invazie a tătarilor din anul 1241 cu scopul de a face față unor împrejurări dramatice. Este posibil ca inițial să fi fost vorba de un castel întărit, pentru ca mai târziu să i se anexeze și un donjon puternic. Șanțul exterior i-a sporit capacitatea defensivă și i-a asigurat o mare rezistență la atacuri, cetatea — pentru că putem acum vorbi de așa ceva — fiind accesibilă doar pe o singură parte, flancată încă de un zid înalt (din care se mai păstrează câteva elemente) și donjonul cu 3 etaje. Precizăm că din ancadramentele de la ferestrele acestuia se mai văd unele fragmente, care atestă clar stilul romanic. Cetatea de la Finiș (*Castrum Fenes*) supraveghea, în primul rînd, intrarea în depresiunea Beiușului, care forma unul din domeniile episcopiei catolice din Oradea. Ea avea, de asemenea, rostul de a ține sub ascultare iobăgimea din sudul Bihorului și a garanta buna exploatare a minelor de argint și cupru de la Băița iar în caz de răzvrătire a țăranilor sau atacuri armate să adăpostească funcționarii domeniului și autoritățile, precum și averile acestora.

A fost cucerită de turci (în anul 1661) și — pentru o durată de 3 decenii — a ajuns sub stăpînirea acestora (1662—1692). Datorită trecerii garnizoanei cetății de partea curuților — în timpul mișcării antihabsburgice condusă de Francisc Rákóczi al II-lea — după înfrîngerea ultimei rezistențe a ei în anul 1711, aceasta a fost distrusă și, drept consecință, părăsită pentru totdeauna. Ulterior, nu i s-a mai făcut nici o reparație, în prezent păstrîndu-se numai elemente din zid și un fragment dintr-un turn.

C. Pavel, p. 74.

(V F)

163. Fiziș*, com. Finiș

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 241)
(L B; V F; I M)

164. **Finațe***, com. Cîmpani

Prima atestare documentară: 1600 (*Suciu*, I, p. 242)
(LB; VF; IM)

165. **Fișca***, com. Vîrciorog

Prima atestare documentară: 1274 (*Suciu*, I, p. 243)
(LB; VF; IM)

166. **Foglaș***, com. Suplacu de Barcău

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu*, I, p. 244)
(LB; VF; IM)

167. **Fonău***, com. Husasău de Tinca

Prima atestare documentară: 1583 (*Suciu*, I, p. 245)
(LB; VF; IM)

168. **Forău***, com. Uileacu de Beiuș

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 245)
(LB; VF; IM)

169. **Forosig***, com. Holod

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, I, p. 245)
(LB; VF; IM)

170. **Fughiu***, com. Oșorhei

Prima atestare documentară: 1236 (*Suciu*, I, p. 247)
(LB; VF; IM)

171. **Galoșpetreu**, com. Tarcea

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, I, p. 251)

La începutul secolului nostru existau în sat mai multe *conace*: unul, construit în anul 1846, al familiei Drăveczky și două construite în 1860 și 1895 de către familia Frăter.

Borovszki, p. 84.

(LB)

172. **Gălășeni***, com. Măgești

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 253)
(LB; VF; IM)

173. **Gălătani***, com. Tileagd

(LB; VF; IM)

174. **Gepiș**, com. Lăzăreni

Prima atestare documentară: 1338 (*Suciu*, I, p. 255)

În sat s-a descoperit un *tezaur monetar* de argint din sec. al XVII-lea cu un număr de 155 piese.

Inventarul Muzeului Țării Crișurilor, secția istorie, numismatică, nr. 13.

(LB)

175. **Gepiu***, com. Cefa

Prima atestare documentară: 1332 (*Suciu*, I, p. 255).

(LB; VF; IM)

176. **Gheghie**, com. Aușeu

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, I, p. 257).

Castel de vânătoare construit în anul 1860, la circa 300 m nord de șoseaua Oradea—Cluj. Astăzi clădire a sanatoriului.

Borovszki, p. 84.

(LB)

177. **Ghenetea***, oraș Marghita

Prima atestare documentară: 1332 (*Suciu*, I, p. 257).

(LB; VF; IM)

178. **Ghida***, com. Balc

Prima atestare documentară: 1386 (*Suciu*, I, p. 258).

(LB; VF; IM)

179. **Ghghișeni**, com. Rieni

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 259).

În sat s-a descoperit un *tezaur monetar* de argint, din secolul al XVI-lea cuprinzând 4 026 piese întregi și 27 fragmente.

Inventarul Muzeului Țării Crișurilor, secția istorie, Numismatică, nr. 8.

(LB)

180. **Ghiorac**, com. Ciumeghiu

Prima atestare documentară: 1214 (*Suciu*, I, p. 260).

Castel cu un etaj construit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la Cighid, pe vatra unui sat dispărut.

181. **Ginta***, com. Căpîlna

Prima atestare documentară: 1213 (*Suciu*, I, p. 262).

(L B; V F; I M)

182. **Girişul de Criş**

Prima atestare documentară: 1221 (*Suciu*, I, p. 262).

Casa în care s-a născut Mauriciu Encel. Pe locul actualei clădiri cu nr. 25, situată în dreapta șoselei ce trece prin localitate (spre Toboliu), se afla casa în care s-a născut Mauriciu Encel (1898—1933), luptător comunist pentru cauza clasei muncitoare, pentru apărarea și ajutorarea deținuților politici.

(I M)

183. **Girişul Negru**, com. Cociuba Mare

Prima atestare documentară: circa 1169 (*Suciu*, I, p. 262).

Troiță, ornamentată cu motive geometrice, așezată în centrul localității pe un soclu din ciment, în trepte, cu baza dreptunghiulară. A fost ridicată „În memoria eroilor din Girişul Negru căzuți în război — 23. VIII. 1945”.

(I M)

184. **Giulești***, com. Pietroasa

Apare ca unitate ad-tivă distinctă: 1956 (*Suciu*, I, p. 263).

(L B; V F; I M)

185. **Golla***, com. Căbești

Prima atestare documentară: 1828 (*Suciu*, I, p. 268).

(L B; V F; I M)

186. **Grădinarii***, com. Drăgănești

Prima atestare documentară: 1422 (*Suciu*, I, p. 270).

(L B; V F; I M)

187. **Groși***, com. Aușeu

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, I, p. 272).

(L B; V F; I M)

188. **Grullung***, com. Lăzăreni

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu, I, p. 273*).
(L B; V F; I M)

189. **Gurani***, com. Pietroasa

Prima atestare documentară: 1587 (*Suciu, I, p. 274*).
(L B; V F; I M)

190. **Gurbediu***, com. Tinca

Prima atestare documentară: 1302 (*Suciu, I, p. 275*).
(L B; V F; I M)

191. **Gurbești***, com. Căbești

Prima atestare documentară: 1584 (*Suciu, I, p. 275*).
(L B; V F; I M)

192. **Gurbești***, com. Spinuș

Prima atestare documentară: 1828 (*Suciu, I, p. 275*).
(L B; V F; I M)

193. **Haieu***, com. Sînmartin

Prima atestare documentară: 1249 (*Suciu, I, p. 281*).
(L B; V F; I M)

194. **Hăucești***, com. Spinuș

Prima atestare documentară: 1909 (*Suciu, I, p. 285*).
(L B; V F; I M)

195. **Hidiș***, com. Pomezeu

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu, I, p. 289*).
(L B; V F; I M)

196. **Hidișel***, com. Dobrești

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu, I, p. 289*).
(L B; V F; I M)

197. **Hidișelu de Jos**, com. Hidișelu de Sus

Prima atestare documentară: 1435 (*Suciu, I, p. 289*).

Troiță. Se află în centrul localității, pe partea dreaptă a șoselei Oradea—Beiuș. A fost executată de Bungău Gheorghe și ridi-

cată la 5 noiembrie 1945 — așa cum încă se poate citi pe placa din tablă smălțuită — „În amintirea eroilor din satul acesta și a celor îngropați aici”.

(I M)

198. **Hidișelu de Sus***

Prima atestare documentară: 1214 (*Suciu*, I, p. 289).

(L B; V F; I M)

199. **Hinchiriș***, com. Lazuri de Beiuș

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 289).

(L B; V F; I M)

200. **Hirsești***, com. Cîmpani

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 290).

(L B; V F; I M)

201. **Hodiș***, com. Holod

Prima atestare documentară: 1326 (*Suciu*, I, p. 291).

(L B; V F; I M)

202. **Hodișel***, com. Șoimi

Prima atestare documentară: 1580 (*Suciu*, I, p. 291).

(L B; V F; I M)

203. **Hodoș***, com. Sălard

Prima atestare documentară: circa 1169 (*Suciu*, I, p. 291).

(L B; V F; I M)

204. **Holod***

Prima atestare documentară: 1326 (*Suciu*, I, p. 293).

(L B; V F; I M)

205. **Homorog***, com. Mădăras

Prima atestare documentară: 1202—1203 (*Suciu*, I, p. 294).

(L B; V F; I M)

206. **Hotar***, com. Tețchea

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, I, p. 296).

(L B; V F; I M)

207. **Hotărel***, com. Lunca

Prima atestare documentară: 1527 (*Suciu*, I, p. 296).
(L B; V F; I M)

208. **Husasău de Criș***, com. Ineu

Prima atestare documentară: 1236 (*Suciu*, I, p. 298).
(L B; V F; I M)

209. **Husasău de Tinca***

Prima atestare documentară: 1332 (*Suciu*, I, p. 298).
(L B; V F; I M)

210. **Huta***, com. Boianu Mare

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu*, I, p. 299).
(L B; V F; I M)

211. **Huta — Volevozi***, com. Șinteu

Prima atestare documentară: 1913 (*Suciu*, I, p. 299).
(L B; V F; I M)

212. **Ianca***, com. Diosig

Prima atestare documentară; 1291—1294 (*Suciu*, I, p. 301).
(L B; V F; I M)

213. **Ianoșda***, com. Mădăras

Prima atestare documentară: 1203 (*Suciu*, I, p. 301).
(L B; V F; I M)

214. **Inand**, com. Cefa

Prima atestare documentară: 1369 (*Suciu*, I, p. 308).

În sat se află un *castel* construit în 1854 de Emanuil Marcovici. Sediul al I.M.A. din localitate.

Borovszki, p. 94.

(L B)

215. **Incești***, com. Ceica

Prima atestare documentară: 1828 (*Suciu*, I, p. 308).
(L B; V F; I M)

216. **Ineu**

Prima atestare documentară: 1214 (*Suciu*, I, p. 309).
(L B; V F; I M)

217. **Ioaniș***, com. Finiș

Prima atestare documentară: 1422 (*Suciu*, I, p. 309).
(L B; V F; I M)

218. **Iteu***, com. Abram

Prima atestare documentară: 1321 (*Suciu*, I, p. 311).
(L B; V F; I M)

219. **Iteu Nou***, com. Abram

Prima atestare documentară: 1956 (*Suciu*, I, p. 311).
(L B; V F; I M)

220. **Izbuc***, com. Cărpinet

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 312).
(L B; V F; I M)

221. **Izvoarele***, com. Viișoara

Prima atestare documentară: 1850 (*Suciu*, I, p. 313).
(L B; V F; I M)

222. **Josani***, com. Căbești

Prima atestare documentară: 1956 (*Suciu*, I, p. 318).
(L B; V F; I M)

223. **Josani***, com. Măgești

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, I, p. 318).
(L B; V F; I M)

224. **Lacu Sărat***, com. Pomezou

Apare ca unitate ad-tivă distinctă: 1956 (*Suciu*, I, p. 350).
(L B; V F; I M)

225. **Lazuri***, com. Roșia

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 353; II, p. 139).
(L B; V F; I M)

226. Lazuri de Beiuș*

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 353).
(LB; VF; IM)

227. Lăzăreni*

Prima atestare documentară: 1828 (*Suciu*, I, p. 354).
(LB; VF; IM)

228. Lelești*, com. Buntești

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 356).
(LB; VF; IM)

229. Lehecenii, com. Cărpinet

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 355).

Casa în care s-a născut Ilie Cristea (1892—1958).

Pe locul actualei clădiri situate la nr. 27, în casa învățătorului Nicolae Cristea s-a născut Ilie Cristea, patriot înflăcărat și intelectual comunist care a luptat pentru întronarea drepturilor și libertăților democratice.

(IM)

230. Leș*, com. Nojorid

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, I, p. 358).
(LB; VF; IM)

231. Livada Beiușului*, com. Drăgănești

Apare ca unitate ad-tivă distinctă: 1956 (*Suciu*, I, p. 360).
(LB; VF; IM)

232. Livada de Bihor*, com. Nojorid

Apare ca unitate ad-tivă distinctă: 1954 (*Suciu*, I, p. 360).
(LB; VF; IM)

233. Loranța*, com. Brusturi

Apare ca unitate ad-tivă distinctă: 1954 (*Suciu*, I, p. 363).
(LB; VF; IM)

234. Lorău*, com. Bratca

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, I, p. 363).
(LB; VF; IM)

235. **Lugașu de Jos**

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, I, p. 365).

La intrarea în comună, la 100 m în stînga șoselei Cluj—Oradea se află *castelul* construit pe la 1840 de contele Dominic Zichy. Astăzi clădirea școlii generale din localitate.

Borovszki, p. 39.

(LB)

236. **Lugașu de Sus***, com. Lugașu de Jos

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, I, p. 365).

(LB; VF; IM)

237. **Lunca***

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 366).

(LB; VF; IM)

238. **Luncasprrie***, com. Dobrești

Prima atestare documentară: 1692 (*Suciu*, I, p. 368).

(LB; VF; IM)

239. **Luncșoara**, com. Aușeu

Prima atestare documentară: 1214 (*Suciu*, I, p. 368).

Pe unul din dealurile din hotarul satului, în partea de nord-vest, se află locul numit *Cetățeauă*, unde tradiția locală vorbește despre existența unei *cetăți* (feudale?). Necercetat.

(LB)

240. **Lupoia***, com. Holod

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, I, p. 369).

(LB; VF; IM)

241. **Marghita**

Prima atestare documentară: 1216 (*Suciu*, I, p. 378).

În oraș se află un *castel* construit la începutul secolului al XVIII-lea de către familia Csáki, restaurat apoi de către abația de Mōlk în a cărui posesiune a fost.

În raza oraşului s-a descoperit un *tezaur monetar* de argint din secolul al XVI-lea conţinând 2943 piese din care 658 fragmente şi un *tezaur monetar* de argint din secolul al XVII-lea conţinând 77 de piese.

Borovszki, p. 112—113; *Inventarul Muzeului Țării Crişurilor*, secția istorie, numismatică, nr. 14 și 15.

(L B)

Monument, situat la marginea pădurii din partea de nord-est a oraşului, pe locul numit „Trei copaci”.

Corpul propriu-zis, cu înălțimea de aproximativ 3 m, are forma trunchiului de piramidă și se sprijină pe un soclu din granit cu baza patrulateră. Pe una din fețe este săpată următoarea inscripție: „În acest loc se adunau comuniștii în timpul ilegalității pentru a sărbători ziua de 1 Mai”. Deasupra monumentului a fost fixată steaua cu 5 brațe.

Casa în care a locuit János Herbák. Pe casa din strada Arcului nr. 25, unde a locuit János Herbák, a fost fixată o placă de marmură cu următorul text: „Neînfricat luptător al clasei muncitoare care în 1932—1933 a condus nenumărate acțiuni ale muncitorilor în raionul Oradea”.

Obelisc, așezat în parcul din centrul oraşului, pe o platformă hexagonală. Fusul coloanei, compus din 5 blocuri de piatră suprapuse în trepte, repetă linia arhitecturală a soclului și este încoronat de steaua cu 5 brațe.

Monumentul, ridicat în memoria ostașilor diviziei 93 gardă sovietice care au eliberat oraşul, are următoarea inscripție: „Glorie veșnică eroilor sovietici căzuți în lupta pentru eliberarea patriei noastre de sub jugul fascist”.

I. Marinescu, *Acțiunile marilor unități române și sovietice pentru eliberarea Țării Crişurilor în perioada septembrie—octombrie 1944*, în: *Crisia, Oradea*, 1973, p. 280.

Obelisc, ridicat în sectorul mormintelor eroilor sovietici din cimitirul oraşului, în memoria ostașilor sovietici din divizia 93 gardă, care au eliberat localitatea.

Corpul obeliscului are baza patrulateră și forma trunchiului de piramidă. Pe fața din spre sud a monumentului este scris ur-

mătorul text, în limbile rusă, română și maghiară: „Glorie eternă ostașilor armatei sovietice care și-au dat viața în lupta pentru eliberarea omenirii din robia fascistă“. În vârful obeliscului a fost fixată steaua cu 5 brațe.

(I M)

242. **Margine***, com. Abram

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, I, p. 378).

(L B; V F; I M)

243. **Marțihaz***, com. Mădăras

Prima atestare documentară: 1291 (*Suciu*, I, p. 387)

(L B; V F; I M)

244. **Mădăras***

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, I, p. 382)

(L B; V F; I M)

245. **Măgești***

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, I, p. 382)

(L B; V F; I M)

246. **Măgura***, com. Pietroasa

Prima atestare documentară: 1690 (*Suciu*, I, p. 383)

(L B; V F; I M)

247. **Meziad***, com. Remetea

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 393)

(L B; V F; I M)

248. **Mierag***, com. Târcaia

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, I, p. 396)

(L B; V F; I M)

249. **Mierlău***, com. Hidișelu de Sus

Prima atestare documentară: 1214 (*Suciu*, I, p. 396)

(L B; V F; I M)

250. **Miersig***, com. Husasău de Tinca

Prima atestare documentară: 1337 (*Suciu*, I, p. 396)
(L B; V F; I M)

251. **Mihai Bravu**, com. Diosig

Apare ca unitate ad-tivă distinctă: 1954 (*Suciu*, I, 397)

Opera ca unitate evolutivă ad-tivă distinctă: 1954, (*Suciu*, I, p. 397)

În vatra satului, într-un perimetru necunoscut, au fost descoperite *fragmente ceramice* feudale din secolul XVI—XVII(?). (Informație S. Dumitrașcu)

(L B)

252. **Miheleu***, com. Lăzăreni

Prima atestare documentară: 1355 (*Suciu*, I, p. 398)
(L B; V F; I M)

253. **Mișca***, com. Chișlaz

Prima atestare documentară: 1255 (*Suciu*, I, p. 401)
(L B; V F; I M)

254. **Mizieș***, com. Drăgănești

Prima atestare documentară: 1580 (*Suciu*, I, p. 402)
(L B; V F; I M)

255. **Moțești***, com. Pietroasa

Opera ca unitate ad-tivă distinctă: 1956 (*Suciu*, I, p. 409)
(L B; V F; I M)

256. **Munteni***, com. Bulz

Opera ca unitate ad-tivă distinctă: 1956 (*Suciu*, I, p. 411)
(L B; V F; I M)

257. **Nădar***, com. Spinuș

Prima atestare documentară: 1400 (*Suciu*, I, p. 420)
(L B; V F; I M)

258. **Nimăiești***, com. Curățele

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, I, p. 426)
(L B; V F; I M)

259. **Niuved***, com. Biharea

Prima atestare documentară:¹1200 (*Suciu*, I, p. 427, II, p. 183)
(L B; V F; I M)

260. **Nojorid**

Prima atestare documentară: 1229 (*Suciu*, I, p. 428)

În raza satului, într-un perimetru necunoscut, în iulie 1872 s-a descoperit într-un vas de lut, un *tezar monetar* de argint din secolele XIII—XIV.

Biharország, III, p. 115.

În 1875 s-au găsit aici 37 *denari* de Friesach, din prima jumătate a sec. XIII (Informație N. Chidioșan).

(L B)

Ruinele *bisericii* se află la marginea satului pe o porțiune mai ridicată. După plan, a fost o biserică sală cu absidă poligonală, care se încheie cu 5 laturi ale octogonului și cu turn. Prima dată a fost menționată documentar în secolul al XIII-lea. Este o construcție romanică din secolul amintit cu excepția turnului, ridicat ulterior.

Bunyitay, III, p. 395—397; *Borovszki*, p. 127.

(E S)

261. **Nucet***

Opera ca unitate ad-tivă distinctă: 1956 (*Suciu*, I, p. 430)
(L B; V F; I M)

262. **Ogești***, com. Sîmbăta

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, II, p. 10)
(L B; V F; I M)

263. **Olcea***

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, II, p. 15)
(L B; V F; I M)

264. **Olosig***, com. Săcuieni

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 15)
(L B; V F; I M)

Prima atestare documentară: 1113 (*Suciu*, II, p. 17)

În împrejurimile Oradei, dintr-un loc neprecizat provine un valoros *tezaur monetar moldovenesc* compus din 24 de piese de argint emise de Petru Mușat (1371—1391).

Săpăturile efectuate în 1881 și 1883 în interiorul cetății din Oradea au dezvelit o parte a vechii *catedrale* medievale. Planul bisericii, cu trei nave și două turnuri în vest, precum și alte elemente arhitectonice încadrează această construcție în stil gotic la mijlocul secolului al XIV-lea. Săpăturile au scos la iveală însă și elemente mai vechi. Tot în incinta cetății au fost descoperite câteva piese remarcabile ale artei feudale și mai ales ale Renașterii transilvănene. Amintim lespezile de mormânt ale lui Emeric Thurzó (1512) și al lui Andrea Scolari (1426), *torsul de cavalier* care a fost executat spre finele veacului al XIV-lea de frații Martin și Gheorghe din Cluj, precum și un fragment de *frescă* reprezentând capul unui episcop, pictat de un artist anonim aparținând Renașterii italiene. Cu ocazia săpăturilor arheologice întreprinse în 1911—1912 tot în interiorul cetății au fost descoperite diferite piese arheologice (*vase de lut cahle emailate, pipe, inele, monede, elemente decorative din piatră, ghiulele, arme, cărămizi* etc). În 1912 cu ocazia săpăturilor pentru canalizarea străzii Magheru, s-a descoperit temelia unui *castel* sau *casă mare nobiliară*, de unde au fost recuperate *fragmente de ancadramente de marmoră, și piatră, nervuri, profile* etc. Acestea pot fi datate în secolele XVI—XVII. Pe strada Andrei Mureșanu s-a depistat în 1959 un *cimitir* feudal cu mai multe morminte a căror piese de inventar se datează între secolele XVI—XVII.

Pe platoul Șalca, cercetările arheologice au dezvelit 11 *morminte* feudale datate în secolul XVI pe baza unor *monede* aflate în morminte.

În 1868 pe strada Tudor Vladimirescu a fost descoperit incidental un mare *tezaur monetar* de groși și denari maghiari și polonezi emiși între anii 1545—1620.

În 1960 lângă podul 23 August de peste Crișul Repede lucrările edilitare au scos la iveală un *tezaur* compus din circa 1.000 groși polonezi.

În 1971 de la ferma I.A.S. Ioșia s-a predat Muzeului orădean un *tezaur monetar* compus din 1.600 de piese datate din secolele XVI—XVII.

O. Luchian, *Un tezaur de monede moldovenești găsit în Bihor*, în SCIV, vol. IV, București, 1968, p. 413 sqq.; J. Hampel, *Allerthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, 1905, vol. II, p. 557 și vol. III, p. 386; Idem, în *Archeologiai Értésítő*, XIX, 1899, p. 75; V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1971, p. 21, 218—220, 314—319, 426—427.

(N C)

Placă comemorativă pe casa în care a locuit generalul revoluționar Nagy Sándor, mort la Arad în 6 oct. 1849 (Str. Dumitru Petrescu, nr. 4 A).

Casa în care s-a născut dramaturgul Szigligeti Ede, la 8 martie 1814 (Strada Eugen Rozvan, Nr. 16).

Sediul Societății de lectură. În frumoasa clădire din Parcul Lenin nr. 8, care se distinge printr-o arhitectură originală, funcționează acum Grupul școlar, continuându-se o tradiție în această direcție. Cel mai important lucru ce se poate remarca în legătură cu această clădire este acela că într-una din sălile sale și-a desfășurat activitatea timp de aproape 25 de ani (1852—1875), Societatea de lectură a studenților români de la Academia de drept și a elevilor de la Gimnaziul Premonstratens. Aceasta a contribuit efectiv la dinamizarea vieții culturale a orașului, a militat pentru apărarea și conservarea limbii, atât de expusă tendințelor de deznaționalizare. Tot în 1878 a mai fost posibilă aranjarea alteia, mai interesantă, vizitată odată, prin discuțiile ce s-au purtat în ședințele ei ordinare pe marginea versurilor și prozei scrise de membri, s-a stimulat creația originală. Nu au fost lipsite de interes nici ședințele publice ale societății. Dimpotrivă, se poate spune că acestea erau cele mai căutate de către public — venit din comitatele din părțile vestice — manifestări ale societății. O bibliotecă a „lepturiștilor”, cum li se spunea membrilor societății, a stat din anul 1853 la dispoziția cititorilor din oraș. Societatea și-a adus aportul la opera de renaștere culturală din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, precum și la întărirea legăturilor cu românii de dincolo de Carpați.

V. Bolca, *Școala normală română unită din Oradea, (1784—1934)*, Oradea, 1934, p. 76—77; V. Vartolomei, *Mărturii culturale bihorene*, Cluj, 1944, p. 69—172; *Contrib. ist. Bih.*, p. 219—234; V. Faur, *Societatea de lectură din Oradea — factor al unității culturale românești*, în *Familia*, 1972, 8, nr. 3, p. 6—7.

Academia de drept. Conform legiurii școlare habsburgice Ratio educationis (1777), învățământul — de orice categorie — a fost scos

de sub autoritatea exclusivă a bisericii, fiind introdus controlul statului, care avea interesul de a-l folosi mai cu seamă pentru pregătirea de funcționari. Acest lucru a determinat-o pe Maria Theresia să întemeieze la 1780 Academia din Oradea, una dintre cele mai vechi din imperiu, care din 1788 a fost completată cu o facultate de drept. La un veac de existență a acesteia a fost publicat un studiu monografic avînd ca anexă o listă cu numele studenților ce au absolvit-o. O parte dintre aceștia au fost români din Transilvania și părțile de vest (Crișana și Banat). Ei au primit stipendii de la fundațiile mai importante, cum au fost cele întemeiate de Emanuil Gojdu (între anii 1871—1918 au fost acordate burse la 118 studenți români), Ghiaba — Birta, Faur, Cupșa, Pop Teodor. Ca profesor de drept public și natural (1814—1845) la această Academie a funcționat românul Nicolae Borbola. Între anii 1920—1934 Academia de drept și-a sporit în mod considerabil numărul de studenți, dintre care aproximativ 70% erau din Bihor, Sălaj, Satu Mare și Arad.

După această dată ea a fost transferată la Cluj. Astăzi edificiul ei, de pe strada Porțile de Fier nr. 18, aparține Liceului de cultură generală nr. 4.

Aurel Tripon, *Monografia-almanah a Crișanei*, Oradea, 1934, p. 85; Iacob Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii Mari*, Oradea, 1932, p. 211; Ioan Pușcaș, Ioan Popovici, *Bursieri ai Fundației „Emanuil Gojdu” la Academia de drept din Oradea, în Emanuil Gojdu*, Oradea, 1972, p. 53—67.

Fundația școlară „Nicolae Jiga”. Mecenatele Nicolae Jiga a fost unul din cei mai consecvenți susținători ai școlii românești din Bihor, pentru care statul habsburgic pînă la 1867, dualist austro-ungar după această dată, n-a acordat nici o subvenție materială, el fiind lăsat în grija exclusivă a populației românești. Astfel, încă de tînă negustorul orădean a asigurat pe unii tineri aflați la învățătură în Oradea cu „manuale și obiecte necesare” iar din 1839, cînd a fost numit — pentru meritele sale — „Localis director”, s-a ocupat direct de situația unor școli bihorene. A încercat să convingă pe cei în drept ca să fie transferată Preparandia din Arad la Oradea, el asumîndu-și toate cheltuielile „ce se recer”. El colaborează și la alte acte filantropice naționale însă cel mai important dintre toate a fost fără îndoială, întemeierea în Oradea — la 14 octombrie 1860 — fundației ce-i va purta numele. Din „literale” fundaționale rezultă limpede decizia lui Nicolae Jiga: „Facem tuturor, la cari se cuvine și anume națiunii române, cunoscut că eu ... voi face neamul meu și anume tinerimei române ... , care va studia la Gimnaziul și

Academia din Urbea Mare, un ajutor de veci și în folosul tinereimei acesteia voi face o fundațiune școlară”.

Inițial, fundația școlară orădeană a lui Nicolae Jiga consta dintr-o clădire (din Piața Victoriei, la colțul străzilor Calea Armatei Roșii și Dr. Petru Groza), în care s-au primit din 1861 cîte 5—6 elevi români săraci, care nu aveau mijloace pentru a se întreține dar s-au dovedit buni cunoscători ai limbii și literaturii române, condiție importantă pentru acordarea ajutoarelor. A mai construit în curte cîteva camere (dormitor, bucătărie, sală de studiu) iar la partea dinspre stradă a acesteia a ridicat un etaj, pe care l-a închiriat și din sumele încasate a susținut internatul, în care au fost primiți din ce în ce mai mulți elevi români.

După moartea sa, în anul 1884 a fost cumpărată — de către senatul fundațional — casa și intravilanul de pe strada Castanilor (nr. 23—25), în care a funcționat internatul „Jigaian” pînă la reforma învățămîntului din 1948. Peste cîteva ani în aceasta au fost amenajate locuințe particulare.

Au primit găzduire în fundația lui Nicolae Jiga (1861—1948) sute de elevi români din Bihor într-o vreme cînd posibilitățile acestora de a urma școli mai înalte erau destul de modeste. De aceea, numele lui N. Jiga se așază lîngă ale unor personalități care au contribuit, în mod deliberat și necesar la crearea de condiții pentru cei dornici de învățătură. Recent a fost așezată pe frontispiciul acestui edificiu o placă comemorativă, al cărei text îl reproducem la finele capitolului².

Nicolae Jiga, Oradea, 1972, p. 5—7; 47—69.

Sediul Muzeului memorial „Iosif Vulcan”. În anul 1965 au fost organizate în Oradea festivitățile prilejuite de împlinirea unui veac de la apariția primului număr al revistei „Familia”, scoasă timp de aproape 42 ani (1865—1906) de către cunoscutul scriitor și publicist Iosif Vulcan. Totodată, a fost inaugurat „Muzeul memorial” consacrat acestei personalități. Muzeul conține documente originale, fotografii, xerografii, fotocopii și obiecte, care toate sînt mărturii despre o viață activă, dăruită cauzei naționale. Ponderea o are nu materialul biografic, ci prezentarea revistei „Familia”, acest „bilet de intrare permanentă a lui Iosif Vulcan în istoria literaturii române”, cum a numit-o poetul Octavian Goga. Pe frontispiciul clădirii de pe strada Iosif Vulcan nr. 16 a fost așezată în 1965 o placă comemora-

tivă pe care a fost săpat următorul text: „În această casă a trăit și a lucrat în ultimii ani de viață marele animator al culturii românești Iosif Vulcan (1841—1907), sub îndrumarea căruia a apărut revista „Familia” — tribună de propagare a culturii în rîndurile poporului român. Redacția revistei a funcționat în această clădire între anii 1880—1906”. Din mobilierul original, pe care însuși Vulcan l-a folosit, s-a configurat un interesant interior ce ne transpune în atmosfera de lucru a înaintașului, față de care recunoștința contemporanilor s-a manifestat convingător.

Centenar Familia (1865—1965), Oradea, 1967, 214 p.; Alexandru Crișan, *Familia (1865—1906), Contribuții monografice*, Timișoara, 1973, 223 p.; V. Faur, *Ghidul Muzicului memorial „Iosif Vulcan”*, Oradea, 1974, 27 p.

Muzeul orădean (primul edificiu). Încă din anul 1869, dr. Márky Sándor — autorul unei lucrări „Bihari román irók”, care conține o informație utilă — publică în coloanele periodicului „Nagyváradi” un articol în care îndeamnă populația să păstreze relicvele trecutului, pledînd totodată pentru întemeierea unui muzeu al Bihorului. Sarcina aceasta și-a luat-o „Societatea de arheologie și istorie a județului Bihor și a orașului Oradea”, înființată în anul 1872, care a început să adune material pentru a-și înjgheba colecția de obiecte muzeale. Astfel, a și fost organizată în decembrie 1872 prima sa expoziție, într-un local necorespunzător unei asemenea destinații. Abia în 1878 a mai fost posibilă aranjarea alteia, mai interesantă, vizitată de public. Situația colecției muzeale n-a fost prea bună pînă în 1885, cînd i se oferă societății amintite două săli mai spațioase, pentru care a plătit chirie. În 28 decembrie 1888, se fac cele dintîi demersuri pentru construirea unui edificiu muzeal, cu scopul de a adăposti și valorifica mărturiile civilizațiilor dispărute. Se face apel la public pentru a contribui cu sume la strîngerea fondurilor necesare. A fost angajat să realizeze proiectul noii clădiri arhitectul Rimanóczy Kálmán și astfel, la 15 iunie 1896, s-a deschis în mod festiv muzeul din Oradea, instituție care a desfășurat o bogată activitate științifică, atînsă și ea de ideologia epocii. În holul clădirii muzeului au fost așezate două plăci de marmură, pe cea din dreapta figurînd numele donatorilor iar pe cea din stînga următorul text: „Edificiul s-a ridicat în memoria înaintașilor spre folosul urmașilor, de către societatea de arheologie și istorie a județului Bihor. 1896”. Pînă la 17 ianuarie 1971 — cînd s-a inaugurat Muzeul Țării Crișurilor — edificiul de pe strada Muzeului

nr. 2 (actualmente aparținând Casei Pionierilor din Oradea), a fost sediu al Muzeului Orădean, care din 1948 și-a organizat expoziția permanentă de istorie după criteriile materialismului istoric.

C. Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș — trecutul prezentul și administrarea lor*, Buc., 1922, p. 116—117; L. Roșu, *Istoricul primului edificiu stabil al Muzeului orădean, în Centenar*, p. 81—92; I. Tóth, *Inceputurile activității muzeografice din Bihor oglindite în ziarul Nagyvárad, în Centenar*, p. 77—82.

Teatrul din Oradea. Pentru prima dată problema edificării unei scene stabile și-au pus-o locuitorii orașului (din Olosig) în anul 1827, când s-a întocmit și un plan al acesteia, respins însă de Primărie. Abia în 1857 a fost reluată ideea, fiind preconizată atunci înființarea unei societăți pe acțiuni, care avea menirea de a strânge suma necesară pentru ridicarea construcției. Deși Consiliul Primăriei a fost de acord cu planurile propuse, nu s-au putut procura mijloacele materiale. Din 1858 a funcționat în Oradea un teatru de vară cu o capacitate de 570—600 de locuri, în care își dădeau reprezentațiile trupele aflate în turneu.

În martie 1884 a fost reluată chestiunea teatrului, fără a se obține rezultate concrete. A început o discuție inutilă despre locul unde va fi înălțată clădirea viitorului teatru. S-a înființat (în 1890) o comisie teatrală, care avea îndatorirea de a oferi o soluție aplicabilă. Spre sfârșitul veacului s-a procedat la organizarea lucrărilor de construcție și astfel inaugurarea lor a avut loc la 28 octombrie 1899, cu festivității de rigoare. Peste aproape un an, la 15 octombrie 1900, teatrul a fost dat în folosință trupei maghiare din oraș. După primul război mondial aceasta a fost închiriată și trupelor românești pornite în turnee de propagandă culturală în Transilvania și Banat. În teatrul orădean și-a avut sediul, alături de actorii maghiari, trupa românească a Teatrului de Vest (1928—1930).

În acest impunător edificiu, construit după planurile cunoscutului arhitect orădean Rimanóczy Kálmán, își desfășoară actualmente activitatea cele două secții (română și maghiară) ale Teatrului de stat din localitate (Piața Republicii, nr. 1)

Emlék — Album a Nagyváradi Szigligeti színház megnyitó ünnepére (Oradea), 1900, p. 5—8.

Monumentul funerar al lui Iosif Vulcan. În cimitirul Olosig, pe una din aleile principale ale acestuia, se află monumentul funerar al lui Iosif Vulcan, ridicat din marmură neagră, în două registre. La fu-

neraliile organizate în septembrie 1907 au participat delegați ai instituțiilor importante din toate provinciile românești iar din partea *Astrei* a rostit o cuvântare „funerală”, Nicolae Zigre. La Sibiu, pe sediul Muzeului de istorie și etnografie al „Asociațiunii” a fost arborat steagul negru. Monumentul funerar conține următoarea inscripție: „Iosif Vulcan 1841—1907. Intemeietorul și redactorul în restimp de 43 de ani al revistei beletristice „Familia”, membrul Academiei Române, întemeietorul și președintele Societății pentru fond de teatru român și primul președinte al direcțiunii institutului de credit și economii Bihoreana. Ridicatu-i-a acest monument soția sa nemîngîiată Aurelia Vulcan n. Popovits. 1852—1928”. Pe soclul monumentului, tot din marmură, au fost incizate date despre tatăl publicistului bihorean, mai exact: „Nicolau Vulcan, canonic gr. cat. român. 1805—1884. Fie-le țărîna ușoară și memoria binecuvîntată”.

Mormîntul este împrejmuț cu un grilaj de metal.

Casa dr-lui Aurel Lazăr. În contextul evenimentelor din anul 1918 deține un loc de o importanță istorică Conferința de la Oradea — din 12 octombrie — a reprezentanților Partidului Național Român (Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, Aurel Vlad, Ioan Suciu, Alexandru Vaida, Teodor Mihali, Aurel Lazăr și Ioan Ciordaș), care s-a desfășurat în casa dr-lui Aurel Lazăr (astăzi pe strada Dumitru Petrescu nr. 13; aparține Creșei de cartier nr. 3). Se apreciază — în declarația semnată de conducătorii politici amintiți — că a sosit momentul ca „națiunea română din Ungaria și Ardeal” să-și reclame și să se folosească de dreptul de a hotărî singură asupra așezării ei printre „națiunile libere”. Este respinsă imixtiunea oricărui organ politic în treburile acesteia. „Încheierea declarației este de fapt — sublinia acad. prof. Ștefan Pascu — proclamarea dreptului nestrămutat și inalienabil al națiunii române la deplină viață națională”. Ea însemna, practic, desprinderea Transilvaniei din multinaționala monarhie austro-ungară. În același document, care a fost citit la 18 octombrie în parlamentul budapestan, figurează și ideea convocării adunării naționale, care să consfințească — printr-o hotărîre colectivă — unirea Transilvaniei cu România. Conferința de la Oradea a ales o delegație permanentă — formată din Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Alexandru Vaida, Aurel Lazăr, Aurel Vlad și Teodor Mihali — care avea sarcina de a pune în aplicare hotărîrile luate. Casa Națională a județului Bihor, a ținut să eternizeze evenimentul de la 12 octombrie 1918, așezînd pe casa avocatului orădean — la 1 Decembrie 1934 — o placă comemorativă din marmură albă,

pe care a fost săpat textul: „Întru pomenirea zilei de 12 octombrie 1918, cînd Comitetul Național Român, întrunit în această casă a vajnicului luptător, dr. Aurel Lazăr, a decretat desfacerea românilor de dincoace de Carpați de țara ungurească. Azi, 1 Decembrie 1934, Casa Națională a județului Bihor”. Pe placă a fost încrustată scena semnării actului respectiv de către participanți, ale căror portrete sînt simplist redade. În aceeași zi au fost depuse flori pe mormîntul lui Aurel Lazăr de către membrii despărțămîntului orădean al „Astrei” și Casa Națională, apoi — cu concursul școlilor secundare — a fost organizat un festival artistic în sala teatrului, unde au fost interpretate, printre altele, melodii de Ciprian Porumbescu și Ion Vidu. Placa a fost dată jos de pe clădire în septembrie 1940, fiind reșezată în acest an alta, al cărei text îl reproducem la finele capitoului³.

Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia—încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 317—321; V. Faur, *Inițiative culturale bihorene în anii interbelici*, în *Contrib. ist. Bih.*, I, Oradea, 1970, p. 107—110.

❖ *Monumentul funerar care eternizează memoria ostașilor ce și-au pierdut viața în primul război mondial.* Este ridicat în partea centrală a cimitirului Rulikovszky, fiind înconjurat de morminte ale victimelor războiului amintit. Monumentul este construit din marmură, înălțimea sa fiind de aproximativ 3 m. Pe două fațete ale acestuia apare incizată aceeași inscripție, pe care o redăm integral: „În cinstea eroilor căzuți în războiul din 1914—1918”.

Sediul Casei Naționale. Această instituție s-a înființat la 23 iunie 1929, instalîndu-se în noul ei sediu (actualmente Birou al Agenției C.F.R.) — primit de la Primăria orașului — abia la 26 ianuarie 1930. Casa Națională a desfășurat o însemnată activitate culturală. În sălile ei a fost organizat primul muzeu — cu pronunțat caracter etnografic — în care au fost prezentate mărturiile despre existența istorică a românilor bihoreni, precum și a naționalităților conlocuitoare. De menționat faptul că în sălile de care dispunea instituția au fost găzduite marea Reuniune „Cele trei Crișuri”, despărțămîntul orădean al „Astrei”, redacția „Gazetei de Vest”, „Reuniunea femeilor din Oradea” și împrejurimi, Asociația profesorilor secundari, Clubul sportiv „Crișana”. A fost, tot de către aceasta, stimulată activitatea micilor meseriași. Casa Națională a contribuit la așezarea unor plăci comemorative în orașul de pe Crișul Repede. A avut ros-

turi multiple, pe care și le-a îndeplinit cu bune rezultate, apelînd la sprijinul intelectualității bihorene.

A. Tripou, *Monografia — Almanah a Crișanei*, Oradea, 1934, p. 94—96.

Monumentul funerar al lui Aurel Lazăr. Se află tot în cimitirul Olosig, în apropierea celui al lui Iosif Vulcan. Este vorba de o placă de marmură, de formă dreptunghiulară, pe care a fost săpată inscripția funerară: „Dr. Aurel Lazăr. 1872—1930. Omul lui Dumnezeu, iubitor de adevăr și dreptate. Animatorul Bihorului în vremuri de restriște. Înainte mergător în luptele de prefacere istorică. Patriot luminat în România întregită. Luptă bună a luptat, credință a păzit”. Aceasta a fost concepută de Roman Ciorogariu. Numele și datele între care s-a circumscris viața lui Aurel Lazăr sînt așezate într-un encadrament floral.

Bustul lui Iosif Vulcan. În numărul 10 din 1925 al revistei orădene „Cele trei Crișuri”, integral consacrat animatorului cultural și publicistului Iosif Vulcan, redactor al „Familiei”, Gheorghe Tulbure pledează pentru ridicarea unui bust al acestuia „într-unul din parcurile... Oradi(e)”. S-a alcătuit un comitet de acțiune, care a lucrat cu deosebită energie și a lansat liste de subscripție publică, răspîndite în întreaga țară. Reuniunea „Cele trei Crișuri”, cea mai mare asociație culturală bihoreană, a organizat în Oradea și alte orașe serbări comemorative. Spre pildă, la cea din Oradea a conferențiat despre „Iosif Vulcan — precursor al unității naționale” cunoscutul poet Octavian Goga.

La 27 mai 1927 a fost încheiat contractul de lucru cu sculptorul craiovean Anghel Chiciu iar pentru soclu cu artistul maghiar Levay Tiberiu. Preluarea bustului a fost efectuată — la 4 septembrie 1927 — de către o comisie anume alcătuită. La 13 noiembrie 1927 a avut loc solemnitatea dezvelirii acestuia, în prezența unui „imens popor din oraș, județ și provincie” și a reprezentanților Academiei Române, a Ministerului de Culte și Arte, a Academiei de drept și teologie din Oradea, a societății Szigligeti, a autorităților urbane și a unei delegații din satul Holod.

Bustul a fost conceput într-o manieră tradițională, fiind redat cu aproximativă fidelitate fizionomia scriitorului bihorean. A fost așezat inițial într-o mică grădină din spatele teatrului orădean pentru ca la 15 martie 1938 să fie mutat în parcul Eminescu, un loc mai adecvat. În 1940, după odiosul dictat de la Viena, în Oradea au

pătruns reprezentanții ordinei horthyste, care au procedat la distrugerea oricăror dovezi de cultură ale populației românești.

V. Faur, *Contrib. ist. Bih. (I)*, Oradea, 1970, p. 100—103.

Primăria municipiului Oradea anunța în mai 1934 dezvelirea — în Parcul Eminescu, de pe malul Crișului Repede — a bustului bardului național Mihai Eminescu, operă a sculptorului Oscar Han. Cu acest prilej a susținut o memorabilă cuvîntare poetul Ion Minulescu, din care reținem cîteva rînduri: „Salut pe toți intelectualii din acest oraș cu emoție și cu recunoștință pentru fapta frumoasă că i s-a făcut din bronz chipul lui Eminescu. Această faptă de recunoștință pentru marele nostru poet a fost cinstită mai presus de toate celelalte orașe”. A fost în aceeași zi aranjată o așezătoare literară, la care au citit din creațiile lor Ion Minulescu, Al. Cazaban, Mircea Damian, Eugenia Speranță, Octav Șuluțiu, M. G. Samarițeanu și alții. Și acest bust a fost extras din perimetrul orașului de autoritățile horthyste.

Gazeta de Vest, 1934, 6, nr. 1 227, p. 1; *Cele trei Crișuri*, 1934, 15, nr. 5—6, p. 76.

La împlinirea unui deceniu de existență, Reuniunea „Cele trei Crișuri” și-a dezvăluit public intenția de a-și încununa activitatea cu o realizare deosebită, adică prin ridicarea în Oradea a unui monument de bronz al „marelui scriitor și luptător național Barbu Șt. Delavrancea”. S-a difuzat în țară un apel pentru subscripții publice, semnat de dr. Aurel Lazăr, Eugeniu Speranția, Bogdan Ionescu și alții. O propagandă culturală excelent organizată a fost pusă în serviciul informării cît mai largi a populației despre inițiativa reuniunii. La 30 aprilie s-a desfășurat la Iași „o înălțătoare manifestare artistică, în jurul vieții și operei” lui Delavrancea. Un mare festival Delavrancea a fost găzduit în sala Teatrului Național din București, la reușita căruia au conlucrat Liviu Rebreanu, C. I. Nottara și George Georgescu. Datorită „sforțurilor neobosite, făcute atîta timp” la 17 iunie 1934 a avut loc festivitatea de inaugurare a monumentului, fiind de față Alexandru Lapedatu, George Bogdan Duică, R. Cioculescu, Eugeniu Speranția, soția și fiica dramaturgului, precum și „un imens public din Oradea, Cluj, județul Bihor”. Notăm un paragraf din partea finală a discursului rostit de Alexandru Lapedatu: „Fie deci ca în jurul modestului soclu pe care s-a ridicat acest chip să radieze veșnic iubirea și simțirea românească, — să

se audă mereu cuvintele sale de îmbărbătare și de nădejde spre binele și folosul neamului și să cimenteze trainic legătura între aceiași frați, așa cum a voit-o și a dorit-o el". Bustul de bronz al lui Delavrancea a fost realizat de sculptorul C. Medrea iar soclul de bihoreanul Dănilă Andrițoiu. Și acest monument ca și celelalte deja prezentate, a fost scos de la locul său firesc, în septembrie 1940, de către horthyști.

Cele trei Crișuri, 1929, 10, nr. 3—4, p. 48; *Ibidem*, nr. 5—6, p. 79; *Ibidem*, 1934, 15, nr. 5—6, p. 61; *Gazeta de Vest*, 1934, 6, nr. 1 234, p. 3—4.

La 17 iunie 1934 a fost dezvelită o *plachetă* de bronz pe sediul Reuniunii „Cele trei Crișuri” și al Casei Naționale, pentru că ambele instituții culturale își desfășurau activitatea în aceeași clădire (azi pe strada Imre Madács, nr. 1). Aceasta era dedicată lui Șt. O. Iosif și Alfonso Castaldi, autorii textului și muzicii mobilizatorului imn „La arme”, care a încurajat armata română în lupta ei dîrză pentru eliberarea populației românești din Transilvania. Seara, în saloanele Casei Naționale, a avut loc un banchet la care au luat parte intelectualii de frunte ai Bihorului și notabilitățile orașului. Nepunându-se prezenta la Oradea, compozitorul Alfonso Castaldi și trimis — prin intermediul unei corespondențe — sentimentele de recunoștință pentru actul cultural al localnicilor: „Nu știu, deci, cum să vă mulțumesc pentru inimoasa inițiativă, care vă cinstește și pentru invitația ce mi-ați trimis-o de a participa la Oradea, la inaugurarea unei plăci comemorative care va rămîne pentru mine una din frumoasele satisfacții ale muncii ce am depus-o pe pămîntul românesc”. Placa comemorativă a dispărut în același septembrie 1940, datorită nefastelor măsuri horthyste, cu o evidentă tendință naționalistă și de un exacerbat șovinism.

Cele trei Crișuri, 1934, 15, nr. 5—6, p. 63; *Ibidem*, nr. 7—8, p. 93.

❖ *Monumentul funerar al lui Kazimir Rulikovsky*. I s-a ridicat acestuia un monument funerar din marmură (înalt de aproximativ 3,5 m) în cimitirul cu același nume, la dreapta intrării principale. În partea superioară a monumentului este așezat un vultur, probabil din bronz. Pe monument sînt două inscripții, în limbile română și maghiară, pe care le reproducem: I. „Mormîntul lui Kazimir Rulikovsky, fost ofițer țarist de origine poloneză executată în ziua de 28 august 1849 de reacțiunea absolutistă, pentru că, dorind libertatea patriei sale și a tuturor popoarelor asuprite, a trecut de pa-

tea revoluționarilor din 1848". II.: „Rulikovskiy Kázmér lengyel születésű volt orosz dzsidás százados. A magyar szabadság pártolásáért kivégeztetett 1849 augusztus 28-án. Béke hamvairal!”

(V F)

Casa conspirativă din strada Păcii nr. 10. În zilele clocotitoare ale lui februarie 1933, partidul comunist a inițiat în întreaga țară acțiuni de solidarizare cu greviștii din București. Amintim în acest context, ședința organizată de către conducerea locală a P.C.R. ținută în casa din strada Păcii nr. 10, la care a participat instructorul Comitetului Central al partidului, Paraschiva Breiner și Comitetul local de acțiune al ceferiștilor orădeni. Aici s-a hotărât declanșarea grevei de solidaritate cu luptătorii de la „Grivița”, de către muncitorii Uzinei electrice.

V. Spoială, *Solidaritatea muncitorimii din Bihor, cu luptele C.F.R.-iștilor și petroliștilor din 1933*, în *Semicentenar P.C.R.*, p. 97; I. Marinescu, *Aspecte ale crizei economice din 1929—1933*, în *orașul Oradea*, în: *Centenar*, p. 422.

Casa conspirativă din strada dr. Petru Groza, nr. 76. Între anii 1938—1940, în locuința comunistei Boroș Margareta s-au desfășurat unele ședințe ale organizației locale P.C.R. și ale Ajutorului roșu. În perioada războiului, din această casă au fost expediate alimente și îmbrăcăminte celor internați în lagărele de concentrare horthyste. (Inf. Boroș Margareta).

Casa în care a locuit Breiner Béla (1896—1940), este situată în Piața 23 August, la nr. 1, colț cu strada Calea Clujului. Placa de marmură prinsă pe clădire, evocă activitatea luptătorului comunist din perioada ilegală, de când deținea funcția de secretar al organizației regionale a P.C.R. Arestat și condamnat în anul 1926, a făcut parte din comitetul de acțiune al deținuților politici de la Doftana. A redactat, apoi, unele materiale pregătitoare ale Congresului al V-lea al P.C.R. și a participat la organizarea luptelor greviste din 1932—1933. Răspunzând chemării Comitetului Central al P.C.R., a editat în 1935 — ziarul „Scînteia”, iar în 1939, a desfășurat o susținută muncă pentru înființarea postului de radio „România Liberă”.

Casa din Oradea.

Casa în care a locuit Ludovic Minski (1916—1935) este situată pe strada ce astăzi îi poartă numele. Placa așezată pe clădire, evocă

figura eroului clasei muncitoare. Membru activ al U.T.C. încă din anul 1929, lui Minski i s-a încredințat de către partid, misiunea de a întări organizația locală a U.T.C.-ului. Apreciindu-i activitatea, Comitetul organizației locale a P.C.R. l-a numit secretar al organizației județene a U.T.C. Urmărit de siguranță, a fost arestat la sfârșitul lunii ianuarie 1935, când, după patru zile de tortură în beciurile poliției, a încetat din viață.

* *Case din Oradea.*

Redacția revistei „Cronica” (Szemle). Tipărită în Oradea la începutul anului 1932, de către Maté Ernő și Schwarz Francisc, revista a fost interzisă la scurt timp după apariție, deoarece „propaga idei comuniste”. Redacția se afla pe strada Xenopol la nr. 9.

A. Broinaș, *Din amintirile unor vechi militanți bihoreni ai mișcării comuniste*, în Semicentenar P.C.R., p. 113.

Redacția ziarului „Scînteia Ardealului” (Erdélyi Szikra). Tipărit la Oradea, în anul 1931, ziarul „Scînteia Ardealului” a apărut ca o publicație legală ce susținea Blocul Muncitoresc-Țărănesc. Datorită orientării sale comuniste, într-un timp relativ scurt, a fost suspendat. Redacția se afla în clădirea din Piața Victoriei, la nr. 13.

Pe urmele istoriei, p. 87.

Sediul Căminului muncitoresc. După scoaterea partidului în afara legii, la inițiativa conducerii locale a P.C.R., s-a constituit „Asociația Căminului muncitoresc din Oradea-Mare”, care și-a propus construirea unui nou sediu (cel vechi fiind neîncăpător). Actul de constituire, datat 4 februarie 1925, este semnat — printre alții — de Eugen Rozvan și T. Albani. Căminul muncitoresc, actualul club „Constructorul” din strada Breiner Béla, nr. 56, a fost ridicat prin contribuția voluntară a tuturor muncitorilor. Între anii 1925—1929, clădirea a servit drept sediu sindicatelor unitare din oraș și secțiunii locale a Blocului muncitoresc — țărănesc. Nenumăratele conferințe ținute aici de către luptătorul comunist Eugen Rozvan, de către Lucrețiu Pătrășcanu și Dumitru Grofu — în 1928, de către C. G. Costa-Foru, în 1929 — au polarizat spre Căminul muncitoresc forțele întregului proletariat din Oradea și Bihor, pregătindu-le în vederea desfășurării acțiunilor politice viitoare.

Case din Oradea; T. Pavel, *Activitatea secției din Bihor a Blocului muncitoresc-țărănesc (1925—1933)*, în Semicentenarul P.C.R., p. 87; St. Körösi, *Căminul muncitoresc din Oradea*, în Semicentenarul P.C.R., p. 141.

Sediul Comitetului local al P.C.R. În anii ilegalității, în casa conspirativă din strada Hașegului nr. 69, s-au desfășurat numeroase ședințe ale organizației locale de partid. Clădirea a servit, astfel, drept sediu al Comitetului local al P.C.R.

Pe urmele istoriei, p. 86.

Sediul Comitetului local de partid. În a doua jumătate a lunii octombrie, 1944, Comitetul local al partidului comunist și Sindicatul unite și-au organizat activitatea pe baze legale. Clădirea situată pe strada Moscovei nr. 5 a fost primul sediu al Comitetului local de partid după eliberarea orașului.

Case din Oradea.

Sediul Sindicatelor muncitorești. Procesul organizării clasei muncitoare, al clarificării sale ideologice, activitatea desfășurată de organizația locală a partidului comunist — ne amintesc de sediul Sindicatelor muncitorești care a funcționat între anii 1920—1924, în clădirea din strada Cuza Vodă nr. 28, fiind totodată și sediu al Căminului muncitoresc.

Case din Oradea.

Tipografia ilegală a organizației locale a P.C.R. În casa conspirativă din strada Gheorghe Doja nr. 32, funcționa în anul 1926, tipografia tehnică ilegală a organizației locale a P.C.R. Locul, a fost ales din motive operative și de siguranță. Fiind în apropierea podului de cale ferată (între gara centrală și Oradea-Est) — unde, ceferiștii „provocau” dese restricții de viteză, cei care transportau materialele tipografice, reușeau în condiții optime să se urce în garniturile trenurilor, scăpând astfel, de urmărirea poliției și siguranței.

Case din Oradea.

Tipografia ilegală a organizației locale a U.T.C. În clădirea conspirativă din strada Clujului, nr. 34, a funcționat în anii 1926—1927, tipografia ilegală a organizației locale a U.T.C. Haia Lifșiț (1904—1929), secretară a C.C. al U.T.C., a lucrat în condiții ilegale la reorganizarea U.T.C.-ului, reușind să editeze la Oradea, organul central de presă al U.T.C. intitulat „Tânărul leninist”. Arestată — după descoperirea tipografiei, a fost judecată de către Consiliul de război din Cluj, în anul 1929, odată cu lotul delegaților participanți la Con-

gresul Sindicatelor unitare. Solidară cu ceilalți comuniști, a declarat greva foamei, stingându-se din viață după 44 de zile. Placa de marmură fixată pe casă, imortalizează activitatea luptătoarei.

Case din Oradea; Pe urmele istoriei, p. 87.

Casa în care a locuit Iosif Rangheș. Neobositul luptător comunist pentru cauza clasei muncitoare și țărănimii, a locuit la Oradea, pe strada Francisc Rákoczi, nr. 21.

Pe urmele istoriei, p. 88.

Casa în care a locuit Eugen Rozvan (1878—1938 ?). Între anii 1929—1931, Eugen Rozvan a locuit la Oradea, în clădirea situată pe strada George Enescu nr. 1. Prin acțiunile organizate și conduse de el, a contribuit la întărirea organizației comuniste locale, la activitatea și buna ei orientare. În această clădire au fost primite cadre ale conducerii centrale a P.C.R. și totodată, s-au desfășurat unele ședințe ale Comitetului județean Bihor al P.C.R. În aceeași perioadă, la parterul clădirii, a funcționat biroul unor avocați comuniști și simpatizanți — condus de Eugen Rozvan — care se ocupa cu organizarea apărării și ajutorării deținuților comuniști.

Informații: Waldmann Ladislau.

Placă comemorativă în amintirea fostului președinte al P.S.D., dr. Böszörményi Emil, ucis de fasciști la 1 nov. 1938. (Str. Dunărea, nr. 29).

Monument, situat în curtea Sinagogei din strada Mihai Viteazul nr. 4, ridicat în memoria celor deportați de autoritățile horthyste. Postamentul de formă elipsoidală, din piatră de calcar, susține stîlpii și coloanele ce încadrează monumentul. Soclul, construit din trei blocuri de formă paralelipipedică, are săpată la mijloc — steaua cu șase brațe. Stîlpul propriu-zis (D. 3,5×2 m) continuă linia arhitecturală a soclului, avînd atașate lateral și în partea superioară, corpuri prismatice de diferite mărimi. Pe laturile din spre vest și est ale monumentului, a fost săpată următoarea inscripție în limbile — ebraică, română și maghiară: „În memoria fraților deportați și uciși în anii de prigoană a terorii fasciste”.

Monument, situat în Piața Republicii. Postamentul în formă de trunchi de piramidă este învelit cu plăci de marmură albă, cu excepția suprafețelor ocupate de inscripțiile ce cuprind numele ostașilor căzuți, săpate în marmură neagră, pe cele patru laturi ale sale,

Soclu monumentului se compune din două trepte și un corp prismatic cu baza patrulateră, care au două suporturi laterale, purtătoare a două plăci de marmură neagră cu următoarele texte în limba rusă: 1. „Slavă veșnică eroilor căzuți în luptă pentru libertatea și independența Uniunii Sovietice”; 2. „Aici se odihnesc (cei) căzuți cu vitejie în luptă, pentru libertatea și independența Uniunii Sovietice — octombrie 1944, Oradea — Mare”. Stîlpul propriu-zis are forma prismatică, fiindu-i adosate pe fețele dinspre est și vest, două corpuri în formă de trunchi de piramidă, acoperite cu plăci de marmură roșie. În partea superioară, pe ambele fețe, este prinsă stema Uniunii Sovietice.

Monumentul ostașului român — operă a sculptoriței Iulia Onița — se află în Piața 23 August și a fost ridicat în anul 1959, în memoria ostașilor români, care au luptat pentru eliberarea patriei. Platforma realizată în două trepte, are baza patrulateră și este acoperită cu plăci de travertin. Corpul propriu-zis, cu înălțimea de aproximativ 4 m are formă prismatică și se leagă de postament prin intermediul unui soclu trunchiat. În părțile laterale i-au fost atașate două corpuri prismatice de formă dreptunghiulară, pe care sînt fixate cîte un basorelief reprezentînd scena atacului pe cîmpul de luptă, respectiv a primirii călduroase făcută soldaților eliberatori de către populația locală.

Pe fața din spre vest a stîlpului, aproape de mijloc, se poate citi următoarea inscripție: „Glorie ostașilor români care au luptat cu eroism împotriva fascismului, pentru eliberarea patriei, pentru libertatea și independența poporului român”. Deasupra monumentului se află statuia de bronz a ostașului român eliberator în poziție de marș, cu arma la umăr — compoziție robustă și deosebit de dinamică.

Obelisc, ridicat în sectorul mormintelor eroilor români din cimitirul Rulikowsky, în memoria ostașilor români din diviziile 3 vînători de munte și „Tudor Vladimirescu”, care au participat alături de unitățile sovietice, la eliberarea orașului. Corpul propriu-zis, în formă de trunchi de piramidă, cu baza pătrată și înălțimea de aproximativ 4,5 m urmează linia arhitecturală a platformei de care se leagă prin intermediul a două trepte. Spre bază, pe cele patru fețe ale stîlpului, sînt atașate suporturi de care sînt prinse plăci de marmură cu următorul text: „Glorie eternă ostașilor români căzuți pentru eliberarea patriei de sub jugul cotropitorilor fasciști”.

În partea superioară a monumentului, pe fiecare latură este fixată stema R.S.R.

A. Bogdan, *Contribuții la istoria luptei pentru eliberarea orașului Oradea, în octombrie 1944*, în *Semicultenarul Unirii Transilvaniei cu România în Bihor 1918—1958*, Oradea, 1968, pp. 50—58.

Obelisc, așezat în Piața Victoriei, din centrul orașului.

Platforma cu baza patrulateră are forma trunchiului de piramidă și este acoperită cu plăci de marmură albă. Corpul propriu-zis cu înălțimea de aproximativ 5,5 m urmează linia arhitecturală a platformei de care se leagă prin intermediul unei trepte. În partea inferioară a monumentului, pe cele patru muchii, apare un decor crenelat din ciment mozaicat de culoare neagră. Pe fețele din spre est și vest, în spațiul liber dintre ornamentele muchiilor au fost fixate plăcile de marmură cu următoarele texte în limba rusă: 1. „Slavă veșnică eroilor căzuți în luptă pentru libertatea și independența Uniunii Sovietice”. 2. „Aici se odihnesc (cei) căzuți cu vitejie în luptă pentru libertatea și independența Uniunii Sovietice. Frontul 2 Ucrainian, 12 octombrie, anul 1944”. Deasupra plăcilor cu inscripții este prinsă câte o stemă a Uniunii Sovietice, iar în partea superioară a monumentului, pe fiecare față, o stea cu cinci brațe.

Placa comemorativă, așezată pe edificiul din strada Leontin Sălăjan, nr. 75, ridicat în locul unde a funcționat fabrica „Nagyari și frații”, la care a lucrat și Iosif Rangheț — imortalizează activitatea lui, cu prilejul organizării grevei muncitorilor pielari din Oradea (anul 1932), în vederea respectării contractului colectiv și a recunoașterii activității sindicale.

Case din Oradea.

Papetăria și librăria „Meteor” (azi Farmacia nr. 3), situată la parterul clădirii de pe strada Republicii nr. 7, colț cu strada Dumitru Petrescu, a fost unul dintre centrele de difuzare a publicațiilor marxiste în rîndul comuniștilor, a oamenilor muncii din Oradea și Bihor — români, maghiari și de alte naționalități. În perioada luptei ilegale a partidului, cu utilajul tehnic instalat aici — necesar tipăririi manifestelor — a lucrat o echipă formată din comuniști și simpatizanți ai acestora.

Case din Oradea; A. Broinaș, Din amintirile unor vechi militanți bihoreni ai mișcării comuniste, în *Semicultenarul Partidului Comunist în Bihor*, Oradea, 1971, p. 112.

Casa în care a locuit Andrei Silviu (1898—1944).

În casa din strada Poligonului nr. 2, a locuit între anii 1940—1944, Andrei Silviu — unul din organizatorii formațiunii patriotice care a activat la Oradea în lunile septembrie—octombrie 1944. Condamnat la moarte de către tribunalul militar horthyst „pentru organizare de partizani în spatele frontului”, a fost executat la 9 octombrie 1944, împreună cu Rajkovič Nicolae, în șanțul cetății din Oradea.

(I M)

Placă din marmură în memoria poetului Ady Endre, cu textul: „În această casă a lucrat între anii 1901—1904 poetul revoluționar Ady Endre, care prin scrierile sale a demască regimul burghezomoșieresc, propagând prietenia și frăția între popoare” (Piața Republicii, Nr. 2).

(V F)

266. **Ortiteag***, com. Măgești

Prima atestare documentară: 1335 (*Suciu*, II, p. 21)

(L B; V F; I M)

267. **Orvișele***, com. Brusturi

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu*, II, p. 21)

(L B; V F; I M)

268. **Oșand***, com. Husasău de Tinca

Prima atestare documentară: 1213 (*Suciu*, II, p. 22)

(L B; V F; I M)

269. **Oșorhei**

Prima atestare documentară: 1391 (*Suciu*, II, p. 22)

În anul 1455 un iobag de pe domeniul ce aparținea comitelui de Bihor, a descoperit întâmplător lângă casa sa, un *tezaur* în valoare de 20 000 florini de aur. Tezaurul se pare că s-a pierdut apoi, în împrejurări necunoscute.

Bunyitay, III, p. 444.

Pe la începutul secolului al XIV-lea (1325?) a fost construit într-un perimetru neidentificat, un *schit* cu hramul Sf. Ieremia, aparținând ordinului călugărilor paulini. Ultimele informații documentare care vorbesc de existența schitului sînt din 1566. Se pare că și-a

pierdut importanța după 1556 când, datorită Reformei, catolicismul cunoaște o perioadă de recul.

Biserica reformată păstrează în construcție unele elemente ale stilului gotic, în special partea de vest a navei. La sfârșitul secolului trecut se semnala aici un clopot turnat în 1673 iar bolta a fost renovată în 1731.

Lângă biserică, în curtea parohiei, în prima jumătate a deceniului al optulea a secolului trecut s-au găsit *monede* de aur emise în timpul lui Sigismund de Luxemburg (1387—1437) și Matei I Corvin (1458—1490), ulterior pierdute.

Biharország, I, p. 27—28; *Borovszki*, p. 81—82.

(L B)

270. **Otomani**, com. Sălacea

Prima atestare documentară: 1263 (*Suciu*, II, p. 22)

La începutul secolului nostru în sat existau două *conace* construite la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Borovszki, p. 130.

(L B)

271. **Paleu**, com. Cetariu

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 25)

În sat se află un *conac* construit în 1720, refăcut în repetate rânduri.

În proprietatea bisericii este amintită o *cupă* din argint aurit, din 1787.

Borovszki, p. 89—90.

(L B)

272. **Palota**, com. Sîntandrei

Prima atestare documentară: 1214 (*Suciu*, II, p. 25)

Pe teritoriul comunei a fost descoperită întâmplător *ceramică* feudală din sec. XVI—XVII (?) (Informație N. Tăutu).

(L B)

273. **Parhida***, com. Biharea

Prima atestare documentară: 1216 (*Suciu*, II, p. 26)

(L B; V F; I M)

274. **Pădurea Neagră***, oraș Aleșd

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu*, II, p. 28)
(L B; V F; I M)

275. **Pădurenii***, com. Viișoara

Prima atestare documentară: 1956 (*Suciu*, II, p. 28)
(L B; V F; I M)

276. **Păgaia***, com. Boianu Mare

Prima atestare documentară: 1474 (*Suciu*, II, p. 29)
(L B; V F; I M)

277. **Pântășești***, com. Drăgănești

Prima atestare documentară: 1580 (*Suciu*, II, p. 30)
(L B; V F; I M)

278. **Păulești***, com. Brusturi

Prima atestare documentară: 1413 (*Suciu*, II, p. 32)
(L B; V F; I M)

279. **Păușa***, com. Nojorid

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 32)
(L B; V F; I M)

280. **Peștera***, com. Aștileu

Prima atestare documentară: 1692 (*Suciu*, II, p. 36)
(L B; V F; I M)

281. **Peștiș**, oraș Aleșd

Prima atestare documentară: 1302 (*Suciu*, II, p. 36)

În hotarul satului, spre nord-vest, pe valea Șintelui se află *ruinele cetății Șinteu* (denumită de unii și Piatra Șoimului, Șoimi), construită în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, fiind atestată documentar prima oară în 1306 („... magistro Paulo fratre Bud castellano de Solumkeu ...”). A fost centrul unui întins domeniu feudal în nord pînă la Barcău, la vest pînă pe valea Ghepișului iar în răsărit pînă la Piatra Craiului (în secolul al XIV-lea domeniul se întindea pînă aproape de Huedin, cetatea Bologa fiind punctul de apărare din spre est). A fost martoră a numeroase mișcări sociale: răscoala nobiliară împotriva lui Carol Robert de Anjou (1316), mișcarea antihabsburgică a lui Ștefan Bocskai (1604), răscoala țărănească a lui Ștefan Roman din Tileagd (1659—1660), răscoala antihabsbur-

gică a lui Francisc Rákóczi al II-lea (1703—1711). Dintre stăpînii ei amintim familiile: Geregye, Borșa, Kaplay, Drágfi, Bánffi, precum și Gavrilaš Movilă, Constantin Șerban, foști domni ai Țării Românești și Gheorghe Ștefan, fostul domn al Moldovei, în prima jumătate a secolului al XVII-lea. În timpul Pașalîcului de Oradea (1660—1692) a fost reședință de sandgeac. Aruncată în aer în 1711 de către habsburgii, o parte din ruine au fost folosite la ridicarea în 1821 a capelei baroce de alături,, necropolă a familiei Batthyány, după cum rezultă din inscripția pe o placă de marmură în posesia Muzeului școlar din Aleșd.

Anjoukori okmánytár (Documente din epoca angevină), vol. I, Bdp., 1878, p. 107—108; St. Meșeu, *Domni din principatele române pribegi în Transilvania în veacul XVII*, în „Gînd românesc”, nr. 3, 1934; L. Borcea, *Frămîntări sociale în părțile Aleșdului la mijlocul secolului al XVII-lea*, în *Contribuții*, p. 5—9; A. Avram, *Fortificații medievale din Crișana*, în Biharea, 1973, p. 210—215.

(L B)

282. **Petid**, com. Cociuba Mare

Prima atestare documentară: 1374 (*Suciu*, II, p. 38)
(L B; V F; I M)

283. **Petrani***, com. Pocola

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, II, p. 38)
(L B; V F; I M)

284. **Petreasa***, com. Remetea

Prima atestare documentară: 1213 (*Suciu*, II, p. 38; 175)
(L B; V F; I M)

285. **Petreu**, com. Abrămuț

Prima atestare documentară: 1215 (*Suciu*, II, p. 39)
În anul 1963, în viile din apropiere s-a descoperit un *tezaur* monetar feudal din argint datat în sec. XVII.

(N C)

286. **Petrileni***, com. Rieni

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, II, p. 40)
(L B; V F; I M)

287. **Dr. Petru Groza**

Prima atestare documentară: 1958 (*Suciu*, II, p. 177)
Cu prilejul construirii căii ferate spre Băița s-a găsit într-o oală de lut un deosebit de mare și valoros *tezaur* feudal compus

din 513 *monede* ungurești, 64 *denari* de Slavonia, 126 *denari* de Friesach, 9 *monede* ale orașului Aachen, 11 *monede* engleze, 6 *monede* olandeze etc. În total tezaurul se compune din 763 monede, datate în sec. XII—XIII.

I. Sabău, *Circulația*, p. 295—296.

(NC)

Pe strada Republicii (nr. 18), care traversa vechea așezare, sau mai exact satul Ștei, se află o modestă casă din lemn, în care — după părerea mai multora — s-a născut scriitorul și folcloristul bihorean Miron Pompiliu, unul dintre prietenii apropiați ai marelui bard național Mihai Eminescu.

Fiu al preotului din localitate, Miron Pompiliu a urmat cursurile școlii elementare în Ștei și Băița (în limba germană) iar pe cele secundare la gimnaziul vulcanian din Beiuș. A debutat, pe când era încă elev, în *Familia* lui Iosif Vulcan cu orația de nuntă „Nevesteasca”, culeasă din satul Ghighișeni (1866). A fost colaborator al periodicelor românești din imperiul austro-ungar și al celor din România (*Familia*, *Concordia*, *Albina*, *Convorbiri literare*, *Traian* etc.). De asemenea, a făcut parte, ca membru, din societățile „*Juniimea*” și „*Orientul*”, precum și din cele bihorene ale elevilor din Beiuș și „*lepturiștilor*” orădeni. În 1870 i-a apărut la Iași, în editura „*Junimii*” volumul de „*Balade populare române*”, apreciat de contemporani. A mai publicat basme, poezii originale, și traduceri din limba germană. De o factură deosebită sînt „*Scrisorile de la țară*”. Demnă de interes este și activitatea sa didactică, desfășurată la Iași. La 1 iunie 1923 a fost organizată comemorarea unui sfert de veac de la moartea lui Miron Pompiliu. Profesorii de la școlile beiușene, împreună cu elevii și alți intelectuali din oraș și satele apropiate, au venit la Ștei pentru a-i eterniza memoria. La festivitate au mai luat parte locuitorii din așezare, intelectualii din plasa Vașcăului și profesorul universitar Ioan Paul, care a evocat cîteva momente din viața scriitorului. Prezentarea biografiei și faptelor acestuia a fost făcută de dr. Constantin Pavel, autorul celui dintîi studiu monografic despre Miron Pompiliu. Cu același prilej a fost așezată pe casă o *placă* cu următorul conținut: „Aici, în această casă, s-a născut Miron Pompiliu, 1847—1897, poet, prozator distins din „*Junimea*”. Folclorist al Bihorului”. Placa se găsește și acum pe locul în care a fost fixată. Casa, locuită fiind, n-a suferit deteriorări sau modificări esențiale. De aceea, credem că ar fi necesară trans-

formarea ei într-un punct muzeistic, mai cu seamă că Orașul Dr. Petru Groza nu are în perimetrul său o altă mărturie de acest fel despre trecutul său cultural.

Senin, *O comemorare*, în *Calendarul Bihorului*, IV, Beiuș, 1924, p. 87; C. Pavel, *Miron Pompiliu, Viața și opera lui*, Beiuș, 1931; Miron Pompiliu, *Limbă și literatură populară*, București, 1967, p. I—LIV (studiul introductiv semnat de Vasile Netea), *Miron Pompiliu, 1848—1897* (Oradea, 1970), 178 p.

(V F)

288. Picleu, com. Brusturi

Prima atestare documentară: 1469 (*Suciu*, II p. 42)

La circa 1 km est de sat, la locul numit *Dealul Bisericii* în anii 1954—1955, viiturile au descoperit mai multe *morminte* foarte vechi (feudale?). Aici era odinioară vechea vatră a satului. (Informație Pavel Roman, primarul comunei)

(L B)

289. Pietroasa*

Prima atestare documentară: 1587 (*Suciu*, II, p. 43)

(L B; V F; I M)

290. Pociovești*, com. Curățele

Prima atestare documentară: 1600 (*Suciu*, II, p. 47)

(L B; V F; I M)

291. Poclușa de Barcău*, com. Chișlaz

Prima atestare documentară: 1213 (*Suciu*, II, p. 47)

(L B; V F; I M)

292. Poclușa de Beiuș*, com. Șoimi

Prima atestare documentară: 1587 (*Suciu*, II, p. 48)

(L B; V F; I M)

293. Pocola

Prima atestare documentară: 1422 (*Suciu*, II, p. 48)

Obelisc. Se află în curtea școlii generale din localitate și a fost ridicat la 23 August 1946, în memoria eroilor sovietici și români. Monumentul — cu înălțimea de circa 3 m — este confecționat din trei blocuri de marmură albă, în formă de trunchiuri de pira-

midă, suprapuse și poartă inscripția în limbile rusă și română: „În memoria eroilor sovietici și români înfrățiți în luptă pentru distrugerea fascismului și eliberarea Ardealului“. În marmura ultimului bloc este săpată steaua cu cinci brațe.

294. **Poiana***, com. Tăuteu

Prima atestare documentară: 1964 (*Suciu*, II p. 50)
(L B; V F; I M)

295. **Poiana***, com. Criștioru de Jos

Prima atestare documentară: 1600 (*Suciu*, II, p. 51)
(L B; V F; I M)

296. **Poiana Tășad***, com. Copăcel

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu*, II, p. 52)
(L B; V F; I M)

297. **Poienii de Jos***, com. Buntești

Prima atestare documentară: 1587 (*Suciu*, II, p. 52)
(L B; V F; I M)

298. **Poienii de Sus***, com. Buntești

Prima atestare documentară: 1587 (*Suciu*, II, p. 52)
(L B; V F; I M)

299. **Poietari***, com. Pocola

Prima atestare documentară: 1956 (*Suciu*, II, p. 53)
(L B; V F; I M)

300. **Pomezou**

Prima atestare documentară: 1492 (*Suciu*, II, p. 54)

În marginea comunei se află ruinele unei *cetăți* feudale, atestată documentar prima dată în anul 1594 (arx Papmezö), important centru domenal în secolul al XVII-lea, de care aparțineau 15 sate (1633), stăpîn fiind Sigismund Kornis de Rusca, generalul principelui Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi I. În 1659 Pomezou era una din cele mai înfloritoare localități din Bihor pe care turcii pun stăpînire, devenind reședință de sandgeac (1660—1692). După această dată nu mai deținem informații în legătură cu cetatea.

(L B)

301. **Ponoare***, com. Bratca

Prima atestare documentară: 1909 (*Suciu*, II, p. 55)
(L B; V F; I M)

302. **Ponoarele***, com. Cărpinet

(L B; V F; I M)

303. **Popești***

Prima atestare documentară: 1435 (*Suciu*, II, p. 55)
(L B; V F; I M)

304. **Poșoloaca***, com. Tileagd

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 58)
(L B; V F; I M)

305. **Prisaca***, com. Uileacu de Beiuș

Prima atestare documentară: 1580 (*Suciu*, II, p. 61)
(L B; V F; I M)

306. **Răbăgani***

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, II, p. 70)
(L B; V F; I M)

307. **Răcaș***, com. Dobrești

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu*, II, p. 70)
(L B; V F; I M)

308. **Reghea***, com. Viișoara

Prima atestare documentară: 1797 (*Suciu*, II, p. 74)
(L B; V F; I M)

309. **Remetea***

Prima atestare documentară: 1422 (*Suciu*, II, p. 75)
(L B; V F; I M)

310. **Remeți**, com. Bulz

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, II, p. 363)

Pe una din văile afluate ale Văii Iadului a fost descoperit întâmplător un *vîrf de lance* medieval, din fier, care se păstrează în colecția Muzeului de istorie a Institutului pedagogic din Oradea (Informație Sever Dumitrașcu)

(L B)

311. **Rieni***

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, II, p. 79)

(L B; V F; I M)

312. **Ripa**, com. Tinca

Prima atestare documentară: 1692 (*Suciu*, II, p. 80)

Pe dealul „Burzău” se află un cimitir din secolul al XVI-lea sau al XVII-lea, lângă o biserică dispărută, se pare construcție de zid (sau cu fundație de zid). În anul 1970 a fost săpat un mormînt datat cu moneda găsită: 1551. (Informație Sever Dumitrașcu)

(L B)

313. **Rogoz***, com. Simbăta

Prima atestare documentară: 1568 (*Suciu*, II, p. 82)

(L B; V F; I M)

314. **Rohani***, com. Căpîlna

Prima atestare documentară: 1213 (*Suciu*, II, p. 262)

(L B; V F; I M)

315. **Roit***, com. Cefa

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 82)

(L B; V F; I M)

316. **Rontău***, com. Sînmartin

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, II, p. 84)

(L B; V F; I M)

317. **Roșia***

Prima atestare documentară: 1445 (*Suciu*, II, p. 84)

(L B; V F; I M)

318. **Roșiori***, com. Diosig

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 85)
(L B; V F; I M)

319. **Rotărești***, com. Simbăta

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, II, p. 85)
(L B; V F; I M)

320. **Rugea***, com. Boianu-Mare

Prima atestare documentară: 1913 (*Suciu*, II, p. 87)
(L B; V F; I M)

321. **Saca***, com. Budureasa

Prima atestare documentară: 1587 (*Suciu*, II, p. 92)
(L B; V F; I M)

322. **Sacalasău***, com. Derna

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, II, p.101)
(L B; V F; I M)

323. **Sacalasău Nou***, com. Derna

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu*, II, p. 101)
(L B; V F; I M)

324. **Salcla***, com. Tileagd

(L B; V F; I M)

325. **Salonta**

Prima atestare documentară: 1332 (*Suciu*, II, p. 94)

„*Turnul ciunt*“ din centrul orașului, care adăpostește Muzeul Memorial „Arany János“ este, se pare, donjonul fostei cetăți a Salontei, astăzi dispărută. Turnul nu exista încă în 1636 când a avut loc aici (pe cîmpia dintre Mădăras și Salonta), bătălia dintre oștile lui Gheorghe Rákóczi I și pașa de Buda (6 octombrie). După cum aflăm din cronica lui Szalárdi, cu această ocazie s-a dus în cetate multă muniție capturată de la turcii învinși, precum și armament care, toate au fost depozitate „în bastioanele cetății și în *turnul construit ulterior*“ (sublin. n. — L.B.) Pentru ridicarea turnului s-a folosit cărămidă de diferite tipuri și din diferite epoci, provenite din construcțiile rămase în paragină după invazia turco-tătără din 1598. În forma actuală turnul, care a fost renovat în august 1899 — după

cum rezultă din inscripția din dreapta intrării —, nu mai respectă configurația sa inițială, mai ales în partea superioară.

Tot în partea dreaptă a intrării se află o mică placă de marmură albă, încadrată cu cărămidă roșie. Deasupra ei, într-o nișă, un vas cu inscripția: 1848. Placa de marmură a fost pusă cu ocazia aniversării centenarului revoluției de la 1848.

Pe frontispiciul clădirii Școlii generale „Alexandru Moghioroș” în dreapta intrării este pusă o placă de marmură cu inscripția: „Pe acest loc a fost școala în care Arany János a învățat și funcționat ca învățător, 1823—1833, 1836—1839” (text în limba română și maghiară)

I. Szalárdi, *Siralmas magyar krónika...*, (Cronica maghiară de jale), Pesta, 1853, p. 118; G. Rozvány, *Nagyszalonta történelme* (Istoria orașului Salonta), Gyula, 1877; L. Borcea, *Turnul ciunt din Salonta*, în *Familia*, nr. 2 (febr.), 1967, p. 18.

(L B)

Casa în care s-a născut Eugen Rozvan. Pe locul actualelor clădiri situate în Piața Libertății nr. 24 și 24/a, în casa părinților săi (ulterior distrusă) din acest oraș, s-a născut la 28 decembrie 1878, Eugen Rozvan, militant remarcabil al mișcării muncitorești din țara noastră, care și-a închinat întreaga viață — cauzei comuniste. Prin ceea ce a înfăptuit, Eugen Rozvan rămîne în istoria mișcării muncitorești din România un exemplu de consecvență revoluționară și înțelegere profundă a realităților istorice din țara noastră.

Casa în care s-a născut Alexandru Moghioroș (1911—1969). În casa din strada Milcovului, la nr. 36, s-a născut Alexandru Moghioroș, militant de seamă al Partidului Comunist Român.

Monument, situat în parcul din centrul orașului. Soclul din mozaic, cu baza patrulateră, se termină în trepte. Pe ultima treaptă sînt săpate cîteva nume ale eroilor sovietici căzuți. Corpul propriu-zis are forma de prismă, cu baza pătrată și înălțimea de 2,5 m. În părțile laterale este sprijinit de cîte un stîlp mic, de aproximativ 1 m, la nivelul cărora — pe fețele din spre nord și sud — sînt fixate plăcile de marmură cu inscripțiile în limba rusă: „Aici se odihnesc ofițerii, sergenții și soldații Armatei roșii căzuți cu vitejie în războiul pentru eliberarea și independența Uniunii Sovietice — 6 octombrie 1944” și „Glorie veșnică eroilor căzuți în războiul pentru libertatea și independența Uniunii Sovietice”. În partea superioară,

pe fiecare față a monumentului este prinsă câte o stea cu cinci brațe, din aramă.

Monument, situat în fața sinagogei din centrul orașului. Platforma și soclul sînt alcătuite din corpuri prismatice cu baza dreptunghiulară, suprapuse în trepte. Fața din spre vest a soclului poartă următoarea inscripție: „Ad deportatorum memoriam — 7. VI. 1944” Stilul propriu-zis, de formă prismatică, cu baza patrulateră se leagă de soclu prin intermediul unei trepte. La mijlocul lui, într-un cheinar dreptunghiular apare o altă inscripție cu litere săpate în ciment: „Să nu ucizil!”. Deasupra monumentului au fost fixate, în poziție verticală, două plăci — simbol al cărții — rotunjite în partea superioară, iar între ele — steaua cu șase brațe, executată din bare de aramă. Monumentul a fost ridicat în memoria celor deportați de autoritățile horthyste.

(I M)

326. **Santăul Mare***, com. Borș

Prima atestare documentară: 1219 (*Suciu*, II, p. 96)

(L B; V F; I M)

327. **Santăul Mic**, com. Borș

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 96)

(L B; V F; I M)

328. **Sarcău***, com. Sîrbi

Prima atestare documentară: 1800 (*Suciu*, II, p. 97)

(L B; V F; I M)

329. **Satu-Barbă***, com. Abram

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, II, p. 100)

(L B; V F; I M)

330. **Satu-Nou***, com. Biharea

(L B; V F; I M)

331. **Săbolciu***, com. Săcădat

Prima atestare documentară: 1256 (*Suciu*, II, p. 101)

(L B; V F; I M)

332. **Săcădat***

Prima atestare documentară: 1256 (*Suciu*, II, p. 101)

(L B; V F; I M)

Prima atestare documentară: 1214 (*Suciu*, II, p. 102)

Cetatea feudală, astăzi distrusă complet, a fost ridicată de către familia Zólyomi fiind atestată documentar în 1460 ca existînd deja. A jucat un rol important în epoca Principatului Transilvaniei, fiind una din cetățile sale de margine. La 1600 cînd se constituie pașalîcul turcesc de Oradea, cetatea Săcuieni a fost singura cetate din Bihor care a rămas în afara stăpînirii turcești, în această perioadă în cetate existînd o garnizoană austriacă. Ca urmare a protestelor turcești împotriva acestui punct avansat al Principatului, prin pacea de la Vasvár între imperiali și turci (1664), se hotărăște dărîmarea cetății. La 9 ianuarie 1665 se începu distrugerea ei de către general austriac Johann Rothal cu ajutorul populației din împrejurimi. După patru săptămîni cetatea era distrusă și demantelată complet.

Pe Calea Muncii nr. 1 se află *palatul Stubenberg*, construit încă în secolul al XVIII-lea de către familia Dietrichstein, renovat de către familia Stubenberg. La sfîrșitul secolului trecut i s-a mai adăugat o aripă. Adăpostește localul liceului din Săcuieni.

Borovszki, p. 147; *Biharország*, I, p. 61; L. Borcea, *Unele aspecte ale stăpînirii otomane în Bihor și nord-vestul României în secolele XVI—XVII, în Crisia*, 1974, p. 201; E. Sasu, *Cetăți în stilul Renașterii în Țara Crișurilor, în Centenar*, p. 573—581.

(L B)

Monument, situat în Piața Libertății din centrul localității, ridicat în memoria ostașilor diviziei 2 Munte română și a celor din divizia 180 Infanterie sovietică. Este așezat pe un postament circular, din ciment. Baza monumentului are forma unei prisme și a fost executată din piatră de carieră, legată prin mortar.

Corpul propriu-zis, în formă de trunchi de piramidă, executat din marmură gri, se leagă de soclu prin intermediul a trei trepte. În partea superioară se află steaua cu cinci brațe.

Localitatea în care s-a născut Levay Iosif (1904—1945)

În localitatea CADEA MICĂ, înglobată astăzi comunei Săcuieni, s-a născut Levay Iosif — membru al Partidului Comunist Român din ilegalitate, luptător antifascist pentru apărarea republicii spaniole, iar din 1942, combatant în unitățile de rezistență belgiene.

334. Sălacea

Prima atestare documentară: 1163—1173 (*Suciu*, II, p. 103)

La locul „Burga” s-a descoperit un *tezaur monetar* de argint cuprinzând un număr de 476 piese de argint din secolul al XIII-lea.

(L B)

Inventarul Muzeului Țării Crișurilor, secția istorie, numismatică, nr. 7.

335. Sălard

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 103) Pe malul stîng al Barcăului, la circa 600 m în dreapta drumului Sălard—Sîntimreu, se află ruinele *cetății Adrian*, atestată documentar prima oară în 1284. A aparținut judeului regal Paul Geregye stăpîn și al cetăților Șinteu și Cheresig. Asediată în 1296 și 1316 de către regalitatea maghiară, în 1421, ajunge în posesiunea familiei Csáki, rămînînd constant în mîna lor, fapt întărit și de Mihai Viteazul (februarie 1600). În secolul al XVII-lea își pierde importanța fiind părăsită ca și satul cu același nume ce se întindea în jurul cetății.

Bunyitay, III, p. 181—183; Al. Avram, *Fortificații medievale din Crișana*, în *Biharea*, 1973, p. 201—207.

(L B)

336. Săldăbagiu de Barcău*, com. Balc.

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, II, p. 104)

(L B; V F; I M)

337. Săldăbagiu de Munte*, com. Cetariu

Prima atestare documentară: 1226 (*Suciu*, II, p. 104)

În apropierea satului s-a descoperit în 1921 un *tezaur* de monede feudale, compus din 178 piese poloneze, maghiare și cehe, emise între anii 1535—1597.

(N C)

338. Săldăbagiu Mic*, com. Căpîlna

Prima atestare documentară: 1599 (*Suciu*, II, p. 104)

(L B; V F; I M)

339. Săliște*, com. Spinuș

Prima atestare documentară: 1490 (*Suciu*, II, p. 105)

(L B; V F; I M)

340. **Săliște de Beiuș***, com. Budureasa

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, II, p. 105)
(L B; V F; I M)

341. **Săliște de Pomezou***, com. Răbăgani

Prima atestare documentară: 1583 (*Suciu*, II, p. 105)
(L B; V F; I M)

342. **Săliște de Vașcău***, com. Criștioru de Jos

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, II, p. 105)
(L B; V F; I M)

343. **Sărand***, com. Copăcel

Prima atestare documentară: 1236 (*Suciu*, II, p. 106)
(L B; V F; I M)

344. **Sărsig***, com. Chișlaz

Prima atestare documentară: 1490 (*Suciu*, II, p. 107)
(L B; V F; I M)

345. **Săucani***, com. Răbăgani

Prima atestare documentară: 1580 (*Suciu*, II, p. 108)
(L B; V F; I M)

346. **Săud**, com. Buntești

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, II, p. 109)
(L B; V F; I M)

Troiță, ornamentată cu motive geometrice, și ulterior consolidată printr-un soclu de ciment. A fost ridicată în memoria locuitorilor acestui sat, căzuți în primul război mondial.

(I M)

347. **Sebiș***, com. Drăgănești

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, II, p. 113)
(L B; V F; I M)

348. **Seghiște**, com. Lunca

Prima atestare documentară: 1503 (*Suciu*, II, p. 114)

La aproximativ 300 m, spre nord-vest de așezare, se află cimitirul acesteia, în centrul căruia sînt încă sesizabile urme acoperite de pămînt și vegetație, ale planului unei *biserici* de piatră, folosită pînă la 24 mai 1910, cînd o furtună puternică i-a dărîmat o parte

din ziduri, fapt ce i-a cauzat o distrugere lentă, actualmente ne mai păstrându-se nici un element de elevație.

Conform precizărilor lui Moise Popovici, care a avut prilejul de a cunoaște temeinic monumentul, acesta a avut un fundament de 2 m, construit fiind — ca și pereții (înalți de 2—3 m) — din piatră de riu, abundentă în împrejurimi și, astfel, ușor de strâns și transportat. Probabil că în apropierea bisericii, spre est, au existat și clădiri destinate preoților și cîntăreților, deoarece acest lăcaș de cult a jucat — în veacurile al XVI-lea și al XVII-lea — un rol important în viața religioasă a românilor ortodocși din sudul Bihorului.

Planul bisericii a fost destul de simplu: naos (sau tinda femeilor), pronaos și altarul. De remarcat că acestea erau despărțite tot de ziduri. Accesul spre altar era asigurat prin trei uși. Biserica n-a suferit modificări esențiale din punct de vedere arhitectural, cu excepția turnului. Acoperișul era, ca și la bisericile de lemn din depresiune, din șindrilă. Pictura a fost, fără îndoială, partea cea mai valoroasă a bisericii, aceasta permițându-ne să propunem, ca perioadă de construcție, sfîrșitul veacului al XV-lea. Peste primul strat de pictură s-au suprapus (cu timpul) și altele, care nu prezintă interes artistic și documentar.

În sprijinul propunerii noastre despre vechimea monumentului vine și actul emis din cancelaria episcopului latin de Oradea în 1503, prin care se confirmă drepturi cîștigate anterior de preotul Dan din Seghiște, arhidiacon („presbiter”) al preoților români din ținutul Beiușului. Am putea admite că acesta — sau înaintașii săi — au contribuit la ridicarea edificiului.

În arhiva bisericii se aflau manuscrise vechi, precum și „Cartea românească de învățătură” (1643), pe care Moise Popovici a donat-o în anul 1905 „Muzeului etnografic și istoric al Astrei”, în care a și fost expusă. Se găsesc, în noua biserică din localitate, câteva fotografii în care au fost surprinse diferite aspecte din arhitectura vechii biserici.

M. Popovici, *Un vechi monument istoric dispărut*, Beiuș, 1934, 24 p.; V. Faur, *Precedente muzeistice în viața culturală a românilor bihoreni*, în *Centenar*, p. 58.

(V F)

349. Serani*, com. Borod

Prima atestare documentară: 1913 (*Suciu*, II, p. 170)

(L B; V F; I M)

350. **Sfîrnaș***, com. Ciuhoi

Prima atestare documentară: 1332 (*Suciu*, II, p. 118)
(L B; V F; I M)

351. **Sighiștel***, com. Cîmpani

Prima atestare documentară: 1600 (*Suciu*, II, p. 120)
(L B; V F; I M)

352. **Sitani***, com. Pomezou

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, II, p. 123)
(L B; V F; I M)

353. **Sititelec***, com. Husasău de Tinca

Prima atestare documentară: 1213 (*Suciu*, II, p. 123)
(L B; V F; I M)

354. **Simbăta***

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, II, p. 123)
(L B; V F; I M)

355. **Sinicolau de Beiuș**, com. Șoimi

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, II, p. 131)

Pe dealul „Boțocana”, pe malul drept al Crișului se află *turnul* unei biserici romanice din a doua jumătate a secolului al VIII-lea care a servit drept capelă de curte. Această biserică a fost construită deasupra a două biserici vechi, una de pe la mijlocul secolului al XII-lea, și alta, probabil pe la anul 1100. Biserica a treia, cea mai nouă, a refolosit parțial temeliiile monumentelor care au precedat-o.

La marginea dealului „Boțocana” la circa 150 m distanță de monumentul amintit mai sus se află ruinele unei construcții de mari dimensiuni din secolele XII—XIII, probabil *reședință feudală* (vezi *Șoimi*). Aici au fost efectuate săpături de către Al. Avram, N. Chidioșan și Radu Popa (Informație Radu Popa).

(L B)

356. **Sinicolau de Munte**, com. Săcuieni

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 131)

În anul 1902, pe pământul lui Szoboszlay Iosif, cu ocazia săpării viei, s-a găsit într-un vas de lut ars, un *tezaur monetar* cuprin-

zînd piese de argint și de aur din secolul al XVI-lea. În anul următor au mai fost recuperate cîteva monede datate între anii 1655—1704.

Inventarul Muzeului din Oradea, 1902, p. 171, 1903, p. 191.

(L B)

357. Sinicolau Român, com. Cefa

Prima atestare documentară: 1332 (*Suciu*, II, p. 131)

În hotarul dinspre Roit, *cetate* quasi patrulateră (sec. XIV—XV ?) din jurul căreia s-a cules ceramică din secolele XV—XVI.

(L B)

(Informație S. Dumitrașcu).

358. Siniob, com. Ciuhoi

Prima atestare documentară: circa 1169 (*Suciu*, II, p. 128)

Aici a existat o *cetate* construită, se pare, la sfîrșitul secolului al XIII-lea sau începutul secolului următor. Cetatea se afirmă de abia în timpul lui Ștefan Bocskai, viitorul principe al Transilvaniei, care pe la 1599 era stăpînul cetății. După moartea principelui a trecut succesiv în posesia mai multor familii nobiliare, ultimii ei stăpîni fiind reprezentanții familiei Rédei, între care și Francisc, marele căpitan al cetății Oradea, apoi principe, al Transilvaniei (1667—1658). La 21 februarie 1661 cetatea cade sub loviturile lui Köse Ali — pașa devenind reședință de sandgeac. La 10 februarie 1686 cetatea este ocupată de către trupele austriece comandate de generalul Caraffa. La 30 august 1788 aici se ține prima dietă a nobilimii din Bihorul eliberat de turci dar ocupat de austrieci. Cetatea a fost distrusă în 1711, în urma păcii de la Satu Mare.

Bunyilay, II, p. 338; *Biharország*, I, p. 55—56.

(L B)

359. Sinlazăr*, com. Chișlaz

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 128)

(L B; V F; I M)

360. Sinmartin*,

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 128)

(L B; V F; I M)

361. Sinmartin de Beiuș*, com. Pocola

Prima atestare documentară: 1828 (*Suciu*, II, p. 129)
(L B; V F; I M)

362. Sintandrei*

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 133)
(L B; V F; I M)

363. Sintion, com. Borș

Prima atestare documentară: 1215 (*Suciu*, II, p. 135)

La vest de sat se aflau ruinele unei *biserici* de piatră aparținând probabil abației ordinului Ioanit care a existat aici până la 1549. Astăzi biserica e dispărută.

Borovszki, p. 148—149.

(L B)

364. Sintimreu*, com. Sălard

Prima atestare documentară: 1220 (*Suciu*, II, p. 135)
(L B; V F; I M)

365. Sintelec*, com. Hidișelu de Sus

Prima atestare documentară: 1345 (*Suciu*, II, p. 134)
(L B; V F; I M)

366. Sirbești*, com. Lunca

Prima atestare documentară: 1692 (*Suciu*, II, p. 136)
(L B; V F; I M)

367. Sirbi*

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 136)
(L B; V F; I M)

368. Socet*, com. Șinteu

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu*, II, p. 138)
(L B; V F; I M)

369. Sohodol*, com. Căbești

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, II, p. 139)
(L B; V F; I M)

370. Spinuș*

Prima atestare documentară: 1523 (*Suciu*, II, p. 143)
(L B; V F; I M)

371. Spinuș de Pomezeu*, com. Pomezeu

Prima atestare documentară: 1492 (*Suciu*, II, p. 143)
(L B; V F; I M)

372. Stina de Vale*, com. Budureasa

Prima atestare documentară: 1909 (*Suciu*, II, p. 145)
(L B; V F; I M)

373. Stîncești*, com. Buntești

Prima atestare documentară: 1600 (*Suciu*, II, p. 145)
(L B; V F; I M)

374. Stracoș*, com. Drăgești

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, II, p. 146)
(L B; V F; I M)

375. Subpiatră*, com. Tețchea

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, II, p. 149)
(L B; V F; I M)

376. Sudrigiu*, com. Rieni

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, II, p. 150)
(L B; V F; I M)

377. Suiug*, com. Abram

Prima atestare documentară: 1374 (*Suciu*, II, p. 150)
(L B; V F; I M)

378. Suplacu de Barcău*

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 151)
(L B; V F; I M)

379. Suplacu de Tinca, com. Căpîlna

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 151)
În grădina casei parohiale, pe partea stîngă a drumului ce duce la podul de peste Crișul Negru se păstrează ruinele unei *biserici*. Monumentul se leagă probabil de familia Borșa în legătură cu care

se atestă că a avut înainte de 1300 un domeniu cu reședința aici (Informație Radu Popa).

În diferite puncte din vatra satului s-au găsit diferite *cioburi* feudale. (Informație S. Dumitrașcu).

(L B)

380. **Surduc***, com. Vîrciorog

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, II, p. 152)

(L B; V F; I M)

381. **Surducel**, com. Vîrciorog

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu*, II, p. 152)

(L B; V F; I M)

382. **Șauaie***, com. Nojorid

Prima atestare documentară: 1216 (*Suciu*, II, p. 168)

(L B; V F; I M)

383. **Șerghiș***, com. Vîrciorog

Prima atestare documentară: 1438 (*Suciu*, II, p. 117)

(L B; V F; I M)

384. **Șilindru***, com. Șimian

Prima atestare documentară: 1281 (*Suciu*, II, p. 173)

(L B; V F; I M)

385. **Șimian***

Prima atestare documentară: 1332 (*Suciu*, II, p. 173)

(L B; V F; I M)

386. **Șinteu***

Prima atestare documentară: 1535 (*Suciu*, II, p. 174)

(L B; V F; I M)

387. **Șisterea***, com. Cetariu

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 174)

(L B; V F; I M)

388. **Șoimi**

Prima atestare documentară: 1487 (*Suciu*, II, p. 175)

Pe dealul „Cristor” se păstrează ruinele unui *complex de arhitectură medievală* datînd probabil din secolul al XIII-lea. Se păs-

trează deasupra solului un fragment din zidul unei incinte și un fragment de turn. Un sondaj din 1973 a evidențiat prezența unei biserici cu trei nave, lucrată integral din piatră cioplită. Săpăturile au fost efectuate de N. Chidioșan și Radu Popa. Pe o vale laterală, la circa 3 km sud de satul Șoimi se păstrează ruinele unei *cetăți* de refugiu care se compunea dintr-un turn-locuință (probabil din secolul al XIII-lea) la care s-a mai adăugat o incintă cu mai multe construcții din secolele XIV—XV (Informații Radu Popa).

(L B)

389. **Șoimuș***, com. Remetea

Prima atestare documentară: 1213 (*Suciu*, II, p. 175)
(L B; V F; I M)

390. **Șumugiu***, com. Hidișelu de Sus

Prima atestare documentară: 1692 (*Suciu*, II, p. 178)
(L B; V F; I M)

391. **Șuncuiș***, com. Finiș

Prima atestare documentară: 1422 (*Suciu*, II, p. 178)
(L B; V F; I M)

392. **Șuncuiuș***,

Prima atestare documentară: 1256 (*Suciu*, II, p. 178)
(L B; V F; I M)

393. **Șuștiu***, com. Lunca

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, II, p. 179)
(L B; V F; I M)

394. **Șușturogi***, com. Cetariu

Prima atestare documentară: 1372 (*Suciu*, II, p. 179)
(L B; V F; I M)

395. **Talpe***, com. Drăgănești

Prima atestare documentară: 1580 (*Suciu*, II, p. 180)
(L B; V F; I M)

396. **Talpoș***, com. Batăr

Prima atestare documentară: 1344 (*Suciu*, II, p. 180)
(L B; V F; I M)

397. **Tarcea***

Prima atestare documentară: 1163 (*Suciu*, II, p. 180)
(L B; V F; I M)

398. **Tămașda***, com. Avram Iancu

Prima atestare documentară: 1169 (*Suciu*, II, p. 182)
(L B; V F; I M)

399. **Tămășeu***, com. Biharea

Prima atestare documentară: 1219 (*Suciu*, II, p. 183)
(L B; V F; I M)

400. **Tărcaia**

Prima atestare documentară: 1332 (*Suciu*, II, p. 183)
În sat, la nr. 319, s-a descoperit un *tezaur monetar* de argint
din secolul al XVII-lea cuprinzând 153 piese.

Inventarul Muzeului Țării Crișurilor, secția istorie, numismatică, nr. 18.

(L B)

401. **Tărcăița***, com. Tărcaia

Prima atestare documentară: 1332 (*Suciu*, II, p. 183)
(L B; V F; I M)

402. **Tărian***, com. Girișu de Criș

Prima atestare documentară: 1341 (*Suciu*, II, p. 183)
(L B; V F; I M)

403. **Tășad***, com. Drăgești

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, II, p. 183)
(L B; V F; I M)

404. **Tăut***, com. Batăr

Prima atestare documentară: 1316 (*Suciu*, II, p. 185)
(L B; V F; I M)

405. **Tăutelec***, com. Cetariu

Prima atestare documentară: 1272 (*Suciu*, II, p. 185)
(L B; V F; I M)

406. Tăuteu*

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 185)
(L B; V F; I M)

407. Teleac*, com. Budureasa

Prima atestare documentară: 1580 (*Suciu*, II, p. 186)
(L B; V F; I M)

408. Telechiu*, com. Țețchea

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 186)
(L B; V F; I M)

409. Tileagd

Prima atestare documentară: 1256 (*Suciu*, II, p. 193)

Undeva, în perimetrul localității, se ridică o *mănăstire* a ordinului cavalerilor templieri care din 1333 devine a franciscanilor și care în 1561 au părăsit-o. Astăzi dispărută. În condiții neprecizate provine din localitate un *tezaur monetar* de argint, cu piese emise în timpul lui Sigismund și Matei Corvin.

Alături de biserica în stil gotic se ridică *castelul baroc construit* la începutul secolului al XIX-lea de către contele Iosif Telek care avea aici o bibliotecă foarte bogată. Astăzi clădirea Școli speciale din localitate.

Borovszki, p. 116—117; *Biharország*, I, p. 27.

(L B)

410. Tilecuș*, com. Tileagd

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, II, p. 193)
(L B; V F; I M)

411. Tinăud*, oraș Aleșd

Prima atestare documentară: 1219 (*Suciu*, II, p. 194)
(L B; V F; I M)

412. Tinca

26 de morminte ale eroilor căzuți în războiul antihitlerist, așezate în linie, pe trei rânduri, în fața bisericii ortodoxe din localitate

Plăcuțele de tablă fixate pe crucile de lemn ale primelor două mor-minte, ne dezvăluie identitatea eroilor:

„Eroul căpitan Tulcea Șerban, căzut în războiul antihitlerist la 10 octombrie 1944” și „Eroul locotenent Grăteanu Gheorghe, căzut în războiul antihitlerist”. Celălalte, în număr de 24, poartă aceeași inscripție: „Erou necunoscut din divizia „Tudor Vladimirescu”, că-zut în războiul antihitlerist.”

(I M)

413. **Tirgușor***, com. Cherechiu

Prima atestare documentară: 1203 (*Suciu*, II, p. 197)

(L B; V F; I M)

414. **Toboliu***, com. Girișu de Criș

Prima atestare documentară: 1213 (*Suciu*, II, p. 198)

(L B; V F; I M)

415. **Tomnatic***, com. Vadu Crișului

Prima atestare documentară: 1954 (*Suciu*, II, p. 200)

(L B; V F; I M)

416. **Topa de Criș**, com. Vadu Crișului

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, II, p. 200)

În curtea bisericii ortodoxe din localitate a fost ridicat — pro-babil în anul 1870 — un monument ce eternizează memoria munci-torilor care au murit în timpul construirii liniei ferate Oradea — Cluj. Pe monument este incizată o inscripție în limba latină pe care o reproducem: „Ad piam memoriam omnium defunctorum qui la-borabant in constructionis viae ferrae a Nagy Varadino usque Ko-losvar in sectione III annis 1868—1869—1870. R(equiescant) I(n) P(ace) (In cuvioasa memorie a tuturor celor morți în timpul constru-irii căii ferate de la Oradea la Cluj, secțiunea a III-a, în anii 1868, 1869, 1870. Odihnească în pace).

Socul (în trepte) este din piatră iar monumentul din marmură. Dimensiunile acestuia: lățimea de 1,75 m iar înălțimea de 3,25 m.

(V F)

417. **Topa de Jos***, com. Dobrești

Prima atestare documentară: 1326 (*Suciu*, II, p. 200)

(L B; V F; I M)

418. **Topa de Sus***, com. Dobrești

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, II, p. 200)
(L B; V F; I M)

419. **Topești***, com. Drăgești

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, II, p. 201)
(L B; V F; I M)

420. **Totoreni***, com. Târcaia

Prima atestare documentară: 1580 (*Suciu*, II, p. 203)
(L B; V F; I M)

421. **Tria***, com. Derna

Prima atestare documentară: 1466 (*Suciu*, II, p. 205)
(L B; V F; I M)

422. **Tulca***

Prima atestare documentară: 1215 (*Suciu*, II, p. 206)
(L B; V F; I M)

423. **Țețchea**

Prima atestare documentară: 1256 (*Suciu*, II, p. 212)

O diplomă din 1341 îi amintește *biserica* de piatră, veche, cu hramul Sf. Elisabeta. Astăzi dispărută.

Castelul în care își are sediul Consiliul popular al comunei este compus din două corpuri de clădire, rezultate din desființarea unei camere de mijloc. În aripa de nord sînt locuințe iar în aripa de sud funcționează Consiliul popular (această parte a fost renovată în 1969).

Castelul, așezat pe malul vechi al Crișului, a fost construit, se pare, la începutul secolului al XIX-lea.

Borovszki, p. 65.

(L B)

424. **Țigăneștii de Beiuș***, com. Drăgănești

Prima atestare documentară: 1692 (*Suciu*, II, p. 212)
(L B; V F; I M)

425. **Țigănești de Criș***, com. Brusturi

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, II, p. 212)
(L B; V F; I M)

426. **Ucuriș***, com. Olcea

Prima atestare documentară: 1344 (*Suciu*, II, p. 214)
(L B; V F; I M)

427. **Uileacu de Beluș**

Prima atestare documentară: 1332 (*Suciu*, II, p. 215)

Vechiul *clopot* mare al bisericii avea inscripția: „Spectabilis ac Magnificus dominus dominus Sigismundus Kornis de Ruszka, anno domini 1631. 24 iuli (Prea luminatul și măritul domn Sigismund Kornis de Ruszka, în anul domnului 1631, 24 iulie). A fost topit în împrejurările primului război mondial.

În posesia bisericii reformate se află: un *clopot* mic, din bronz, de 40 kg, cu următoarea inscripție: „Fusa pro Ecclesia Rosnaviensis. Epperies A. 1797 per Franz Lecherer“ (Executat pentru biserica din Rozsnyó. Eperjes, anul 1797. De către Franz Lecherer); a *cupă* de zinc suflată cu aur avînd inscripția: N.Z.R. Sz. E. Anno 1799; o *cupă* de zinc cu picior înalt și talpa octogonală (sec. XVII?); o *tavă* circulară de zinc cu inscripția: I, Sz. 1770; o *tavă* circulară de zinc, cu inscripția: 1725. B... (stare degradată).

Borovszki, p. 48; *Biharország*, III, p. 150—151.

(L B)

428. **Uileacu de Criș***, com. Tileagd

Prima atestare documentară: 1283 (*Suciu*, II, p. 215)
(L B; V F; I M)

429. **Uileacu de Munte***, com. Cetariu

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 215)
(L B; V F; I M)

430. **Ursad***, com. Șoimi

Prima atestare documentară: 1374 (*Suciu*, II, p. 220)
(L B; V F; I M)

431. **Urvind***, com. Lugașu de Jos

Prima atestare documentară: 1282 (*Suciu*, II, p. 221)
(L B; V F; I M)

432. **Urviș de Beiuș***, com. Șoimi

Prima atestare documentară: 1487 (*Suciu*, II, p. 221)
(L B; V F; I M)

433. **Vadu Crișului**

Prima atestare documentară: 1256 (*Suciu*, II, p. 222)

Pe malul drept al Crișului Repede, în defileul de la Vad, pe versantul abrupt al muntelui se află amplasată o mică *construcție* din piatră cunoscută sub numele de „Vama Sării” sau „Casa Zmăului”. Situată la o altitudine de circa 8 m față de nivelul actual al Crișului, i se atribuie că a fost în secolul al XIII-lea locul unde se vămuia sarea transportată cu plutele spre Ungaria. Apare în documente sub numele de „Portus Crisy” (Portul Crișului) în 1256, port mutat de la Birtin.

T. Roșu, *Vămi, vaduri și drumuri comerciale bihorene pînă la jumătatea veacului al XIV-lea în Studii și articole de istorie*, 1961, p. 69—86.

În 1888 s-a descoperit un *tezaur* de monede feudale maghiare din argint emise între 1503—1536; în 1896 s-a mai descoperit în vatra comunei cîteva *monede* feudale din sec. XVI—XVII. Cu ocazia lucrărilor la calea ferată Oradea — Cluj (1868—1870) în defileu au fost descoperite arme de fier (*lănci, vîrfuri de săgeată*).

(N C)

434. **Vaida***, com. Diosig

Prima atestare documentară: 1285 (*Suciu*, II, p. 223)
(L B; V F; I M)

435. **Valea Cerului***, com. Suplacu de Barcău

(L B; V F; I M)

436. **Valea Crișului***, com. Bratca

Prima atestare documentară: 1392 (*Suciu*, II, p. 226)
(L B; V F; I M)

437. **Valea de Jos***, com. Rieni

Prima atestare documentară: 1588 (*Suciu*, II, p. 227)
(L B; V F; I M)

438. **Valea de Sus***, com. Cîmpani

Prima atestare documentară: 1600 (*Suciu*, II, p. 227)
(L B; V F; I M)

439. **Valea lui Mihai**

Prima atestare documentară: 1270 (*Suciu*, II, p. 229)

În raza comunei s-a găsit un *tezaur* compus din denari vicnezi din veacul al XIII-lea.

În biserica din localitate se păstrează un *clopot* turnat în secolul al XV-lea cu următoarea inscripție: „Lucas, Markus, Matheus, Johannes, Tempore Mathiae Veres, ministri hujus ecclesiae” (Luca Marcu, Ioan, în timpul lui Matei Veres, preot al acestei biserici) iar deasupra dungii clopotului: „Regnante rege Ladislao, coronationis ejus anno secundo, videlicet 1491. hoc opus factum est ad laudem Dei et beati Georgii martyris per manus Emerici de Waradino” (Această lucrare a fost făcută în timpul domniei lui Ladislau, în cel de-al doilea an al domniei sale, adică în 1491, spre lauda lui d-zeu și sfântului Gheorghe, de mâinile lui Emeric de Oradea).

La începutul secolului în posesia bisericii se afla un *potir* de argint, cu buza aurită, purtînd inscripția: „Johannes Hoffner. 1680”, o *cupă* de argint din secolul al XVII-lea, o cană de argint, cu capac, din 1735, cu inscripție.

Biharország, III, p. 11; *Borovszki*, p. 74.

(L B)

440. **Valea Mare de Codru***, com. Holod

Prima atestare documentară: 1828 (*Suciu*, II, p. 230)
(L B; V F; I M)

441. **Valea Mare de Criș***, com. Borod

Prima atestare documentară: 1392 (*Suciu*, II, p. 230)
(L B; V F; I M)

442. **Valea Tirnei***, com. Șinteu

Prima atestare documentară: 1830 (*Suciu*, II, p. 233)
(L B; V F; I M)

443. Varasău*, com. Brusturi

Prima atestare documentară: 1913 (*Suciu*, II, p. 237)
(L B; V F; I M)

444. Varviz*, com. Popești

Prima atestare documentară: 1327 (*Suciu*, II, p. 238)
(L B; V F; I M)

445. Vașcău

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, II, p. 238)

Obelisc, ridicat în parcul orașului, la 23 August 1949. Corpul, în formă de trunchi de piramidă, cu înălțimea de aproximativ 3,5 m a fost executat din piatră de calcar ecarisată. Spre baza stîlpului este săpată următoarea inscripție: „Acest monument s-a ridicat în amintirea ostașilor sovietici și români, căzuți pentru eliberarea țării noastre de sub jugul fascismului, deschizîndu-ne drumul spre construirea socialismului”.

Deasupra monumentului, pe două trepte sînt fixate însemnele: secera și ciocanul și steaua cu cinci brațe.

(I M)

446. Vălanii de Beiuș*, com. Uileacu de Beiuș

Prima atestare documentară: 1828 (*Suciu*, II, p. 239)
(L B; V F; I M)

447. Văłani de Pomezeu*, com. Pomezeu

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, II, p. 239)
(L B; V F; I M)

448. Vărășeni*, com. Răbăgani

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, II, p. 241)
(L B; V F; I M)

449. Vărzari*, com. Popești

Prima atestare documentară: 1913 (*Suciu*, II, p. 242)
(L B; V F; I M)

450. Vărzarii de Jos*, oraș Vașcău

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, II, p. 242)
(L B; V F; I M)

451. **Vărzarii de Sus***, oraș Vașcău

Prima atestare documentară: 1552 (*Suciu*, II, p. 242)
(L B; V F; I M)

452. **Vășad***, com. Curtuișeni

Prima atestare documentară: 1219 (*Suciu*, II, p. 242)
(L B; V F; I M)

453. **Viișoara***

Prima atestare documentară: 1355 (*Suciu*, II, p. 247)
(L B; V F; I M)

454. **Vintere***, com. Holod

Prima atestare documentară: 1349 (*Suciu*, II, p. 250)
(L B; V F; I M)

455. **Vilcelele***, com. Suplacu de Barcău

Prima atestare documentară: 1956 (*Suciu*, II, p. 253)
(L B; V F; I M)

456. **Virciorog***

Prima atestare documentară: 1492 (*Suciu*, II, p. 254)
(L B; V F; I M)

457. **Voivozi**, com. Popești

Prima atestare documentară: 1406 (*Suciu*, II, p. 256). Pe malul stîng al Bistrei la circa 2 km sud de Voivozi, lîngă drumul ce duce spre Pădurea Neagră se află ruinele unui *complex de arhitectură medievală*, în punctul numit „Bisericuța”, scos la iveală în urma săpăturilor arheologice efectuate aici de Radu Popa.

Bisericuța reprezintă centrul unui complex ce datează din secolele XII—XIII și care a fost distrus în secolul al XV-lea. Tot aici s-au mai descoperit cu această ocazie două *ășezări* distincte: prima din secolele III—IV (săpături efectuate de Sever Dumitrașcu), a doua din sec. XI—XIII. Ruinele bisericeții păstrate pînă la înălțimea de circa 1 m au aparținut unui monument avînd lungimea de circa 10 m și lățimea de circa 7 m, fiind vorba de o biserică — sală cu nava avînd planul aproape patrat și altar cu absidă semicirculară. Ruinele au fost consolidate în 1973 (Informație Radu Popa).

458. **Volvozi***, com. Șimian

Prima atestare documentară: 1291—1294 (*Suciu*, II, p. 257)
(L B; V F; I M)

459. **Zăvoiu***, com. Sîmbăta

Prima atestare documentară: 1508 (*Suciu*, II, p. 272)
(L B; V F; I M)

460. **Zece Hotare***, com. Șuncuiș

Prima atestare documentară: 1913 (*Suciu*, II, p. 272)
(L B; V F; I M)

Completări:

Poz. 16, nota 1: „În această clădire s-a născut cărlurarul Alexandru Roman (1826—1897), membru al Academiei Române, redactorul responsabil al ziarului democratic „Federațiunea”, întemeietorul Societății de lectură din Oradea (1852)”.

Poz. 265, nota 2: „În această clădire și-a avut sediul fundația școlară întemeiată de Nicolaie Jiga în anul 1860. Din fondurile acestei fundații au fost susținuți la studii elevi și studenți români din Bihor”.

Poz. 265, nota 3: „Aici, în casa cărturarului patriot dr. Aurel Lazăr, a avut loc, la 12 octombrie 1918, ședința Comitetului Executiv al Partidului Național Român, care a redactat Proclamația drepturilor naționale ale românilor din Transilvania. Tot aici a fost sediul Comitetului Național Român din Oradea și Bihor, organ de luptă pentru unirea Transilvaniei cu România, într-un stat național unitar.”

LISTA ABREVIERILOR

- J. BIRÓ, NAGYVÁRAD=J. Biró, *Nagyvárad barok és neoklasszikus művészeti emlékei*, Budapesta, 1932
- BOROVSZKI, Bihar vármegye=S. Borovszki, *Bihar vármegye és Nagyvárad*, Budapesta, 1901
- V. BUNYITAY, A váradi=V. Bunyitay, *A váradi püspökség története*, 1883—1884, vol. I—III
- GODEA, MONUMENTE=I. Godea, *Monumente de arhitectură populară din nord-vestul României*, vol. I, II Oradea, 1972, 1974
- FIȘĂ DE MONUMENT=Inventarul monumentelor de cultură din regiunea Crișana, întocmită de N. Chidioșan, I. Ordentlich și D.S.A.P.C. (Se păstrează în arhiva Muzeului Țării Crișurilor Oradea)
- PETRANU, MONUMENTELE ISTORICE=C. Petranu, *Monumentele istorice ale județului Bihor (Bisericile de lemn)*, Sibiu, 1931
- VĂTĂȘIANU, ISTORIA=V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959

Semnăturile autorilor au fost prescurtate după cum urmează:

- L B =LIVIU BORCEA
N C =NICOLAE CHIDIOȘAN
G C =GABRIELA CRIȘAN
I G =IOAN GODEA
R H =RODICA HÎRCĂ
E S =ECATERINA SASU
M Z =MARIA ZINTZ

N O T Ă

Localitățile centre de comună sau orașe sînt indicate numai cu denumirea. În localitățile marcate cu semnul * nu există monument.

1. Abram

Biserica reformată este singura clădire rămasă din complexul monastic premonstratens, dispărut cu secole în urmă. Monumentul este o biserică sală cu pereții navei și ai absidei pentagonale foarte înalți. Nava este boltită semicilindric iar ferestrele sînt strîmte și semicirculare. Este o construcție de cărămidă.

La circa 4 m distanță, în continuarea peretelui sudic al navei, spre vest, se află un turn în plan aproximativ pătrat. Se compune din cîte un perete, la vest și sud, și din cîte o arcadă spre nord și est. Este o construcție neterminată. Prezența turnului ridică probabilitatea unui proiect inițial al unei bazilici romanice cu două nave laterale flancate spre vest de două turnuri, plan care nu a fost realizat decît parțial.

În forma actuală monumentul poate data de la sfîrșitul secolului al XIII-lea — începutul secolului al XIV-lea. Biserica a fost restaurată.

V. Bunyitay, *A văradi*, vol. II, p. 404—408; Vătășianu, *Istoria*, p. 119—120.

(E S)

2. Abrămuț*

(G C)

3. Adoni*, com. Tarcea

(G C)

4. Albești*, com. Răbăgani

(G C)

5. Albiș*, com. Buduslău

(G C)

6. Aleșd*

(G C)

7. Almașu Mare*, com. Balc

(G C)

8. Almașu Mic*, com. Balc

(G C)

9. Almașu Mic*, com. Sirbi

(G C)

10. **Alparea***, com. Oșorhei (G C)
11. **Ant***, com. Avram Iancu (G C)
12. **Apateu***, com. Nojorid (G C)
13. **Arpășel***, com. Batăr (G C)
14. **Aștileu*** (G C)
15. **Ateaș***, com. Cefa (G C)
16. **Aușeu*** (E S)
17. **Avram Iancu*** (G C)
18. **Balc**

Biserica reformată este construită pe zidurile unei vechi biserici de la finele veacului al XIII-lea. Construcția are o formă dreptunghiulară, altar trapezoidal, iar turnul masiv este din piatră și cărămidă. Perpendicular pe nava principală biserica mai are o construcție dreptunghiulară al cărui perete sudic este prevăzut cu o ușă de acces. Ferestrele sînt semicirculare. În exterior biserica este prevăzută cu pilaștri de cărămidă. Construcția actuală a fost făcută în mai multe etape, partea cea mai veche fiind cea de răsărit. A fost renovată în 1791 și 1895. Este declarată monument de arhitectură.

(R H)

19. **Batăr*** (R H)
20. **Băile Felix***, com. Sînmartin (N C)
21. **Băile 1 Mai***, com. Sînmartin (N C)

22. **Băița**, oraș Nucet

Biserica romano-catolică a fost construită în secolul a XVIII-lea dar se presupune și existența unor elemente mai vechi. Modificările ulterioare au transformat planul inițial. Construcția are un plan în formă de cruce.

Borovszki, *Biharvármegye*, p. 138.

(R H)

23. **Băița Plai***, oraș Nucet

(R H)

24. **Bălaia***, com. Tileagd

(E S)

25. **Băleni***, com. Lazuri de Beiuș

(R H)

26. **Bălnaca***, com. Șuncuiuș

(R H)

27. **Bălnaca Groși***, com. Șuncuiuș

(E S)

28. **Beiuș**

Biserica reformată a fost construită în anul 1780—82 în urma unui privilegiu acordat de împărăteasa Maria Tereza. În anul 1898 i s-a adăugat porticul, iar nava a fost boltită, adăugându-se totodată zidurilor coloane angajate.

Biserica ortodoxă, construită între 1784—1790 este o biserică sală cu un singur turn așezat în axa centrală. Rotunjirea colțurilor navei, pilaștrii cu profil dublat și triplat precum și profilul turnului, ne dau posibilitatea încadrării bisericii în rîndurile construcțiilor baroce.

Fișă de monument

(R H)

29. **Beiușele***, com. Curățele

(R H)

30. **Belfir**, com. Tinca

Biserica romano-catolică este construită în 1785 în stilul barocului târziu. Nava de formă dreptunghiulară se termină cu un altar trapezoidal. Ferestrele sînt semicirculare. Balconul interior se sprijină pe stîlpi masivi. Interiorul este boltit semicilindric.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 49; *Fișă de monument*

(R H)

31. **Belejeni**, com. Drăgănești

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 11,30 m; lățimea navei 4,60 m. Planul pentagonal al absidei, cu vîrf ascuțit spre est, este decroșat față de linia pereților longitudinali de la nava de plan dreptunghiular. Tinda are tavan drept cu scînduri, naosul este boltit semicilindric, iar absida are tot boltă semicilindrică racordată pereților prin trei suprafețe ușor curbate. Atît în exterior cît și în interior, pereții bisericii sînt tencuiți astfel că și pictura din interior a fost acoperită.

„Corul” din naos este o adăugire recentă. Turnul cu bulbi este de influență barocă. Date certe în legătură cu istoricul bisericii nu se cunosc. Pe un minologhion se află o inscripție de unde rezultă: „Biserica din Belejeni s-au făcutu Bogdan Ioan cu feciorii Bogdan Luca și Bogdan Coste și Bogdan... în anul 181(?)... scris-am Bogdan... Belejeni”. C. Petreanu afirmă că această biserică a fost adusă din satul Saca.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 9; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 49.

(I G)

32. **Berechiu***, com. Cefa

(E S)

33. **Betfia***, com. Sînmartin

(E S)

34. **Bicaci***, com. Cefa

(E S)

35. **Bicăcel***, com. Lăzăreni

(R H)

36. **Biharea***

(R H)

37. **Birtin***, com. Vadu Crișului (R H)
38. **Bistra***, com. Popești (R H)
39. **Bilc***, com. Criștoru de Jos (R H)
40. **Bogei***, com. Tăuteu (R H)

41. **Boianul Mare**

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 15,20 m; lățimea navei 6 m. Absida, de plan poligonal este decroșată cu circa 40 cm față de extremitățile de răsărit ale navei. Birnela groasă se prinde la capete în cheotori drepte. Tîrnațul, de aceeași lățime, înconjoară biserica pe toate laturile. În anul 1950 învelitoarea de șindrilă a bisericii a fost înlocuită cu alta nouă care azi se păstrează într-o stare destul de precară, șindrila fiind putrezită. În 1963 din cauza șubrezeniei turnului, clopotele au fost coborîte din turn și adăpostite într-o clopotniță construită lângă biserică. La sfîrșitul secolului al XIX-lea s-a adăugat „corul” din naos. Pictura din interior este executată de un meșter pe nume Nichita, în sec. XVIII. Biserica a fost construită în anul 1686.

Godee, *Monumente*, p. 39—42.

(I G)

42. **Boiu***, com. Ciumeghiu (R H)
43. **Borod*** (R H)
44. **Borozel*** com. Borod (R H)
45. **Borș*** (R H)
46. **Borșa**, com. Săcădat

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 13,20 m; lățimea navei: 6 m. În planul construcției se poate observa decroșarea spre interior a absidei cu circa 0,50 m, la fiecare din cele două latur

În raport cu planul navei pereții sînt confecționați din cununi de birne groase de gorun prinse la capete în cheotori ce n-au fost executate cu ferăstrăul ci cioplite cu toporul. Tîrnațul de pe latura de vest a fost adăugat la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Absida are boltă semicilindrică încheiată spre est cu o semicalotă. Două arcuri dublou, în extradados, susțin bolta semicilindrică a naosului. O parte din suprafețele pereților au fost pictate în anul 1807, iar o altă parte în 1837. Autorul celei de a doua faze a picturii este Ioan Lăpăușan. În legătură cu anul construcției acestei biserici C. Petranu arată că el se află scris pe o grindă a bisericii. O astfel de birnă actualmente nu există, a fost probabil înlocuită la o dată necunoscută. Potrivit autorului citat biserica datează din anul 1692.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 27; Idem, *L'Art roumain de Transylvanie*, vol. I, Buc., 1938, p. 25; E. Sasu, *Ioan Lăpoșan — zugravul bisericilor de la Păușa, Borșa și Homorog (județul Bihor), Biharea, Culegere de studii și materiale de etnografie și artă (editat de Muzeul Țării Crișurilor)*, 1973, p. 94—137; Godea, *Monumente*, II.

(I G)

47. **Borumlaca***, com. Suplacu de Barcău

(R H)

48. **Borz***, com. Șoimi

(R H)

49. **Botean**, com. Ineu

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 11 m; lățimea navei: 5,20 m. Pe dealul din mijlocul satului se înalță o biserică de lemn cu siluetă frumoasă dar cu pereții de birne acoperiți cu un strat de tencuială și văruiți. Biserica a fost adusă aici de la o distanță de circa 1 km față de locul unde se află. Data strămutării ei nu se cunoaște. În 1956 a fost restaurată de D.M.I. Absida, de plan poligonal, este decroșată spre interior față de linia pereților longitudinali ai încăperii. Pictura se remarcă prin bogăția scenelor iconografice ca și prin execuția de bună calitate. A fost zugrăvită în anul 1802 așa cum arată o inscripție de pe peretele tindei. Anul construirii bisericii de lemn nu se cunoaște. Se știe doar că a fost renovată de mai multe ori printre care în anul 1930, cînd s-a șindrilit din nou.

(I G)

50. **Bratca***

(R H)

51. **Brădet**, com. Buntești

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 15,80 m; lățimea navei: 6,80 m. În mijlocul satului pe un promotoriu accentuat se află biserica de lemn, una dintre cele mai frumoase construcții de acest gen din Bihor. Absida, de plan pentagonal cu unghi ascuțit spre răsărit, este decroșată față de planul dreptunghiular al navei. Temelia este din piatră de carieră, pereții din cununi de birne groase de stejar. Birnele din partea de sus a pereților sînt prelungite în console ornamentale. La mijlocul pereților se află briul ornamentat în torsadă. Nava și absida au învelitori de șindrilă. Încăperea clopotelor de la turn este captușită cu scinduri a căror capete de jos sînt frumos traforate. Are coiful piramidal, ce se continuă cu o săgeată conică prevăzută cu inelul ornamental la bază. Învelitoarea turnului este din tablă. Pictură are doar pe iconostas. De mare valoare artistică sînt cele două ancadrame — de la portalul de intrare în biserică și de la ușa dintre tindă și naos. Ambele se remarcă prin bogăția motivelor ornamentale crestate în relief: „crucițe”, romburi, frînghii cu răsuciri spre dreapta, linii, puncte etc. Pe birna de sus a portalului de intrare în naos se află crestată o inscripție chirilică de unde rezultă că această biserică a fost construită de meșterii Isaiu Ignațiu, Mîndruțiu și Briciu Crăciun în anul 1733.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 28.

(I G)

52. **Brătești***, com. Răbăgani

(R H)

53. **Briheni***, com. Lunca

(R H)

54. **Brusturi***

(R H)

55. **Brusturi***, com. Finiș

(R H)

56. **Bucium***, com. Ceica

(R H)

57. **Bucuroaia**, com. Copăcel

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 13 m; lățimea navei: 5 m. Construcția se sprijină pe o foarte slabă temelie din pietre de riu. Pereții sînt din cununi de bîrnă orizontale de gorun prinse în cheotori cu creștături multiple. Planul bisericii este deosebit de interesant prin particularitatea absidei nedecroșate, poligonale. Cu ocazia renovării efectuate în anul 1927, atît în interior cît și în exterior, pereții au fost acoperiți cu un strat gros de tencuială, iar apoi văruiți. Acoperișul este fragmentat în două părți distincte — unul deasupra navei, altul, mai scund, deasupra absidei. Învelitoarea actuală este din tablă pusă în 1927 în locul celei vechi, de șindrilă. Absida are parțial o boltă în forma unei jumătăți de trunchi de con, cealaltă parte — spre pereții de răsărit ai încăperii — fiind tăvănită cu scînduri de brad. Șapte arcuri dublou în extradados asigură stabilitatea boltei naosului. Tinda are tavan drept de scînduri de brad. Elementele decorative ale iconostasului, realizate prin traforarea scîndurilor aplicate, sînt de certă influență barocă. Borovszki afirmă că biserica aceasta s-ar fi construit în anul 1545. Date certe nu se cunosc.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 61; Godea, *Monumente*, II.

(I G)

58. **Budoi***, com. Popești

(R H)

59. **Budureasa***

(R H)

60. **Buduslău**

Biserica reformată a fost construită probabil în secolul al XVIII-lea păstrîndu-se însă și elemente dintr-o construcție romanică din veacul al XIII-lea. Nava este dreptunghiulară, avînd în partea sudică un portic. Turnul a fost construit în 1848.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 58; *Fișa de monument*.

(R H)

61. **Bulz***

(R H)

62. **Buntești***

(R H)

63. **Burda***,/com. Budureasa

(R H)

64. **Burzuc***, com. Sirbi

(R H)

65. **Butani***, com. Măgești

(R H)

66. **Cacuciu Nou**, com. Măgești

Biserica reformată se află în centrul satului și este cea mai mică construcție ecleziastică din această zonă. Planul ei extrem de simplu se compune dintr-o navă și un corp patrat acoperit printr-o boltă semicilindrică. Arcul de triumf ca și ferestrele mici au deschideri semicirculare. Este o construcție romanică care se datează la jumătatea secolului al XIII-lea. Turnul bisericii este adăugat mai recent. Monumentul a fost renovat în anul 1893.

V. Bunyitay, *A vâradî*, vol. III, p. 421; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 112.

(E S)

67. **Cacuciu Vechi***, com. Aușeu

(E S)

68. **Cadea***, com. Săcuieni

(N C)

69. **Calea Mare**, com. Lăzăreni

Biserica de lemn. Lungimea construcției:15 m; lățimea navei: 6,10 m. A fost construită la sfârșitul secolului al XVIII-lea. De atunci pînă azi a suferit numeroase, și uneori inadecvate renovări, încît, cu timpul, i s-a schimbat aproape complet înfățișarea inițială. Bolta a fost acoperită cu foi de placaj. Este tencuită atît în interior cît și în exterior. Ioan Lăpăușan, zugrav din Păușa a executat și pictura bisericii din Calea Mare probabil între anii 1830—1840. Se mai păstrează pînă azi doar scenele de pe ușile diaconicești precum și o icoană pe lemn.

(I G)

70. **Cauaceu***, com. Biharea

(N C)

71. **Căbești***

(N C)

72. **Călăcea***,¹ com. Olcea

(N C)

73. **Călățea***, com. Aștileu

(E S)

74. **Căpilna**

Biserică de lemn. Este o construcție veche cu pereți de birne orizontale. A fost renovată din temelie în anul 1883, an în care a fost pictat și interiorul. În prezent are pereții exteriori acoperiți cu tencuială. Pictura este relativ bine păstrată. În inventarul bisericii se păstrează patru icoane pe lemn datînd din prima jumătate al secolului al XVIII-lea și două icoane pe sticlă de la Nicula. Dintre cărțile vechi păstrate aici amintim: Octoih, Rîmnic, 1763; Antologhion, Rîmnic, 1745; Evanghelie, Rîmnic, 1746.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 31—32; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 96.

(I G)

75. **Cărăndeni***, com. Lăzăreni

(N C)

76. **Cărănzal***, com. Lăzăreni

(N C)

77. **Cărăsău***, com. Cociuba Mare

(N C)

78. **Cărpinet***

(N C)

79. **Căuășd***, com. Tulca

(N C)

80. Cefa

Biserica ortodoxă română a fost construită în 1775. Clădirea are un plan dreptunghiular, altar semicircular și turnul cu secțiune patrată scos din fațada principală. Biserica este o construcție mai veche, faptul observabil și din forma cărămizilor și a calității mortarului. Corpul clădirii a fost înălțat cu aproape 2 m în urma restaurării din 1909. Deasupra intrării pisania menționează anul 1775 când biserica a fost pictată de meșterul Atanasiu Sirac din Oradea. Iconostasul s-a zugrăvit în 1812 iar biserica a fost repictată în 1883.

Fișă de monument

(N C)

81. Ceica*

(N C)

82. Cetea*, com. Borod

(N C)

83. Ceișoara, com. Ceica

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 12,16 m; lățimea navei: 5,35 m. Temelia este din piatră de riu, pereții din cununi de birne orizontale prinse în cheotori. Nava are un plan dreptunghiular iar absida, nedecroșată, are planul trapezoidal. Naosul și absida sînt boltite semicilindric. Grinda tirant, contrafișele și arcul dublou susțin bolta naosului confecționată din scînduri groase, marcată la creștet și de o bîrnă longitudinală sprijinită pe cele două tîmple semicirculare. Biserica nu are pictură decît pe iconostas, o parte din bolta naosului și pereții absidei. Este executată pe pînză maruflată în anul 1834. În anul 1936 biserica a fost renovată. Cu această ocazie i s-a adăugat „corul” situat în partea vestică, în naos, s-a înlocuit învelitoarea de șindrilă cu una din țiglă, iar la turn cu tablă. Pe bîrna de sus a ancadramentului ușii de la intrare se află o pisanie, parțial descifrabilă, de unde rezultă data construcției acestei biserici. O inscripție din absidă întărește afirmația menționînd că: Biserica s-au făcut în anul 1734. În inventarul bisericii se păstrează 11 icoane pe sticlă de Nicula și multe tipărituri vechi românești.

(I G)

84. **Cenalorș***, com. Ciuhoi

(N C)

85. **Cetariu**

Biserica reformată a fost construită în forma actuală în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea prin refolosirea unor ziduri mai vechi din veacul al XVII-lea. Este o clădire cu plan dreptunghiular, altar trapezoidal, turn cu secțiune patrată scos din fațada principală. Pe latura sudică s-a adăugat un mic portic de formă patrată. Pe latura opusă biserica are patru contraforturi. Turnul bisericii pare a fi mai vechi, el fiind ridicat probabil în veacul al XVII-lea. În interior nava este tăvănită cu grinzi de lemn. Nu se cunosc date istorice.

Casa parohială romano-catolică s-a construit în anul 1743 în stilul barocului rustic. Este o clădire în formă de „L” cu un culoar lateral înspre curte, acoperit și prevăzut cu arcuri de cerc. Are 8 încăperi și anexe. În urma incendiului din 1877 casa a ars, după care s-a renovat fără a i se aduce modificări esențiale.

Biserica romano-catolică a fost construită între 1804—1809, în stilul barocului târziu. Este o clădire cu plan dreptunghiular, altar bine detașat și semicircular, turnul pătrat se racordează cu zidul frontal prin ziduri în arc de cerc. Pe partea sudică a altarului s-a adăugat o sacristie cu plan patrat. Atît nava cît și altarul sînt boltite. Picturile murale interioare au fost executate în 1890 de meșterul Muhits din Oradea. Biserica a ars în 1877, apoi renovată în 1890 de cînd datează și frescele. În timpul războiului al doilea mondial biserica a suferit degradări serioase care au fost renovate parțial în 1950.

Fișă de monument; Borovszki, Bihar vármegye, p. 62.

(N C)

86. **Cherechiu**

Biserica reformată a fost construită în anul 1802 în stilul barocului târziu provincial. Sub actuala construcție se presupune că ar fi existat temelia unei biserici construite în stil romanic în secolul XIII. Actuala clădire are un plan dreptunghiular alungit și

un turn patrat scos din fațada principală. Pe latura vestică se află un mic portic închis de formă dreptunghiulară. Zidurile exterioare sînt prevăzute pe laturile lungi cu pilaștri falși. Turnul clopotniță a fost adăugat construcției în 1817. Biserica a fost renovată în 1845 și 1885.

Fișa de monument; Borovszki, Bihar vármegye, p. 100.

(N C)

87. **Cheresig**, com. Girișu de Criș

Biserica ortodoxă română a fost construită în anul 1796 pe locul unei biserici de lemn. Clădirea are un plan dreptunghiular, un altar semicircular, iar turnul cu secțiunea patrată se racordează la zidul frontal prin ziduri în arc de cerc. Biserica a ars în 1804 și 1904, de fiecare dată ea fiind apoi refăcută.

Fișă de monument

(N C)

88. **Cheriu***, com. Oșorhei

(N C)

89. **Cheșa***, com. Cociuba Mare

(N C)

90. **Cheșereu**, com. Cherechiu

Biserica reformată a fost construită în forma actuală în anul 1800, înglobînd însă în ea zidul vestic al unei biserici vechi, medievale. Este o clădire cu plan dreptunghiular, turn cu secțiune patrată, scos din fațada principală. Colțurile dinspre turn sînt prevăzute cu contraforturi. Pe latura estică s-a adăugat un vestibul semicircular. În interior nava este tăvănită iar „corul” susținut de stîlpi. Biserica a fost renovată în 1843 și 1918.

Fișă de monument; Borovski, Bihar vármegye, p. 72

(N C)

91. **Chet***, oraș Marghita

(N C)

92. **Chijic***, com. Copăcel

(E S)

93. **Chioag***, com. Sîrbi (N C)
94. **Chiraleu***, com. Chişlaz (N C)
95. **Chiribiş***, com. Tăuteu (N C)
96. **Chistag***, com. Aştileu (N C)
97. **Chişcău***, com. Pietroasa (N C)
98. **Chişirid***, com. Nojorid (E S)
99. **Chişlaz*** (E S)
100. **Cihel***, com. Sînmartin (N C)
101. **Ciocoia**, com. Săcuieni

Biserica reformată a fost construită în anul 1724, în stilul barocului provincial. Este o clădire cu plan dreptunghiular, turn cu secţiune pătrată, scos din faţada principală. Pe latura estică s-a adăugat un mic portic de formă pătrată. În interior nava este tăvănită cu lemn. În 1790, cu ocazia renovărilor, i se adaugă turnul. Clădirea suferă mici transformări în 1819 şi 1864. Este restaurată în 1956.

Fişă de monument, Borovszki, Bihar vármegye, p. 63.

102. **Ciuhol*** (N C)
103. **Ciuleşti***, com. Spinuş (N C)
104. **Ciumeghiu** (N C)

Dispensarul medical (castelul Miskolczy) a fost construit în anul 1779 şi transformat în 1910, când a fost modificat planul iniţial. Castelul are un plan în formă de „L” cu braţul scurt mai gros. Frontonul are un rezalit central care se ridică pe două nivele

(mansardă) și două rezalături laterale. Șcara centrală se continuă într-o terasă mare acoperită. Construită inițial în stilul baroc, modificările ulterioare au alterat planul inițial. Nu se cunosc date istorice.

Fișă de monument

(NC)

105. **Ciutelec***, com. Tăuteu

(NC)

106. **Cîmp***, oraș Vașcău

(NC)

107. **Cîmpani***

(NC)

108. **Cîmpani de Pomezueu**, com. Pomezueu

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 13,60 m; lățimea navei: 5,65 m. Pereții sînt din cununi de bîrne groase de stejar îmbinate la capete în cheotori crestate în formă de „T”. Planul pătrat al absidei este decroșat față de planul navei. Sindrila învelitorii a fost înlăturată în 1957, azi biserica fiind acoperită cu tablă. Nu este pictată decît la iconostas. În anii 1911—12, pereții au fost acoperiți cu vopsea în ulei, inclusiv bolțile semicilindrice de la naos și absidă. Elemente de valoare artistică: arcul dublou ornamentat cu motivul funiei răsucite întrerupt din loc în loc de casete care circumscriu rozete; ancadramentul ușii de la intrare ornamentat cu rozete, linii meandrice, „frînghii”; consolele ce redau, stilizat, capul de cal; briul torsadă de la mijlocul pereților. Biserica a suferit mai multe reparații și renovări începînd cu anul 1889, cînd ferestrele inițiale au fost mărite. În sat există tradiția potrivit căreia deasupra ușii de la intrare ar fi fost crestată anul 1651. Această dată azi nu mai există, cu toate că ea este confirmată și în alte lucrări.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 132.

(IG)

109. **Cîmp Moți**, oraș Vașcău

Clopotniță de lemn. Are forma unui turn înalt de circa 7,50 m cu un plan patrat avînd latura de 2,68 m. Între bîrnele verticale de la colțuri au fost fixate alte bîrne sub forma unor contrafișe

în „X”. Baza svoniței, pe înălțimea de 3 m, este căptușită cu șindrilă de brad, iar partea superioară cu pălimar de scînduri verticale. Acoperișul, de formă piramidală are învelitoare de șindrilă. Construcția are un clopot. În felul în care a fost construită clopotnița este un unicat în arhitectura populară din Bihor.

(I G)

110. **Cociuba Mare***

(N C)

111. **Cociuba Mică**, com. Pietroasa

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 15 m; lățimea navei: 6,40 m. Pereții sînt din cununi de birne orizontale prinse în cheotori tip „coadă de rîndunică”. Absida este decroșată față de navă. Naosul și absida sînt cu bolți semicilindrice, iar tinda cu tavan drept. Interiorul este vopsit acoperind pictura veche. Ancadramentul ușii de la intrare este ornamentat cu motivul frînghieii răsucite. Interesante ornamente crestate tratate geometric se întîlnesc și la grinda tirant ce leagă pereții de nord și de sud ale navei, cît și la arcul dublou median care susține părțile componente ale bolții naosului. O icoană pe lemn este datată 1714, fiind executată de un zugrav pe nume Matei.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 27.

(I G)

112. **Codrișoru***, com. Aușeu

(N C)

113. **Codru***, com. Șoimi

(N C)

114. **Cohani***, com. Abram

(N C)

115. **Colești***, oraș Vașcău

(N C)

116. **Copăcel***

(N C)

117. **Copăceni**, com. Sîmbăta

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 11,60 m; lățimea navei: 5,10 m. Construcția are un plan foarte interesant, unic în felul său în Bihor. Navei dreptunghiulare i se alătură o absidă poli-

gonală decroșată doar pe latura de nord față de planul navei. Are deci un plan asemănător unei bărci. Pereții sînt din cununi de birne de gorun prinse la capete în cheotori tip „coadă de rîndunică”, iar la absidă în cheotoare tip „cîrlig”. Sarpanta se sprijină direct pe pereții construcției. Acoperișul are învelitoare de șindrilă atît la navă cît și la absidă. Interiorul a fost modificat prin acoperirea cu un strat gros de tencuială iar apoi văruiți. Portalul de pe latura de vest este frumos decorat printr-o compoziție de motive crestate geometric. Construcția este așezată pe un deal, în afara satului. Construcția datează cu probabilitate din secolul al XVII-lea.

T. L. Roșu, *Insemnări și inscripții bihorene*, vol. I, Beiuș, 1941, p. 84—86

(I G)

118. **Corbești**, com. Ceica

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 13,20 m; lățimea navei: 6 m. Așezată pe un delușor de lîngă ulița principală a satului, în mijlocul cimitirului. Bolta semicilindrică a naosului este susținută de arcul dublou legat și el de grinda tirant, printr-o serie de contrafișe frumos ornamentate. Pictura din interior este extrem de distrusă datorită apei strecurate prin acoperișul degradat. În 1974 biserica este în curs de restaurare, înlocuindu-se birnele putrezite de la șarpantă și turn și consolidîndu-se temelia întregii biserici. Se acoperă din nou cu șindrilă de brad. În inventarul bisericii se păstrează printre alte obiecte un antemis datat în 1751, precum și o icoană pe lemn datată în 1761. Construcția poate fi atribuită secolului al XVII-lea.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 104.

(I G)

119. **Corboia***, com. Boianu Mare

(N C)

120. **Cordău***, com. Sînmartin

(E S)

121. **Cornișești***, com. Dobrești

(E S)

122. **Cornișel***, com. Borod (E S)
123. **Coșdeni***, com. Răbăgani (N C)

124. **Cotiglet**, com. Ceica

Biserica ortodoxă română. Se află în partea sudică a satului pe un promontoriu. Este construită din piatră de rîu. Anul construcției nu se cunoaște. Ultima renovare a fost efectuată în 1954. Este tencuită atât în exterior cît și în interior. Iconostasul de lemn a fost pictat în secolul al XVIII-lea ca și cele din bisericile de lemn din Bihor. Arcul dublou ce susține bolta din scînduri de formă semicilindrică a naosului se reazămă la cele două capete pe grinda tirant ce leagă pereții longitudinali ai navei. Peretele dinspre tindă este din zid. Altarul este semicircular. Se păstrează multe icoane pe sticlă. Cărți vechi păstrate la biserică: Ceaslov, Rîmnic, 1683; Penticostarion, Rîmnic, 1767; Molitvelnic, București, 1722; Catavasier, Blaj, 1777. După Borovszki biserica datează din anul 1720.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 105.

(I G)

125. **Crestur***, com. Abrămuț (N C)
126. **Cresuia***, com. Curățele (N C)
127. **Criștioru de Jos*** (N C)
128. **Criștioru de Sus***, com. Criștioru de Jos (N C)
129. **Crîncești***, com. Dobrești (N C)
130. **Cubulcut***, com. Săcuieni (N C)
131. **Cucucenti***, com. Rien (N C)

132. **Cuieșd***, com. Brusturi (N C)
133. **Curățele*** (N C)
134. **Curtuișeni*** (N C)
135. **Cusuiuș***, com. Lazuri de Beiuș (N C)
136. **Cuzap***, com. Popești (N C)
137. **Damiș***, com. Bratca (E S)
138. **Delani***, oraș Beiuș (M Z)
139. **Delureni**, com. Bratca

Biserică de lemn. Navei de plan dreptunghiular i se alătură absida, de plan patrat, decroșată spre interior. Pe latura de sud a navei biserica are prispă, mărginită de stâlpi și balustradă de scînduri. Pereții sînt din bîrnă orizontală prinse la capete în cheatori. În ianuarie 1864 biserica a fost renovată, spațiul de cult mărindu-se substanțial, lucru ușor sesizabil în elementele de construcție ale bisericii. Brîul median, consolele din partea superioară a pereților, stîlpii de la tîrnaț și portalul de intrare în naos sînt împodobite cu motive ornamentale crestate de factură geometrică. Nu se mai păstrează decît cîteva detalii de pictură executată pe pînză maruflată. În anul 1965 biserica a fost restaurată. Pe bîrna de sus a ancadramentului ușii de la intrare în naos se află o inscripție cirilică de unde rezultă numele ctitorului și anul construirii bisericii „Văleat 1725”.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 27; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 52; Jodea, *Monumente*, II.

(I G)

140. **Derna***

(M Z)

141. **Dernișoara***, com. Derna (M Z)
142. **Dicănești***, com. Drăgești (M Z)
143. **Dijir***, com. Abram (M Z)
144. **Diosig**
- Biserica reformată.* Se presupune că în biserică ar fi existat o inscripție cu anul 1609, an în care s-a ridicat biserică. Această inscripție a fost distrusă în timpul restaurării din 1795. În anii 1660—1661 biserica suferă degradări importante. În 1702 și în 1795 clădirea este restaurată și mult mărită spre vest. În anii 1800 se renovează și turnul, adăugându-se bisericii două portice. (M Z)
145. **Dobrești*** (M Z)
146. **Dobricionești***, com. Măgești (M Z)
147. **Dolea***, com. Suplacu de Barcău (E S)
148. **Drăgănești*** (M Z)
149. **Drăgești*** (M Z)
150. **Drăgoteni***, com. Remetea (M Z)
151. **Dumbrava***, com. Holod (M Z)

152. **Dumbrăvani**, com. Buntești

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 12,50 m; lățimea navei: 4,30 m. Pereții sînt din birne groase de stejar prinse în cheotori tip „coadă de rîndunică”. Biserica este în exterior și în interior acoperită cu un strat de tencuială. Înfățișarea actuală datează din anul 1935 cînd monumentul a fost renovat și cînd a fost aco-

perit cu țiglă. Absida de plan dreptunghiular este decroșată față de navă. Atît naosul cît și absida sînt boltite semicilindric. Din vechea pictură se mai păstrează doar imaginile de pe ușile împărătești și diaconicești precum și de pe dulăpiorul ce ține loc de prescomidie. Autorul picturii nu se cunoaște. Clopotul bisericii a fost turnat în 1867 la Timișoara.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 25.

(I G)

153. **Dumbrăvița***, com. Holod

(M Z)

154. **Dumbrăvița de Codru***, com. Șoimi

(M Z)

155. **Dușești**, com. Ceica

Biserica de lemn. Lungimea construcției: 16 m; lățimea navei: 6,80 m. Are absida nedecroșată față de planul navei. Tinda și absida au tavan drept de scînduri subțiri, iar bolta semicilindrică a naosului este susținută de arcul dublou, în extrados rezemat de capetele grinzii tirant. Se păstrează numai pictura de pe boltă. În partea superioară a peretelui despărțitor dintre tindă și naos următoarea inscripție: „Această sf. biserică s-au ridicat prin strădania comunei Dușești în anul 18(?) și s-au zugrăvitu prin pictorul Emanuel Weiss Antal. Sub preoția S. D. Parochu Dimitrie Mateiu, chitori Teodor Buhașiu...” În biserică se păstrează o icoană pe lemn deosebit de frumoasă datînd probabil de la începutul secolului al XVIII-lea.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 19.

(I G)

156. **Făncica***, com. Abrămuț

(M Z)

157. **Felcheriu***, com. Oșorhei

(E S)

158. **Fegernic***, com. Sirbi

(M Z)

159. **Fegernicu Nou***, com. Sirbi

(M Z)

160. **Feneriș***, com. Pocola

(M Z)

161. **Ferice**, com. Buntești

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 12,50 m; lățimea navei 5,60 m. Absida de plan aproape pătrat este decroșată față de planul navei. Pereții sînt tencuiți și văruiți atît în exterior cît și interior. Acoperișul este de țiglă, iar la turn din șindrilă. Pictura din interior s-a distrus în cea mai mare parte odată cu tencuirea. Naosul și absida sînt boltite semicilindric. Este singura biserică de lemn unde se mai păstrează, pe ușile de lemn de la altar un număr de xilografii executate pe hîrtie, de către meșterii iconari de la Hăjdate (Gherla). Una din ele este datată și semnată: „1821”, Pop Onisie. Un clopot a fost turnat în anul 1745. Se mai păstrează aici următoarele tipărituri: Minologhion, Blaj, 1751; Liturghier, Sibiu, 1798; Cazanie, București, 1732; Strașnic, Blaj, 1773. Biserica este în curs de restaurare.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 13.

(I G)

162. **Finiș***

(M Z)

163. **Fiziș***, com. Finiș

(M Z)

164. **Finațe**, com. Cîmpani

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 14,30 m; lățimea navei: 6 m. Navei dreptunghiulare i se alătură o absidă pentagonală, decroșată față de linia pereților longitudinali ai navei. Temelia este din piatră de rîu, iar pereții sînt confecționați din cununi de birne groase de stejar care au fost apoi acoperiți cu un strat de tencuială și văruiți. Înainte acoperișul a fost din șindrilă. Azi este din țiglă. Tinda și absida au tavan drept de scînduri iar naosul este boltit semicilindric. Suprafețele interioare ale pereților sînt acoperite cu pictură executată direct pe lemn. Pe peretele vestic al naosului, deasupra ușii de intrare din spre tindă, se află următoarea inscripție: „Această s(fintă) biserică a Finațului s-au zugrăvit din cheltuiala s biserici și din ajutorul satului fiind birău Sabo Neș și chitor Boc Petru. Zugravul Nicula Mihail (d)in

Mociar, octombrie 30 zile, 1832". Mai amintim și inscripția aflată pe ușa proscomidiei „Iulie 23, 1832". Pe usciorul de nord ale aceleiași uși se află pirogravat anul 1796, probabil anul înălțării acestei biserici de lemn. Între multe obiecte cultice se înscrie și toaca datată în 1893.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 29—30; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 81.

(I G)

165. **Fișca**, com. Vîrciorog

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 10,20 m; lățimea navei: 4,90 m. Biserica are o foarte sumară temelie de piatră. Pereții sînt din birne nu prea groase de gorun, prinse la capete în cheotori cioplite din bardă. Absida este ușor decroșată față de planul dreptunghiular al navei. Tirnațul de pe latura de vest este o adăugire de dată recentă. Azi pereții sînt tencuiți. Invelitoarea din tablă înlocuiește una veche de șindrilă. Interiorul nu prezintă nici un fel de pictură, în schimb se păstrează admirabile icoane pe sticle provenite din centrul de iconari de la Nicula. Biserica de lemn din Fișca s-a construit inițial pe un alt loc, situat la circa 700 m de cel actual. A fost mutată pe vatra unde se află acum, în anul 1873. În 1945 a fost renovată și tencuită din nou.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 31—32; Godea, *Monumente*, II.

(I G)

166. **Foglaș***, com. Suplacu de Barcău

(M Z)

167. **Fonău***, com. Husasău de Tinca

(M Z)

168. **Forău***, com. Uileacu de Beiuș

(M Z)

169. **Forosig***, com. Holod

(M Z)

170. **Fughiu**, com. Oșorhei

Biserica reformată. Se ridică pe malul stîng al Crișului Repede. Ea a făcut parte din tipul bisericilor sală cu altar semicircular, fără clopotniță. Ca afare inițial a fost o construcție romanică ridicată

în secolul al XVIII-lea. A suferit mai multe refaceri. În jurul anului 1435 absida semicirculară romanică a fost înlocuită cu un corp gotic de lăţimea navei fiind sprijinit în exterior de contraforturi simple. Absida este construită din piatră şi cărămidă spre deosebire de navă zidită din piatră ecarisată. Clopotniţa este un adaos din secolul al XVIII-lea şi poartă un acoperiş ţuguiat cu 4 turnuri fiale. Este restaurat.

V. Bunyitay, *A váradi*, vol. III, p. 462, I. Kovács, *Magyar református templomok*, Budapesta, 1942, vol. I, p. 228; Vătăşianu, *Istoria*, p. 122—123.

(E S)

171. **Galoşpetreu***, com. Tarcea

(M Z)

172. **Gălăşeni***, com. Măgeşti

(M Z)

173. **Gălătani***, com. Tileagd

(M Z)

174. **Gepiş***, com. Lăzăreni

(M Z)

175. **Gepiu***, com. Cefa

(M Z)

176. **Gheghie**, com. Auşeu

Biserică de lemn. Lungimea construcţiei: 11,90 m; lăţimea navei: 4,70 m. Temelia solidă din piatră de carieră, susţine construcţia cu pereţi din cununi de birne groase, orizontale, prinse în cheotori. Pe latura de vest are prispă mărginită de stâlpi legaţi între ei prin contrafişe graţios arcuite. Cuiele din lemn de tisă ce fixează contrafişele de cunună sporesc efectul decorativ al faşadei de vest. Naosul este boltit semicilindric. Un arc dublou în intrados consolidând bolta. În absidă învelitoarea interioară se compune din suprafeţe uşor curbate, racordate pereţilor laterali ai încăperii. Pictura din interior este de mare valoare artistică, datînd, probabil, de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Tradiţia orală ne spune că biserica a fost adusă din satul învecinat Lunçsoara în anul 1714. Pe peretele vestic al bisericii se află o inscripţie chirilică de unde rezultă clar anul 1714. Construirea ei în satul Lunçsoara s-a efectuat în primii ani ai secolului al XVIII-lea.

- (I G)
177. **Ghenetea***, com. Marghita
(M Z)
178. **Ghida***, com. Balc
(M Z)
179. **Ghighișeni***, com. Rieni
(M Z)
180. **Ghiorac***, com. Ciumeghiu
(M Z)
181. **Ginta***, com. Căpîlna
(M Z)
182. **Girișu de Criș***
(E S)
183. **Girișu Negru***, com. Tinca
(M Z)
184. **Giulești***, com. Pietroasa
(M Z)
185. **Golla***, com. Căbești
(M Z)
186. **Grădinarii***, com. Drăgănești
(M Z)
187. **Groși***, com. Aușeu
(E S)
188. **Gruilung***, com. Lăzăreni
(M Z)
189. **Gurani***, com. Pietroasa
(M Z)
190. **Gurbediu***, com. Tinca
(M Z)

191. **Gurbești**, com. Căbești

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 10 m; lățimea navei: 4,40 m. Temelia scundă de piatră susține talpa groasă peste care se înalță pereții din birne orizontale prinse în cheotori. Absida este de plan pătrat, decroșată față de pereții de nord și de sud ai navei dreptunghiulare. Tinda și naosul au tavan drept de scinduri, iar încăperea rezervată bărbaților în timpul oficierii slujbei religioase este boltită semicilindric. Biserica a suferit numeroase modificări în decursul timpului. La una din acestea se referă și o pisanie, fragmentar păstrată, care amintește anul 1851. În realitate biserica este cu mult mai veche, a fost construită în anul 1799.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 30.

(I G)

192. **Gurbești***, com. Spinuș

(M Z)

193. **Haieu**, com. Sînmartin

Capela de la Haieu este situată în cimitirul satului Rontău. Face parte din grupul bisericilor sală cu cor pătrat și fără turn. Datorită prezenței elementelor gotice cisterciene și gotice propriuzise alături de cele romanice, capela se poate data în prima jumătate a sec. al XIV-lea. A suferit modificări în cursul anului 1857. Astăzi se păstrează sub formă de ruine.

Bunyitay, *A văradi*, vol. III, p. 415; Vătășianu, *Istoria*, vol. I, p. 120.

(E S)

194. **Hăucești***, com. Chislaz

(M Z)

195. **Hidiș***, com. Pomezou

(M Z)

196. **Hidișel***, com. Dobrești

(M Z)

197. **Hidișelu de Jos**, com. Hidișelu de Sus

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 14 m; lățimea navei: 6 m. Cu ocazia restaurării din 1971—1972 temelia clădirii a fost accentuată din motive de conservare. Pereții sînt din birne apa-

rente. Odată cu restaurarea, s-a îndepărtat stratul de tencuială ce a acoperit pereții bisericii timp de 40 de ani. Acoperișul este cu învelitoare de șindrilă. Tinda și absida au tavan drept de scinduri iar naosul este boltit cilindric. Biserica nu este pictată decît pe iconostas unde pînza este prinsă cu cuie. Deosebit de frumos sînt pictate ușile de la altar dintre care aceea a proscomidiei este datată și semnată: „...Horvat Mihai au făcut...1778”. În biserică se păstrează două manuscrise din veacul al XVIII-lea de o deosebită valoare. Biserica datează din sec. al XVIII-lea.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 38; Godea, *Monumente*, II.

(I G)

198. **Hidișelu de Sus***

(M Z)

199. **Hinchirliș***, com. Lazuri de Beiuș

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 13 m; lățimea navei: 5,40 m. Absida decroșată față de planul navei. Pereții sînt din bîrne groase de gorun și stejar, cele din partea superioară a pereților fiind prelungite în console profilate, cu retrageri succesive spre bază. Naosul și absida sînt boltite semicilindric iar tinda are tavan drept de scinduri. Acoperișul are învelitoare de țigle care a înlocuit pe cea de șindrilă existentă pînă în anul 1926. Tot în acel an s-a adăugat și „corul” din naos. Portalul este împodobit de jos pînă sus cu un șir de rozete încadrate de două linii meandrice. Un strat de vopsea albastră acoperă pereții interiori și pictura ce fusese executată în anul 1776. La biserică se păstrează o colecție de 12 icoane vechi de Nicula. Nu se cunoaște pînă în prezent anul construirii acestei biserici de lemn.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 29.

(I G)

200. **Hirsești***, com. Cîmpani

(M Z)

201. **Hodiș***, com Holod

(M Z)

202. **Hodișel***, com. Șoimi

(M Z)

203. **Hodoș***, com. Sălard

Biserica reformată se află în centrul localității. A fost construită la sfârșitul sec. al XVIII-lea în stil romanic dar ulterior planul inițial a fost mult modificat. În locul altarului a fost ridicat în anul 1858 un turn. Nava sprijinită în exterior de contraforturi treptate constituie partea cea mai veche a monumentului. Pe latura de nord, în interiorul navei, sub tencuiala de var se află o pictură dominată de culorile pure roșu, albastru și galben. Pictura trădează originea romanică a bisericii. Monumentul a fost restaurat.

V. Bunyitay, *A váradi*, vol. III, p. 239—240; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 94;

(E S)

204. **Holod**

În fața Școlii generale din sat a fost dezvelit în 1973 bustul cărturarului Iosif Vulcan, operă în bronz de sculptorul E. Crișan.

(S D)

205. **Homorog**, com. Mădăras.

Biserica ortodoxă. A fost construită între anii 1836—1837 pe locul vechii biserici de lemn. Biserica este declarată monument datorită picturii parietale executată de pictorul popular Ioan Lăpoșan, între anii 1846—1848. În turnul bisericii se află un clopot care poartă anul 1645.

E. Sasu, *Ioan Lăpoșan — zugravul bisericilor de la Păușa, Borșa și Homorog (jud. Bihor)*, Biharea, Culegere de studii și materiale de etnografie și artă, Oradea, 1973, I, p. 95 și p. 137.

(E S)

206. **Hotar**, com. Tețchea

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 14,20 m; lățimea navei: 6,20 m. Este construită din cununi de birne groase de gorun prinse la capete în cheotori cu creștături în formă de „T”. Sub aspect planimetric biserica este o excepție în cadrul bisericilor din Bihor. Planul absidei este hexagonal și se încheie spre răsărit în vîrf ascuțit. În ansamblu construcția se distinge prin proporțiile sale armonioase. Acoperișul este fragmentat în două, mai înalt deasupra navei și mai scund deasupra absidei. Turnul nu prea înalt are balcon deschis, mărginit de o balustradă de scînduri. Coiful octogonal la bază se continuă printr-o săgeată conică. În interior absida are tavan drept de scînduri racordat pereților încăperii

prin suprafețe ușor boltite. Un arc dublou transversal susține bolta semicilindrică a naosului. „Corul” din naos a fost adăugat în anul 1880. A fost pictată la sfârșitul secolului al XVIII-lea, pictura fiind refăcută apoi „... a II-a oară la anno 1881...” „prin Dionisiu Iuga cantor de Nicolaeș, pictor...” așa cum se arată în pisanie. Ancadramentul ușii de la intrare, decorat prin creștătură, cu motive fitomorfe, cosmice sau abstracte, are pe birna de sus o inscripție ce se referă la anul construirii acestei biserici: „Văleat 1714”.

Petranu, *Monumente istorice*, p. 23; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 94; Godea, *Monumente*, II.

(I G)

207. **Hotărel***, com. Lunca

(M Z)

208. **Husasău de Criș***, com. Ineu

(M Z)

209. **Husasău de Tinca***

(M Z)

210. **Huta***, com. Boianu Mare

(M Z)

211. **Huta Voievozi***, com. Șinteu

(M Z)

212. **Ianca***, com. Diosig

(M Z)

213. **Ianoșda***, com. Mădăras

(E S)

214. **Inand**, com. Cefa

Biserica ortodoxă română prezintă câteva elemente mai vechi de anul 1826 când se menționează înălțarea acestei biserici din chirpic. Biserica are un plan dreptunghiular cu un turn cu secțiunea patrată scos din fațada principală. Peste zidărie s-a depus bolta semicilindrică adusă de la o biserică mai veche aflată „în vale”. Turnul a fost reclădit în 1825, iar biserica restaurată în 1885, 1907. Pictura interioară aparține meșterului Ioan Lăpoșan care a lucrat și la bisericile de la Păușa și Homorog (1843).

(N C)

215. **Incești***, com. Ceica

(M Z)

216. **Ineu**

Biserica reformată are un plan de tip sală cu altar dreptunghiular alungit pe axa longitudinală și spre vest cu un turn. Datorită refacerilor din sec. al XVI-lea și apoi din 1791 este dificilă atribuirea într-un stil arhitectonic anume. Inițial a fost o biserică romanică construită în sec. al XIII-lea din care s-a păstrat doar portalul de vest. Portalul sudic, având trei retrageri încoronate cu arhivolte semicirculare, deschizându-se într-un plan în rezalit încoronat de un fronton triunghiular, pare să dateze refacerii din sec. al XVI-lea. Turnul clopotniță este o construcție ulterioară. Biserica este restaurată.

V. Bunyitay, *A váradi*, vol. III, p. 420; Vătășianu, *Istoria*, p. 121.

(E S)

217. **Ioaniș***, com. Finiș

(M Z)

218. **Iteu***, com. Abram

(M Z)

219. **Iteu Nou***, com. Abram

(M Z)

220. **Izbuc***, com. Cărpinet

(M Z)

221. **Izvoarele***, com. Viișoara

(M Z)

222. **Josani***, com. Căbești

(M Z)

223. **Josani**, com. Măgești

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 13,80 m; lățimea navei 5,20 m. Temelia refăcută cu ocazia unei recente restaurări este din piatră de râu și de carieră. Pereții sînt din cununi de birne ori-

zontale prinse în sistemul cheatorilor. Acoperișul are învelitoare de șindrilă. În anul 1920 bisericii i s-a adăugat o prispă de jur împrejur. Tot atunci biserica fusese acoperită cu țiglă, înlăturată apoi. În naos, în locul unei bolte cilindrice apare una sub forma unui arc frînt. Pereții bisericii nu sînt pictați, interiorul fiind căptușit cu scînduri de brad. Tradiția orală spune că biserica a fost adusă de la Cetea la Vadu Crișului și apoi la Josani. Construcția poate fi atribuită mijlocului sec. al XVIII-lea. Unul din clopote este datat în 1740.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 28; Godea, *Monumente*, II.

(I G)

224. **Lacu Sărat***, com. Pomezou

(G C)

225. **Lazuri**, com. Roșia

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 13 m; lățimea navei: 6 m. Fundația este din piatră de rîu iar pereții din grinzi de stejar. Atît în interior cît și în exterior în urmă cu 30 de ani s-a adăugat un strat de tencuială. Biserica este acoperită cu tablă. Are absida decroșată, naosul boltit semicilindric iar turnul foarte distrus amenințînd cu ruina. Într-o însemnare din anul 1905 se spune că această biserică ar fi fost construită de doi frați pe nume Mihuțiu și Suza. Un clopot a fost turnat în anul 1802. La începutul veacului nostru în acest lăcaș se aflau mai multe tipărituri vechi de la mijlocul și finele veacului al XVIII-lea, printre care amintim propovedania lui Samuil Micu Clain, Blaj, 1784.

T. L. Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene*, vol. I. Beiuș, 1941, p. 73—74

(I G)

226. **Lazuri de Beiuș**

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 13 m; lățimea navei 5,10 m. Pereții sînt din cununi de birne de stejar, avînd absida decroșată în raport cu planul navei. A fost de multe ori reparată și restaurată: în 1925 acoperită din nou cu șindrilă, în 1959 ridicată pe un soclu de piatră. Naosul și absida sînt boltite semicilindric iar tinda are tavan drept. La turn se remarcă prezența elementului ornamental, element specific bisericilor de lemn din Bihor. Iconos

tasul este pictat în jurul anului 1800 de către un zugrav necunoscut. De la această biserică provine o admirabilă ușă bogat decorată care astăzi se păstrează în punctul muzeistic de la episcopia ortodoxă română Oradea. Dintre cărțile vechi ale bisericii amintim un Chiriacodromion (căzanie) Bălgrad 1699, păstrat la Muzeul Țării Crișurilor.

(I G)

227. **Lăzăreni***

(G C)

228. **Lelești***, com. Buntești

(G C)

229. **Leheceni***, com. Cărpinet

(G C)

230. **Leș***, com. Nojorid

(G C)

231. **Livada Beiușului***, com. Drăgănești

(G C)

232. **Livada de Bihor***, com. Nojorid

(G C)

233. **Loranta***, com. Brusturi

(G C)

234. **Lorău***, com. Bratca

(G C)

235. **Lugașu de Jos***

(G C)

236. **Lugașu de Sus**, com. Lugașu de Jos

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 14 m; lățimea navei: 5 m. Planului dreptunghiular al navei, cu o tindă avînd laturile mai lungi decît celelalte două, i se alătură spre est o absidă poligonală cu pereții de nord și de sud retrași spre interior cu circa 1 m. Biserica arc tîrnaș pe laturile de sud și de nord pe toată lungimea navei. În 1933 cînd biserica a fost renovată elementele șarpantei au fost înlocuite cu altele noi. Tot atunci s-a învelit cu tablă zincată. Absida are o învelitoare semicilindrică, puțin turtită, racordată la cei trei pereți ai încăperii prin tot atîtea supra-

fețe ușor boltite. Trei arcuri în extradados asigură stabilitatea boltei semicilindrice a naosului. „Corul” din naos este adăugat recent. Pereții sînt în interior căptușiți cu scînduri de brad, fără pictură. Ușile de la altar sînt pictate și au și o inscripție chirilică: „Această sfîntă sferă au plătit Precup ca să-i fie pomană în veci, 1777”. Pe ușa diaconicească se poate citi anul 1786. Biserica datează din primele două decenii ale veacului al XVIII-lea.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 31–32; Godea, *Monumente*, II.

(I G)

237. Lunca

Biserica de lemn. Lungimea construcției: 4,80 m; lățimea navei: 3,68 m. Biserica a aparținut fostului cătun Ursești, astăzi încorporat localității Lunca. Biserica este cea mai mică din județul Bihor. Lăcașul este înălțat pe o stîncă din partea de nord a comunei. Are temelia din piatră de rîu, pereții din birne lipite cu ceamur atît în exterior cît și în interior. Planul este de formă dreptunghiulară, iar intrarea este pe latura de vest. Are o singură încăpere împărțită pe lungime în trei compartimente marcate de grinzile de la podea. O măsuță de brad așezată lîngă peretele de est ține loc de altar. Acoperișul este de formă piramidală cu învelitoare de țigla.

(I G)

238. Luncasprie, com. Dobrești

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 11,20 m; lățimea navei: 5,60 m. Planului dreptunghiular al navei i se alătură spre est o absidă trapezoidală cu pereții nedecroșați. Temelia este de piatră de rîu iar pereții din birne orizontale. Naosul are o boltă semicilindrică susținută de un arc dublou în intrados al cărei capete se sprijină pe grinda tirant frumos ornamentată ce leagă pereții longitudinali ai încăperii. În interior are pictură păstrată parțial. Ușile împărătești sînt datate în 1769. Construcția a fost de mai multe ori renovată. Turnul s-a reacoperit cu tablă iar acoperișul navei și absidei cu țigle. Aceste transformări au fost operate în anul 1935 și 1940, ultima oară pereții fiind tencuiți din nou. Biserica datează din primele decenii ale sec. al XVIII-lea sau poate chiar din anul 1725, an indicat de fapt și de bibliografie.

(I G)

239. **Luncșoara**, com. Aușeu

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 14,20 m; lățimea navei: 6,30 m. Este una dintre cele mai mari biserici de lemn din Bihor. Planul ei este deosebit de interesant prin faptul că toate cele trei încăperi sînt poligonale. De jur împrejur construcția are prispă mărginită de stîlpi cu contrafișe iar în partea de vest de un pridvor cu balustradă. Pictura se remarcă prin amplele suprafețe de narare, bogăția compozițională a scenelor, varietatea motivelor fitomorfe, sarcasmul și hazul cu care sînt biciuite anumite moravuri în scenele din pronaos. În inventarul bisericii se păstrează o interesantă ladă pentru păstrat odăjdiile. Ea este lucrată din brad la mijlocul sec. al XVIII-lea de către meșteri slovaci. „Corul” din naos s-a adăugat cu ocazia renovării din anul 1925. În anul 1956 biserica a fost restaurată, înlocuindu-se învelitoarea de șindrilă. Biserica datează din primele decenii ale secolului al XVIII-lea.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 31—32; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 110; Godea, *Monumente*, II.

(I G)

240. **Lupoia***, com. Holod

(G C)

241. **Marghita***

(G C)

242. **Margine**, com. Abram

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 13 m; lățimea navei: 5,80 m. Absida este puțin decroșată față de planul navei, suficient însă spre a permite consolidarea pereților prin cheotori. Pe latura de sud biserica are o prispă mărginită de stîlpi frumos ornamentați. Naosul și absida sînt boltite semicilindric. Biserica a fost renovată în anul 1889 cînd s-a adăugat și „corul”. Inițial biserica a fost pictată în 1780 peste care s-a așternut însă alta, de o valoare artistică modestă. Este împodobită cu motive decorative executate în masa lemnului cum ar fi cele de la portal sau brîul

torsadă ce înconjoară construcția. Excepțional de frumos crestat este și piciorul mesei din altar. Biserica a fost construită în anul 1700.

Godea, *Monumente*, p. 46—48; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 148.

(I G)

243. **Mărțihaz***, com. Mădăras

(G C)

244. **Mădăras***

(G C)

245. **Măgești***

(G C)

246. **Măgura***, com. Pietroasa

(G C)

247. **Meziad***, com. Remetea

(G C)

248. **Mierag**, com. Tărcaia

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 11,90 m; lățimea navei: 4,85 m. Absida de plan hexagonal este decroșată față de pereții lungi ai navei. Pe latura sudică a navei și o porțiune din absidă, biserica are un tîrnaț mărginit de stîlpi frumos ornamentați. Din 1924 biserica este acoperită cu țiglă iar turnul cu tablă. Pereții sînt din birne groase de stejar îmbinate la capete în cheatori tip „coadă de rîndunică”. Birnele din partea superioară a pereților sînt prelungite în console cu profiluri rotunjite. Ancadramentul ușii de la intrare este împodobit cu o serie de motive ornamentale crestate în adîncime — motive cruciforme, romburi, rozete, funie răsucită. Admirabil crestat este și arcul dublou median ce susține bolta naosului. Biserica a fost pictată în anul 1783 fapt menționat în inscripția „1783 zugrăvit-u-s-au prin mine Samoki Teodor din Kasa”. În biserică se păstrează următoarele tipărituri vechi: Liturghier, Tîrgoviște, 1713; Evanghelie, București, 1723; Ceaslov, București, 1767 etc. Construcția poate fi atribuită primei jumătăți a secolului al XVIII-lea.

- (I G)
249. **Mierlău***, com. Hidişelu de Sus (G C)
250. **Miersig***, com. Husasău de Tinca (G C)
251. **Mihai Bravu***, com. Diosig (G C)
252. **Miheleu***, com. Lăzăreni (G C)
253. **Mişca**, com. Chişlaz

Biserica reformată poate fi datată în veacul al XIV-lea. De menţionat coexistenţa elementelor arhitecturale romanice (forme semicirculare la ferestre şi portal) şi gotice. Monumentul se compune dintr-o navă, altar poligonal încheiat prin trei laturi ale hexagonului, boltit şi turn. Acesta din urmă executat din piatră poartă un acoperiş de lemn cu 4 turnuri fiale şi galerie, element tipic pentru Renaştere. Acest acoperiş se datoreşte renovărilor efectuate la începutul secolului al XVII-lea, din porunca lui David Zolyomi. Biserica a fost restaurată în anul 1937 sub îndrumarea lui St. Balş.

Biserica romano-catolică se află pe acelaşi platou din partea estică a satului. A fost construită în stil baroc în anul 1754.

V. Bunyitay, *A váradi*, vol. III, p. 264—265; I. Kovács, *Magyar református templomok*, Budapesta, 1942, vol. I, p. 203—218; Vătăşianu, *Istoria*, p. 244.

- (E S)
254. **Mizieş***, com. Drăgăneşti (G C)
255. **Moţeşti***, com. Pietroasa (G C)
256. **Munteni***, com. Bulz (G C)
257. **Nădar***, com. Spinuş (G C)

258. **Nimăiești***, com. Curățele

(G C)

259. **Niuved***, com. Biharea

(G C)

260. **Nojorid***

(E S)

261. **Nucet***

(G C)

262. **Ogești**, com. Sîmbăta

Biserică de lemn. Are o sumară temelie din piatră, pereții din birne nu prea groase din gorun și fag, a fost de mai multe ori renovată, ultima oară acum 4 decenii cînd i s-a adăugat acoperișul din țiglă și învelitoarea din tablă zincată de la turnul cu bulbi de factură barocă, tencuiala de pămînt amestecat cu pleavă care acoperă pereții.

263. **Olcea***

(I G)

264. **Olosig***, com. Săcuieni

(I G)

265. **Oradea**

(G C)

Cetatea este situată pe malul stîng al Crișului Repede încadrată de străzile Clujului, Redutei, Dobrogeanu Gherea și Grivița.

Intrarea principală se află la capătul străzii Iancu de Hunedoara. Cetatea este compusă dintr-un fort de formă pentagonală din ziduri exterioare de aceeași formă, flancate de 5 bastioane și dintr-un șanț de apărare a cărui contraescarpă este căptușită pe alocuri cu cărămidă. Cetatea are două porți amplasate pe laturile de vest și est. Atît zidul exterior cît și bastioanele sînt construite din cărămidă.

Actuala cetate din Oradea este construită în deceniul al optulea și al nouălea al secolului al XVI-lea, dar izvoarele vorbesc despre existența unor fortificații și cetăți mai vechi. Astfel prima descriere a unei astfel de fortificații la Oradea aparține canoniceului Rogerius care amintește aici în 1241 o puternică cetate străjuită cu turnuri de lemn care au reușit să reziste timp îndelung.

lungat puternicului asediu tătäresc. În cursul secolului al XIV-lea se ridică pe același loc o nouă cetate medievală avînd o formă neregulată iar colțurile flancate de turnuri de mărimi diferite. În perimetrul acestei cetăți se afla o catedrală construită în stil gotic și un impozant palat episcopal transformat parțial în epoca renașterii (1506—1512). Această cetate medievală a fost înconjurată apoi la finele veacului al XVI-lea cu un puternic zid exterior de formă pentagonală flancată de 5 bastioane, ce constituie de fapt actuala construcție. Noua cetate, construită în stilul renașterii italiene este cea mai mare construcție renascentistă de tip central din Transilvania. Ridicarea zidurilor începe în 1570, în urma hotărîrii dietei transilvane, la îndemnul căpitanului cetății Ștefan Báthory (care va deveni ulterior principe al Transilvaniei iar mai apoi rege al Poloniei). El este acela care a cerut construirea la Oradea a unei noi și puternice fortărețe capabilă să apere valea Crișului Repede și drumul de acces al oștilor otomane în spre Principatul Transilvaniei. Arhitectul planului inițial nu ne este cunoscut, dar mai mult ca sigur a fost un meșter arhitect italian cunosător nemijlocit al noilor rezolvări arhitecturale cu caracter militar, a căror origine se află în Italia.

Din binecunoscuta gravură ce reprezintă orașul Oradea și cetatea, executată de Georgius Hoffnaglius, reiese că în anul 1598 construcția noii cetăți (în afara unui singur bastion) este deja terminată. În același an noua cetate primește botezul focului rezistînd puternicului atac și asediului îndelungat al turcilor. Bastionul neterminat în 1598 va fi ridicat la începutul secolului al XVII-lea în timpul principelui Gabriel Bethlem, așa cum de fapt reiese și din inscripția montată pe frontonul bastionului ce străjuiește poarta principală. Tot aceluiași principe i se datorează demolarea vechii cetăți medievale, rămasă încă în interior, precum și a catedralei și palatului episcopal. În locul lor se ridică un fort central de formă pentagonală cu cinci turnuri masive.

Principele Gheorghe Rákoczi al II-lea aduce și el modificări în sistemul de construcție al cetății, prin suprainălțarea curtinelor exterioare și a bastioanelor; lărgirea șanțului de apărare precum și prin ridicarea unui nou turn la fortăreața interioară.

În 1660 cetatea este cucerită de turci și transformată în reședință de pașalic, stare care va dăinui pînă în anul 1692 cînd austriecii reușesc să o cucerească. În secolul al XVIII-lea atît zidurile exterioare ale cetății precum și fortăreața interioară sînt

renovate. Se demolează turnurile fortăreței și se construiește o biserică. În 1783 cetatea își pierde calitatea, printr-o decizie imperială, ea servind apoi numai drept cazarmă pentru armata imperială austriacă.

(N C, E S)

Biserica ortodoxă română din Parcul Lenin (biserica ruteană) a fost construită la începutul veacului al XVIII-lea. Clădirea are planul dreptunghiular, altar pentagonal ușor deviat față de axul median. Turnul de lemn este suprapus pronaosului, interiorul tăvănit.

Biserica este prima construcție eclesiastică ridicată după alungarea turcilor din Oradea (1692) și a servit și ca „catedrală” romano-catolică. Încă în primii ani după construcție, mai exact în 1703, biserica este incendiată și apoi refăcută în 1722. Un an mai târziu biserica este donată ordinului călugăresc al franciscanilor iar apoi paulinilor. În 1752 se renovează și este dată armenilor iar în 1786 greco-catolicilor ruteni veniți din Ucraina subcarpatică. A fost restaurată în 1966—67.

Spitalul militar de pe strada Dunărea (numai aripa stîngă) — fosta mănăstire a călugărilor franciscani a fost construit între 1725—1731. Este o clădire cu plan dreptunghiular, cu două nivele avînd exteriorul împărțit în 8 axe verticale. Mănăstirea a fost adosată unei biserici care a fost demolată la începutul secolului XX și în locul căreia s-a construit între 1903—1905 biserica romano-catolică actuală. Mănăstirea a servit ca reședință a ordinului de călugări franciscani pînă în 1788, cînd acestora li s-a retras dreptul de funcționare în imperiul austro-ungar.

(N C)

Biserica reformată din cartierul Episcopia Bihorului se află pe strada Dealului nr. 18. Monumentul a suferit mai multe transformări. Se compune dintr-o navă, care pe latura de sud este lărgită prin intermediul unor stîlpi legați prin arhivolte și o absidă încheiată prin trei laturi ale octogonului — părți pe care le considerăm originale. Acestora li s-a adăugat ulterior cîte o încăpere pe latura de vest și de nord. Prezența contraforturilor treptate, existența unei ferestre încheiate prin arc frînt precum și profilul celor două fragmente de nervuri păstrate îndreptătesc datarea bisericii la începutul secolului al XVI-lea. Anumite elemente arhitecturale apărute în urma restaurării din 1955, precum și curiozitatea lărgirii navei prin intermediul stîlpilor care formează astfel

o navă laterală, pot să constituie ipoteze pentru o construcție mai veche romanică. Demn de menționat este și fragmentul de pictură murală (o figură umană ștearsă) aflată în pod, pe vechiul arc de triumf. În interior, în zidul sudic al absidei, este incastrată piatra funerară a soției căpitanului cetății Oradea, Melchior Salzer, care reprezintă blazonul familiei și anul 1716.

Turnul bisericii reformate din cartierul Episcopia Bihorului. Este construit în jurul anului 1732 continuată apoi în 1764. În 1881 turnul a primit un acoperiș baroc care a fost distrus însă în timpul celui de al doilea război mondial. Astăzi are aspectul unui bastion cu creneluri, având două nivele, prezentînd pe fiecare latură cite o fereastră geminată. Este restaurat.

(E S)

Clădirea Muzeului Țării Crișurilor. Piatra de fundament a fost pusă la 23 mai 1762 și cuprinde numele arhitectului constructor Frantz Hillebrandt. Palatul are planul în forma literei „U”. Fațada principală, ridicată pe trei nivele este articulată de 25 de axe delimitate de pilaștri cu capiteluri ionice. Rezalitul central al intrării este compus din 5 axe și este încoronat cu un fronton triunghiular. Ferestrele etajului I poartă deasupra coronamente în segmente de cerc sau în formă de acoladă. Acoperișul este mansardat, înălțimea cea mai mare a clădirii fiind deasupra rezaliturii centrale.

Laturile de sud și nord sînt simetrice fiind flancate de cite un rezalit compus din 3 axe. Accesul în palat se face prin ampla intrare cu trei deschideri care corespund holului împărțit prin stîlpi masivi, iar în dreapta avînd o scară monumentală care duce la etajul I. Aici se află capela a cărei pictură murală aparține pictorului J. N. Schöpf și o sală festivă care ocupă partea centrală a palatului pe înălțimea celor două etaje. Picturile decorative aparțin lui Francesco Storno. Clădirea a fost construită de episcopul A. Patachich și a servit ca palat al episcopiei romano-catolice. În 1965—1971 clădirea este restaurată iar în prezent adăpostește Muzeul Țării Crișurilor.

Catedrala romano-catolică este amplasată în apropierea palatului Muzeului Țării Crișurilor pe strada Stadionului nr. 2. Piatra de fundament a fost pusă la 1 mai 1752. Planurile aparțin arhitectului italian Giovanni Battista Ricca. Catedrala este o replică a bisericii Il Gesu din Roma avînd un plan bazilical cu o navă principală și două nave laterale, acestea fiind subîmpărțite în cite

patru travee. În fiecare dintre acestea se află câte un altar lateral. Un transept scurt taie lățimea navelor formînd un spațiu central patrat urmat de un cor lung și încheiat cu o absidă semicirculară. După anul 1760, construcția este preluată de arhitectul Hillebrandt care va face modificări în planul inițial al construcției. Biserica a fost sfințită la 25 iunie 1780. Pictura murală a boltei aparține lui J. N. Schöpf iar cele de pe bolta semicilindrică a navei lui Fr. Storno.

Șirul canonicilor. Se află pe strada Stadionului vizavi de catedrala romano-catolică și palatul Muzeului Țării Crișurilor. Este compus din zece „case” construite la intervale inegale de timp și are în față un coridor boltit. Cea mai veche parte este cea aflată la nr. 3 așa zisa „casa Alapy” construită între 1763—1768. Majoritatea construcțiilor au fost terminate în 1777 dar ultima este adăugată șirului de case abia în 1870.

(RH)

Cazarma husarilor este amplasată pe malul stîng al Crișului Repede aproape de podul Decebal. Ea făcea parte odinioară dintr-un ansamblu de construcții care cuprindea clădirea manejului, grajdurile și dependințele și cazarma husarilor. Planul monumentului are o formă aproape dreptunghiulară, cu fațada principală ridicată pe două nivele, avînd un rezalit central bine reliefat. La extremitățile fațadei, construcția mai are câte un rezalit lateral. Fațada este asimetrică față de rezalitul central, datorită unei adăugiri ulterioare. Clădirea a fost ridicată în stilul baroc în deceniul 8—9 al secolului al XVIII-lea.

Biserica romano-catolică Sf. Ladislau s-a construit între anii 1720—1733 în stilul barocului provincial. Clădirea are un plan dreptunghiular, un cor alungit și un altar trapezoidal. Turnul patrat se racordează cu zidul frontal, prin ziduri în arc de cerc. Pe latura nordică s-au adăugat două încăperi (sacristii) dreptunghiulare. Interiorul este boltit și corul acoperit cu o semicalotă sferică. Este pictat în 1908 de Túry Gyula. Biserica suferă modificări în 1741, prin prelungirea corului, în 1739 prin adăugarea sacristiei și în 1800 cînd se construiește turnul.

Biserica ortodoxă română din cartierul Velența s-a construit între anii 1760—1780 în stil baroc. Clădirea are un plan dreptunghiular, altar semicircular, turn cu secțiunea patrată scos din fațada principală. Interiorul este boltit. De remarcat valoarea artistică a iconostasului de lemn deosebit de frumos traforat, cio-

plit și pictat. Biserica a fost distrusă de incendiul din 1836 după care se restaurează în 1864 când i se adaugă și turnul actual.

Biserica romano-catolică de pe strada Porțile de fier (biserica paulinilor) s-a construit la mijlocul secolului al XVIII-lea în stil baroc. Construcția este compusă dintr-un nartex care înglobează două turnuri masive pe fațadă, o navă dreptunghiulară, un cor și un altar semicircular. Interiorul e boltit, iar traveea a doua este acoperită cu o calotă. Fațada principală este împărțită în trei axe verticale, cu două turnuri la flancuri, iar în mijloc portalul încoronat cu un fronton triunghiular. De menționat valoarea artistică a mobilierului sculptat. Construirea bisericii începe în deceniul al V-lea al secolului al XVIII-lea și se termină probabil în deceniul al VII-lea. Biserica a fost ridicată de ordinul călugăresc al Paulinilor, apoi, după desființarea acestora (1786), clădirea trece în subordinea ordinului Premonstratens. Biserica a fost restaurată în 1969—1971.

Clădirea liceului Alexandru Moghioroș (mănăstirea Ursulinelor). Monumentul propriu-zis reprezintă numai o mică parte din actualul liceu. Mănăstirea s-a construit în 1773, având un plan în forma literei „L” cu latura lungă pe strada Republicii. Clădirea cu două nivele avea înglobată și biserica mănăstirii. Planului inițial i se aduc modificări esențiale în 1857 și 1877, când se prelungesc cele două aripi iar parterul este transformat în prăvălii. În 1877 închizându-se poarta din spre strada Republicii, se construiește poarta din spre strada Moscovei.

Biserica ortodoxă română „Adormirea Maicii Domnului” (Biserica cu lună). S-a construit între 1784—1790 în stil baroc târziu și clasicist, după planurile arhitectului Iacobus Eder. Este o clădire formată dintr-un pronaos, deasupra căreia se află turnul clopotniță, o navă dreptunghiulară cu abside mici laterale lângă altar care are o formă semicirculară cu un deambulatoriu în jurul ei. Interiorul este boltit. Întreaga biserică este pictată, cu motive ornamentale și scene biblice. Picturile murale au fost executate în 1817 de frații Arsenie și Alexandru Teodorovici și în 1831 de Paul Murgu. Fațada principală este împărțită în trei axe cu turnul așezat central. În turn se află montat o sferă împărțită în două, una de culoare neagră iar cealaltă de culoare aurie. Sfera este mișcată de un mecanism construit la începutul secolului al XIX-lea de Fr. Ruppert și marchează zilnic poziția exactă a lunii.

Biserica romano-catolică din cartierul Seleuş este construită la începutul veacului al XVIII-lea în stil baroc provincial. Clădirea are planul dreptunghiular, altar semicircular și un turn cu planul patrat care se racordează cu zidul frontal prin ziduri în arc de cerc. Pe latura nordică biserica are o sacristie. Interiorul boltit este pictat cu scene biblice, picturi executate în 1880. Biserica a fost renovată în 1951.

Biserica ortodoxă română de pe strada Petru Groza s-a construit în primul deceniu al secolului al XIX-lea în timpul episcopilor Ignatie Dărăban și Samuil Vulcan. Este o clădire cu plan în formă de cruce, cu altar arcuit, turn cu secțiunea patrată adosată fațadei prin suprafețe curbe. Interiorul boltit și cupola din mijloc este pictată în întregime cu scene biblice. Fațada și suprafețele laterale poartă amprenta neoclasică. Turnul este refăcut în urma incendiului din 1836, apoi refăcut din nou în 1910—1912. Biserica a fost renovată în 1954—1958.

Biserica reformată de pe strada Libertății, s-a construit între 1784—1787 în stil baroc. Este o clădire cu plan dreptunghiular, altar pentagonal și turn legat de corpul propriu-zis. Fațada, refăcută odată cu construirea turnului (1884) poartă amprenta neoclasică. Ea este împărțită în trei axe verticale flancate de pilaștri cu capiteli ioni. Portalul și axul central sînt încoronate de cîte un timpan triunghiular. Biserica construită după planurile arhitectului Iacobus Eder suferă transformări mai ales prin modificarea fațadei în urma adăugării turnului. Este renovată în 1958.

(N C)

Biserica de lemn. Lungimea construcției: 14,40 m; lățimea navei: 7 m. A fost montată în 1962 în parcul de lângă Muzeul Țării Crișurilor adusă fiind aici din satul Brusturi. În urma restaurării o parte din birnele putrezite au fost înlocuite cu altele noi și s-a schimbat șindrila. Pictura din interior este în bună parte corodată. Se păstrează mai bine scenele din tindă. Deosebit de frumos crestate sînt contrafișele și stîlpii de la prispa de pe latura de sud. Birna superioară a portalului cioplită în formă de acoladă, poartă o inscripție chirilică de unde rezultă anul construirii bisericii din Brusturi precum și numele meșterului lemnar: „Anii domnului 1785 în luna lui mai în ziua 4 sîmbătă. Meșter Toadere“.

(I G)

Pasajul „Vulturul Negru”. Este unul dintre cele mai însemnate monumente secesioniste din Transilvania și cea mai amplă lucrare de la noi a arhitecților Jakab Dezső și Komor Marcell, ale căror lucrări se numără printre creațiile importante ale stilului. Construit în anii 1907—1908, este conceput pe șase nivele cu parter înalt (pentru magazine), mezazin, trei etaje și al patrulea parțial, în atic. Cuprinde în prezent un cinematograf, hotel, săli de reuniune, magazine, apartamente atît spre stradă cît și spre pasajul interior în formă de „Y” acoperit cu sticlă. Fațada din spre strada Independenței are un aspect mai sobru decît restul complexului. Motivul central îl formează un corp ieșit, împărțit în două registre și terminat cu un atic trilobat și vitraliu în timpan. Registrul întîi — parterul — se sprijină pe patru coloane angajate înalte, legate prin arce semicirculare. La baza registrului superior, în centru, se află un balcon sprijinit pe 8 console. Fațada principală, dinspre Piața Victoriei, este mai caracteristică secesionului în care viziunea sculpturală se îmbină cu forme de natură simbolistă. Compoziția este asimetrică prin cele două corpuri mari inegale, diferit concepute, legate fiind de un al treilea corp, mai retras, aflat deasupra intrării în pasaj. Corpul din stînga, mai mare, cuprinde elemente în care fantezia arhitectului și-a spus mai mult cuvîntul.

Clădirea din strada Iosif Vulcan nr. 11 a fost construită în anii 1910—1911 de către arhitecții orădeni Vágó József și Vágó László. Sînt evidente elementele secesionismului vienez. Traseul este predominant rectangular făcînd excepție doar arcada parabolică de la intrare. Ca element de decor apar și plăci albe cu butoni de ceramică cu smalt metalic la colțuri.

Clădirea din strada Vasile Alecsandri nr. 4. Construită de arhitectul Mende Valer în 1910, clădirea prezintă modalități de tratare curbilinii, bidimensionale, proprii stilului secesionist Lechner. Aticile false au un profil semidiscoidal, iar registrul superior al fațadei este în întregime acoperit cu motive florale.

Clădirea din strada Patrioșilor nr. 4 a fost construită în anii 1907—1908, de arhitecții Jakab Dezső și Komor Marcell. Clădirea se ridică pe trei nivele, concepută la exterior bidimensional. Ornamenta modifică însă caracterul construcției, fiind împărțită prin chenare ornamentate cu motive vegetale și în relief colorat sau zgraffito. Caracterul fațadei și elementele de decor sînt caracteristice stilului secesion.

Clădirea din strada Patrioților nr. 6 este construită între anii 1907—1908, de către arhitecții Jakab Dezső și Komor Marcell, în stil secesion. Este compusă din parter înalt și două etaje. Exteriorul e conceput bidimensional și cuprinde bow-window-uri, retrase, balcoane și goluri ce apar în strinsă legătură cu structura clădirii, necontrazicînd-o printr-o expresie ornamentală prea sinusoidală, așa cum se întîmplă la clădirea de la nr. 4 din aceeași stradă.

Clădirea din Piața Republicii nr. 5 este construită între 1910—1911, de către inginerul Sztaril, în stil secesion. Cuprinde un parter înalt și două etaje ieșite în afară și sprijinite pe console mari. Fațadele celor două etaje sînt compuse din mari panouri decorative. Chenarele ferestrelor ca și cornișa sînt decorate cu elemente policrome din ceramică.

Clădirea din Piața Republicii nr. 8 a fost construită între 1902—1905, de către ing. Sztaril, în stilul secesionismului transilvănean dar care prezintă și unele elemente eclecticice istoriciste. Are un parter înalt (unde se afla vestita Café Emke) și două etaje ieșite în consolă prin bow-window-uri și balcoane. Golurile parterului și ale mezazinului se înscriu în cîte o travee mare, comună, terminată în arc elipsoidal. Cercevelele ferestrelor de la mezazin sînt trilobate ca și majoritatea golurilor de la etaje.

Clădirea din Calea Republicii nr. 10. Fostul palat Stern s-a construit în 1909, de arhitecții orădeni Vágó József și Vágó László, în stilul secesion. Cuprinde un parter înalt, un mezzazin, două etaje și parțial o mansardă. Deși linia cornișei este dreaptă, traseul ondulatoriu apare predominant la coronamentele celor patru bow-window-uri care împart zonele mari ale fațadelor, ritmînd compoziția. Turnul de colț, rotund, are un coif piramidal. Sub streșină apare o friză ritmată cu metope. Între console se continuă pe cornișă unde este decorată cu motive folclorice, în tencuială colorată

Clădirea din Calea Republicii nr. 12 a fost construită între 1913—1914 după planurile arhitectului orădean Rimanóczy Kálmán și executată de ing. Krausz. S-a numit palatul Apollo datorită statuilor anticizante aflate pe coronamentul său. Are un parter înalt și trei etaje. Se evidențiază la această clădire caracteristicile secesionismului berlinez, datorită formelor ascuțite de tip neogotice și a elementelor decorative pompoase, de tip Empire german, între care se remarcă statuile anticizante de pe cornișe, scuturile stemelor în elele din care cad vertical pânglici lungi etc.

Clădirea din Calea Republicii nr. 15—17 a fost construită în 1905, de către arhitectul Rimanóczy Kálmán. Clădirea are un parter înalt și două etaje. Caracteristicile secesioniste se manifestă prin traseul elegant, ondulatoriu, într-o linie exclusiv sinuoasă, vizibilă la mai multe elemente arhitecturale ale clădirii. Caracterele vegetalo-simboliste ale Lilien-stilului (specific Germaniei) apar aici foarte bine evidențiate, mai ales la absida de peste balconul din colț, unde motivul central îl formează un cap de femeie în mijlocul unor motive vegetale și florale.

Clădirea din Calea Republicii nr. 75 este construită la începutul veacului al XX-lea, în stil secesion și cuprinde un parter înalt și două etaje ieșite în consolă, un turn de colț cu coif conic ascuțit și o terasă cu profil de scoică la fațada principală.

Clădirea din Piața 23 August (colț cu str. Independenței nr. 13) a fost construit în 1911, de către cunoscutul arhitect Mende Vater, în stilul secesion al formulei transilvănene Lechner. Are un caracter bidimensional cu o structură rectangulară. Dar expresia fațadelor este curbilinie datorită liniei sinusoidale a cornișei din tablă și a profilului de sub cornișă, de asemenea ondulat.

Clădirea din Piața 23 August nr. 9. Fostul palat „Ullmann“ a fost construit în 1911, de către arhitectul Löbl Ferenc, în stilul specific secesionismului vienez. Cuprinde un parter înalt, placat cu plăci de faianță verde-albăstruie, un mezzazim și trei etaje, ultimul mansardat. Dominante sînt formele rectangulare. Decorația este redusă la cîteva medalioane în relief de stuc, butoni de cărămidă și bazorelieful din ceramică, cu smalt metalic de culoarea bronzului verzui.

Clădirea Primăriei municipiului Oradea a fost construită în 1903, de către arhitectul orădean Rimanóczy Kálmán. Edificiul cuprinde multe elemente eclecticice, de altfel proprii concepției acestui arhitect. Se remarcă în primul rînd monumentalitatea acestei construcții. Are un parter și două etaje, iar pe fațada de nord, un turn cu ceas. Accentul decorativ cade, în primul rînd, asupra fațadei principale unde predomină mai ales elementele neoclasice. Traveea centrală a celor două etaje ieșită în rezalit este susținută de stîlpi puternici legați prin arcade, sub care, la primul nivel, s-a creat un portic. La etajul I apar balcoane încadrate de două coloane cu capiteli compozite. Statui cu caracter simbolist împodobesc nivelele superioare.

Teatrul de Stat a fost construit între anii 1899—1900, de către arhitectul Rimanóczy Kálmán, după proiectul vienezilor Fellner și Helmer. Caracteristicile secesioniste se evidențiază, în primul rând, în decorația interioară care, pe lângă statui și amorași antic, cuprinde volute, ghirlande, elemente florale, vegetale. Elemente neoclasice se remarcă mai ales în cadrul fațadei, unde s-a creat un portic, datorită unor coloane cu capiteli compozite care susțin un atic cu fronton triunghiular. De menționat sînt și cele două statui alegorice din fața teatrului.

Biblioteca municipală și Școala populară de artă a fost construită în anul 1900, de către arhitectul Rimanóczy Kálmán și servit ca reședință episcopiei greco-catolice. Cuprinde un parter înalt, un etaj și aticul pe fațada principală. Parterul apare într-o concepție mai sobră. La etaj raportul de plinuri și goluri este mai pronunțat, ca de altfel și ritmul formelor ascuțite, rotunde și ondulate. Decorația este și ea mai amplă la etajul I și cuprinde pe lângă motivul colților de lup, elemente vegetale, geometrice etc.

Clădirea din Calea Republicii (colț cu Parcul Traian) a fost construită în jurul anului 1900, încadrîndu-se în concepția arhitecturală a vremii. Este compusă dintr-un parter și două etaje, cu o fațadă tratată sobru. Cuprinde mici balcoane în fața ferestrelor din traveea centrală, coloane ce încadrează ferestrele susținînd capete de lei, statui, ornamente antropomorfe, vegetale etc.

Clădirea din Piața Victoriei nr. 35. Este construită la începutul veacului al XX-lea, în stil secesion. Este ridicată pe trei nivele, iar al patrulea mansardat. Fațada are la etajul I balcoane încadrate de coloane, ferestre dreptunghiulare cu colțurile rotunjite în partea superioară și este decorată cu ghirlande, motive florale, capete de bărbați și femei.

Clădirea din Calea Republicii (colț cu Parcul Traian nr. 1). A fost construită între anii 1906—1907, de către arh. Rimanóczy Kálmán. Clădirea cuprinde un parter înalt, două etaje, turnuleț pe colț și, lateral, pe fațada principală, două atice. Parterul e străbătut de uși și vitrine terminate în acoladă. Etajul are ferestrele arcuite ogival, subliniate prin arcade curbe, decorate cu motive geometrice, iar cele laterale cu motive geometrice în relief. La etajul II, mai retras, s-a format o loggie compartimentată în trei părți. În colț, la ambele etaje, se găsește câte un balcon cu balustradele arcuite, cea de la etajul I avînd și goluri trapezoidale.

bate. Turnulețul de colț are ferestrele ondulate. Ca elemente decorative se disting motivele geometrice, florale, mici butoni etc. Ca stil, întâlnim aici un amestec de elemente secesioniste și gotic venețian.

(M Z)

B. Schultz, *Nagyvárad várának története*, 1907; J. Biró, *Nagyvárad*, pp. 5—6, 13—14, 6—8, 79, 17, 79—81, 83, 78—79.; V. Bunyitay, *A váradi*, vol. III, p. 290—293; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 56, 171; *Fișe de monumente*; Godea, *Monumente*, I, p. 43—45; P. Constantin, *Artă 1900 în România*, București, 1973, p. 97—102, 128—129, 125, 96—97, 123, 93, 94, 127—129, 130; Fehér D. *Emlék könyve*, Oradea, 1933—1937 p. 17, fig. 17; *Emlék album a Nagyváradai Szigligeti színház megnyitó ünnepére*, Oradea, 1900, p. 7; R. Iacob, *Istoria diezezei române unite a Orăzii Mari*, Oradea, 1932, p. 68.

Statuia lui Nicolae Bălcescu executată din bronz de către I. Fekete. D. 2,600×750×750 mm. Soclu de piatră 3,500×800×300 mm. Este amplasat în Parcul N. Bălcescu în 1970.

Bustul lui Iosif Vulcan executat din marmoră de către I. Fekete. D. 1,200×550×950 mm. Soclu de piatră 3,480×650×850 mm. Amplasat în Piața Libertății în 1964.

Bustul lui Ady Endre executat din piatră de către Vetro Arthur. D. 1,200×800×900 mm. Soclu de piatră 3,000×1,000×1,000 mm. Amplasat în Parcul Lenin în 1958.

Bustul lui Alexandru Moghioroș executat din bronz de către Mircea Ștefănescu. D. 800×350×420 mm. Soclu din piatră 2,100×450×450 mm. Amplasat în str. Dunărea, în 1973.

Bustul lui Szigligeti Ede executat din bronz de către Telcs Ede. D. 800×320×280 mm. Soclu de piatră 2,000×950×950 mm. Amplasat în fața Teatrului de Stat în 1941.

Statuia lui Szacs vay Imre executată din bronz de către Ede Marg. D. 2,800×2,100×0,600 mm. Soclul din piatră 2,800×2,900×2,400. Amplasat în Piața Libertății la începutul sec. XX.

Statuia regelui Ladislau I executată din bronz de către Tóth István, D. 2,200×1,100×1,000 semnat dreapta jos Tóth István, datat 1892. Soclu din piatră 2,700×1,500×1,500. Amplasat în curtea Muzeului Țării Crișurilor în 1921.

Statuia episcopului Szaniszló Ferencz executată din bronz de către Tóth István. D. 1,750×1,400×1,650. Soclu din piatră, 1,500×1,350×1,600. Amplasat în curtea Muzeului Țării Crișurilor în 1896.

Relief „Sporturi”. Executat din ceramică smălțuită de către I. Fekete, M. Schulmann, L. Dario, P. Balogh, N. Crișan, M. Coșan,

P. Mateescu, P. Vasile. D. 7,000×5,000. Amplasat la bazinul acoperit al ștrandului în 1960.

Relief „Odihna” executat din ceramică smălțuită de către I. Fekete, I. Szabó, I. Lerchner. D. 8,000×5,000. Amplasat la bazinul acoperit al ștrandului în 1960.

Statuia „Dansul Felegii” executat din piatră de către Leonovic Boris D. 1,800×2,000×0,700. Soclu 8,00×6,00×6,00. Amplasat în Piața București în 1971.

Statuia „Avântul” executat din metal de către R. Stanca I D. 4,000×3,500×1,100. Soclu 1,000×500×600. Amplasat în cartierul de Vest în 1972.

Mozaicul Cultură și Artă executat din gresie și marmoră de către I. Stendl, R. Dragomirescu, T. Panait, R. Stoica. D. 26.000×7,000. Amplasat pe fațada Casei de cultură a Sindicatelor în 1971

(G C)

266. **Ortiteag***, com. Măgești

(G C)

267. **Orvișele***, com. Brusturi

(G C)

268. **Oșand***, com. Husasău de Tinca

(G C)

269. **Oșorhei***

(G C)

270. **Otomanl**, com. Sălacea

Biserica reformată face parte din grupul bisericilor sală altar dreptunghiular, inițial fără clopotniță. A fost construită în sec. al XIII-lea în stil romanic. În 1898 nava bisericii a fost prelungită pe axa longitudinală și i s-a adăugat un turn. Tot atunci au fost descoperite interesante și valoroase picturi murale executate în sec. al XIV-lea.

V. Bunyitay, *A vărădi*, vol. III, p. 279.

(E S)

271. **Paleu***, com. Cetariu

(G C)

272. **Palota**, com. Sântandrei

Biserica romano-catolică. Deși nu este o biserică foarte veche, ea fiind construită în 1325, prezintă anumite curiozități arhitectonice, ea imitând în plan crucea de tip Malta. Spațiul central este acoperit cu o calota iar brațele cu bolți semicilindrice. Cupota exterioară este însoțită de două turnuri care se ridică pe brațele laterale ale crucii. Pe fațada clădirii, în stil neoclasic este consemnat numele ctitorului Joannes Maria Frimont. O vaoare artistică deosebită are altarul din marmoră albă executat de un sculptor italian din Padua.

(E S)

273. **Parhida**, com. Biharea

Biserica reformată este construită în sec. al XIII-lea dar mult transformată în sec. al XVIII-lea. Are un plan simplu fiind compus din navă tăvănită și absidă semicirculară care la mijloc are o mică absidiolă. Altarul este acoperit printr-o semicalotă de piatră, iar arcul de triumf este ușor frînt.

J. Bunyitay, *A vâraai*, vol. III, p. 283—284; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 133.

(E S)

274. **Pădurea Neagră***, oraș Aleșd

(G C)

275. **Pădurenii***, com. Viișoara

(G C)

276. **Păgaia***, com. Boianu Mare

(G C)

277. **Pântășești***, com. Drăgănești

(G C)

278. **Păulești***, com. Brusturi

(G C)

279. **Păușa**, com. Nojorid

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 15,50 m; lățimea navei: 6,40 m. Tehnica de construcție întilnită la această biserică diferă față de toate celelalte biserici de lemn din Bihor. Pereții sînt

din birne prinse din loc în loc în stâlpi verticali („gosi”). Este lipită cu ceamur și văruiță. Învelitoarea navei se ridică și asupra absidei. Turnul este de influență barocă. Partea bisericii se remarcă atât prin valoarea artistică cât și prin cea documentar-etnografică. Pe strana nordică a naosului este reprezentat autoportretul zugravului de la Păușa, Ioan Lăpoșan, îmbrăcat în straie tipice satului respectiv. Data exactă a picturii bisericii nu se cunoaște, poate în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Nu avem informații documentare nici în legătură cu anul construirii bisericii. Probabil că în anul 1849 ea a fost mutată pe acest loc fiind adusă de pe un platou învecinat.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 31—32; E. Sasu, *Ioan Lăpoșan, Zugravul bisericilor de Păușa, Borșa și Homorog (jud. Bihor)*, în *Biharea, Culegere de studii și materiale de etnografie și artă*, Oradea, 1973, p. 93—137; Godea, *Monumente*, II.

(I G)

280. Peștera*, com. Aștileu

(G C)

281. Peștiș, oraș Aleșd

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 19,70 m; lățimea navei: 6,20 m. Așa cum se prezintă azi biserica este rezultatul unor multiple reparații și renovări ulterioare. Construcției inițiale i s-a adăugat o porțiune în plus în anul 1797. De atunci datează și tirnațul care înconjoară construcția, spațiu mărginit de stâlpi cu contrafișe la cunună. Clopotnița a fost și ea suprainălțată față de modelul original. Absida și tinda au tavan drept din scinduri de brad, iar naosul este boltit sub forma unei jumătăți de decaedru, stabilitatea boltei fiind asigurată de arcul dublou în intrados. Portalul de la intrare în naos este foarte frumos ornamentat având trei briuri în relief cu răsuciri în sens alternativ și care unesc cele trei birne ale canatului. Între briuri se înșiră reliefuli prismatice, linii în zig-zag sau văluite. Pictura interioară este puternic influențată de arta barocă. Se păstrează în biserică o icoană pe lemn semnată și datată: „1778 Ioan Zugr(a)v”. Construită cu mult înainte de 1797 biserica a fost zugrăvită în 1810. Renovată în 1862 și apoi în 1921—22.

(I G)

282. **Petid***, com. Cociuba Mare

(G C)

283. **Petrani***, com. Pocola

(G C)

284. **Petreasa**, com. Remetea

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 10,20 m; lățimea navei: 5,05 m. Biserica are o temelie proeminentă din piatră cu legătură de mortar și ciment, rezultat al unei recente renovări. Pereții sînt din bîrne groase de stejar prinse la capete în cheotori de tip „coadă de rîndunică”. Este acoperită cu tablă zincată, inclusiv la turn. Absida este decroșată față de planul navei. Tinda are tavan drept iar naosul boltă semicilindrică, cu arc dublou median. Altarul are un mic tavan dreptunghiular racordat pereților prin suprafețe ușor curbate. În interior pereții sînt căptușiți cu scînduri de brad și placaj. Arcul dublou și contrafișele de legătură cu grinda tirant sînt frumos crestate. Iconostasul este pictat pe pînză maruflată. Ușa diaconicească este datată în 1775. Biserica a fost renovată în anul 1845 dată ce se află crestată pe una din bîrnele peretelui din tindă. În exterior, pe o bîrnă de la peretele naosului se află două inscripții cirilice una menționînd anul 1833, cealaltă 1823. Ambele se referă probabil la renovări. O farfurie de lemn din inventarul bisericii poartă inscripția: Popa Toma, iunie 1 zi 1841.

(I G)

285. **Petreu***, com. Abrămuț

(G C)

286. **Petrleni***, com. Rieni

(G C)

287. **Dr. Petru Groza**, (Șteiu)

Bustul lui Dr. Petru Groza executat din piatră de I. Fekete. D. 1,500×900×750. Soclu: 3,400×1,100×1,000. Este amplasat în 1971 în satele Casei de cultură.

(G C)

288. **Picleu***, com. Brusturi

(G C)

289. **Pietroasa*** (G C)
290. **Pociovești***, com. Curățele (G C)
291. **Poclușa de Barcău***, com. Chișlaz (G C)
292. **Poclușa de Beliu***, com. Șoimi (G C)
293. **Pocola*** (G C)
294. **Poiana***, com. Tăuteu (G C)
295. **Poiana***, com. Criștioru de Jos (G C)
296. **Poiana Tășad***, com. Copăcel (G C)
297. **Poienii de Jos***, com. Buntești (G C)
298. **Poienii de Sus***, com. Buntești (G C)
299. **Poietari***, com. Pocola (G C)
300. **Pomezeu*** (G C)
301. **Ponoare***, com. Bratca (G C)
302. **Ponoarele***, com. Cărpinet (G C)
303. **Popești*** (G C)
304. **Poșoloaca***, com. Tileagd (G C)

305. **Prisaca***, com. Uileacu de Beius (G C)
306. **Răbăgani*** (G C)
307. **Răcaș***, com. Dobrești (G C)
308. **Reghea***, com. Vișoara (G C)
309. **Remetea**

Biserica reformată se află în centrul comunei pe un platou înconjurat de două brațe ale pîrîului Meziad. Monumentul se compune dintr-o navă dreptunghiulară, o absidă de aceeași lărgime, semicirculară în interior și pentagonală în exterior, iar în vest o clopotniță de plan dreptunghiular cu două etaje despărțite printr-un ciubuc. Pe marginile laturilor se găsesc lesene care sub cornișă sînt unite printr-o friză de arcuri, mici, frînte. Ferestrele sînt în arc ușor frînt. În partea de nord-vest a absidei se găsește o frescă ce reprezintă, în două registre pe cei trei regi sanctificați: Ștefan, Ladislau și Emeric, iar în cel superior pe apostolii Petru, Pavel și Bartolomeu. Un alt ansamblu mural îl constituie fresca de pe pereții și bolta portalului și care poartă caractere stilistice bizantine și inscripții cirilice. Monumentul poate fi datat la sfîrșitul secolului al XIII-lea, începutul sec. al XIV-lea. Biserica a fost restaurată.

V. Bunyitay, *A văradi*, vol. III, p. 380—381; Vătășianu, *Istoria*, p. 124, 245, 761—762.

(G C)

310. **Remeți***, com. Buiz (G C)

311. **Rieni**

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 13 m; lățimea navei 5,20 m. Absida, de plan aproape pătrat, este decroșat față de planul navei. Pereții sînt din birne groase de stejar, turnul svelt, cu balcon deschis la bază, avînd săgeata ascuțită și foarte înaltă. Briul sub formă de frînghie, realizat în relief pronunțat, înconjoară edificiul. Consolele au profilul rotunjit și borduri zimțate. Portalul de la intrare în tindă este bogat ornamentat cu benzi în relief,

în număr de 5. Aceste benzi ornamentate se continuă și pe birna superioară a portalului (ce are baza cioplită semieliptic) și se compun din câteva motive armonios compuse: iunii, romburi, triunghiuri, rozete cruciulițe. Biserica a fost construită în anul 1753, sub ctitoria sătenilor Popa Samoilă și Popa Mihai. Interiorul este împodobit cu pictură, operă a zugravului David de la Curtea de Argeș. O inscripție chirilică aflată la baza uneia din ușile diaconicești ne spune: „Am zugrăvit eu David 1755”

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 28; Godea, I, *Un valoros monument de arhitectură populară — biserica de lemn din satul Rieni (jud. Bihor) în Tibiscus*, vol. II, Timișoara, 1972, p. 241—252.

(I G)

312. **Ripa***, com. Tinca

(G C)

313. **Rogoz***, com. Sîmbăta

(G C)

314. **Rohani***, com. Căpîlna

(G C)

315. **Roit***, com. Cefa

(G C)

316. **Rontău***, com. Sînmartin

(G C)

317. **Roșia***

(G C)

318. **Roșiori***, com. Diosig

(G C)

319. **Rotărești**, com. Sîmbăta

Biserica de lemn. Lungimea: 13 m; lățimea navei: 4,80 m. Construcția este prevăzută cu o foarte sumară temelie din piatră. Pereții sînt din birne orizontale, din gorun. Biserica a fost de mai multe ori renovată astfel, încît i s-a schimbat mult înfățișarea exterioară. Turnul cu bulbi de influență barocă, este învelit cu tablă ca și acoperișul navei și absidei. În locul birnelor de stejar ce compuneau bolta semicilindrică a naosului s-au adăugat în urmă cu 4 decenii scîndurile de brad existente azi. Ferestrele inițiale, foarte

mici, au fost mărite substanțial. Pereții sînt tencuiți și văruiți. Pictura din interior, atît din tindă cît și din naos, este frumos realizată și bine conservată.

Petranu *Monumentele istorice*, p. 31—32; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 140; Fényes, *Magyarországnak es a hozzá kapcsoló tartományoknak mostani állapottja Statisztikai és geográfiai tekintetben*, Budapesta, 1839, vol. IV, p. 300.

(I G)

320. **Rugea***, com. Boianu Mare

(G C)

321. **Saca**, com. Budureasa

Biserica de lemn. Lungimea construcției: 14 m; lățimea navei 5,80 m. Absida de plan hexagonal este decroșată față de planul navei. Bolta naosului este din scînduri groase. Grinda tirant ce leagă între ei pereții de nord și de sud a încăperii rezervată bărbatilor, susține un arc dublou median ornamentat deosebit de frumos cu motive florale și funia răsucită în relief. Motive ornamentale trasate geometric se întîlnesc și la canatul ușii de la intrare. Atît în interior cît și în exterior pereții au fost acoperiți în prima jumătate a secolului nostru cu un strat gros de tencuială. Conform tradiției, biserica a fost adusă din satul învecinat Nimăiești, la o dată necunoscută.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 9.

(I G)

322. **Săcălăsău**, com. Derna

Biserica de lemn. Lungimea construcției: 11,80 m; lățimea navei: 5,90 m. Cu ocazia restaurării din anul 1962, construcției i s-a adăugat un soclu proeminent din piatră și ciment. A fost refăcută și învelitoarea de șindrilă. Rămasă multă vreme cu acoperișul distrus, cea mai mare parte din pictură s-a deteriorat. Bătrînii satului povestesc că la început această biserică s-a construit împreună cu locuitorii satului Derna din apropiere. Într-o noapte, fără a se ști cînd, biserica a fost furată de cei din Săcălăsău și adusă pe locul unde se află azi. Pe birna de sus a portalului de la intrarea în naos se află inscripția chirilică: „Anii Domnului 1721 luna februarie”. Acesta este anul ridicării construcției. A fost renovată de

mai multe ori. În legătură cu una dintre ele trebuie pusă și inscripția chirilică de la portalul de intrare în tindă: „Anii Domnului 1756 ... scris-am eu Turbău Mihai”.

Godea, *Monumente*, I, p. 54—56.

(I G)

323. **Săcălăsău Nou***, com. Derna

(I G)

324. **Salcia***, com. Tileagd

(E S)

325. **Salonta**

(G C)

Statuia lui Arany János executată din piatră artificială de către Szak Ferencz D. 1,800×0,600×0,750 mm. Amplasată în fața muzeului memorial Arany János.

Statuia lui Kossuth Lajos executată din bronz de către Tóth András. D. 1,500×0,400×0,375. Amplasată în centrul orașului.

326. **Santăul Mare***, com. Borș

(G C)

327. **Santăul Mic***, com. Borș

(G C)

328. **Sarcău***, com. Sîrbi

(R H)

329. **Satu Barbă***, com. Abram

(R H)

330. **Satu Nou***, com. Biharea

(R H)

331. **Săbolciu***, com. Săcădat

(R H)

332. **Săcădat***

(R H)

333. **Săculeni**

Biserica reformată se află pe strada Crișana nr. 37. Inițial a fost o biserică sală fără clopotniță, turnul fiind o construcție ulterioară. Absida poligonală a bisericii se încheie cu 6 laturi ale unui decagon și se termină printr-o muchie cu contrafort. Este o construcție gotică din sec. al XV-lea. Avariata în timpul răscoalei lui Gheorghe Doja (1514) este mult transformată în cursul anilor. For-

mele originale sînt risipite sub forma unor încastrări în diferite părți ale zidurilor. Clopotul bisericii, după caracterul literelor inscripției datează din epoca medievală. În biserică se află o piatra tombală în stiliul renașterii al lui Toma Zsolymoi, de la sfîrșitul sec. al XVI-lea.

Biserica romano-catolică se află pe calea Muncii nr. 1. Este o biserică impunătoare, formată dintr-o absidă semicirculară, navă și turn cu două etaje. Fațada turnului la nivelul parterului este încoronată de un fronton triunghiular. Etajul I al turnului se leagă de parter prin două volute mari, laterale. Deasupra intrării se află blazonul familiei Dietrichstein. Acoperișul inițial al turnului, deosebit de zvelt, rezultat din suprapunerea a doi bulbi în formă de ceapă prin intermediul a două triunghiuri piramidale și a unei galerii de arcade a fost distrus în al doilea război mondial. Azi poartă un acoperiș din tablă în patru ape. Construirea bisericii în stil baroc a fost începută în jurul anului 1711 și terminată de Johannes Dierichstein în 1768.

V. Bunyitai, *A văradi*, vol. III, p. 314—321; Vătășianu, *Istoria*, p. 545;

(E S)

334. Sălacea

Biserica catolică a fost construită în 1792, așa cum menționează și inscripția de pe frontispiciu. Nava dreptunghiulară se termină cu o absidă în formă poligonală. Pereții interiori au pilăstri pe care se sprijină arcele în semicerc iar ferestrele sînt terminate în arcuri de cerc. A fost restaurată în 1936.

Fișă de monument

(R H)

335. Sălard

Biserica reformată se află la marginea vestică a comunei. Ea a făcut parte din complexul monastic distrus de turci în anul 1556 și apoi în 1660. Biserica a servit oficiului religios al călugărilor. Se compune din navă, absidă poligonală, încheiată prin cinci cinci laturi ale octogonului turn și sacristie. Aceasta din urmă a fost ridicată în jurul anului 1468 și poartă o boltă în cruce susținută de ogive de piatră, încheiate printr-o cheie de boltă cu blazonul familiei Csáky, cei care au ridicat sacristia. Biserica în stil gotic a fost construită pe la jumătatea sec. al XV-lea. Azi ni se

prezintă într-o formă mult transformată și doar o singură fereastră (zidită și ea) din absidă mai păstrează trilobul gotic. Sub fereastra trilobată a absidei se află încastrată o lespede de mormânt. Ea prezintă un bust în bazorelief, în dreapta căruia apare inscripția: „Anno domini 1570...”. Lespedea este în stare deteriorată.

V. Bunyitay, *A váradi*, vol. II, p. 449; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 140

(E S)

336. **Săldăbagiu de Barcău***, com. Balc

(R H)

337. **Săldăbagiu de Munte***, com. Cetariu

(R H)

338. **Săldăbagiu Mic**, com. Căpîlna

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 12 m; lățimea navei 5,45 m. Nava este de plan dreptunghiular și cu absida decroșată de plan. Spre deosebire de celelalte biserici de lemn din județ, pereții acestei construcții nu sînt din birne groase ci din blăni de stejar fixate în stîlp vertical, cuprinși între talpă și cunună. Naosul și absida sînt boltite cilindric. Are pictură pe pereții absidei și iconostas. Biserica aceasta a fost inițial construită în locul numit „Tintirim”, situat la circa 2 km de actuala vatră a satului. Odată cu mutarea vetrei satului (sec. al XVIII-lea), s-a mutat și biserica. Vechea șindrilă a fost înlocuită în anul 1913 cu tablă, iar în 1968 a fost schimbată și aceasta tot cu o învelitoare de tablă.

(I G)

339. **Săliște***, com. Spinuș

(R H)

340. **Săliște de Beiuș***, com. Budureasa

(R H)

341. **Săliște de Pomezeu***, com. Răbăgani

(R H)

342. **Săliște de Vașcău***, com. Cristioru de Jos

(R H)

343. **Sărănd***, com. Copăcel

(R H)

344. **Sărsig***, com. Chișlaz

(R H)

345. **Săucani***, com. Răbăgani

(R H)

346. **Săud***, com. Buntești

(R H)

347. **Sebiș**, com. Drăgănești

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 15,80 m; lățimea navei: 4,60 m. Absida, de plan hexagonal, are laturile de nord și de sud retrase spre interior față de pereții longitudinali de la navă. Naosul și absida au bolți semicilindrice. Arcul dublou de la naos, ca și portalul de la intrare se remarcă prin bogăția elementelor crestate în adâncime. Acoperișul bisericii este foarte înalt, cu pante abrupte față de înălțimea destul de mică a pereților, făcuți din birne groase și prevăzuți cu console ornamentate sub forma capului de cal. Turnul este scund și cu bulbii înveliți în tablă. A fost renovată în anul 1949, iar apoi restaurată în 1959. Biserica a fost pictată în interior de către zugravul David de la Curtea de Argeș, în anul 1764. Pictura este în cea mai mare parte ștearsă. Se păstrează mai bine scenele de pe pereții altarului, de pe iconostas, bolta naosului și peretele dintre tindă și naos.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 28; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 142.

(I G)

348. **Seghiște***, com. Lunca

(R H)

349. **Serani***, com. Borod

(M Z)

350. **Sfirnaș***, com. Ciuhoi

(R H)

351. **Sighișel***, com. Cîmpani

(R H)

352. **Sitani**, com. Pomezou

Biserica de lemn. La sfârșitul sec. al XVIII-lea, localitatea a fost mutată pe actuala vatră „trasă de linie”. În acest fel biserica de lemn, ce s-a construit în anul 1738, a rămas mult în afara satului. Aici se află și azi într-o stare fizică foarte proastă. Are absida nedecroșată. Pictura din interior datează din anul 1863, azi fiind în cea mai mare parte distrusă de apa căzută prin acoperișul rămas multă vreme distrus. Are un clopot datat 1774. Se păstrează aici următoarele tipărituri vechi: Apostol, Rîmnic, 1747; Octoih, Tîrgoviște, 1712; Catavasier, București, 1768; Molitvelnic, Blaj, 1784; Cazanie, București, 1732.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 31—32; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 152.

(I G)

353. **Sititelec***, com. Husasău de Tinca

(R H)

354. **Sîmbăta***

(R H)

355. **Sinicolau de Beiuș***, com. Șoimi

(R H)

356. **Sinicolau de Munte***, com. Săcuieni

(R H)

357. **Sinicolau Român***, com. Cefa

(R H)

358. **Siniob***, com. Ciuhoi

(R H)

359. **Sinlazăr***, com. Chișlaz

(R H)

360. **Sînmartin***

(R H)

361. **Sînmartin de Beiuș***, com. Pocola

362. **Sîntandrei**

Biserica ortodoxă. Nu deținem date exacte legate de construcție. Aparține barocului rustic, sec. XVIII. Nava dreptunghiulară se continuă printr-o absidă în formă trapezoidală. Deasupra pro-naosului se află un balcon sprijinit de grinzi de lemn. A fost restaurată în 1906 și 1952.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 148

(R H)

363. **Sîntion***, com. Borș

(E S)

364. **Sîntimbreu***, com. Sălard

(R H)

365. **Sîntelec***, com. Hidișelu de Sus

(R H)

366. **Sîrbești***, com. Lunca

(R H)

367. **Sîrbi***

(R H)

368. **Socet***, com. Șinteu

(R H)

369. **Sohodol**, com. Căbești

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 9,50 m; lățimea navei: 4,40 m. Are temelia din piatră. Pereții sînt din grinzi masive, de stejar, prinse la capete în cheatori executate cu toporul. Ferestrele sînt atît de mici încît interiorul este deosebit de întunecos. Este pictată la pereții absidei, pe iconostas și pe bolta naosului. Bolta acestei încăperi în momentul de față este distrusă pe jumătate, cu scîndurile căzute. Acoperișul este și el în cea mai mare parte distrus, iar turnul a fost deteriorat atît de vreme cît și de un trăsnet ce a lovit construcția. Potrivit tradiției locale se știe că biserica a fost dusă de pe vatra unui alt grup de case din cadrul aceluiași sat, dar cînd a avut loc evenimentul nu se știe. Starea de uzură accentuată în care se află biserica reclamă intervenția de urgență a restauratorilor.

(I G)

370. **Spinuș***

(R H)

371. **Spinuș de Pomezeu***, com. Pomezeu

(R H)

372. **Stîna de Vale***, com. Budureasa

(R H)

373. **Stîncești'**, com. Buntești

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 11 m; lățimea navei: 14,20 m. Lăcașul cu pereți din birne orizontale prinse la capete în cheotori se sprijină pe o solidă temelie de piatră. Absida de plan aproape pătrat este decroșată. Are acoperiș de șindrilă. Scheletul de birne al clopotniței de deasupra tindei a fost refăcut cu ocazia restaurării monumentului în anul 1957. Se mai păstrează în naos și tindă scene greu vizibile, din vechea pictură. Pe una din ușile diaconicești se află următoarea inscripție: „Aceste două dvere le-am făcut eu David Zugrav pomană pentru sufletele morților”. Ușile împărătești sînt datate în 1756. În biserică se mai păstrează 4 icoane pe lemn pictate tot de David Zugravu de la Curtea de Argeș, pe una din ele fiind semnat. Potrivit unor documente biserică datează din anul 1750.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 28.

(I G)

374. **Stracoș***, com. Drăgești

(R H)

375. **Subpiatră**, com. Țețchea

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 12,40 m; lățimea navei: 5,20 m. Construcția are pereții din cununi de birne orizontale prinse la capete în cheotori drepte și stă pe o fundație proeminentă de piatră de carieră. Acoperișul este fragmentat în două volume distincte, unul deasupra navei, altul deasupra absidei. Pe latura de sud a navei, biserică are o prispă deschisă, mărginită de stâlpi legați între ei prin arcade foarte frumos decorate. Pictura nu are o valoare deosebită. A fost pictată între anii 1865—1869

de Alexander Matei și este sub puternica influență a schemelor brășenești. Conform tradiției păstrate în sat, această biserică a fost adusă din satul învecinat Lugașu de Jos, în jurul anului 1770. Biserica poate fi atribuită celei de a doua jumătăți a veacului al XVIII-lea. Ultima restaurare a fost efectuată în 1965.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 10; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 105; Godea, *Monumente*, II.

(I G)

376. **Sudriglu***, com. Rieni

(R H)

377. **Suiug***, com. Abram

(R H)

378. **Suplacu de Barcău***

(R H)

379. **Suplacu de Tinca***, com. Căpilna

(R H)

380. **Surduc** , com. Vîrciorog

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 14,80 m; lățimea navei: 6,20 m. Construcția se află în vârful unui deal de la marginea satului. Temelia este din piatră de riu iar pereții sînt confecționați din cununi de birne groase, orizontale. Pe laturile de sud și vest ale navei, biserica este prevăzută cu prispă mărginită de stâlpi. Capetele birnelor din partea de sus a pereților sînt prelunțite în console cu retrageri succesive spre bază. Invelitoarea este din șindrilă (1971). Naosul și absida au bolți semicilindrice, confecționate din scînduri groase, la prima, stabilitatea bolții fiind asigurată de cele trei arcuri dublou în extradros, sprijinite pe tot atîtea grinzi tirant. Biserica se remarcă mai ales prin bogăția elementelor decorative realizate prin încrestare în adîncime pe suprafețele multor birne, excelînd prin varietatea și finețea execuției cele de la ancadramentul ușii de la intrare. În exterior un briu torsadă înconjoară pereții construcției. Pictarea bisericii a început în anul 1804. Biserica se datează la mijlocul sec. al XVIII-lea.

(I G)

381. **Surducel***, com. Virciorog

(R H)

382. **Şaualeu***, com. Nojorid

(M Z)

383. **Şerghiş***, com. Virciorog

(M Z)

384. **Şilindru***, com. Şimian

(M Z)

385. **Şimian**

Biserica reformată, în forma sa actuală, datează din sec. al XVIII-lea. Inițial, biserica a fost construită în stil gotic dar transformările survenite au schimbat-o complet. Din perioada gotică se păstrează doar două ancadrame de uși amplasate în pereții de est și vest. Biserica este compusă din navă, absidă pătrată și un portic dreptunghiular în partea de nord. În vest se înalță turnul mai îngust față de corpul bisericii. În exterior, în partea estică, colțurile sînt prevăzute cu contraforturi. În 1776, vechiul turn de lemn este înlocuit cu unul de piatră. În 1780, se construiesc cele două portice, în 1795 se mărește biserica iar în 1846—58 se înalță turnul.

(M Z)

386. **Şinteu***

(M Z)

387. **Şișterea**, com. Cetariu

Biserica reformată se află pe platoul din marginea satului care în evul mediu a constituit domeniul cetății Adrian. Monumentul este o construcție romanică care inițial a făcut parte din grupul bisericilor sală cu absidă semicirculară și fără turn. Ținînd cont de elementele de planimetrie și de unele de elevație, la care este sesizabilă transformarea ulterioară, biserica datează de la jumătatea sec. al XIII-lea. Altarul bisericii, cu bolta și pereții acoperiți printr-un strat de var, ascund o pictură parietală dispusă pe două registre. Ea ilustrează scene biblice și legendare.

Vechea construcție romanică este astăzi înglobată într-o construcție ulterioară care prelungește pe axul longitudinal nava vechii biserici iar la vest prezintă un turn cu acoperiș baroc.

V. Banțiray: *A vărați*, vol. III, p. 297--298.

(E S)

388. **Șolmi***

(M Z)

389. **Șoimuș***, com, Remelea

(M Z)

390. **Șumughiu***, com. Hidișelu de Sus

(M Z)

391. **Șuncuiș***, com. Finiș

(M Z)

392. **Șunculuș***

(M Z)

393. **Șuștia***, com. Lunca

(M Z)

394. **Șușturogi***, com Cetariu

(M Z)

395. **Talpe***, com. Dragănești

(M Z)

396. **Talpoș***, com. Batăr

(M Z)

397. **Tarcea***

(M Z)

398. **Tămașda**, com. Avram Iancu

Ruinele *bisericii* se află în sud-estul satului și permit reconstituirea integrală a planimetriei sale. Biserica construită din cărămidă este o bazilică romanică cu navă centrală și două laterale, cu cor cu absidă semicirculară și absidiolă. Traveea vestică a navei centrale poartă un turn înalt cu trei nivele. Din bazilică se păstrează azi doar turnul flancat de traveele vestice ale navelor

laterale și corul cu absida, mult transformată. Portalul turnului are ambrazură treptată din cărămidă, iar arhivoltele ce-l încornează sînt ușor frînte. Deasupra intrării, pe fațada turnului, apare o fereastră circulară. Ferestrele fațadei etajului I sînt zidite aproape în întregime iar cele de la etajul II și III sînt geminate. Nivelele etajelor sînt marcate prin briuri cu zimți decorativi, realizate din cărămidă. Acoperișul turnului lipsește, cu excepția unor grinzi de susținere. Pereții navelor laterale sînt străbătuți de ferestre semicirculare, mici. Corul cu absida a fost transformată în sec. XIX și folosit ca magazie. Bazilica romanică datează din ultimul sfert al secolului al XIII-lea.

V. Bunyitay, *A vărădi*, vol. III, p. 473; Vătășianu, *Istoria*, p. 33—37.

(E S)

399. **Tămășeu***, com. Biharea

(M Z)

400. **Târcaia***

(M Z)

401. **Tărcăița**, com. Târcaia

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 11 m; lățimea navei 5,10 m. Biserica are temelie de piatră, pereții din birne groase de gorun și stejar și acoperișul de țiglă. Birnele din partea de sus a pereților sînt prelungite în console cu profilul rotunjit. Absida de plan hexagonal este decroșată în raport cu planul navei. Tinda are tavan drept iar naosul și absida sînt boltite semicilindric. Pereții din interior sînt peste tot pictați. Lingă ușa proscomidiei se află o inscripție chirilică: „Această sfîntă biserică au făcut Ile Traian cu cheltuiala satului iară cu... au făcut cu acest... Ile Nicula, Ile Sav, Ile Murța, Nicolae Petra în anul 1796 în luna iunie în 20 de zile... și s-au sfințit această sfîntă biserică marți la Rusalii. Aceasta îi și hramul Pogorîrea duhului sfînt”. Pe perețele iconostasului, deasupra gemulețului de lingă ușa diaconicească este zugrăvit preotul satului. Sub acest portret este inscripția: „Nicodim parohul satului 1816 iunie 14”. „Corul” din naos s-a adăugat în anul 1857. Biserica a fost construită în 1796, an menționat pe birna de sus din peretele de vest al tindei.

(I G)

402. **Tărlan***, com. Girișu de Criș

(M Z)

403. **Tășad***, com. Drăgești

(M Z)

404. **Tăut***, com. Batăr

(M Z)

405. **Tăutelec***, com. Cetariu

(M Z)

406. **Tăuteu**

Biserica reformată a fost construită probabil în sec. al XV-lea dar a suferit de-a lungul veacurilor o serie de transformări și renovări. Aparține tipului de bazilică sală cu o singură navă și absidă semicirculară. Alipit peretelui de vest al navei, se înalță turnul cu coif ascuțit. În partea sudică, s-a adăugat un portic. Ferestrele dreptunghiulare sînt terminate în arcuri ogivale.

V. Bunyitay, *A Váradi*, vol. III, p. 329.

(M Z)

407. **Teleac***, com. Budureasa

(M Z)

408. **Telechiu***, com. Tețchea

(M Z)

409. **Tleagd**

Biserica reformată a fost construită în stil gotic, în 1507. Biserica, inițial catolică, a fost ridicată pentru călugării franciscani. Planul dreptunghiular cuprinde o singură navă terminată spre răsărit cu o absidă poligonală, mai îngustă și care nu respectă axul navei iar spre vest un turn. Biserica a suferit transformări importante în anii 1724, 1793, 1803, 1891, 1903. În 1729 au fost efectuate modificările cele mai mari, ocazie cu care au fost distruse majoritatea elementelor gotice. În 1891 de sub stratul de ten-

cuială au fost scoase la iveală, atât în interior cât și în exterior, fresce deosebit de frumoase și valoroase. În interior, nava e acoperită cu o boltă semicilindrică iar absida cu o boltă înstelată, pe ogive. În exterior, zidurile sînt susținute de contraforturi și străbătute de ferestre terminate în arcuri ogivale. În interior sînt incastrate în zid pietre tombale ale familiei Telegdy, opere reprezentative pentru sculptura renașterii transilvănene.

V. Bunyitay, *A váradi*, vol. III, p. 428 și urm.; Balogh J., *Az Erdélyi Renaissance*, Budapesta, 1943, vol. I, p. 27, și urm., Vătășianu, *Istoria*, p. 87.

(M Z)

410. Tilecuș, com. Tileagd

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 14,10 m; lățimea navei: 5,80 m. Biserica are o fundație solidă din piatră de carieră. Pereții sînt din birne groase de gorun, cu acoperiș de șindrilă. La turn, sub învelișul de plan octogonal al coifului surmontat de o săgeată conică, se deschide balconul cu dublă arcadă pe fiecare latură. Consolele din partea superioară a pereților sînt admirabil profilate, amintim motivul ecvestru foarte stilizat. Briul torsadă ce înconjoară biserica, stîlpii de la prispa de pe latura de nord și sud, canatul ușii de intrare sînt tot atîtea locuri unde îndemînarea meșterului cioplitor este evidentă prin bogăția și varietatea interpretării unor motive ornamentale. Biserica a fost dictată de zugravul Mihail Parocek, în septembrie 1793. O inscripție de la birna superioară a ancadramentului ușii de la intrare în tindă ne indică printre altele și anul construirii acestei biserici — 1785.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 21; Godea, *Monumente*, II

(I G)

411. Tinăud, oraș Aleșd

Biserica ortodoxă română a fost construită în 1659, de către Constantin Șerban, fostul domn al Țării Românești (1654—1658). În urma repetatelor renovări, planul inițial a fost modificat. Ultima reparație a survenit în 1910. Este considerată a fi printre primele biserici românești de piatră din Bihor.

(L B)

412. **Tinca**

Biserica romano-catolică a fost construită în 1800. Este de tip sală, cu o singură navă, terminată spre răsărit cu o absidă trapezoidală. Lîngă absidă, pe latura sudică se află o sacristie dreptunghiulară, iar pe latura vestică se înalță turnul cu un coif baroc. În interior nava este acoperită cu boltă semicirculară.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 156

(M Z)

413. **Tîrgușor***, com. Cherechiu

(M Z)

414. **Toboliu***, com. Girișu de Criș

(M Z)

415. **Tomnatic***, com. Vadu Crișului

(M Z)

416. **Topa de Criș***, com. Vadu Crișului

(M Z)

417. **Topa de Jos**, com. Dobrești

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 10,50 m; lățimea navei : 5,20 m. Biserica are o fundație de piatră de rîu, iar pereții sînt din bîrne orizontale relativ subțiri. Cu ocazia unor reparații (1920) pereții au fost acoperiți în exterior cu un strat de tencuială. Tot atunci a fost scos acoperișul de șindrilă și acoperit cu tablă zincată. În interior toate suprafețele pereților sînt căptușite cu scînduri de brad. Nici iconostasul nu este pictat. În naos se pot vedea cele trei grinzi tirant ce leagă pereții de nord și de sud. Absida este boltită în forma unui trunchi de con. Biserica se datează în 1756.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 39.

(I G)

418. **Topa de Sus***, com. Dobrești

(M Z)

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 14,20 m; lățimea navei: 6,10 m. Pe o temelie joasă, de piatră, au fost clădite cununile de birne orizontale prinse la capete în cheotori tip „coada de rindunică”. Nava și absida sînt acoperite cu țiglă iar turnul cu tablă zincată. Pe latura de sud a naosului (lungă de 5,20 m) se află un tîrnaț, spațiu în legătură cu care se păstrează în sat tradiția potrivit căreia acest loc ar fi servit drept un fel de închiisoare pentru femeile ce se abăteau de la bunele moravuri ale satului. Spațiul respectiv se chema „perindele”. Înfățișarea actuală a acestui tîrnaț, amenajările propice unei astfel de funcțiuni se pot vedea și azi cu claritate la această biserică, încît tradiția este confirmată pe deplin. În interior biserică este pictată. În stînga ușii proscomidiei se află următoarea inscripție: „Această sfîntă biserică s-au zugrăvit cu cheltuiala satului Totoreni, cu strădania parohului Mihail, sfăt Mlende Urs, în anul Domnului 1818”. Inscripția se continuă pe același perete, lingă ușa diaconicească „...și cu cheltuiala Bălenilor prin sîrguința preotului Mihai Popovici, sfăt Popa Ștefan, în anu 1818... Am zugrăvit (Simi)on Darabant pentru pomenirea satelor”. Pe o birnă, în exteriorul bisericii, pe latura de vest, se află o inscripție crestată de unde rezultă anul construirii acestei biserici: „Ziditu-s-au această sfîntă biserică după întruparea Domnului, leatu 1697”.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 14; C. Petranu, *L'Art roumain de Transylvanie*, vol. I, Buc., 1938, p. 25; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 155.

(I G)

(M Z)

(M Z)

(E S)

425. **Țigăneștil de Criș, com. Brusturi**

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 13,20 m, lățimea navei: 6,45 m. Zidurile sînt de birne orizontale prinse la capete în cheatori. De jur împrejur biserica are tîrnaș deschis mărginit de stîlpi. Azi este acoperită cu tablă. În interior pereții sînt căptușiți cu scînduri de brad și nu sînt pictați. „Corul” a fost adăugat cu 4 decenii în urmă cînd a avut loc o restaurare parțială a bisericii. În tradiția locală se amintește că această biserică a fost adusă aici de pe un alt loc situat la 3—400 m. Strămutarea s-ar fi efectuat prin demontarea turnului și a acoperișului, apoi pereții au fost înălțați pe bușteni, legați împrejur cu „gujbe” (împletitură de rafie de tei) și mutați apoi prin tracțiune animală. S. Borovszki afirmă că biserica s-ar fi construit în anul 1600. Ceea ce este greu de presupus.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 31—32; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 65; Godea, *Monumente*, II

(I G)

426. **Ucuriș*, com. Olcea**

(M Z)

427. **Ulleacu de Beluș***

(M Z)

428. **Ulleacu de Criș*, com. Tileagd**

(M Z)

429. **Ulleacu de Munte*, com. Cetariu**

(M Z)

430. **Ursad*, com. Șoimi**

(M Z)

431. **Urvind, com. Lugașu de Jos**

Biserica reformată a fost construită din cărămidă și piatră, în sec. al XVII-lea. În 1795 biserica este prelungită în partea de răsărit, cînd se demolează vechea absidă. În 1808 se construiește turnul actual adosat bisericii. În prezent biserica cuprinde o navă, o absidă și un turn în partea de vest. Pe latura sudică s-a adăugat un portic. În exterior zidurile sînt sprijinite de contraforturi.

(M Z)

432. **Urviș de Beluș***, com. Șoimi

(M Z)

433. **Vadu Crișului***

(M Z)

(E S)

434. **Valda***, com. Diosig

(M Z)

435. **Valea Cerului***, com. Suplacu de Barcău

(M Z)

436. **Valea Crișului**, com. Bratca

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 13,50 m; lățimea navei: 4,50 m. Temelia este din bolovani masivi de rîu. Nave: dreptunghiulare i se alătură absida patrată decroșată. Pe latura de sud a navei biserica are prispă mărginită de stâlpi frumos crestați și cu balustradă de scînduri de brad. Pereții sînt din cununi de birne nu prea groase de stejar. În 1865 bisericii i s-au făcut renovări substanțiale mărindu-se spațiul de cult. În 1925 s-a renovat din nou, înlocuindu-se o parte din căpriorii de la șarpantă și înlocuindu-se șindrila cu învelitoare de țiglă. „Corul” s-a adăugat în 1876. Interiorul este pictat pe pînză maruflată de către zugravul Dionisiu Iuga cantor și pictor de Nicula, cum se arată în pisania aflată pe o grindă a naosului. Este singura biserică de lemn din Bihor care are un fragment de pictură exterioară pe peretele sudic al naosului. Biserica datează din anul 1785. Este deteriorată.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 29—30; Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 78; Godea, *Monumente*, II.

(I G)

437. **Valea de Jos**, com. Rieni

Biserică de lemn. Lungimea construcției: 12,70 m; lățimea navei: 5,20 m. Se află în mijlocul cimitirului în afara satului. Are o fundație joasă din pietre de rîu. Pereții sînt din birne groase de gorun prinse la capete în cheotori drepte. La mijlocul peretelui, în exterior, biserica are un brîu încadrat de două linii în zig-zag și ele crestate în aceeași birnă. Ferestrele inițiale, deosebit de mici, au fost mărite ulterior. În anul 1928 a fost înlocuită învelitoarea de șindrila a acoperișului cu una de tablă. Tinda are tavan drept de scînduri iar naosul boltă semicilindrică. Portalul, excepțional de frumos

crestat, se aseamăna cu cele de la bisericile din Brădet și Rieni. Este pictat numai iconostasul care, ca și ușile diaconicești și împărătești, poartă semnătura zugravului David de la Curtea de Argeș. Deasupra ușii de intrare în naos se află crestată o inscripție de unde rezultă că biserica aceasta a fost ridicată de doi meșteri pe nume: Nicoară și Gheorghe în anul 1738.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 22, 28.

(I G)

438. **Valea de Sus***, com. Cîmpani

(M Z)

439. **Valea lui Mihai**

Biserica reformată. Într-un document din 1285 se întâlnește numele unui preot catolic din această localitate. Clopotul are o inscripție cu menționarea anului 1491. Data construirii bisericii este însă incertă. Se știe că în anul 1892 o veche biserică a fost transformată radical și renovată, primind forma actuală. Este o construcție din cărămidă cu un plan dreptunghiular, cu absidă poligonală de aceeași lățime cu nava și cu un turn în partea de vest. Nava este acoperită cu o boltă semicilindrică. Pe laturile de sud și vest biserica are un balcon.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 73—74; V. Bunyitay, *A váradi*, vol. III, p. 269—274

(M Z)

440. **Valea Mare de Codru***, com. Holod

(M Z)

441. **Valea Mare de Criș***, com. Borod

(M Z)

442. **Valea Tirnei***, com. Șinteu

(M Z)

443. **Varasău***, com. Brusturi

(M Z)

444. **Varviz***, com. Popești

445. **Vaşcău**

Biserica romano-catolică a fost construită în 1744 din cărămidă, pe fundație de piatră. Planul cuprinde o navă dreptunghiulară, o absidă semicirculară și un turn alipit corpului bisericii. De-a lungul peretelui de sud al navei s-a construit un pridvor îngust și scund. În interior s-a ridicat o tribună susținută de doi stâlpi masivi. Nava este acoperită cu boltă semicilindrică realizată printr-o succesiune de arce de cerc. Pridvorul este tăvănit. De remarcat altarul confecționat în stil baroc din marmoră de Vașcău.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 162

(M Z)

446. **Vălanii de Beiuș***, com. Uileacu de Beiuș

(M Z)

447. **Vălanii de Pomezeeu**, com. Pomezeeu

Biserica de lemn. Lungimea: 13,10; lățimea navei: 5,75 m. Absida, de plan trapezoidal este decroșată față de navă. Temelia este din piatră de râu. Pereții sînt din birne groase de gorun iar acoperișul are învelitoare de tablă care a înlocuit pe cea din șindrila existentă pînă în anii primului război mondial. Naosul este boltit semicilindric, iar arcul dublou este ornamentat prin motivul frînghieii. Pictura executată în 1867 se remarcă mai ales prin bogăția elementelor florale.

Dintre elementele decorative în lemn sînt remarcabile creștăturile de la portalul de intrare în tindă, briul torsadă ce înconjoară biserica, cheotorile cu creștături multiple și consolele profilate. În inventarul bisericii se află o icoană pe lemn datată 1796. Biserica a fost construită în primele decenii ale veacului al XVIII-lea.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 132.

(I G)

448. **Vărășeni**, com. Răbăgani

Biserica de lemn. Lungimea construcției: 15,80 m; lățimea navei: 4,60 m. Pereții sînt din birne orizontale prinse în cheotori drepte. Absida decroșată se încheie spre est în muchie. Inițial, această biserică de lemn s-a construit în satul Ghighișeni, în jurul anului 1730. În 1929 în Ghighișeni s-a construit o altă biserică de

zid iar cea de lemn, părăsită pînă în 1931 a fost cumpărată de către internatul diecezan din Beiuș. De la Beiuș a fost mutată din nou în anul 1961 în satul Vărășeni. Odată cu mutarea la Vărășeni s-a procedat și la restaurarea construcției. Construcția are o serie de elemente decorative care excelează prin finețea și migala execuției. De remarcat creștăturile de la ancadramentul ușii de intrare în tindă, consolele cu retragere succesive, spre bază, de la partea superioară a pereților.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 27.

(I G)

449. **Vărzari***, com. Popești

(M Z)

450. **Vărzarii de Jos***, oraș Vașcău

(M Z)

451. **Vărzarii de Sus***, oraș Vașcău

(M Z)

452. **Vășad**, com. Curtuișeni

Biserica ortodoxă a fost construită inițial în 1709 dar după cutremurul din 1822, cînd turnul s-a prăbușit iar pereții au crăpat, biserica a fost reclădită pe un soclu de piatră. Este format dintr-un pronaos, naos și o absidă semicirculară. Turnul cu secțiunea patrată are un coif ascuțit. Interiorul este boltit semicilindric și pictat de un meșter zugrav din prățile locului al cărui nume nu este cunoscut.

Borovszki, *Bihar vármegye*, p. 162.

(M Z)

453. **Vlișoara**

Biserica de lemn. Lungimea construcției: 15,80 m; lățimea navei: 5,85 m. Planul dreptunghiular al navei se continuă cu o absidă nedecroșată, cu colțurile de nord-est și sud-est teșite. Pe latura de vest are o prispă deschisă. Birnele pereților sînt prinse în stîlpi verticali. Acoperișul de șindrilă a fost înlocuit în 1938 cu altul din scînduri de brad. Bolta naosului apare în secțiune sub forma unui arc frînt. Este pictat numai iconostasul, pe pînză maruflată. Biserica este datată în ultimele trei decenii ale veacului al XVIII-lea. Monumentul este deosebit de șubred.

(I G)

454. **Vintere***, com. Holod

(M Z)

455. **Vilcelele***, com. Suplacu de Barcău

(M Z)

456. **Virclorog**

Biserică de lemn. Temelia bisericii este formată dintr-un șir de bolovani de rîu. Pereții sînt din bîrne prinse între stîlpi verticali iar absida este decroșată spre interior în raport cu planul dreptunghiular al navei. De jur împrejur biserica are o prispă deschisă, mărginită de stîlpi din loc în loc. A fost tencuită cu un strat de pămînt amestecat cu pleavă iar apoi văruiată. Absida are un înveliș interior sub forma unei jumătăți de trunchi de con. Bolta semicilindrică a naosului este susținută de un arc dublou median ce se reazimă, la rîndul său, pe capetele și mijlocul grinzii tirant, direct sau prin contrafișe de legătură. Biserica nu este pictată. Inițial această biserică s-a construit la circa 30 m sud-vest de unde a fost mutată pe locul actual încă în sec. al XIX-lea. În inventarul bisericii se păstrează 11 icoane vechi pe sticlă și 3 icoane de lemn.

Petranu, *Monumentele istorice*, p. 31—32; Godea, *Monumente*, II

(I G)

457. **Volvozi***, com. Popești

(M Z)

458. **Volvozi***, com. Șimian

(M Z)

459. **Zăvoi***, com. Simbăta

(M Z)

460. **Zece Hotare***, com. Șuncuiș

(M Z)

LISTA ABREVIERILOR

- BOROVSKY=Borovszky Samu, *Biharvármegye és Nagyvárad*, Budapest, 1901.
- C. IRIMIE, *Anchetă statistică*=Cornel Irimie, *Anchetă statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României (Vechimea, tipologia, răspândirea și frecvența lor)*, în *Cibinium. Studii și materiale privind Muzeul Tehnicii populare din Dumbrava Sibiului*, Sibiu, 1967/68. p. 413—505.
- T. MÓZES ș.a., *Ceramica populară*=Tereza Mózes ș.a., *Ceramica populară din regiunea Crișana*, Oradea, 1967.
- D. PRODAN, *Iobăgia în Transilvania*=David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. II, Ed. Academiei R.S.R., București, 1968.

(I G)=IOAN GODEA

(E G)=ELENA GRIGORESCU

(T M)=TEREZA MÓZES

(L R)=LETIȚIA ROȘU

(E S)=ECATERINA SASU

(S T)=SUZANA TÓTH

N O T Ă :

Localitățile centre de comună sau orașe sînt indicate numai cu denumirea. În localitățile marcate cu semnul * nu există monument depistat.

1. **Abram*** (I G)
2. **Abrămuț***, com. Abram (S T)
3. **Adoni**, com. Tarcea
 La marginea satului, lângă șoseaua modernizată, pe Dealul Mic (Kis Hegy) se află un complex de pivnițe de vin. Pereții nu au zidărie de piatră sau de cărămidă. Fiind obiective de real interes etnografic propunem conservarea lor „in situ”.
4. **Albești***, com. Răbăgani (S T)
5. **Albiș***, com. Buduslău (T M)
 La marginea satului, pe deal, există un complex de circa 100 de pivnițe de vin. Nu au pereți de piatră sau de cărămidă decit cele mai nou construite. În general suprafața unei pivnițe este în jur de 18 m². Complexul de pivnițe merită a fi conservat „in situ”. (S T)
6. **Aleșd*** (E S)
7. **Almașul Mare***, com. Balc (I G)
8. **Almașul Mic***, com. Balc (I G)
9. **Almașu Mic***, com. Sirbi (S T)
10. **Alparea***, com. Oșorhei (I G)
11. **Ant***, com. Avram Iancu (T M)
12. **Apateu***, com. Nojorid (I G)
13. **Arpășel***, com. Batăr (T M)

14. **Aștileu*** (E S)

15. **Ateaș*, com. Cefa** (T M)

16. **Aușeu***

Moara de apă din localitate datează de pe la mijlocul secolului al XIX-lea.

Are o roată hidraulică cu cupe, apa fiind îndreptată în partea de jos a roții hidraulice. Este dotată cu o pereche de pietre, aduse din localitatea Butan. Clădirea veche a morii este în curs de transformare. Pereții sînt de lemn, lipiți cu lut. Peretele vestic al clădirii a fost reconstruit din cărămidă. Moara funcționează și astăzi.

Petre Bodeuș deține o mare colecție de artă populară românească și străină.

(E S)

17. **Avram Iancu*** (T M)

18. **Balc*** (I G)

19. **Batăr*** (T M)

20. **Băile Felix*, com. Sînmartin** (E S)

21. **Băile 1 Mai*, com. Sînmartin** (E S)

22. **Băița, oraș Nucet**

În localitate se află clădirea unei foste mori de apă care nu mai funcționează din anul 1952.

(E G)

23. **Băița Plai*, oraș Nucet** (E G)

24. **Bălala*, com. Tileagd** (I G)

25. **Băleni, com. Lazuri de Beiuș**

În localitate există o moară de apă. Pereții sînt de lemn iar acoperișul din țiglă. Construcția are două încăperi. Moara are două roți hidraulice, cu aducțiune inferioară. Stavila și jghebul sînt de lemn. Apa se aduce din Crișul Negru. Cele două perechi de pietre sînt aduse de la Tărcăița. În interior se află o inscripție: „Această moară s-au făcut în 1919 de Sotmary Gyorgy”. Moara aparține consiliului popular al comunei.

(E G)

26. **Bălnaca**, com. Șuncuiuș

În localitate există o casă țărănească (de la Nr. 13) care datează din ultimul sfert al veacului al XIX-lea. Are pereții din birne aparente de stejar, terminate la colțuri în „cheotori”. Planimetric casa se compune din: tinda cu cuptor, „sobă” și tîrnaț cu patru „șoși”. „Papucul”, de sub cunună a șoșilor a fost cioplit în mai multe trepte. Acoperișul inițial, de „jupi”, a fost înlocuit cu țiglă în jurul anului 1950.

(E S)

27. **Bălnaca Groși**, com. Șuncuiuș

La locul numit „sub piatră”, pe Crișul Repede, se află o moară de apă construită pe la începutul secolului al XX-lea. Moara funcționează prin învîrtirea inversă a roții hidraulice. Pietrele au un diametru de 1 m și sînt aduse de la Chistag. Sita cilindrică a morii este foarte veche și a fost adusă de la o moară din localitatea Calea Mare. Pereții morii sînt construiți din lemn de stejar lipiți apoi cu lut. Este acoperită cu țiglă. Moara funcționează.

(E S)

28. **Beiuș**

În orașul Beiuș existau în secolul al XIX-lea un număr de mori de apă. Pînă prin anul 1960 o astfel de instalație tehnică populară (numai clădirea) se mai putea vedea pe o stradă situată nu departe de podul peste Valea Nimăieștilor. Moara nu mai există. În Beiuș există un foarte frumos muzeu etnografic.

(I G)

29. **Beiușele***, com. Curățele

(E G)

30. **Belfir***, com. Tinca

(T M)

31. **Belejeni***, com. Drăgănești (E G)
32. **Berechiu***, com. Cefa (T M)
33. **Betfla***, com. Sînmartin (I G)
34. **Bicaciu***, com. Cefa (T M)
35. **Bicăcel***, com. Lăzăreni (T M)
36. **Biharea*** (S T)
37. **Birtin***, com. Vadul Crișului (E S)
38. **Bistra***, com. Popești (I G)
39. **Bilc**, com. Criștioru de Jos

În localitate a existat pînă în anul 1960 o moară de apă avînd o roată hidraulică cu cupe, cu aducțiune în partea superioară a roții. Azi se mai păstrează clădirea morii, cu pereți din lemn. Este în stare de ruină.

(I G)

40. **Bogel***, com. Tăuteu (I G)
41. **Bolanu Mare*** (I G)
42. **Bolu***, com. Ciumeghiu (T M)
43. **Borod**

În localitate există două mori de apă. Una este pe valea Șeranelui. Este în proprietatea C.A.P. Moara are o roată cu cupe și o pereche de pietre. Roata a fost executată în anul 1962 și a fost adusă la Borod de la moara din satul Peștiș care și-a încetat acti-

vitataea. Este dotată cu o sită cilindrică. Cea de a doua moară de apă este pe valea Borodului. A fost construită pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Are o roată cu cupe și o pereche de pietre (diametru de 36 țoli). Instalația este prevăzută cu o sită cilindrică. La jgheabul morii se află un stăvilar („stăvilă stearpă”). Clădirea are pereții din birne de lemn, tencuite. Până în anul 1955 a fost acoperită cu „jupi” de paie. Acum are acoperiș de țiglă. Funcționează.

Borodul a fost o localitate unde s-a lucrat ceramică albă. Astăzi este un centru stins din punct de vedere al olăritului.

(E S)

44. **Borozel**, com. Borod

Moara situată la numărul de casă 39, este a C.A.P.-ului. Se află pe Valea Morozelului și datează de pe la sfârșitul secolului al XIX-lea. Inițial a fost prevăzută cu două roți, cu cupe, una din ele angrenând și o sită cilindrică. Clădirea morii este o construcție din lemn, tencuită.

(E S)

45. **Borș***

(T M)

46. **Borșa***, com. Săcădat

(I G)

47. **Borumlaca***, com. Suplacu de Barcău

(I G)

48. **Borz**, com. Șoimi

Satul este așezat pe valea Crișului Negru, la poalele Munților Codru-Moma, într-o zonă deosebit de pitorească. Pe malul unui pîrîu cu ape repezi, numit „Valea morilor”, care străbate satele Dumbrăvița de Codru și Borz, s-au construit numeroase mori de apă. Potrivit informațiilor date de localnici pînă nu de mult existau încă 17 mori. Azi există cîte una în fiecare sat. Moara din Borz, așezată pe malul drept al văii, este construită din birne de lemn pe temelie de piatră de carieră. Construcția a fost mărită în anul 1938. Este acoperită cu țigle. Roata hidraulică, cu cupe, are un diametru de 4 m. De la stavila iazului apa este condusă printr-un jgheab în partea superioară a roții. Pentru valoarea etnografică a morii se propune conservarea ei „in situ”.

— În partea de sat traversată de apa Văii Morilor intrarea în gospodărie se face peste podețe de piatră frumos boltite. Aceste obiective de interes etnografic, construite ingenios și trainic, se încadrează armonios în imaginea de ansamblu a acestei localități de munte.

C. Irimie; *Anchetă statistică*; Borovszky, p. 59; Informator Petruț Gheorghe, morar, născut în 1928, Borz, nr. 7.

(T M)

49. **Botean***, com. Ineu

(I G)

50. **Bratca**

Moara de la nr. 81, cu învîrtirea inversă a roții hidraulice, este acționată de apa Crișului Repede. A funcționat cu două roți cu palete. O roată punea în mișcare o pereche de pietre, iar cealaltă un „darac” de lînă. Din anul 1958 moara de apă nu mai funcționează iar în prezent daracul este acționat de un motor electric. Din instalația morii se mai păstrează roata cu palete precum și cele două pietre. Clădirea a fost renovată recent.

(E S)

51. **Brădet***, com. Buntești

(I G)

52. **Brătești***, com. Răbăgani

(T M)

53. **Briheni**, com. Lunca

Exact pe locul unde în secolul al XVIII-lea era unul dintre cele două cuptoare de redus minereu de fier se află azi o moară de apă în proprietatea lui Moș Gavrilă. Are o roată hidraulică, cu cupe, alimentată dintr-un canal de tip irugă odinioară iaz ce aducea apa la cuptorul de topit minereul. Moara de apă funcționează și azi.

La circa 500 metri, în aval de această moară, se află clădirea ce adăpostește pietrele unei alte mori de apă, cu roată hidraulică cu palete. Azi construcția este în stare de ruină deoarece moara nu mai funcționează de circa 10 ani.

(I G)

54. **Brusturi***

(I G)

55. **Brusturi***, com. Finiș

(E G)

56. **Bucium***, com. Ceica

(T M)

57. **Bucuroaia***, com. Copăcel

(E S)

58. **Budol***, com. Popești

(I G)

59. **Budureasa**

În localitate există două mori de apă care nu mai funcționează. În afara comunei, la locul numit „Sub Piatra Birii“, se află unica dubă pentru bătut postav din zonă, aparținând lui Grec Vasile. Clădirea este construită din lemn pe fundație de piatră de râu. Acoperișul este din paie. Are o roată hidraulică, cu cupe, cu aducțiune superioară. Instalația din interior constă în: maie oblice care bat postavul, 2 alpii, o căldare pentru încălzit apa. Duba funcționează numai pe timp de iarnă. Clădirea a fost construită, ca și instalația, de către meșterul lemnar Costan din sat, iar apoi renovată în anul 1970. Obiectiv de valoare etnografică deosebită, duba de la Budureasa trebuie conservată „in situ“.

(E G)

60. **Buduslău***

(S T)

61. **Bulz**

La numărul 116, din localitate, se află un complex de industrie țărănească care se compune dintr-o moară de apă, o piuă de bătut „sumane“ și o viltoare. Instalația este acționată de apa condusă printr-un iaz din Valea Iadului ce curge în apropiere. Din „lada“ comună pornesc trei jgheaburi de acționare a celor trei instalații. *Moara* are o roată de lemn, cu cupe, și o pereche de pietre cu diametrul de circa 1 m. Instalația datează de pe la mijlocul secolului al XIX-lea. „Fruntarul“ morii este ornamentat cu motive geometrice cioplite. Pereții morii au fost reconstruiți în anul 1946. Are acoperiș de țigla.

Din jgheabul de mijloc apa curge în *vîltoarea* de formă tronconică. *Vîltoarea* se utilizează și azi.

Piua de bătut sumane are, ca și moara, o roată hidraulică cu cupe. Instalația pivei este azi demontată. Are două „troace” și patru ciocane care se păstrează. Clădirea instalației este construită din lemn. Recent i s-a dat o nouă destinație — este încăpere unde se fac lumînări, avînd ustensilele necesare acestei preocupări.

(E S)

62. Buntești

În localitate există o moară de apă. Pereții din lemn sînt înălțați pe o temelie din piatră. Acoperișul este din țiglă. Construcția are trei încăperi: „casa” morii, o cameră, o cămară. Roata este cu palete, cu aducțiune inferioară. Apa este dirijată din riul Crișul Pietros, printr-un canal de tip irugă. Are o pereche de pietre. Moara a fost renovată în anul 1946 de către un meșter lemnar din sat pe nume Ignat Teodor azi în vîrstă de 80 de ani. Moara este proprietatea Consiliului popular din comună.

(E G)

63. Burda, com. Budureasa

În sat există două mori de apă, una aparține lui Balaci Miron și alta a lui Cralic Gheorghe. Ambele sînt construite din lemn pe fundație de piatră. Au cîte două încăperi, o cameră fiind locuința morarului. Au roți hidraulice, cu cupe, cu aducțiune superioară. Sînt alimentate cu apă din Valea Nimăieștilor. Pietrele morilor sînt aduse de la Tărcăița. În ultimii ani moara lui Balaci a suferit unele modificări.

(E G)

64. Burzuc*, com. Sirbi

(I G)

65. Butan*, com. Măgești

(E S)

66. Cacuciu Nou, com. Măgești

În localitate, pe Valea Dobricioneștiului, se află o moară de apă care începînd cu anul 1962 și-a încetat activitatea. Moara a avut două roți hidraulice, cu cupe, și respectiv, două perechi de pietre. Roțile se mai păstrează și azi. Moara a fost dotată cu o

sită radială. Actuala clădire a morii are pereții din chirpici (văioage), în locul celor de lemn care erau pînă în anul 1921.

(E S)

67. **Cacuciu Vechi***, com. Aușeu

(E S)

68. **Cadea**, com. Săcuieni

În localitate există un număr de 60 de pivnițe de vin răspîndite în mai multe părți și locuri din sat cum ar fi: Ulița Nouă (Ūjsor), Dealul Baronului (Báró domb), Cotlonul Cînelui (Kutyászug), Cotlonul coșurilor (Kosárszug), Cotlonul Ursului. Pivnițele sînt săpate în deal, în general cu pereți fără zidărie din piatră sau cărămidă. Au porți de lemn. Lungimea unei pivnițe variază între 4 și 60 m. Majoritatea pivnițelor datează de la sfîrșitul secolului trecut. Propunem conservarea lor „in situ”.

(S T)

69. **Calea Mare***, com. Lăzăreni

(T M)

70. **Cauaceu***, com. Biharea

(S T)

71. **Căbești**

În localitate există două mori de apă. Una este proprietatea lui Cabău Gavrilă cealaltă a lui Țiboc Pașcu. Ambele mori au roți hidraulice cu cupe și cu aducțiune în partea superioară a roților. Pereții, la ambele, sînt din birne de lemn și ridicați pe temelie de piatră de rîu. Ambele astăzi sînt în proprietatea C.A.P.

I. Godea, O. Lungescu, *Morile de apă de pe Valea Roșiei în Cibinium*, III, Sibiu, 1974; C. Irimie, *Anechetă statistică*.

(E G)

72. **Călacea***, com. Olcea

(T M)

73. **Călățea**, com. Aștileu

Din cele trei mori de apă cîte erau pe Valea Mierăi (sau Mnerăi) una și-a încetat activitatea iar alta a fost demolată de curînd. Moara situată la numărul de casă 57, a funcționat cu o roată de

lemn cu cupe. A fost dotată cu o sită cilindrică, cu palete. Clădirea morii, cu o fundație masivă din piatră și pereți din chirpici (văioage), a fost construită în anul 1920. Din anul 1970 moara nu mai funcționează. În schimb moara de la numărul de casă 144, funcționează și azi. Are o roată cu cupe și o pereche de pietre. Clădirea acestei mori, cu temelie de piatră și pereți din chirpici, datează dintre anii 1915—1920.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(E S)

74. **Căpilna***

(T M)

75. **Cărădeni***, com. Lăzăreni

(T M)

76. **Cărănzal***, com. Lăzăreni

(T M)

77. **Cărăsău***, com. Cociuba Mare

(T M)

78. **Cărpinet**

În localitate există trei mori de apă din care azi funcționează doar două. Ambele au construcții de lemn pe fundație de piatră de râu. Au acoperiș de țiglă. Au roți hidraulice cu cupe, cu aducțiune superioară. Sînt alimentate cu apă din valea Crișului Negru. Pietrele de moară au fost cumpărate din părțile Bradului (județul Hunedoara). Ambele sînt proprietate a C.A.P. din localitate.

La moară, care azi nu mai funcționează, exista în urmă cu patru ani o dubă de bătut postav care a fost achiziționată de către Muzeul etnografic din Beiuș. Pe loc a rămas doar clădirea care este făcută din piatră și acoperită cu paie.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(E G)

79. **Căuașd***, com. Tulca

(T M)

80. **Cefa***

(T M)

81. Ceica*

(T M)

82. Cetea*, com. Borod

(E S)

83. Celșoara, com. Ceica

La poalele Munților Pădurea Craiului, pe Valea Bucuroii, se află o moară de apă cu aducțiune superioară, cu roată hidraulică cu cupe. În 1960 s-a construit actuala clădire a morii, pe o fundație de piatră de râu, în locul celei anterioare ce avea pereții de birne cu „șoși” (stilpi), inițial cu pereți „în potici”. În prezent clădirea, în formă de L, are pereții din chirpici, netencuiți, iar acoperișul are învelitoare de țiglă. Instalația de măcinat se află în încăperea ce are și rol de tindă. Are o singură pereche de pietre. Azi moara macină doar porumb și ovăz.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(T M)

84. Cenaloș*, com. Ciuhoi

(S T)

85. Cetariu*

(S T)

86. Cherechiu

În jurul și mijlocul comunei Cherechiu, în diferite locuri există mai multe grupuri de pivnițe. La capătul uliței mari există un număr de 30 pivnițe; lângă „Grădina familiei Botos” se înșiră un număr de 25 pivnițe; la locul numit „Dealul bătrîn” (Öreghegy) sînt alte 15 pivnițe. Pivnițele sînt săpate în deal, suprafața fiecăreia fiind, în general, de 30 m². Majoritatea au pereții căptușiți cu cărămidă, iar porțile sînt de lemn cu gratii de fier. Începînd cu anul 1960 unele din pivnițe au inscripții de datare.

(S T)

87. Cheresig*, com. Girișu de Criș

(I G)

88. Cheriu*, com. Oșorhei

(I G)

89. **Cheșa***, com. Cociuba Mare

(T M)

90. **Cheșereu**, com. Cherechiu

La marginea localității, pe dealurile Borszalma, Méraj și Dealul Mare (Nagy Hegy), există un număr de circa 150 de pivnițe. Toate sînt săpate în deal, majoritatea cu pereți fără zidărie de piatră. Au o vechime ce atinge în general 60—70 de ani. Propunem conservarea lor „in situ”.

(S T)

91. **Chet***, oraș Marghita

(I G)

92. **Chiic**, com. Copăcel

În localitate există încă un mare număr de gospodării la care se mai păstrează încă vechii stîlpi de la porți. Nu sînt ornamentați de obicei decît la bază, cu ornamente geometrice crestate în adîncime. Poartă ornamente doar părțile frontale ale stîlpilor. Diversitatea creștăturilor reține în mod deosebit atenția etnografilor.

(I G)

93. **Chioag***, com. Sirbi

(S T)

94. **Chiraleu***, com. Chișlaz

(I G)

95. **Chiribiș***, com. Tăuteu

(I G)

96. **Chistag**, com. Aștileu

La numărul 145 a existat o moară de apă cu roată hidraulică cu cupe foarte largi, care, datorită debitului mai mare de apă, putea învîrți două perechi de pietre, de diametre diferite (100 cm și respectiv 80 cm). Roata avea spițe și ax din metal. Moara era acționată de apa adusă printr-un canal de la canalul hidrocentralei de la Aștileu. Pereții morii au fost construiți în anul 1916 din piatră de rîu amestecată cu piatră de carieră. În anul 1962 moara și-a încetat activitatea.

97. **Chișcău**, com. Pietroasa

În localitate există o moară de apă. Clădirea morii este din birne de lemn și este acoperită cu tablă. Construcția are două încăperi. Roata hidraulică este cu cupe și cu aducțiune superioară. Canalul de tip irugă aduce apa din Valea Crăiesei. Pietrele de moară sînt aduse din localitatea Tărcăița.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(E G)

98. **Chișirid***, com. Nojorid

(I G)

99. **Chișlaz***

(I G)

100. **Ciheț***, com. Sinmartin

(I G)

101. **Ciocoia***, com. Săcuieni

(S T)

102. **Ciuhoi***

(S T)

103. **Ciulești***, com. Spinuș

(I G)

104. **Ciumeghiu***

(T M)

105. **Ciutelec***, com. Tăuteu

(I G)

106. **Cimp***, oraș Vașcău

(E G)

107. **Cimpani**

Din localitate a fost strămutată în Muzeul Satului, București, o gospodărie țărănească tipică pentru cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea pentru valea superioară a Crișului Negru. Casa are o mică fundație de piatră de rîu și pereții din birne de

stejar cu „șoși”. Acoperișul era de la început de șindrilă. Are trei încăperi, din care „camera din față” (sau, cum se mai cheamă, „casa de goști”) are un inventar impresionant de artă populară specifică zonei.

Gh. Focșa, *Muzeul Satului*, Editura Meridiane, București, 1972.

(I G)

108. **Cimpani de Pomezue***, com. Pomezue

(T M)

109. **Cîmp Moți***, oraș Vașcău

(E G)

110. **Cociuba Mare***

(T M)

111. **Cocluba Mică***, com. Pietroasa

(E G)

112. **Codrișoru***, com. Aușeu

(E S)

113. **Codru***, com. Șoimi

(T M)

114. **Cohani***, com. Abram

(I G)

115. **Colești**, oraș Vașcău

În localitate există o moară de apă. Pereții morii sînt din birne, iar acoperișul de țiglă. Construcția are două încăperi. Are o roată hidraulică, cu palete, cu aducțiune inferioară. Moara este pe Apa Coleștilor. Moara aparține lui Moș Ioan, azi în vîrstă de 75 de ani.

116. **Copăcel**

(E G)

În localitate există la un mare număr de gospodării țărănești porți de intrare în „ocol” care au stîlpii frumos creați cu motive geometrice la baza acestora. În rest stîlpii sînt ciopliți simplu, fără ornamente. Sînt lucrați de meșteri locali pricepuți în prelucrarea lemnului.

(I G)

117. Copăceni, com. Sîmbăta

Satul este așezat între Valea Topa și Valea Holodului, pe șoseaua modernizată ce leagă Oradea de Beiuș—Deva. Nu departe de șosea se află o clădire impozantă, azi în stare destul de precară. Adăpostește o moară de cereale acționată de un motor cu explozie. Pînă în anul 1937 moara a funcționat cu două roți, cu palete, cu rotație inversă și cu aducțiune inferioară a apei. Moara funcționa cu apă din pîrîul Vida. Pereții sînt din cărămidă. Este acoperită cu țiglă, cu acoperiș în patru ape.

Borovszky, p. 96; Inf. Tomca Carol, morar, născut în anul 1911, Luncașprie.

(T M)

118. Corbești, com. Ceica

În localitate se găsesc două mori de apă, în funcțiune. Amîndouă au roți de lemn, cu cupe, apa fiind condusă în partea superioară a roților hidraulice. Pe rîul Topa, la locul numit „la firez” (după faptul că aici a existat înainte de moară un fierestrău), s-a construit, în anul 1951, moara cu pereți de bîrne îmbinate în „șoși”. Pereții sînt tencuiți numai în interior. Are acoperiș de țiglă. În anul 1971, pe iazul morii, lung de 300 m., s-a construit o „stavilă” din beton.

O altă moară se află pe Valea Corbeștilor și a fost reconstruită în anul 1944. Pereții sînt din bîrne prinse în „șoși”, care apoi au fost acoperite cu un strat de tencuială. Planul construcției este dreptunghiular, cu tîrnaț pe latura lungă. Iazul morii are o lungime de circa 200 m. și este marcat la un capăt de stavila de bușteni de gorun. Instalația este prevăzută cu două perechi de pietre. Cînd apa pe iaz este insuficientă, sau înghețată, moara este acționată de o locomobilă cu aburi.

C. Irimie, *Anchetă statistică*; Borovszky, p. 104; Inf. Blaga Vasile a lui Florea Tomii, născut în 1919 la Dobrești, Corbești, nr. 210 și Sabău Ioan a lui Ghiula, născut în 1926 la Răbăgani, Corbești, nr. 20.

(T M)

119. Corboala*, com. Boianu Mare

(I G)

120. Cordău* com. Sînmartin

(I G)

121. **Cornișești**, com. Dobrești

În localitate, la numărul 64, în proprietatea lui Covaci Pașca (în vîrstă de 71 de ani), se află o casă veche moștenită de actualul proprietar. Casa este cu pereți din lemn. Înainte era acoperită cu paie, azi are învelitoare de țiglă. Este compartimentată în trei încăperi: o cameră mai mare, una mai mică și tindă, iar pe lungime este prevăzută cu un tîrnaț mai lat. În tindă se află și în prezent un cuptor „cu băbură” oarecum transformat ulterior. În anul 1898 casa a fost lărgită cu încă două camere, construcția obținînd forma de „L”. Data reconstrucției este marcată în relief pe frontonul casei. Propunem conservarea ei „în situ”.

În sat, la numărul 61, se află o altă casă de lemn, proprietatea lui Sîrb Dumitru, azi tencuită, ce s-a construit în primul deceniu al secolului nostru. Casa este compartimentată în trei încăperi (cu tinda la mijloc), în partea din față avînd un tîrnaț cu balustradă.

Inf. Covaci Ana, născut în anul 1907.

(T M)

122. **Cornițel***, com. Borod

(E S)

123. **Coșdeni***, com. Pomezou

(T M)

124. **Cotiglet**, com. Ceica

În sat, pe valea Cotigletului, pe „Rîtul Tîclei”, se află o moară de apă cu roată hidraulică, cu cupe, cu aducțiunea superioară a apei. „Lada morii” este din birne și scînduri groase, întărită în partea de sus cu beton. Moara s-a construit pe locul unei mori mai vechi. A fost renovată din temelie în anul 1954. Zidită pe o fundație de piatră de rîu, construcția are pereții de birne, cu „șoși”. Sînt lipiți și văruiți. Acoperișul este din plăci de azbociment. Roata hidraulică, cu un diametru de 2,5 m., pune în mișcare două perechi de pietre. Din 1962 moara este înzestrată cu sită radială. În inventarul morii s-a găsit o „vică” datată „1864” care azi se află în colecțiile Muzeului Țării Crișurilor din Oradea.

În sat se mai găsesc frumoase porți cioplite de către meșterul lemnar Teodore Biliu Gheții și garduri de nuiele împletite.

(T M)

125. **Crestur***, com. Abrămuț

(S T)

126. **Cresulia***, com. Curățele

(E G)

127. **Criștioru de Jos**

În localitate există o moară de apă. Pereții clădirii sînt din cărămidă și lemn, iar acoperișul din țiglă. Construcția are două încăperi. Are o roată hidraulică, cu cupe, cu aducțiune superioară. Moara este alimentată cu apă din pîriul numit Prelucele. Pietrele au fost aduse de la Tărcăița.

Satul este un vestit centru de olărie. În localitate se găsesc un număr de 16 cuptoare de ars ceramică, de tip tronconic, fără grătar zidit.

C. Irimie, *Anchetă statistică*; T. Mozeș ș.a., *Ceramica populară*, p. 129—135.
(E G)

128. **Criștioru de Sus**, com. Criștioru de Jos

În localitate există o moară de apă. Pereții sînt din chirpici, iar acoperișul de țiglă. Construcția are trei încăperi. Are o roată hidraulică, cu cupe, cu aducțiune superioară. Apa morii este adusă printr-un iaz din pîriul Prelucele. Locul unde se află moara este cunoscut în sat sub numele de „Bradul Mare”. În 1968 moara a fost renovată de către un meșter local. Morar este Groza Gheorghe.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(E G)

129. **Crincești***, com. Dobrești

(T M)

130. **Cubulcut***, com. Săcuieni

(S T)

131. **Cucuțeni***, com. Rieni

(E G)

132. **Culeșd***, com. Brusturi

(I G)

133. **Curățele**

În localitate există o singură moară de apă. Pereții construcției sînt de lemn iar acoperișul de țiglă. Construcția are două încăperi. Moara are o roată hidraulică, cu palete, cu aducțiune inferioară. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Din valea Beiușele apa este canalizată printr-un iaz la roata hidraulică. Perechea de pietre este adusă de la Tărcăița. Moara este în proprietatea C.A.P.

(E G)

134. **Curtuișeni***

(S T)

135. **Cusuiuș***, com. Lazuri de Beiuș

(E G)

136. **Cuzap***, com. Popești

(I G)

137. **Damiș**, com. Bratca

Pe locul numit „la morile Sichii”, pe Apa Brățuței, se află două mori de apă alimentate de la un iaz comun. Moara de la nr. 97. a fost construită pe la începutul secolului XX. Are o roată cu cupe, o pereche de pietre și este dotată și cu o sită. Moara funcționează cu „stavilă”. Clădirea are pereți de piatră și acoperiș de țiglă. Moara funcționează și azi.

Moara situată la nr. 96, datează de la sfîrșitul sec. XIX. Funcționează cu o roată cu cupe și are o pereche de pietre cu diametrul de 1 m. Jgheabul morii este prevăzut cu „hulpi” sau „jilipi”. Clădirea morii are pereții din piatră de carieră și de rîu Acoperișul inițial, de șindrilă, a fost înlocuit cu țiglă în jurul anului 1950. Funcționează.

(E S)

138. **Delani**, oraș Beiuș

Este un centru important de prelucrare a pieilor de oaie. Aici se confecționau mai ales „bituși” (meseriașii se cheamă bitușeri) ce le purtau păstorii. Se fac la comandă sau pentru vânzare în târguri.

(E G)

139. **Delurenii***, com. Bratca

(E S)

140. **Derna***

(I G)

141. **Dernișoara**, com. Derna

La marginea localității, în dreapta drumului ce leagă satul cu șoseaua modernizată Oradea-Marghita, în panta dealului ce străjuieste satul dinspre nord, se află un număr de 30 pivnițe. Toate sînt săpate în deal și cele mai multe au pereții căptușiți cu cărămidă. Porțile sînt de lemn. Se păstrează în ele butoaiile cu vin dar și toate produsele agro-alimentare puse pentru iarnă la păstrat. Pentru valoarea sa etnografică complexul de pivnițe de la Dernișoara ar merita a fi conservat „in situ”.

(I G)

142. **Dicănești***, com. Drăgești

(T M)

143. **Dijir***, com. Abram

(I G)

144. **Diosig**

În apropierea localității, la locul numit „Poala Dealului” (Padalja) există un complex de 25 de pivnițe avînd în medie o suprafață de 60 m² fiecare. Sînt săpate în deal și majoritatea căptușite cu cărămidă.

Lîngă șosea se află o pivniță de vin supraetajată, construită în jurul anului 1830 și care are o lungime de 40 m, iar lățimea de 8,5 m. Are pereții din cărămidă. În localitate se mai găsesc încă nouă pivnițe de dimensiuni asemănătoare. Locuitorii din Diosig mai dețin pivnițe și în satul învecinat Ianca. Ele au o vechime în jur de 60 de ani. Și ele sînt căptușite cu cărămidă și au porți din lemn. Toate aceste pivnițe merită a fi conservate „in situ”.

(S T)

145. **Dobrești**

În localitate, în cătunul Căposeni, pe un vîrf de deal, se află o casă veche, de lemn. Temelia casei se compune dintr-un șir de bolovani de rău. A fost construită în secolul trecut. Construcția

are două camere și tindă. Pereții de bîrne, intercalate între „șoși”, sînt tencuiți. Acoperișul este de țiglă. În fața tindei și a unei camere se află un tîrnaț cu balustradă. La tîrnaț se află doi stîlpi frumos ornamentați. În apropierea casei se află construcțiile anexe ce se compun dintr-o cameră și grajd și care datează din jurul anului 1960. Are pereții din bîrne netencuite iar acoperișul este din șindrilă.

Inf. Căpos Petru, născut în anul 1903.

(T M)

146. **Dobricionești, com. Măgești**

Din cele șapte mori de apă cîte au fost pe Luncă, se păstrează parțial doar două instalații. Prima moară de pe vale este prevăzută cu o roată cu cupe și o pereche de pietre. Și-a încetat activitatea în anul 1962. Jgheabul ei a funcționat prin „jilipă”. Lada morii a fost construită din beton. Clădirea veche a fost reconstruită în anul 1920 și este acum din piatră de rău și chirpici.

A doua moară, în susul apei, a funcționat de asemenea cu o roată cu cupe și cu o pereche de pietre aduse de la Butan. Clădirea morii este cu pereți de lemn, azi tencuiți. În locul acoperișului inițial, de șindrilă, s-a adăugat altul de țiglă. Moara, care datează de la sfîrșitul sec. XIX, și-a încetat activitatea în anul 1964.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(E S)

147. **Dolea***, com. Suplacu de Barcău

(I G)

148. **Drăgănești**

În localitate există o moară de apă cu pereții din chirpici (văioage) și acoperită cu țiglă. Are o roată cu palete, cu aducțiune inferioară. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Este acționată de apa Crișului Pietros. Clădirea care adăpostește moara a fost ridicată în anul 1957. Este în proprietatea morăriței Stegar Sabina.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(E G)

149. **Drăgești***

(T M)

150. **Drăgoteni***, com. Remetea

(E G)

151. **Dumbrava***, com. Holod

(T M)

152. **Dumbrăvani**, com. Buntești

În localitate există o moară de apă ce a fost renovată în urmă cu un an și jumătate. Avea o roată hidraulică cu cupe și, deci, cu aducțiune superioară. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Era acționată de apa canalizată din Valea Crăiasa. Prin învîrtirea roții hidraulice se acționa și un „joagăr” (fierăstrău) ce era construit lângă clădirea morii. De un an și jumătate moara a fost reconstruită din cărămidă și este acționată de un motor electric. La fel și joagărul. Se mai poate vedea pe loc roata, stavila și jgheabul. Joagărul a fost construit în anul 1931, era, ca și moara, a lui Gabor Gheorghe, iar azi este în proprietatea C.A.P. Clădirea care adăpostește joagărul este din lemn, pe piloni.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(E G)

153. **Dumbrăvița***, com. Holod

(T M)

154. **Dumbrăvița de Codru**, com. Șoimi

La capătul localității, în imediata vecinătate cu satul Borz, sub dealul numit „Coasta morii”, în spatele casei de la nr. 63, se află ultima moară de apă ce s-a mai păstrat în sat. Este așezată pe malul stîng a „Văii morilor”, construcția avînd o fundație din piatră de rîu și de carieră. Peretele dinspre apă este construit din piatră, restul pereților din chirpici (văioage). Are acoperiș de țiglă. Moara are o singură pereche de pietre. Roata hidraulică cu cupe, cu un diametru de circa 3 m, este pusă în mișcare de un jet puternic de apă condusă din stavila căptușită cu piatră printr-un jgheab îngust.

C. Irimie, *Anchetă statistică*; Inf. Petruț Traian, morar, născut în 1910. Dumbrăvița de Codru nr. 63; Borovszky, p. 89.

(T M)

155. **Dușești***, com. Ceica

(T M)

156. **Făncica***, com. Abrămuț (S T)
157. **Felcheriu***, com. Oșorhei (I G)
158. **Fegernic***, com. Sîrbi (S T)
159. **Fegernicu Nou***, com. Sîrbi (S T)
160. **Feneriș***, com. Pocola (T M)
161. **Ferice**, com. Buntești

În localitate există o moară de apă. Clădirea are pereți de lemn și acoperiș de țiglă. Are trei încăperi. Roata hidraulică este cu cupe și, deci, cu aducțiune superioară. Apa morii se aduce din pîriul Vătășoia. Construcția a fost renovată în anul 1968. Cele două pietre au fost aduse de la Valea lui Mihai. Proprietar de moară este Brie Miron.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(E G)

162. **Finiș**

În localitate există o moară de apă. Clădirea morii este din lemn iar acoperișul acesteia din țiglă. Construcția are trei încăperi. Instalația este prevăzută cu două roți hidraulice, cu palete, cu aducțiune inferioară. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Moara este pusă în mișcare de apa canalizată din Valea Finișului. Cele două perechi de pietre sînt aduse de la Tărcăița. Este în proprietatea Consiliului Popular al comunei Finiș.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(E G)

163. **Fiziș***, com. Finiș

(E G)

164. **Finațe**, com. Cîmpani

În localitate s-a construit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea o moară „cu dube”. Avea atunci o simplă instalație de

măcinat. Pe acel loc s-a ridicat mai târziu o altă construcție care cu mici modificări s-a păstrat pînă azi. Construcția are pereții parte din ziduri de piatră de rîu, parte din bîrne de lemn. Are acoperiș de șindrilă. Frontonul este executat din împletitură de nuile de mesteacăn. „Moara cu dube din Fînațe reprezintă din punct de vedere al tehnicii populare țărănești un adevărat complex, datorită asocierii — rar întîlnită în zonă — a două mecanisme acționate de apă în mod independent și deosebite ca funcție” — de o parte moara de cereale de cealaltă „dubele” pentru postav. Complexul are două roți cu cupe, cu aducțiune superioară. Instalația morii este cea obișnuită în zonă, instalația dubei se încadrează în grupa pivelor la care alimentarea se face prin cădere, avînd ciocane cu coadă. În anul 1966 acest complex de industrie țărănească a fost achiziționat de Muzeul Brukenthal din Sibiu și instalat în Muzeul Tehnicii populare din Dumbrava Sibiului. Pe acest loc, în Fînațe, s-a construit o altă moară, cu pereți din cărămidă. Roata este cu cupe. Funcționează cu apa adusă în iaz din Valea Băiței.

C. Bucur, P. Niedermaier, *Moara cu dube din satul Fînațe, Sibiu, 1966*;
C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(E G)

165. **Fișca***, com. Vîrciorog

(E S)

166. **Foglaș***, com. Suplacu de Barcău

(I G)

167. **Fonău***, com. Husasău de Tinca

(T M)

168. **Forău***, com. Uileacu de Beiuș

(T M)

169. **Forosig**, com. Holod

La începutul secolului al XX-lea, pe valea Hodișului, a fost o moară de apă. Era construită din bîrne, avea o singură pereche de pietre și o roată cu cupe, cu aducțiune superioară. Moara nu mai funcționează din anul 1950.

(T M)

170. **Fughiu***, com. Oșorhei

(I G)

171. **Galoșpetreu***, com. Tarcea

(S T)

172. **Gălășeni**, com. Măgești

La locul numit „La moara Jurjii”, pe apa „Luncă”, funcționează o moară de apă, cu roată cu cupe, ce are o pereche de pietre. În anul 1973 roata de transmisie din lemn prevăzută cu dinți de lemn a fost înlocuită cu transmisie cu curea. Moara are stăvilar. Datează aproximativ de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Clădirea are pereți de piatră și acoperiș de țiglă.

(E S)

173. **Gălătani***, com. Tileagd

(I G)

174. **Gepiș***, com. Lăzăreni

(T M)

175. **Gepiu***, com. Cefa

(T M)

176. **Gheghle***, com. Aușeu

(E S)

177. **Ghenetea***, oraș Marghita

(I G)

178. **Ghida***, com. Balc

(I G)

179. **Ghigșișeni**, com. Rieni

În sat există o moară de apă. Construcția ce adăpostește instalația este din lemn, acoperită cu țiglă. Are două încăperi. Roata este cu palete, cu aducțiune inferioară. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Pietrele morii sînt aduse de la Tărcăița. Apa la moară este adusă din albia Crișului Negru. Azi moara este proprietatea C.A.P.

(E G)

180. **Ghlorac***, com. Ciumeghiu

(T M)

181. **Ginta**, com. Căpîlna

În satul Ginta, localitate care s-a desprins din localitatea Căpîlna în secolul al XVI-lea, pe locul numit „Ulița morii”, se află o moară de apă cu turbină. Apa este adusă printr-un iaz din valea Crișului Negru. Clădirea morii, de mari dimensiuni (aproximativ 40×13 m) a fost construită între anii 1921—1922 în locul alteia mai vechi. Temelia este din beton iar pereții din beton și cărămidă. Acoperișul este din tablă.

Inf. Boros Francisc, născut în anul 1933, Ginta.

(T M)

182. **Girișu de Criș***

(I G)

186. **Grădinari**, com. Drăgănești

(T M)

184. **Giulești***, com. Pietroasa

(E G)

185. **Golla***, com. Căbești

(E G)

186. **Grădinarii**, com. Drăgănești

În sat se află o moară de apă. Pereții construcției sînt din lemn și are acoperiș de țiglă. Are două încăperi. Cele două roți hidraulice sînt prevăzute cu palete. Apa la moară este adusă din Crișul Negru. Are două perechi de pietre. Pe unul din stîlpii din interior are o inscripție de unde rezultă că instalația morii datează din anul 1906.

(E G)

187. **Groși***, com. Aușeu

(E S)

188. **Grullung***, com. Lăzăreni

189. **Gurani**, com. Pietroasa

În evul mediu această localitate apare deseori în documente mai ales în legătură cu obligațiile feudale ale locuitorilor satului. În urbariul Domeniului Beiuș, de la 1600, se arată, de pildă, într-un text, „... înserat după satul Pietorasa (că) ... șase sate, Burda, Cresuia, Cărbunari, Budureasa, Gurani și Pietroasa, fac șindrilă, scînduri (scandulas, asseres) și alte lucruri sau unelte de lemn“, ... necesare cetății din Oradea. Aceasta înseamnă că trebuiau să existe aici un număr de joagăre hidraulice. Documentele de mai târziu amintesc o serie de mori de apă în aceste sate. La 1733 era la Poienii de Jos o moară de apă, în 1770 se amintește la Pietroasa o moară de apă, la Gurani 1, iar la Budureasa 5. În Gurani, pe locul acelei mori s-a construit o alta în secolul al XIX-lea. În anul 1930 moara a fost refăcută din nou de către meșterul Dolga Gheorghe. Moara are o roată hidraulică cu palete astfel încît apa iazului, condusă printr-un jgheab, lovește paletetele în partea de jos a roții dîndu-i acestea o rotație inversă față de obișnuitele roți hidraulice cu cupe.

Prodan, *Urbariul Domeniului Beiuș*, în *Iobăgia în Transilvania* p. 845.

(IG)

190. **Gurbediu***, com. Tinca

(TM)

191. **Gurbești**, com. Căbești

În localitate se află o moară de apă. Construcția care adăpostește instalația de măcinat are pereții din lemn iar acoperișul de țiglă. Are două încăperi, una fiind locuința morarului. Este în proprietatea C.A.P.

(EG)

192. **Gurbești***, com. Spinuș

(IG)

193. **Haleu**, com. Sînmartin

Într-un document de la 2 mai 1288, emis la Oradea, se menționează pe rîul Haieu, ce se identifică în acest caz cu localitatea cu același nume, o moară de apă care este obiect de dispută și judecată între Zoloch, iobag din Seleuș, și frații Damian pe de altă parte. La 16 ianuarie 1291 un act pomenește din nou de această

moară ce continua să fie obiect de discordie între părțile ce o stăpîniseră. Rezultă, deci, că la Haieu a existat din vechime o astfel de instalație tehnică țărănească. Debitul de apă, suficient de mare, faptul că moara se alimenta cu apă din pîriul Peța (pe care curge apă termală) care nu îngheța niciodată explică continuitatea în timp în această localitate a unei mori de apă. De notat că numai acest canal de tip irugă ce conduce apa și azi spre moară a fost utilizat din totdeauna, evident cu reamenajări ulterioare. Azi la Haieu există o moară de apă avînd o roată hidraulică cu cupe, roata avînd un diametru de 3 m. Iruga morii are o lungime de 250—300 m și este un canal deviat din pîriul Peța. În spatele acestei mori se află o construcție mai nouă (înainte de 1940 construită) unde înainte vreme se afla o presă de ulei. Tot aici se mai afla și o instalație de măcinat piatra adusă de la Betfia. În amonte se mai afla o moară de apă, prevăzută cu „valțuri“, deci modernizată. În această clădire azi se află o magazie a C.A.P. din localitate.

Documente privind istoria României, sec. XIII, vol. II, C. Transilvania, Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, p. 336 și 391.

(L R)

194. **Hăucești***, com. Spinuș

(I G)

195. **Hidiș***, com. Pomezeu

(T M)

196. **Hidișel**, com. Dobrești

În localitate, în spatele S.M.A., pe locul numit „la moară“, a existat o moară de apă cu două roți, cu cupe. A funcționat pînă în anul 1964 iar clădirea a fost demolată în anul 1970. Din materialul lemnos a morii s-a construit alături o casă și un grajd. Azi din moară n-a mai rămas decît temelia de piatră.

Inf. Tulcoș Irina, născută în anul 1923.

(T M)

197. **Hidișelu de Jos***, com. Hidișelu de Sus

(T M)

198. **Hidișelu de Sus***

199. **Hinchiriș***, com. Lazuri de Beiuș (T M)
(E G)
200. **Hirsești***, com. Cimpani (E G)
201. **Hodiș***, com. Holod (T M)
202. **Hodișel***, com. Șoimi (T M)
203. **Hodoș***, com. Sălard (S T)
204. **Holod*** (T M)
205. **Homorog***, com. Mădăras (T M)
206. **Hotar***, com. Tețchea (I G)
207. **Hotărel***, com. Lunca (E G)
208. **Husasău de Criș***, com. Ineu (I G)
209. **Husasău de Tinca*** (T M)
210. **Huta***, com. Boianu Mare (I G)
211. **Huta Voivozi***, com. Șinteu (I G)
212. **Ianca**, com. Diosig

La poalele dealului din marginea satului, lângă șosea, se află un rînd de pivnițe, săpate în deal și căptușite cu cărămidă. Cele vechi au o lungime de 30—40 m. Vechimea lor este în jur de 50—60 de ani. Au porți din lemn și fier. Pentru valoarea lor etnografică propunem conservarea acestora „in situ”.

(S T)

213. **Ianoșda***, com. Mădăras

(T M)

214. **Inand**, com. Cefa

În această localitate de cîmpie se mai află încă două case vechi. Ele se aseamănă din punct de vedere planimetric și al tehnicii de construcție. Casa de la nr. 122 a fost construită în anul 1882. Casa, de plan dreptunghiular, este orientată pe lungimea grădinii, adică perpendicular pe șosea. Această casă avea înaintea două camere la care se mai adăuga în continuarea tindei încă o încăpere ce servea drept adăpost pentru animale. Acum această încăpere este transformată în cameră de locuit. Spre curte, pe toată lungimea construcției, se află tîrnațul (prispa) mărginit de stîlpi de lemn. La capătul tîrnațului dinspre stradă s-a amenajat o mică cămară de alimente. Pereții construcției au fost confecționați din pămînt bătut. Acoperișul, din stuf, a fost reînnoit în anul 1954 și reparat apoi din nou în anul 1969.

Inf. Maier Dumitru, născut în anul 1885, Inand.

(T M)

215. **Incești***, com. Ceica

(T M)

216. **Ineu***

(I G)

217. **Ioaniș***, com. Finiș

(E G)

218. **Iteu***, com. Abram

(I G)

219. **Iteu Nou***, com. Abram

(I G)

220. **Izbuc**, com. Cărpinet

La marginea satului există încă un mare număr de cuptoare pentru ars varul. Prepararea varului este o ocupație importantă a locuitorilor acestei localități. Cuptoarele sînt săpate în pămînt iar pereții au fost apoi căptușiți cu piatră de carieră. Au o formă tronconică. Propunem conservarea „in situ” măcar a cîtorva din aceste obiective de mare interes etnografic.

(E G)

221. **Izvoarele***, com. Vișoara

(I G)

222. **Josani**, com. Căbești

În localitate se înregistrează *trei mori de apă*. Moara C.A.P.-ului, fostă înainte vreme a sătenilor Horvat Emeric și Cabău Gavrilă, are pereții din lemn. Roata hidraulică este cu palete. Ca instalații anexe, se mai găsesc pe lângă moara de cereale și un fierestrău pentru făiat scînduri și un dinam pentru curent electric ce deservește moara. Dacă are apă suficientă moara poate măcina circa 500 kg. în 24 ore. O singură pereche de pietre și deci o singură roată hidraulică, cu palete și aducțiune inferioară, are și moara de apă proprietatea lui Mercea Petru. La numărul 119 se află o altă moară de apă în proprietatea lui Boroș Dezideriu. El a cumpărat-o în anul 1952 de la Tirla Teodor, care, la rîndul său, a moștenit-o de la tatăl său. Roata hidraulică este cu „lopiști”, adică cu palete. Construcția ce adăpostește instalația este din birne.

I. Godea, O. Lungescu, *Morile de apă de pe Valea Roșiei*, în *Cibinium*, III, Sibiu, 1974; C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(I G)

223. **Josani***, com. Măgești

(E S)

224. **Lacu Sărat***, com. Pomezou

(T M)

225. **Lazuri**, com. Roșia

În localitate există o moară de apă. Clădirea morii este din lemn, tencuită, iar acoperișul este de țiglă. Are două încăperi. Roata hidraulică este cu palete, cu aducțiune inferioară. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Moara este acționată de apa adusă în iaz din Valea Lazurilor. Pietrele de moară au fost aduse de la Tăr-căița. Moara este în proprietatea lui Codoban Ioan.

(E G)

226. **Lazuri de Beluș**

Moara de apă din sat este proprietatea C.A.P. Clădirea este din lemn și acoperită cu țiglă. Are o singură încăpere. Are o roată cu palete. Este acționată cu apă din Crișul Negru. Pietrele de mă-

cinat sînt aduse de la Trăcăița. Alături de moară se află și un joagăr de tăiat lemne acționat tot de roata hidraulică. Joagărul este adăpostit de un șopron de lemn. Aparține tot C.A.P.-ului.

(E G)

227. **Lăzăreni***

(T M)

228. **Lelești***, com. Buntești

Localitatea este un important centru ceramic. Din vechime se făceau aici vase de ceramică nesmălțuită. În sat s-au confecționat și cahle de ceramică pentru sobele de încălzit (camenite). Azi se mai păstrează în sat patru cuptoare de ars oale, de formă tronconică și fără grătar.

T. Mozeș ș.a., *Ceramica populară*, p. 129—152.

(E G)

229. **Leheceni***, com. Cărpinet

În localitate există o moară de apă. Construcția are două încăperi. Camera ce adăpostește instalația de măcinat are pereții din lemn iar camera de locuit a morarului are pereții de cărămidă. Are o roată hidraulică cu cupe, cu aducțiune superioară. Pietrele sînt aduse de la Brad (județul Hunedoara). Moara aparține C.A.P.-ului.

Satul este un vestit centru de olărie. Se mai păstrează aici un număr de 5 cuptoare, tronconice și fără grătar zidit, pentru ars ceramică.

C. Irimie, *Anchetă statistică*; T. Mozeș ș.a., *Ceramica populară*, p. 129—152.

(E G)

230. **Leș***, com. Nojorid

(I G)

231. **Livada Beiușului***, com. Drăgănești

(E G)

232. **Livada de Bihor***, com. Nojorid

(I G)

233. **Loranta***, com. Brusturi

234. Lorău*, com. Bratca

La numărul de casă 25 se află o moară de apă, cu învîrtire inversă, acționată de apa Crișului Repede. Moara datează de la începutul secolului al XX-lea. Are o singură pereche de pietre și o sită radială. Clădirea morii a fost construită din birne. Azi este tencuită. Acoperișul este din țiglă. Moara este în funcțiune.

(E S)

235. Lugașu de Jos*

(E S)

236. Lugașu de Sus*, com. Lugașu de Jos

(E S)

237. Lunca

În localitate există o moară de apă. Clădirea morii este din lemn și acoperită cu țiglă. Are o singură încăpere ce adăpostește instalația de măcinat. Roata hidraulică este cu cupe. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Roata este învîrtită prin căderea apei aduse din Crișul Negru. Instalația aparține C.A.P.

În cătunul *Urșești* se mai află o moară de apă pe valea Văra-tecului. Ea deservește cele 22 de familii. Moara are pereții din lemn și temelia de piatră de rîu. Are două încăperi. Instalația este acționată de o roată hidraulică cu cupe. Actualmente clădirea morii este în curs de renovare.

(E G)

238. Luncasprle, com. Dobrești

În sat, pe vremuri, au fost un număr de *trei mori de apă*. Azi sînt doar două dintre care una în funcțiune. La poalele dealurilor „Coasta Rea” și „Grinduri”, pe drumul ce duce spre satul Răcaș, pe un canal alimentat din Apa Videi, se află moara zisă „a lui Nicula Birăului”, construită inițial din lemn. În anul 1923 moara a fost renovată, cu pereți din piatră, tencuiți. Acoperișul, în două ape are o învelitoare de țiglă. Instalația morii este prevăzută cu două roți hidraulice, cu cupe, cu aducțiune superioară. Roata are un diametru de 2,40 m. Iazul morii este lung de circa 400 m. „Lada morii” este construită din beton.

În amonte de această moară, la circa 1 km, la locul unde se află azi un baraj, înainte se afla o moară de apă mai veche decît

cea anterior descrisă. Instalația morii a fost demolată în urmă cu 15 ani.

În hotarul satului Sitani, tot pe Vida, stă o moară de apă, azi în stare de părăsire. Aparține lui Bîrda Vasile. Construcția ce adăpostește instalația de măcinat este ridicată din birne. Pereții au fost tencuiți. Are acoperiș în patru ape și învelitoare de țiglă. Moara are două roți cu cupe. Nu funcționează din anul 1969.

C. Irimie, *Anchetă statistică*; Inf. Trip Nicolae, morar, născut în anul 1899.

(T M)

239. Luncșoara, com. Auşeu

Moara de pe Valea Răchișoasca a fost construită pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Instalația are o roată de lemn, cu cupe. Are o pereche de pietre cu un diametru de 1 m. Pietrele au fost aduse de la Butan. „Fruntarul” de la „stratul” morii este ornamentat cu motive geometrice (cercuri, rozete, linii) crestate. Înainte de jgheab apa este oprită de stăvilar. Construcția este din lemn, tencuită și are un acoperiș de țiglă. Moara funcționează și azi.

Moara de pe „Valea Omului” are o roată din lemn, cu cupe și o pereche de pietre. A fost construită la jumătatea secolului al XIX-lea. Jgheabul morii este prevăzut cu stăvilar. Construcția este din lemn. Moara funcționează.

Casa de la nr. 35. datează din ultimul sfert al secolului al XIX-lea. Are pereții din birne de stejar. Talpa masivă se sprijină pe o fundație de piatră. Planimetric se compune din: „țirnaț”, „tindă” cu cuptor și „sobă”. Acoperișul înalt, în patru ape, are o învelitoare din „jupi” de paie. Casa și anexele sînt înconjurate de un frumos gard de nuiete și spini. Propunem conservarea „în situ” a acestei case precum și a morii de pe Valea Răchișoasca.

(E S)

240. Lupoala*, com. Holod

În localitate, pe Valea Hodișului, a existat o moară de apă. Construcția a fost ridicată din birne pe o fundație de piatră. Acoperișul era din țiglă. Moara avea o roată hidraulică, cu cupe. În anul 1963 moara a fost transformată în sensul că a fost înzestrată cu o instalație cu motor. Din anul 1964 a încetat să mai funcționeze. Azi se mai păstrează doar pereții morii.

(T M)

241. **Marghita*** (I G)
242. **Margine***, com. Abram (I G)
243. **Mărțihaz***, com. Mădăras (T M)
244. **Mădăras*** (T M)
245. **Măgești*** (E S)
246. **Măgura***, com. Pietroasa (E G)
247. **Mezlad***, com. Remetea (E G)
248. **Mlerag***, com. Târcaia (E G)
249. **Mierlău***, com. Hidișelu de Sus (T M)
250. **Mlersig***, com. Husasău de Tinca (T M)
251. **Mihai Bravu***, com. Diosig (S T)
252. **Miheleu***, com. Lăzăreni (T M)
253. **Mișca***, com. Chișlaz (I G)
254. **Mizieș***, com. Drăgănești (E G)
255. **Moțești***, com. Pietroasa (E G)
256. **Munteni**, com. Bulz

Moara, numită a „Hățului“, datează de la sfârșitul sec. XIX. Este acționată de apă din Valea Iadului. Inițial avea două roți, cu

cupe și două perechi de pietre. În jurul anilor 1953—1954 a fost transformată, de atunci avînd numai o singură roată, cu palete. Clădirea morii este din piatră de riu amestecată cu piatră de carieră. Este acoperită cu țiglă. În aceeași clădire a funcționat pînă în anul 1955 și *un gatâr* avînd un jgheab propriu.

(E S)

257. **Nădar***, com. Spinuș

(I G)

258. **Nimăiești**, com. Curățele

În sat există o moară de apă. Este construită din lemn și acoperită cu țiglă. Roata este cu palete, cu aducțiune inferioară. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Este acționată de apa din Valea Nimăieștilor. Are o singură pereche de pietre. Construcția are două încăperi din care una este locuința morarului.

(E G)

259. **Nluved***, com. Biharea

(S T)

260. **Nojorid***

(I G)

261. **Nucet***

(E G)

262. **Ogești**, com. Sîmbăta

În localitate, pe Valea Topa, în locul numit „la moară”, se află încă urmele unei mori de apă. Moara nu mai funcționează din anul 1966. N-a mai rămas pînă azi decît casa, construită din vâioage cu „șoși”, pe temelie de piatră și parte din instalația din interior. Avea o singură roată, cu cupe. „Lada morii”, în parte distrusă, era construită din piatră și scînduri.

Inf. Tulcoș Margareta, născută în anul 1910.

(T M)

263. **Olcea***

(T M)

264. **Olosig***, com. Săcuieni

(S T)

265. **Oradea**

În suburbia *Episcopia Bihorului*, în partea sa de nord, în apropierea șoselei modernizate, pe locul numit „La vale” („Völgy”) există un șir de 50 pivnițe de vin. În partea de mijloc a așezării, la „Gropile mlăștinoase” („Sárverem”) există încă un număr de circa 30 pivnițe de vin. Toate sînt săpate în deal, fiecare avînd o suprafață de aproximativ 25 m². Sînt căptușite cu cărămidă și au porți de lemn sau din fier. Majoritatea pivnițelor au fost construite la începutul secolului al XX-lea.

(S T)

În orașul Oradea au existat din vechime un mare număr de *mori de apă*. Documentele medievale, multe la număr, le atestă, iar stampele vechi ne prezintă și imaginea lor (1599), cu roți hidraulice cu palete fiind acționate direct de jetul de apă din albia Crișului Repede. Pînă în zilele noastre nu s-au mai păstrat din acestea decît una pe apa Peței, la capătul actualei străzi „a Selesului”. Clădirea morii de apă mai există și azi, în schimb instalația nu. În clădire, cu ziduri groase de cărămidă, se află azi ateliere de tăbăcărie.

(I G)

266. **Ortiteag**, com. Măgești

Moara, cu două roți cu cupe și două perechi de pietre, se află pe apa Dobricioneștilor. Este cunoscută sub numele de „moara Somichii”. Și-a încetat activitatea în jurul anului 1960. Clădirea, mai recentă, a morii este din văioage.

(E S)

267. **Orvișele***, com. Brusturi

(I G)

268. **Oșand***, com. Husasău de Tinca

(T M)

269. **Oșorhei***

(E S)

270. **Otomani**, com. Sălacea

Împrejurul și în mijlocul satului, la locurile numite „Ulița Nouă” (Újsor), Dealul Mare (Nagyhegy), Grădina castelului (Kastélykert) sau Dealul Cetății (Várhegy), există un număr de peste 80 de pivnițe de vin, marea lor majoritate datînd de la mijlocul

secolului al XVIII-lea. Pivnițele sînt săpate în deal iar cele noi sînt și căptușite cu cărămidă. Ușile sînt din lemn cu armături de fier. Lungimea unei pivnițe variază între 3 și 20 m. În localitate există și două pivnițe mai mari, cu o lungime de aproximativ 60 m. Unele dintre aceste pivnițe sînt datate (1757, 1862). Pentru valoarea lor etnografică propunem conservarea măcar a citorva din aceste pivnițe „in situ”.

(S T)

271. **Paleu**, com. Cetariu

În localitate există un număr de 30 pivnițe de vin, care în înșiruirea lor formează o adevărată uliță. Propunem conservarea lor „in situ”.

(S T)

272. **Palota***, com. Sîntandrei

(E S)

273. **Parhida***, com. Biharea

(S T)

274. **Pădurea Neagră***, oraș Aleșd

(E S)

275. **Pădureni***, com. Viișoara

(I G)

276. **Păgaia***, com. Boianu Mare

(I G)

277. **Pântășești***, com. Drăgănești

(E G)

278. **Păulești***, com. Brusturi

(I G)

279. **Păușa***, com. Nojorid

(I G)

280. **Peștera***, com. Aștileu

(E S)

281. **Peștiș**, oraș Aleșd

Moara de apă și-a încetat activitatea în jurul anului 1962. Clădirea a fost demolată. Roata care acționa această moară se află acum la moara de apă din Borod.

(E S)

282. **Petid***, com. Cociuba Mare

(T M)

283. **Petrani***, com. Pocola

(T M)

284. **Petreasa***, com. Remetea

(E G)

285. **Petreu**, com. Abramuş

La marginea satului, la poalele dealului, există, pe două şiruri, circa 100 de *pivnițe* de vin. Sînt săpate în deal. O parte din ele au pereții căptușiți cu cărămidă. Propunem conservarea lor „in situ”.

(S T)

286. **Petrieni**, com. Rieni

În localitate au existat un mare număr de *fintini* cu cumpănă, și mai tîrziu cu roată, care aveau „lada” (ghizdul) cioplită din două bucăți de gorun, alăturate. Erau fintini „de uliță” de la care se alimentau cu apă mai multe familii din jur. Una dintre aceste piese, de valoare etnografică deosebită, a fost achiziționată de către Muzeul Țării Crișurilor din Oradea în cursul anului 1970. Altă fîntină a fost achiziționată de către Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj și se află actualmente în Muzeul în aer liber din parcul etnografic de la Hoia (Cluj) lîngă o alee din vecinătatea casei olarului din Lehecenii și ea transferată de către acel muzeu din satul bihorean cu același nume. Atît ghizdul din colecția muzeului orădean cît și cel de la Cluj datează de la începutul secolului al XIX-lea.

(I G)

287. **Dr. Petru Groza**

În vatra satului Ștei, azi înglobat orașului Dr. Petru Groza, se cunosc din documente mai multe instalații tehnice populare în diferite perioade. În Conscrierea de la 1721, păstrată la Arhivele Statului din Oradea, satul Ștei figurează, spre exemplu, cu două mori de apă. Astfel de instalații au existat și mai tîrziu. În anul 1898 s-a construit pe locul actualei mori de apă, situată la marginea orașului, pe apa Sighiștelului, o moară nouă. În anul 1960 și acea instalație a fost renovată în forma în care se află azi. Roata

hidraulică este cu cupe, deci apa, condusă prin jgheabul de lemn, cade în partea superioară a roții. Prin grindei (axul gros care leagă roata cu cupe de „roata cu măsele”) forța motrice se conduce la „piatra umblătoare” a rișniței. Construcția care adăpostește instalația de măcinat este din bîrne de lemn și are un acoperiș cu învelitoare de țiglă în locul celei anterioare, din șindrilă. Propunem conservarea ei „in situ”.

(I G)

288. Picleu, com. Brusturi

La marginea localității, la circa 1 km de șoseaua modernizată, se află un complex de pivnițe de vin. Sînt săpate în panta dealului ce se cheamă „a bisericii”. Pereții nu au zidărie de piatră sau cărămidă decît la exemplarele mai noi. Propunem conservarea lor „in situ”.

În sat, la numărul de casă 290, se păstrează încă o casă veche de plan dreptunghiular, cu două camere și tîrnaț (prispă) pe latura lungă, spre curte. Pereții sînt din chirpici (văioage) și „șoși” (stîlpi verticali din perete). Este acoperită cu nadă. Casa a fost construită în anul 1903, dată ce este înscrisă pe grinda „mare” din camera mare. Meșter a fost Popovici Ioan, locuitor al satului. În decursul timpului casei i s-au adus unele modificări interioare. Propunem restaurarea și conservarea „in situ” a acestui obiectiv de mare interes etnografic.

(I G)

289. Pietroasa

În localitate există o moară de apă amplasată în centrul satului. Construcția care adăpostește instalația de măcinat este din bîrne și are un acoperiș de țiglă. Moara are două încăperi, din care una servește drept locuință pentru proprietarul morii. Are două roți hidraulice, cu palete, cu aducțiune inferioară. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Cele două perechi de pietre au fost aduse de la Tărcăița. Moara este alimentată cu apă din Crișul Pietros. În anul 1925 construcția și instalația au suferit unele modificări. În prezent este în proprietatea Consiliului popular al comunei Pietroasa. Propunem restaurarea și conservarea ei „in situ” și amenajarea camerei drept punct muzeistic sătesc cu piese etnografice aflate încă în număr mare în localitate și satele aparținătoare comunei.

290. **Pociovești**, com. Curățele

Moara de apă ce mai există în sat are pereții din lemn iar acoperișul de țiglă. Are două încăperi. Roata hidraulică este cu palete, cu aducțiune inferioară. Stavila și jghebul sînt de lemn. În anul 1973 construcția morii a fost refăcută. Apa morii vine din Valea Nimăieștilor.

Inf. Danca Gheorghe, morar.

(E G)

291. **Poclușa de Barcău***, com. Chișlaz

(I G)

292. **Poclușa de Bellu***, com. Șoimi

(T M)

293. **Pocola**

În localitatea Pocola, așezată la confluența dintre Valea Roșiei și Crișul Negru, astăzi se găsesc două mori: una este de apă, părăsită, iar cealaltă cu motor, în funcțiune. Moara de apă părăsită, zisă a lui Cozora, după informațiile sătenilor, ar fi fost construită ceva mai târziu decît moara de apă învecinată, din satul Poietari, adică în jurul anului 1895. Din documentele arhivistice rezultă însă că la Pocola a existat cu multă vreme înainte o moară de apă. O instalație de acest tip este pomenită, spre exemplu, în Conscierea bunurilor, de la 1721, act ce se păstrează la Arhivele Statului din Oradea. Presupunem deci că pe acel loc a existat și în deceniile următoare moară de apă pînă să se fi construit clădirea amintită mai sus. Partea de construcție care adăpostește instalația de măcinat este ridicată pe piloni de lemn, iar peretele orientat spre iaz este din scînduri groase, orizontale. În rest pereții sînt din birne. Ulterior s-au adăugat pereții din chirpici (văioage) care au fost și tencuiți. Întreaga construcție are învelitoare de țiglă. Se păstrează încă cele două roți hidraulice, de dimensiuni mari, cu palete, dar în bună parte sînt distruse. Această moară era una dintre cele mai mari instalații tehnice populare de acest gen de pe Valea Roșiei. Avea un debit mare de apă care putea să pună în mișcare concomitent cele două roți hidraulice. „Lada morii” avea

dimensiuni mari — 6×11 m și pereții întăriți mai târziu cu beton armat. Propunem restaurarea și conservarea „in situ” a acestui obiectiv de mare interes etnografic.

C. Irimie, *Anchetă statistică*; I. Godea, O. Lungescu, *Morile de apă de pe Valea Roșiei*, în *Cibinium*, III, Sibiu, 1974.

(I M)

294. **Poiana***, com. Tăuteu

(I G)

295. **Poiana***, com. Criștioru de Jos

(E G)

296. **Poiana Tășad***, com. Copăcel

(E S)

297. **Poienii de Jos**, com. Buntești

În localitate există o *moară de apă*, construită din lemn pe o fundație de piatră de riu. Actualul acoperiș de țiglă a înlocuit pe cel anterior din șindrilă. Construcția are două încăperi. Roata hidraulică este cu palete, deci, cu aducțiune inferioară. Are o pereche de pietre. Este acționată de apa Crișului Pietros. Proprietarul morii este Ienciu Mărțian. Recent moara a fost achiziționată de către Muzeul Brukenthal Sibiu pentru secția în aer liber din Dumbrava Sibiului unde se află Muzeul Tehnicii populare și urmează a fi transferată în acea unitate muzeală.

(E G)

298. **Poienii de Sus**, com. Buntești

Clădirea *morii de apă* este făcută din lemn, pe fundament de piatră și are acoperiș de țiglă. Are trei încăperi. Roata morii este cu palete, cu aducțiune inferioară. Stavila și jghebul sînt de lemn. Cele două pietre sînt aduse de la Tărcăița. Apa vine din Crișul Pietros. Locul unde se află moara se cheamă „Zăvoaie”. Între anii 1945—1946 moara a fost refăcută de către morarul Ciuciu Traian, azi în vîrstă de 60 ani.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(E G)

299. **Poietari**, com. Pocola

Pe Valea Roșiei, la numărul 42, se mai păstrează încă urmele unei *mori de apă*. Construită în anul 1895 din bîrne de lemn, moara

a fost cumpărată de un grup de cetățeni care au avut-o în proprietate pînă în anul 1955. Renovată, a mai funcționat pînă în anul 1967. În prezent construcția este utilizată drept șură pentru nutrețuri. Moara avea două roți hidraulice mari de lemn, cu paletajul morii avînd un debit de apă destul de mare încît puteau fi acționate ambele roți concomitent.

Un *hambar* de gorun, datînd din secolul al XVIII-lea, de mare capacitate, găsit în podul morii, se află acum la Muzeul Țării Crișurilor.

C. Irimic, *Anchetă statistică*; Inf. Morar Floare, Poietari, nr. 42.

(T M)

300. **Pomezeu**

În comună, la locul numit „Valea morii” se află o instalație tehnică țărănească de măcinat, azi proprietatea a C.A.P. Este construită pe o temelie solidă de piatră de carieră, iar pereții sînt tot de piatră și tencuiți. Canalul morii se alimentează din pîriul Vida care datorită folosirii ei în industrie are un debit mic. Din acest motiv în 1962 una din cele două roți a fost demolată. În 1964 s-a instalat un motor care la nevoie pune în mișcare pietrele care macină cerealele. „Lada morii”, de dimensiuni mari, 4×12 m, este din scîndură. Roata hidraulică, cu cupe, are un diametru de 2,5 m.

(T M)

301. **Ponoare***, com. Bratca

(E S)

302. **Ponoarele**, com. Cărpinet

Pogan Marta Filimon, de la nr. 200, are o *moară de apă*. Este singura moară de apă din localitate (în 1900 erau încă trei). Are pereții din pietre de rîu. Acoperișul este de țiglă. Roata hidraulică, cu cupe, este acționată de apa condusă în partea de sus o roții printr-un jgheab de 4 m de la capătul canalului de tip irugă, lung de circa 200 m deviat din pîriul Pampărului. Actuala construcție ce adăpostește moara datează din anul 1968.

Pe Valea Criștiorelului, unde se află un cătun, se găsesc două *mori de apă*, cu cupe, acționate de un debit mic de apă ceea ce face ca ele să funcționeze „cu stavila” în cea mai mare parte a anului.

Blidar Blagu din satul Ponoarele, nr. 144, deține o *oloiniță* pe care și-a făcut-o singur în urmă cu douăzeci de ani. Oloinița se compune din troaca de zdrobit semințele de bostan sau floarea soarelui, maiele („berbecii“) ce sînt acționate cu piciorul și pîua de stors uleiul prevăzută cu pene ce strîng între ele săculețul cu semințe. Oloinița funcționează.

(I G)

303. **Popești***,

(I G)

304. **Poșoloaca***, com. Tileagd

(E S)

305. **Prisaca***, com. Uileacu de Beiuș

(T M)

306. **Răbăgani***

(T M)

307. **Răcaș***, com. Dobrești

(T M)

308. **Reghea***, com. Viișoara

(I G)

309. **Remetea**

Moara de apă din localitate este de șase ani în proprietatea Consiliului popular comunal. Este construită din lemn, tencuită, acoperită cu țiglă. Construcția are trei încăperi. Cele două roți hidraulice, cu palete, sînt cu aducțiune inferioară. Stavila și cele două jgheaburi sînt de lemn. Apa la moară vine din Valea Roșiei. Cele două perechi de pietre au fost aduse de la Șoimi. O inscripție, în limba maghiară, din interior, arată că moara a fost instalată de Marton Ioan, Lucaci Andrei, Pop László și renovată în 1912 de Balint János.

În satul Petreasa, care aparține de Remetea, se mai află o *moară de apă* ce aparține C.A.P. Este din lemn. Are o singură încăpere. Roata este cu palete, stavila și jgheabul sînt de lemn. Este acționată de apă din Valea Roșiei. Are în interior următoarea inscripție: „Montat M.O. Urss la 1934.V.2.“

310. **Remeți**, com. Bulz

În sat există o *moară de apă* ce a fost proprietatea lui Sărăcuț Ioan. Bătrînii zic că acolo a fost moară din totdeauna. Actuala moară se spune că ar fi fost fondată de meșterul Blaga Mihai născut în anul 1861 și decedat în 1955. Construcția morii se compune din două încăperi. Moara se alimentează cu apă dintr-un izvor puternic care menține în jur un lac situat la circa 100 m de moară. Instalația este pusă în mișcare de o roată hidraulică cu cupe. Propunem conservarea „in situ” a instalației.

Inf. Sărăcuț Ioan, de 56 de ani, C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(I G)

311. **Rieni**

O clădire din lemn și acoperită cu țiglă adăposteste instalația unei mori de apă. Roata este cu palete și cu aducțiune inferioară. Apa din iazul morii este adusă, prin deviere, din valca Crișului Negru. Aflîndu-se lângă biserica de lemn — monument istoric — este cunoscută și sub denumirea de „moara de la biserică”. A fost renovată în anul 1969. Morar este Bogdan Teodor.

(E G)

312. **Ripa***, com. Tinca

(T M)

313. **Rogoz***, com. Simbăta

(T M)

314. **Rohani***, com. Căpilna

(T M)

315. **Rolt***, com. Cefa

(T M)

316. **Rontău***, com. Sinmartin

(I G)

317. **Roșia**

Toate cele *patru mori de apă* din localitate sînt proprietate particulară. Două sînt construite din lemn, tencuite și cu acoperiș de țiglă. Au două încăperi fiecare. Sînt alimentate cu apă din Valea

Roşiei, care în amonte de capătul satului poartă denumirea de „Valea Ştezelor”, ceea ce indică faptul că acolo au fost cîndva pive de bătut postav. Două mori au roţi cu cupe, alte două cu palete. Propunem conservarea lor „in situ”.

C. Irimie *Anchetă statistică*; I. Godea, O. Lungescu, *Morile de apă din Valea Roşiei*, în *Cibium*, III, Sibiu, 1974.

(E G)

318. **Roşiori**, com. Diosig

În mijlocul localităţii Roşiori se află un şir de pivniţe în număr de circa 30, toate săpate în deal. Pereţii sînt căptuşiţi cu cărămidă iar porţile sînt din lemn. Între ele există şi pivniţe datate — 1909, 1921, 1952. Propunem conservarea lor „in situ”.

(S T)

319. **Rotăreşti***, com. Sîmbăta

(T M)

320. **Rugea***, com. Boianu Mare

(I G)

321. **Saca***, com. Budureasa

(E G)

322. **Săcălăsău***, com. Derna

(I G)

323. **Săcălăsău Nou***, com. Derna

(I G)

324. **Salcia***, com. Tileagd

(I G)

325. **Salonta***

(T M)

326. **Santău Mare***, com. Borş

(S T)

327. **Santău Mic***, com. Borş

(S T)

328. **Sarcău***, com. Sirbi

329. **Satu Barbă***, com. Abram (S T)
- (I G)
330. **Satu Nou***, com. Biharea (S T)
331. **Săbolciu***, com. Săcădat (I G)
332. **Săcădat*** (I G)
333. **Săcuieni**

Pe străzile numite „Drumul sării” („só út”), „Fintina regelui”, „Ulița clopoștelor”, „Ulița capelei” și în afara comunei pe „Dealul Roșu” (Veres domb) sînt răspîndite mai multe pivnițe, majoritatea lor avînd o vechime de circa 60 ani, unele chiar mai vechi. În medie au o suprafață de circa 18 m², dar există și pivnițe de mai mari dimensiuni, lungi de 50—60 m. Sînt săpate în deal, cu pereți din cărămidă și au porți de lemn și fier. Merită a fi conservate „in situ”.

(S T)

334. **Sălacea**

În localitatea Sălacea se află cel mai important *complex de pivnițe de vin* din Valea Erului. Există peste 900 de pivnițe, din care 856 sînt cadastrate. Ele se înșiră în mai multe locuri ce se cheamă în sat: Burga Mare (Nagy Burga), Burga Mică (Kis Burga), Szeles și altele. Toate pivnițele sînt săpate în deal. Unele au pereți din zidărie de piatră. Foarte interesante sînt ușile din lemn și fier. Cele mai vechi pivnițe datate sînt din 1803, 1807.

La Sălacea există o pivniță cu trei aripi, datate, de la stînga spre dreapta: 1816, 1810, 1822. Este construită din cărămidă, lungimea fiecărei aripi fiind de 80 m iar lățimea de 3 m.

La mijlocul secolului al XVIII-lea, în partea de nord a acestei localități, s-a construit *un pod* peste apa Erului. Podul are o lățime de 7 m și o lungime de 30 m.

Cele trei obiective etnografice au o valoare documentară deosebită. De aceea propunem includerea lor pe lista monumentelor istorice și de arhitectură populară din țara noastră, restaurarea, conservarea și protejarea lor „in situ”.

(S T)

335. **Sălard** (S T)
336. **Săldăbagiu de Barcău***, com. Balc (I G)
337. **Săldăbagiu de Munte***, com. Cetariu (S T)
338. **Săldăbagiu Mic***, com. Căpilna (T M)
339. **Săliște***, com. Spinuș (I G)
340. **Săliște de Beiuș***, com. Budureasa (E G)
341. **Săliște de Pomezue***, com. Dăbăgani (T M)
342. **Săliște de Vașcău**, com. Criștioru de Jos

Este un centru important de olărie din valea Crișului Negru. Azi se mai păstrează în sat un număr de 2 cuptoare de ars ceramică, cuptoare de formă tronconică și fără grătar zidit. Nu mai lucrează însă decât un meșter olar pe nume Bursășiu Ilie.

T. Mozeș ș.a. *Ceramica populară*, p. 129—135.

- (E G)
343. **Sărand***, com. Copăcel (E S)
344. **Sărsig***, com. Chișlaz (I G)
345. **Săucani***, com. Răbăgani (T M)
346. **Săud**, com. Buntești

Construcția ce adăpostește *singura mouroa de apă* din sat este din lemn, acoperită cu țiglă și are o fundație de piatră. Are două încăperi. Roata este cu palete, cu aducțiune inferioară. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Are o singură pereche de pietre aduse de la Tărcăița. Se alimentează cu apă din Crișul Pietros. Macină numai porumb.

(E G)

347. **Sebiș***, com. Drăgănești

(E G)

348. **Seghiște**, com. Lunca

Clădirea care adăposteste singura *moară de apă* din sat este din birne de lemn. Acoperișul este din țiglă. Are o singură încăpere destinată instalației de măcinat. Are o roată cu cupe, cu aducțiune superioară. Cele două pietre sînt aduse de la Tărcăița. Moara este în proprietatea C.A.P.

(E G)

349. **Serani***, com. Borod

(E S)

350. **Sfirnaș***, com. Ciuhoi

(S T)

351. **Seghiștel**, com. Cimpani

Clădirea morii este din lemn și acoperită cu țiglă. Roata este cu cupe, cu aducțiune superioară. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Moara este alimentată cu apă din Valea Sighiștelului. Moara nu mai funcționează.

(E G)

352. **Sitani**, com. Pomezou

În satul Sitani (înainte se chema Turburești) se află două *mori de apă*. Moara de sus, de la „Herner”, construită pe un iaz care s-a alimentat din apele Videi, este în proprietatea C.A.P. dar nu mai funcționează din anul 1972. Moara, după cum rezultă dintr-o schiță datată din 1912, inițial a fost proiectată să fie cu două roți, dar nu s-a realizat decît una. Pereții construcției sînt de piatră. Roata, azi stricată, a fost de dimensiuni relativ mici (diametru 2,5 m) cu cupe, cu aducțiune superioară. „Lada morii” era din scînduri.

A doua instalație tehnică de acest gen este *moara de apă* cunoscută sub numele „moara lui Leș”; a fost construită tot pe un iaz al pîriului Vida. Construcția este în același chip construită ca la moara anterioară. Moara funcționează.

La nr. 26 locuiește Vintor Raveica, ce are o casă veche, construită din birne prinse la capete în cheotori. Pe lung are un tîrnac mărginit de trei stîlpi. Acoperișul de tablă actual a înlocuit pe cel vechi din paic.

Inf. Reștea Ștefan, născut în anul 1935; Leș Aurel, morar, născut în anul 1926.

(T M)

353. **Sitltelec***, com. Husasău de Tinca

(T M)

354. **Simbăta***

(T M)

355. **Sinicolau de Beiuș***, com. Șoimi

(T M)

356. **Sinicolau de Munte**, com. Săcuieni

În afara satului se află un complex de *pivnițe* de circa 200 exemplare. Pivnițele sînt săpate în „Dealul Batrin” (Öreghegy) „Dealul Mare (Nagy-hegy). Toate sînt vechi. Se propune conservarea lor „in situ”.

(S T)

357. **Sinicolau Român***, com. Cehi

(T M)

358. **Siniob**, com. Ciuhoi

Pe „Dealul cu furnicar” („Hangyás”), Dealul golaș („Kopasz-hegy”), „Panta Csuszan”, la „Șirul lung de pivnițe” („Nagy Pincesor”) și „Noul șir de pivnițe” („Új Pincesor”), ce se mai cheamă și Rogerius, există un număr de circa 125 *pivnițe*. Sînt săpate în deal și nu au pereți de zidărie. Suprafața unei pivnițe este în jur de 100 m², iar cele mai noi au o lungime de circa 60 m. Ușile din lemn sînt prevăzute cu armături de fier. Majoritatea acestor pivnițe datează de la începutul secolului trecut. Unele au și însemnări de datare — 1812, 1907. Cele datate le propunem pentru conservarea „in situ”.

(S T)

359. **Sînlazăr***, com. Chișlaz

(I G)

360. **Sinmartin***

(I G)

361. **Sinmartin de Beluș***, com. Pocola

(T M)

362. **Sintandrei***

(I G)

363. **Sintion***, com. Borș

(I G)

364. **Sintimreu**, com. Sălard

În partea de nord a satului, pe dealul Tăut, se află un *complex de pivnițe* cu mai mult de 100 de unități. Cele vechi sînt căptușite cu cărămidă iar cele mai noi cu beton. Au dimensiunile de 3×15 m. Ușile de lemn sînt prevăzute în exterior cu gratii. Una din aceste pivnițe este foarte veche. De notat că această pivniță are pereții dintr-un fel de cărămizi ce se găsesc și în zidul Cetății Adorian, care după cum se știe ar data din evul mediu. Pivnița are un plan în formă de „U”, la care mai tîrziu s-au adăugat alte patru galerii. Lungimea pivniței este de 140 m iar lățimea de 6 m. Unele din pivnițele din această localitate sînt datate — 1882, 1904. Propunem conservarea „in situ” a acestui complex de pivnițe.

(S T)

365. **Sintelec***, com. Hidișelu de Sus

(T M)

366. **Sîrbești**, com. Lunca

Este cunoscut ca un vechi și vestit centru de confecționare a sumanelor țărănești. Astăzi doar un singur sumănar mai lucrează astfel de piese de port popular — Nica Tănase.

(E G)

367. **Sîrbi***

(S T)

368. **Socet***, com. Șinteu

(I G)

369. **Sohodol**, com. Căbești

În localitate există *două mori de apă*. Moara de la nr. 131, a lui Cabău Gavrilă, se mai numește în sat și „moara eclesiei”.

Construcția este din piatră, roata cu cupe, cu aducțiune superioară. În anul 1958 a suferit unele modificări. A doua moară, morar Cabău Vasile, de la nr. 128, are pereții din lemn, este tencuită și are un acoperiș de țiglă. Roata este tot cu cupe. Stavila și jgheabul sînt din lemn. Apa la moară vine din Valea Sohodolului. A suferit mai multe modificări dintre care mai însemnate în anii 1965 și 1973.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(E G)

370. **Spinuș***

(I G)

371. **Spinuș de Pomezou***, com. Pomezou

(T M)

372. **Stîna de Vale***, com. Budureasa

(E G)

373. **Stincești***, com. Buntești

(E G)

374. **Stracoș**, com. Drăgești

Sub „Coasta morii” și „Dealul cotețelor”, pe Valea Stracoșului, într-un loc pitoresc, se află o *moară de apă*. Construcția se păstrează în condițiuni bune dar moara nu mai funcționează din anul 1961. Spre iaz, azi sec, temelia morii era din piatră. Pereții sînt din birne late, cioplite și încheiate la capete după sistemul cheotorilor în formă de coadă de rîndunică. Ulterior pereții au fost lipiți. Acoperișul, în două ape, are o învelitoare de țiglă. Are o roată cu cupe, cu un diametru de 5 m. Propunem conservarea „in situ” a acestei unități etnografice.

Inf. Reștea Maria, născută în anul 1932.

(T M)

375. **Subplatră***, com. Țețchea

(I G)

376. **Sudrigiu***, com. Rieni

(E G)

377. **Sulug***, com. Abram

(I G)

378. Suplacu de Barcău*

(I G)

379. Suplacu de Tinca, com. Căpîlna

În localitate a existat o moară de apă, pe malul drept al Crișului Negru, ce avea două roți hidraulice. Moara nu mai funcționează din anul 1960. Azi mai există doar urme din pereții acestei mori.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(T M)

380. Surduc*, com. Vîrciorog

(E S)

381. Surducel*, com. Vîrciorog

(E S)

382. Șauaieu*, com. Nojorid

(I G)

383. Șerghiș*, com. Vîrciorog

(E S)

384. Șilindru*, com. Șimian

(S T)

385. Șimian*

(S T)

386. Șinteu*

(I G)

387. Șîsterea*, com. Cetariu

(S T)

388. Șoimi

Moara situată în apropierea sediului Consiliului popular al comunei, pe malul stîng al Crișului Negru, a fost construită în anul 1918. Inițial a avut două roți hidraulice, cu palete. Din 1960 a funcționat doar cu o singură roată, pentru ca în anul 1972 să fie transformată în moară cu motor. Este construită pe o temelie solidă de piatră de carieră, iar peretele dinspre apă este tot din piatră. Cellalți pereți sînt din bîrne orizontale prinse între „șoși”.

Acoperișul, în două ape, are învelitoare de țiglă. Canalul morii are o adâncime de 3 m și este lung de numai 15 m. Este căptușit cu piatră de carieră. Stavila, de lemn, s-a distrus cu ocazia inundațiilor din anul 1970.

G. Irimie, *Anchetă statistică*; Inf. Petruț Teodor, secretar al Consiliului Popular și Doble Teodor, președinte.

(T M)

389. **Șoimuș***, com. Remetea

(E G)

390. **Șumuglu**, com. Hidișelu de Sus

(T M)

391. **Șuncuiuș***, com. Finiș

(E G)

392. **Șuncuiuș**

Din cele 2 *mori de apă* câte erau în localitate se mai păstrează una singură, mult transformată față de înfățișarea inițială. Din cauza construirii în vecinătate a șoselei modernizate vechea clădire a morii a fost părăsită. Această construcție masivă, din piatră, ne mai venind apă la moară, a fost transformată în locuință. Pe malul apei Izbîndiș, în apropierea vechii clădiri, s-a ridicat în anul 1973 o mică construcție de cărămidă ce devine noul lăcaș al morii. Are o roată cu cupe care se învîrtește invers, direct de la fluxul apei fără vreun jgheab. Din 1947 pe aceeași vale funcționează și *un gatâr* acționat de o roată de lemn, cu cupe. Construcția care adăpostește gatârul datează de pe la începutul secolului al XX-lea și are pereții din piatră.

(E S)

393. **Șuștiu**, com. Lunca

Moara de apă este în proprietatea C.A.P. Are o clădire de lemn acoperită cu țiglă. Roata este cu cupe, cu aducțiune superioară. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Apa la moară este adusă printr-un canal de tip irugă. Morar este Bogdan Gheorghe.

(E G)

394. **Sușturogl***, com. Cetariu

(S T)

395. **Talpe***, com. Drăgești

(E G)

396. **Talpoș***, com. Batăr

(T M)

397. **Tarcea**

La marginea satului, la locurile numite Dorongos, Șirul cimitirului, Ulița Mică (Kis Utca) și Dîmbul Pivnițelor (Dombi pincék) există un număr de circa 100 de pivnițe de vin. Sînt săpate în deal, unele fiind căptușite cu cărămidă și avînd acoperiș de stuf. În general aceste pivnițe au dimensiuni mai mici de 3×5 m. Au porți din lemn și fier. Propunem conservarea lor „in situ”.

(S T)

398. **Tămașda***, com. Avram Iancu

(T M)

399. **Tămășeu***, com. Biharea

(S T)

400. **Tărcaia**

Clădirea *morii de apă* din comună este din lemn și acoperită cu țiglă. Are două încăperi. Roata este cu cupe, cu aducțiune superioară. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Este acționată cu apă din Valea Tărcăiței. Moara aparține Consiliului Popular comunal.

(E G)

401. **Tărcăița**, com. Tărcaia

Moara de apă, o construcție de birne, cu fundație de piatră și roată cu cupe, nu mai funcționează din anul 1970.

(E G)

402. **Tărian***, com. Girișu de Criș

(E S)

403. **Tășad***, com. Drăgești

(T M)

404. **Tăut***, com. Batăr

(T M)

405. **Tăutelec**, com. Cetariu

La intrarea în sat, pe locul numit „Șirul pivnițelor” există un complex de 30 de pivnițe de vin, săpate în deal. Circa 90% sînt

căptușite cu cărămidă. Fiecare are o suprafață de circa 20 m². Propunem conservarea lor „in situ”.

(S T)

406. **Tăuteu***

(I G)

407. **Teleac***, com. Budureasa

(E G)

408. **Telechlu***, com. Țețchea

(I G)

409. **Tileagd***

(I G)

410. **Tilecuș***, com. Tileagd

(I G)

411. **Tinăud**, oraș Aleșd

Moara cu palete și-a încetat activitatea în anul 1962. În clădirea ei, mult transformată, funcționează o secție de *dărăcit lână* și *răsucit bumbac* aparținătoare Cooperativei „1 Mai” din Aleșd.

(E S)

412. **Tinca***

(T M)

413. **Tirgușor**, com. Cherechiu

La marginea satului, la poalele dealului numit „Pădurea de pivnițe” (Pinceerdő), lângă șoseaua națională Oradea—Satu Mare, se află un complex de circa 150 *pivnițe*, toate săpate în deal. Sînt căptușite cu cărămidă ori cu piatră. Propunem conservarea lor „in situ”.

(S T)

414. **Toboliu***, com. Girișu de Criș

(E S)

415. **Tomnatic***, com. Vadu Crișului

(E S)

416. **Topa de Criș***, com. Vadu Crișului

(E S)

417. **Topa de Jos***, com. Dobrești

(T M)

418. **Topa de Sus**, com. Dobrești

Pe Valei Topei, la locul numit Polvărie, se află o moară de apă care funcționează și azi. Are o roată hidraulică cu cupe, cu un diametru de 2,25 m. Este cu aducțiune superioară. Construcția, de plan dreptunghiular, a fost ridicată în urmă cu 25 de ani. Moara anterioară, după inscripția de pe grindei, a fost construită în anul 1857. Clădirea morii are o temelie de piatră de râu, pereții din birne, prinse la capete în „șoși”, aparente înspre partea dinspre apă și tencuite în rest. Are acoperiș de țiglă. În „lada morii”, de scîndură, se adună apa din canalul lung de 400 m. Moara are o singură pereche de pietre. Este prevăzută și cu sită.

Inf. Toja Ioan a Florenchii, Topa de Sus.

(T M)

419. **Topești***, com. Drăgești

(T M)

420. **Totoreni**, com. Tărcaia

Moara de apă este în proprietatea Consiliului popular al comunei. A fost renovată în anul 1964 de către morarul Făt Ioan. Clădirea morii este din lemn și acoperită cu țiglă. Are două roți cu palete cu aducțiune inferioară. Construcția are două încăperi. Stavila și jgheabul sînt de lemn. Moara este pusă în mișcare de apa Crișului Negru. Cele două perechi de pietre au fost aduse de la Tărcăița. Morar este Popa Ioan.

(E G)

421. **Tria***, com. Derna

(I G)

422. **Tulca***

(T M)

423. **Țețchea***

(I G)

424. **Țigăneștii de Beluș***, com. Drăgănești

(...)

(E G)

425. **Țigăneștii de Criș***, com. Brusturi (I G)
426. **Ucuriș***, com. Olcea (T M)
427. **Ulleacu de Beiuș*** (T M)
428. **Ulleacu de Criș***, com. Tileagd (I G)
429. **Ulleacu de Munte***, com. Cetariu (S T)
430. **Ursad***, com. Șoimi (T M)
431. **Urvind***, com. Lugașu de Jos (E S)
432. **Urviș de Beluș**, com. Șoimi

Pe malul stîng al Crișului Negru, la poalele Dealului Tarnița, peste drum de „Coasta Morii” se află o *moară hidraulică*. Moara este acționată de apele Crișului Negru (cu un mare debit de apă). Roțile sînt cu palete, cu aducțiune inferioară. Din Criș apa este condusă în stavila de beton armat și de aici la cele două roți. Ridicată la începutul secolului, moara a fost reparată în anul 1971. Pereții sînt de zidărie, parte din piatră, parte din piatră și lemn. Doar șopronul din față este numai din lemn. Este acoperită cu „țigla verde” (plăci de azbociment). Moara funcționează și azi. Propunem restaurarea și conservarea ei „in situ”.

C. Irimie, *Anchetă statistică*; Inf. Dance Nicolae, morar, născut în anul 1920.

(T M)

433. **Vadu Crișului**

Este un vechi centru de olărit. Prima atestare documentară datează din 1717. În conscrierea urbarială din 1772 se menționează „lucrul la olărit” precizîndu-se că există argilă pentru confecționarea vaselor, meserie pe care o exercită iobagii (argilla pro vasis fictilibus commoda quibus coloni quaestum exercent”). În 1937 erau 90 de olări, azi mai practicînd olăria doar 17 meșteri. În localitate

există 16 cuptoare de ars ceramică, de tip tronconic, cu grătar neorganizat. Este singurul centru din țară unde datorită compoziției lutului, fără oxizi de fier, vasele după ardere primesc o culoare albă. Ceramica din Vadu Crișului, asemănătoare celei din alte centre bihorene, este de factură tradițională.

B. Slătineanu, *Ceramica românească*, București, 1938; T. Mózes ș.a., *Ceramica populară*; Arhivele Statului, Oradea, Fond Prefectura județului Bihor, inventar nr. 41, dosar nr. 166, fila 8 și 117; V. Maxim, Gh. Mudura, *Valorificări etnografice din fondurile arhivistice, în Biharea*, II, Oradea, 1974 (sub tipar)

(T M)

434. **Valda***, com. Diosig

La locurile numite Malul Sărat (Sóspart), Dealul Pallai, Dealul Beg (Beg-domb), Sub biserică și Ulița de jos (Alsó utca) se află 40 de pivnițe. Sînt săpate în deal, în mare parte avînd pereții căptușiți cu cărămidă iar porțile din lemn. Majoritatea pivnițelor au o vechime de 60—70 de ani. Pentru valoarea lor etnografică propunem a fi conservate „in situ”.

(S T)

435. **Valea Cerului***, com. Suplacu de Barcău

(I G)

436. **Valea Crișului***, com. Bratca

(E S)

437. **Valea de Jos***, com. Rien

(E G)

438. **Valea de Sus***, com. Cîmpani

(E G)

439. **Valea lui Mihai***

(S T)

440. **Valea Mare de Codru***, com. Holod

(T M)

441. **Valea Mare de Criș***, com. Borod

(E S)

442. **Valea Tîrnei***, com. Șinteu

(I G)

443. **Varasău***, com. Brusturi

(I G)

444. **Varviz***, com. Popești

(I G)

445. **Vaşcău**

În localitate există o moară de apă ce aparține C.A.P. Clădirea morii este din lemn și are acoperiș de țiglă. Construcția are două încăperi. Stavila este de lemn. Clădirea și instalația au fost reparate în urmă cu șase ani. Apa la moară este adusă din valea Crișului Negru.

C. Irimie, *Anchetă statistică.*

(E G)

446. **Vălanii de Beluș***, com. Uileacu de Beiuș

(T M)

447. **Vălanii de Pomezeu***, com. Pomezeu

(T M)

448. **Vărășeni***, com. Răbăgani

(T M)

449. **Vărzarii***, com. Popești

(I G)

450. **Vărzarii de Jos***, oraș Vașcău

(E G)

451. **Vărzarii de Sus***, oraș Vașcău

(E G)

452. **Vășad***, com. Curtuișeni

(S T)

453. **Viișoara**

La numărul de casă 162 se mai păstrează, în proprietatea lui Hiri Francisc, cea mai veche casă din satul Viișoara. Casa este de plan dreptunghiular, cu trei încăperi și prispă pe latura de sud, adică pe latura lungă dinspre curte, cât și la cele două capete. Pereții construcției sînt din pămînt bătut, groși de circa 30 cm. Înveli-toarea de paie a acoperișului datează din anul 1936. Admirabile sînt contrafișele de legătură a stîlpilor de la tîrnaț, cu „fruntarul” (bîrna orizontală de sus). În tindă se mai păstrează cuptorul de pîine în forma sa general răspîndită în zonă în secolul al XIX-lea,

adică cuptorul „cu băbură”. În camera dinspre stradă (cea curată), pe grinda meșterească s-a crestat data înălțării acestei case: „Ao. 1848”. Meșterii dulgheri nu se cunosc. A treia cameră este folosită drept cameră de zi. Azi casa se prezintă într-o stare destul de bună. Fiind un obiectiv de mare interes etnografic propunem conservarea și restaurarea ei „in situ”.

(I G)

454. **Vintere**, com. Holod

Pe malul apei Holodului, la locul numit „între ape” a fost o moară de apă. Avea o roată hidraulică cu cupe. Ridicată pe o temelie de piatră, construcția a avut peretii din piatră și cărămidă, acoperișul era din țiglă. Începînd cu anii 1948—49 moara a încetat să mai funcționeze fiind demolată în anul 1953. Se mai văd doar urme în teren din vechea moară.

(T M)

455. **Vilcelele***, com. Suplacu de Barcău

(I G)

456. **Vîrciorog**

În localitate mai existau în anul 1960 un număr de 5 mori de apă. Azi mai există doar două, din care una are două roți hidraulice și două perechi de pietre (a lui Balint Florian) ce datează din anul 1910 și o altă moară de apă construită în anul 1924. La ambele roțile hidraulice sînt cu palete, apa fiind condusă deci din jgheab în partea de jos a roților, mișcarea de rotație efectuîndu-se în mod invers celei întîlnite la obișnuitele roți cu cupe. Azi aceste instalații există dar nu mai funcționează nici una. Propunem restaurarea și conservarea lor „in situ”.

C. Irimie, *Anchetă statistică*.

(I G)

457. **Volvozi***, com. Popești

(I G)

458. **Voivozi***, com. Șimian

(S T)

459. **Zăvol**, com. Simbăta

În sat, pe apele Cotigletului a existat o moară de apă, azi transformată în casă de locuit. Moara a funcționat pînă în anul

1964, cînd cu ocazia unor lucrări de îmbunătățiri funciare apa morii a fost canalizată în altă direcție. Moara era construită pe o temelie de piatră de carieră, cu pereți din scînduri spre apă și de birne cu șoși în rest. Moara avea două roți cu cupe.

Inf. Tulcoș Margareta, născut în anul 1910.

(T M)

460. **Zece Hotare***, com. Șuncuius

(E S)

LISTA ABREVIERILOR

- L. APOSTOL, *Proboscidiens fossiles de Roumanie*—*Particularités morphologiques des molaires de Proboscidiens fossiles quaternaires de Roumanie, conservées dans la collection du Musée d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”, în Travaux du Muséum d'Histoire Naturelle, vol. IX, București, 1968.*
- R. JEANNEL ET E. RACOVITZA, *Énumération des Grottes*—*Énumération des Grottes visitées 1918—1927, în Biospeologica, T. LIV, Paris, 1929.*
- TR. ORGHIDAN ȘI COLAB., *Harta reg. carst.*—Tr. Orghidan, Val. Pușcariu, M. Bleahu, V. Decu, T. Rusu și A. Bunescu, *Harta regiunilor carstice din România, în Lucrările Institutului de Speologie „Emil Racoviță”, Tom. IV, București, 1965 (numerele din paranteze, care apar la peșteri, reprezintă numerele din repertoriu figurate pe hartă).*
- A. SCHMIDL, *Bihar*—*Das Bihar — Gebirge an der Grenze von Ungarn und Siebenbürgen, Wien, 1863.*
- T B = TOMA BÉCZY
T J = TIBERIU JURCSÁK
A M = ANA MAROSSY
I P = ION PAINA
R P = ROZALIA POLIȘ

N O T Ă :

Localitățile centre de comună sau orașe sînt indicate numai cu denumirea. În localitățile marcate cu * nu cunoaștem monumente.

1. **Abram*** (T J)

2. **Abrămuț*** (T J)

3. **Adoni***, com. Tarcea (T J)

4. **Albești***, com. Răbăgani (T J)

5. **Albiș***, com. Buduslău (T J)

6. **Aleșd**

Molar de mamut (Mammuthus primigenius) descoperit în 1912 în raza orașului. Alte amănunte nu se cunosc (Col. Muz. Oradea).

(T J)

7. **Almașu Mare***, com. Balc (T J)

8. **Almașu Mic***, com. Balc (T J)

9. **Almașu Mic***, com. Sirbi (T J)

10. **Alparea***, com. Oșorhei (T J)

11. **Ant**, com. Avram Iancu

Corn de megacer (Megaceros giganteus) descoperit în 1922 în albia Crișului Negru (Col. Muz. Oradea).

T. Jurcsák, *Răspîndirea mamutului în zona sudică a Cîmpiei Crișurilor, comunicare la a X-a Sesiune științifică jubiliară a Inst. Pedagogic Oradea, 1973.*

(T J)

12. **Apateu***, com. Nojorid (T J)

13. Arpășel, com. Batăr

În parcul din jurul sediului C.A.P. din sat se găsesc specii de arbori autohtoni și exotici valoroși ca: *pin strob (Pinus strobus)*, *tisă (Taxus baccata)*, *maclură (Maclura aurantiaca)* exemplar secular.

(A M)

14. Aștileu

La marginea comunei înspre Peștera se află *peștera de la Aștileu (974)*, un traseu subteran încă necercetat.

(T J)

15. Ateaș*, com. Cefa

(T J)

16. Aușeu*,

(T J)

17. Avram Iancu*

(T J)

18. Balc

Parcul dendrologic, cu o suprafață de 15,97 ha. din jurul Satorului de nevroze, este declarat ca ocrotit prin decizia nr. 55 din 14 ian. 1967 al Comit. Execut. al Sfatului Pop. al reg. Crișana. Parcul cuprinde numeroase specii lemnoase autohtone și exotice dintre care unele prezintă un interes deosebit: *Ginkgo biloba*, *tisă (Taxus baccata)*, *Tsuga canadensis*, *Pseudotsuga menziesii* var. *glauca*, *Abies nordmanniana*, *Abies concolor*, *Abies balsamea*, *Picea orientalis*, *Picea pungens* var. *argentea*, *Chamaecyparis lawsoniana*, var. *pendula*, *Acer saccharinum* — arțar, *Catalpa bignonioides* etc. Parcul necesită îngrijire specială.

E. Ștefan, *Memoriu cu privire la importanța parcului dendrologic Balc*, (manuscris) 1963.

(A M)

19. Batăr

În aval de comună, la „Horingei” în versantul stîng al Crișului Negru, *fragment de molar, defensă și bazin de mamut (Mammothus primigenius)*, descoperite în 1965 (Col. Muz., Oradea).

Parcul dendrologic, al G.A.S. Batăr are o suprafață de 1,25 ha., cuprinde specii de arbori de 20—100 de ani printre care cele mai importante sînt: *Duglas albastru* (*Pseudotsuga taxifolia*), *tisă* (*Taxus baccata*), *taulă* (*Physocarpus opulifolium*), *tei cu frunză mare* (*Tilia platyphyllos* var. *laciniata*), *maclură* (*Maclura aurantiaca*) trei exemplare seculare.

L. Apostol, *Proboscidiens fossiles de Roumanie*, pp. 586—588. T. Jurcsák, *Răspîndirea mamutului în zona sudică a Cîmpiei Crișurilor*, comunicare la a X-a Sesiune științifică jubiliară a Inst. Pedag. Oradea, 1973.

(T J)

(A M)

20. Băile Felix, com. Sînmartin

Lîngă pavilionul nr. 1 al stațiunii, există un exemplar de *chiharos de baltă* (*Taxodium distichum*), specie originară din America de Nord.

(A M)

21. Băile 1 Mai

Rezervația naturală „Pîrîul Peșea” este așezată la poalele dealului Șomleu, la altitudinea 140 m. Peșea izvorește la locul numit „Ochiul Țiganului” și se varsă în Crișul Repede în dreptul comunei Palota. În zona de obîrșie primește mai multe izvoare termale dintre care cel mai bogat este la „Ochiul Mare”, locul cel mai larg al Peșei, amintind un lac. De la izvor pînă la o distanță de 1 km., Peșea este declarată rezervația naturală. Apele termale ale pîrîului Peșea adăpostesc cea mai aleasă podoabă a florei noastre *lotusul termal (drețe)* — *Nymphaea lotus* L. var. *thermalis* (D.C.) Tuzs. Acest lotus din Peșea a fost descris pentru prima dată de către P. Kitaibel, în 1798. Urmează scurte descrieri morfologice și sistematice ale lui A. Flatt, V. Borbás, R. Rapaics, Al. Borza, A. și M. Paucă. În 1908, J. Tuzson scrie o lucrare mai completă și îi dă numele științific actual. Asupra originii acestei specii tropicale în apele termale ale Peșei s-au purtat numeroase discuții. În urma cercetărilor și studiilor paleontologice, palinologice, oamenii de știință au ajuns la concluzia că lotusul termal este o specie *relictară*, ce a supraviețuit din perioada terțiară aici, datorită microclimei create de apele termale ale Peșei. Lotusul, în decursul perioadelor geologice a fost însoțit de o specie de melc, *Melanopsis parreysii* Mühlfeld, tot cu caracter relictar.

Un alt element caracteristic este *roșioara* (*Scardinius erythrophthalmus racovitzai* G. Müller), o subspecie endemică de pește descrisă din lacul termal, adaptată la o temperatură de 28—34°C, sucombînd în ape mai reci.

Lotusul termal a fost declarat ca *monument al naturii* prin J.C.M. nr. 148/1931. Pîriul Peșea, pe anumite porțiuni, a fost declarat ca *rezervație naturală* în 1932, iar prin decizia nr. 261 din 20 mai 1971, ca rezervație continuă, de la obîrșie pe o distanța de 1,5 km în aval, împreună cu o fișie de tampon.

În decursul deceniilor, rezervația a suferit modificări, datorită intervențiilor antropice ca: preocupări gospodărești, adăpatul vitelor, introducerea în pîriu a unor specii de plante exotice (*Myriophyllum*, *Ambulia*, *Ceratopteri*), toate provocînd grave neajunsuri în echilibrul biologic al rezervației. Pentru combaterea acestor neajunsuri s-au făcut și se fac și în prezent eforturi susținute de către organele competente în problema rezervației.

Arborele de lelea (*Lyriodendron tulipifera*) este originară din America de Nord. În perimetrul rezervației naturale „Pîriul Peșea” există un exemplar în stare mediocră. Tot aici se află și un exemplar de *stejar* (*Quercus robur*) avînd vîrsta de 300 de ani. Este în stare lîncedă.

O particularitate de seamă reprezintă *depozitele hidrotermale* cu fauna specifică de *melanopside*, marcînd sensibil alternanțele climatice postwürmiene. Actualul lac termal reprezintă un rest al lacului pliocenic, care, datorită izvoarelor calde a continuat să existe și în pleistocen, perioadă în care, datorită unui baraj natural acumulat din depunerile de tufuri calcaroase, a fost mult extins, fiind înmlăștinat în repetate rînduri. Lacul înmlăștinat a atras o serie de elemente faunistice, în special păsări acvatice, care azi în mare majoritate nu mai apar aici. În nivelul fosilifer, de vîrstă holocenă timpurie au fost identificate și resturi de cultură materială neolitică (Col. Muz. Oradea).

P.A. Waldstein, P. Kitaibel, *Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae*, f. I., Wien, 1802; J. Tuzson, *Nymphaea Lotus csoport morfológiaja és rendszertani tagolódása*, Mat. Term. tud. Ért., Budapest, 1908; A. Paucă, M. Paucă, *Studii asupra lacului Peșea (Oradea Mare)*, Notat Biol., T.I., nr. 1, 1933; C. Cosma-Olteanu, *Biologia și ecologia plantei Nymphaea lotus L. var. thermalis (D.C.) Tuzs., de la Băile 1 Mai — Oradea*, Ocro-

tirea Naturii, nr. 4 1959; B. Diaconeasa, *Analize de polen din turba captivă de la Băile 1 Mai — Oradea*, în *Contribuții Botanice*, pp. 305—313, Cluj, 1962; idem, *Problema relictară a Iotusului (Nymphaea lotus L. var. thermalis (D.C.) Tuzs.) și a lacului termal de la Băile 1 Mai*, în *lumina analizelor microstratigrafice*, în *Contribuții Botanice*, Cluj, 1964; I. Pop, *Sagittarie subulata (L.) Buch. o nouă hidrolită în apele termale ale Băilor 1 Mai — Oradea*, în *Contribuții Botanice*, Cluj, 1973; A. Marossy, *Prezența speciei Ceratopteris thalictroides (L.) Brongn. în rezervația naturală „Pîrîul Peșea”* (manuscris), 1973; M. Paucă, *Les molluscues pléistocènes des Băile Episcopopești*, în *Bull. Soc. Rom. de Geol.*, vol. III, p. 130, București, 1937; T. Jurcsák, *Date paleontologice privind vîrsta teraselor și a locurilor fosilizare din împrejurimile orașului Oradea*, în *Caiet de Comunicări*, nr. 8, pp. 16—17, planșe XI—XII, Oradea, 1970; T. Béczy, R. Poliș, T. Jurcsák, *Contribuții la cunoașterea avifaunei izvoarelor termale de la Băile 1 Mai*, în *Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor*, decembrie 1964, pp. 177—187, București, 1969; G. Müller, *Note ihtiologice*, în *Bul. I.C.P.*, an. 15, nr. 2, pp. 82—86, Buc., 1956; idem, *Scardinius racovitzaei n. sp. (Pisces, Cyprinidae), eine rellkte Rottfeder aus Westrumänien*, în *Senck. biol.*, vol. 39, pp. 165—168, 1958; P. Bănărescu, *Pisces — Osteichthyes (Pești ganoizi și osoși)*, în *Fauna R.P.R.*, vol. XIII, p. 355, București, 1964.

(A M, T B, T J)

22. Băița, oraș Nucet

Peștera de la Varniță (809) se află la 2 km. nord de comună în Valea Mare (la alt. 630 m), cu două orificii triunghiulare, suprapuse, care formează un culoar lung de 30 m. De aici a fost descris coleopterul cavernicol *Bihorites rothi* Jeannel.

În pădurile din jurul Băiței vegetează 62 exemplare de *tisă* (*Taxus baccata*) — specie ocrotită.

R. Jeannel, E. Racovitza, *Énumération des Grottes*, pp. 490—491; E. Ștefan, *Taxus baccata în reg. Crișana*, în *Ocrotirea Naturii*, Tom. IX, nr. 2, București, 1965.

(T J, A M)

23. Băița Plai, oraș Nucet

Porțile Bihariei (802). Grandios fenomen carstic (alt. 700 m.) într-un perete de calcar cu portalul de formă ovală de 10 m. înălțime. Propriu zis este un izbuc, a cărui ape apar în interior, unde traseul comunică cu exteriorul printr-un aven de 30 m. De aici sînt semnalate *resturi* de urs de peșteră (*Ursus spelaeus*).

Izvorul Crișului Negru (803) (alt. 800 m.). Izbuc permanent cu traseul subteran cunoscut pînă la o adîncime de 50 m.

Peștera lui Schmidl (804), la 300 m. deasupra albiei (alt. 1.100 m.) în dreptul confluenței văii Corlatului cu Valea Fleșcuții.

Formează un culoar de 90 m. lungime renumit pentru fauna sa. De aici a fost descris un tip *endemic* de coleopter cavernicol (*Pholeuon elemeri* Csiki).

Peștera din Pereții Corlatului (805) (alt. 900 m.), la 300 m. deasupra albiei cu o intrare ogivală ce se continuă printr-un culoar strîmt, lung de 120 m., renumită prin fauna sa cavernicolă. În apropierea acesteia se află *Peștera Condorului* (806) și *Crăpătura din Dealul Sturzău* (807).

R. Jeannel, E. Racovitza, *Énumération des Grottes*, pp. 485—489, 596; A. Schmidl, *Bihar*, pp. 266—268; F. Posepny, *Geologisch — montanische Studie der Erzlagerstätten von Rézbánya*, în *Földtani Közlöny, Melléklet*, IV, p. 198, 5 pl. et cartes, Budapest, 1874; E. Terzea, *Particularități morfologice ale ursului de peșteră și răspîndirea sa pe teritoriul României*, în *Lucrările Inst. de Speologie*, Tom. V, p. 233, București, 1966.

(T J)

4. **Bălala***, com. Tileagd

(T J)

5. **Băleni***, com. Lazuri de Beiuș

(T J)

6. **Bălnaca**, com. Șuncuiuș

Peșterile Bălnăcii (959). În apropiere de tunel în versantul stîng al Crișului Repede se află două peșteri mici, ușor accesibile.

R. Jeannel, E. Racovitza, *Énumération des Grottes*, p. 427.

(T J)

27. **Bălnaca Groși***, com. Șuncuiuș

(T J)

28. **Beiuș**

În raza Ocolului Silvic Beiuș a fost semnalată în ultimii ani prezența mai frecventă a *risului* (*Lynx lynx*) specie declarată *monument al naturii* pentru raritatea sa (informație I. Grama).

(R P)

29. **Beiușele***, com. Curățele

(T J)

30. **Belfir**, com. Tinca

Cu ocazia săpării unui puț în 1947, în versantul stîng al Crișului Mort s-au întîlnit nisipuri și gresii grosiere, friabile, cu bo-

gată *faună fosilă* de vîrstă pontiană, cu o frecvență mare a Limnocardiidelor (6 specii). Materiale în col. Muz. Tinca (informație K. Csák).

D. Istocescu, *Studiul geologic al sectorului vestic al bazinului Crișului Alb și al zonei Munților Codru și Highiș*, Inst. de Geologie, București, 1971.

(T J)

31. **Belejeni***, com. Drăgănești

(T J)

32. **Berechlu***, com. Cefa

(T J)

33. **Betfia**, com. Sînmartin

Carstul Dealului Șomleu a conservat o serie de depozite fosilifere cunoscute azi în 13 locuri. *Faunele de vîrstă pleistocenă* de la Betfia se repartizează la o perioadă lungă, cuprinsă între *faza finală a glaciației I. Günz și începutul glaciației II. Mindel*, cuprinzînd fazele tranziționale de la villányium la biharium și jumătatea inferioară a ultimei subdiviziuni. Astfel locul nr. X reprezintă cea mai veche faună de aici, *Faza Șomleu*, care din punct de vedere cronologic se situează între villányium și biharium. Locul nr. 2, depozit de tip brețos, are o asociație mai evoluată marcînd etapa incipientă a *Fazei Betfia*. Ea se dezvoltă în asociația faunistică a *depozitului nr. V*, complex fosilifer care, pe baza resturilor de *Machairodus*, *înscrie pentru prima dată faunele de la Betfia în literatura mondială*, marcînd faza propriu-zisă și finalul fazei Betfia.

Locul fosilifer nr. VII cuprinde un complex tipic de sedimente cavernicole, situat deasupra avenului *în care acumulările de terra rossa sînt acoperite de loes mindelian*. Se cunosc cca, 70 specii de *vertebrate* din care numeroase specii noi pentru știință. Colecție monografică la Muz. Oradea.

În coasta Dealului Șomleu, la altitudine de 300 m., se găsește deschiderea avenului „*Hudra Bradii*” (897). Reprezintă *traseul inferior* al unui vechi sistem carstic, format de-a lungul unei diaclaze pînă la adîncime de 112 m. Asupra genezei sale au fost emise numeroase ipoteze (F. Ardos, prin activitatea apelor termale; J. Chohnoky, prin acțiunea de turbionare a torenților captați în

diaclază) precum și opinia eronată că ar fi hornul unui vulcan stins. Prin prăbușirea galeriilor superioare, ramificația descendentă a întregului complex a fost obturată, aproximativ după perioada neolitică (*daltă șlefuită de factură neolitică descoperită la ramificația de comunicare cu exteriorul, în Col. Muz. Oradea*). Avenul a fost descoperit prin dinamitarea peretelui în porțiunea sa superioară în 1896 de pietrarul localnic Marta Teodor, poreclit „Brade”.

Pe arăturile din Valea Ursului s-a găsit *ceramică neolitică*.

F. Ardos, *Lukács Ödön barlang és geysir csatorna*, Oradea, 1914; J. Cholnoky, *A csillagoktól a tengertenékig*, vol. III, pp. 313—314, Budapesta, 1941; T. Jurcsák, *Aventul de la Betfia*, comunicare la *Simpozionul de carstologie*, Oradea, 1973; T. Jurcsák, E. Kessler, *Cercetări paleornitologice în România*, în *Nymphaea*, vol. I, pp. 281—287, Oradea, 1973; T. Kormos, *Über die Resultate meiner Ausgrabungen im Jahr 1913. Die Fauna des Somlyó-Berges nächst Püspök-fürdő*, în *Jahrb. der k. ung. Geol. R. A.*, f. 1913, Budapest, 1914; T. Kormos, *Megjegyzések Ardos F. „Lukács Ödön barlang és geysircsatorna” című cikkéhez*, în *Barlangkutatás*, vol. II, 3. füz., pp. 141—143, Budapest, 1914; M. Kretzoi, *Die Unterpleistozäne Säugetierfauna von Betfia*, în *Földtani Közlöny*, Band, LXXI, Heft 7—12, pp. 308—335, Budapest, 1941; E. Tereza, T. Jurcsák, *Asupra unui nou punct fosilifer descoperit la Betfia*, în *Lucrările Inst. de Speologie*, Tom. VI, pp. 193—209, București, 1967; E. Tereza, T. Jurcsák, *Contribuții la cunoașterea faunelor pleistocene medii de la Betfia (România)*, *ibidem*, Tom. VIII, pp. 201—213, București, 1969.

(T J)

34. **Bicaci***, com. Cefa

(T J)

35. **Bicăcel***, com. Lăzăreni

(T J)

36. **Biharea**

În urma săpăturilor efectuate în incinta cetății în 1973 a fost identificată următoarea *asociație faunistică* de vîrstă holocenă timpurie: gîsca de vară (*Anser anser*), pajura (*Aquila chrysaetos*), iepure (*Lepus europaeus*), popîndău (*Citellus citellus*), ciine domestic (*Canis familiaris*), mistreț (*Sus scrofa ferus*), porc domestic (*Sus scrofa domestica*), cerb (*Cervus elaphus*), căprior (*Capreolus capreolus*), capră domestică (*Capra hircus*), oaia (*Ovis aries*), bou (*Bos taurus*), bour (*Bos primigenius*), cal (*Equus caballus*), măgar sălbatic (*Equus hemionus*), om (*Homo sapiens*).

Cu ocazia săpăturilor executate în cursul anului 1973 la lutărie (est de Cetate) au fost identificate următoarele *materiale faunistice* de vîrstă holocenă timpurie (neolitic — prefeudal): fragment de gîscă (*Anser* sp.), porc domestic (*Sus scrofa domestica*), mistreț (*Sus scrofa ferus*), cerb (*Cervus elaphus*), căprior (*Capreolus capreolus*), bou (*Bos taurus*), *Equus cf. scythicus*), hidruntinul (*Hidruntinus hidruntinus*) și un fragment de os de mamut remaniat.

T. Jurcsák, *Resturi menajere de vîrstă holocenă timpurie și prefeudală de la Biharea — Cetate 1973*, (manuscris); T. Jurcsák, *Materiale din săpătura de la Biharea — Lutărie 1973* (manuscris).

(T J)

37. **Birtin**, com. Vadu Crișului

La sud-vest de sat în Groapa Sohodolului, deasupra unui izvor carstic se află *Peșterile Birtinului (972)*, *trei peșteri situate cu cîte 10—12 m. una deasupra celeilalte*. La marile viituri ele nu reușesc să dreneze apa în întregime prin izvorul carstic actual, deversînd prin peștera imediat superioară, care în mod obișnuit este lipsită de apă. S-au găsit *resturi* de urs (*Ursus spelaeus*) (Col. Muz. Oradea).

I. Viehmann, C. Pleșa și T. Rusu, *Peștera de la Vadu Crișului*, în *Lucrările Inst. de Speologie*, Tom. III, p. 57, București, 1964.

(T J)

38. **Blistra***, com. Popești

(T J)

39. **Bilc***, com. Criștioru de Jos

(T J)

40. **Bogel***, com. Tăuteu

(T J)

41. **Bolanu Mare***

(T J)

42. **Bolu**, com. Ciumeghiu

În apropiere de localitate în stațiunea neolitică s-au descoperit *resturi* de *Equus*. Materiale în Col. Muz. Oradea.

(T J)

43. **Borod*** (T J)
44. **Borozel***, com. Borod (T J)
45. **Borș*** (T J)
46. **Borșa***, com. Săcădat (T J)
47. **Borumlaca***, com. Suplacu de Barcău (T J)
48. **Borz**, com. Șoimi

Pe dealul Pacău, în pădure crește masiv, dar pe un perimetru restîns bujorul sălbatec (*Poenia officinalis* var. *banatica*), specie rară, se pare că aici crește la cea mai mare altitudine la noi.

A. M. Paucă, *Studiu fitosociologic în Munții Codru și Moma*, Academia Română, 1941.

(A M)

49. **Botean***, com. Ineu (T J)

50. **Bratca**

Foarte aproape de comună, pe malul stîng al Crișului Repede săpată în calcare jurasice (alt. 350 m.) se află *Peștera din coasta Țiplăului* (930) (sau *Peștera de la Țipăloaia*) o grotă vastă, puțin profundă și bine luminată, de unde izvorește un mic pîriu (vezi și arheologie).

În bazinul Văii Brătcuța se află *Peștera de la Daica* (948) și *Peștera Toderonii* (a Ciungii Jilii), încă insuficient cercetate.

R. Jeannel, E. Racovitza, *Énumération des Grottes*, pp. 546—547.

(T J)

51. **Brădet**, com. Buntești

Avenul din Tărtăroaia (839). În versantul nordic al Tărtăroaiei la altitudine de 1.250 m. există un mic traseu subteran vertical (dezvoltat în calcare triasice), de 6 m. adîncime care se continuă într-o sală mică de formă alungită, cu o lungime totală de 40 m. Are o importanță biospeologică (*Pholeuon*, *Duvalius*, *Drimeotus*).

(T J)

52. **Brătești***, com. Răbăgani

(T J)

53. **Brihenii***, com. Lunca

(T J)

54. **Brusturi**

Din fostele mine de asfalt de la Tătăruș, de vîrstă pontiană, sînt cunoscute următoarele resturi de vertebrate fosile: vertebre de pești (*Pisces* g. et sp. indet.), 5 specii de *Chelonieni* (*Testudo* cf. *kalksburgensis*, *Emys orbicularis*, *Chelidra* sp., *Trionyx nopcsai*, *Trionyx* sp.), pasărea șarpe (*Anhinga* /*Plotus*/ *pannonica*), fragment de mandibulă de *Dinotherium* (*Deinotherium giganteum*), (În col. Univ. Cluj) două specii de mastodont (*Mastadon longirostris*, *M. arvernensis*), tapir (*Tapirus priscus*), două specii de mistreț (*Propotamochoerus provincialis*, *Sus* cf. *erymanthus*) și calul tridactil (*Hipparion gracile*).

M. Paucă, *Géologie de la région Tătăruș — Suplac de Barcău*, în *Annuaire du Comité Géologique Roumaine*, Tome XXIV—XXV, București, 1957, p. 212; L. Apostol, *Proboscidiens fossiles de Roumanie*, p. 584

T. Jurcsák: *Deinotherium giganteum* Kaup din zăcămintele de bitum de la Derna (Bihor), în *Nymphaea* vol. I. Oradea, 1973 pp. 301—311.

(T J)

55. **Brusturi***, com. Finiș

(T J)

56. **Bucium***, com. Ceica

(T J)

57. **Bucuroala***, com. Copăcel

(T J)

58. **Budoii**, com. Popești

În apropiere de sat un dinte lacteal de mamut (*Mammuthus primigenius*), descoperit într-o ripă în 1910 (Col. Muz. Oradea).

L. Apostol, *Proboscidiens fossiles de Roumanie*, pp. 586—588.

(T J)

59. **Budureasa***

(T J)

60. **Buduslău***

(T J)

61. **Bulz**

În apropiere de comună se află *Peștera Noroioasă* (958). *Poșiș-tăul din Dealul Nietului*, sau Avenul de la Bulz (926) format în calcarele triasice de pe versantul drept a Văii Iadului. Aproape de comună, pe versantul stîng al văii se mai află: *Hîrtopul din Dealul Costeștilor* (927), *Hîrtopul Nou din Valea lui Ivan* (928), *Peștera cu Apă de la Bulz* (929), *Peștera Gaura Dracului* sau *Peștera Iovului* (932), *Peștera Ciornii* (933), *Peștera Scundă* (934).

T. Orghidan și colab., *Harta reg. carst.*, pp. 101—102

(T J)

62. **Buntești***

(T J)

63. **Burda***, com. Budureasa

(T J)

64. **Burzuc***, com. Sirbi

(T J)

65. **Butan***, com. Măgești

(T J)

66. **Cacuciu Nou***, com. Măgești

(T J)

67. **Cacuciu Vechi***, com. Aușeu

(T J)

68. **Cadea**, com. Săcuieni

Parcul dendrologic este în administrația Spitalului de copii neuropsihici cronici Cadea, ce se află în incinta castelului. Acest parc a fost declarat ocrotit conform deciziei nr. 55 din 14 ian. 1967 al Comit. Execut. al Sfatului Popular al reg. Crișana. Suprafața parcului ocrotit este de 6 ha., în cea mai mare parte împrejmuită.

Speciile de arbori de interes deosebit sînt următoarele: zadă (*Larix decidua*), specie rară; ienupăr de Virginia (*Juniperus virginianus*), specie rară; fag (*Fagus sylvatica atropunicea*), importanță ornamentală; stejar roșu (*Quercus borealis*), importanță or-

namentală avînd dimensiuni apreciabile; *Aesculus carnea*, importanță ornamentală; frasin (*Fraxinus excelsior*), dimensiuni seculare, *Fraxinus excelsior pendula*, importanță ornamentală, catalpă (*Catalpa bignonioides*), importanță ornamentală.

E. Ștefan, *Memoriu cu privire la importanța parcului dendrologic Cadea*, (manuscris), 1964

(A M)

69. **Calea Mare***, com. Lăzăreni

(T J)

70. **Cauaceu***, com. Biharea

(T J)

71. **Căbești***

(T J)

72. **Călăcea***, com. Olcea

(T J)

73. **Călătea**, com. Aștileu

În marginea dinspre Aștileu a satului se află *Peștera de la Pusta Călățele* (898) cu un larg portal de 20 m. lărgime (la alt. de 350 m) care *reprezintă* ponorul *Văii Mierei*. Din sala largă care se pierde printr-un lac la o profunzime de cca. 50 m, în partea dreaptă se *ramifică* mai multe galerii, de unde au fost colectate în parte în stare remaniată resturi de urs de peșteră (*Ursus spelaeus*), ceramică și resturi scheletice, (*Homo sapiens*) de vîrstă eneolitică (Col. Muz. Oradea).

În imediata apropiere este *Peștera Pincelului* (899) sau *Peștera Seacă* din Pusta Călățele.

R. Jeannel, E. Racovitză, *Énumération des Grottes*, p. 544

(T J)

74. **Căpîlna***

(T J)

75. **Cărăndeni***, com. Lăzăreni

(T J)

76. **Cărănzal***, com. Lăzăreni

(T J)

77. **Cărăsău***, com. Cociuba Mare

(T J)

78. **Cărpînet***

(T J)

79. **Căuaşd***, com. Tulca

(T J)

80. **Cefa**

Întinsele suprafeţe acvatice formate de heleşteele pescăriei de la Cefa, atrag numeroase păsări, mai ales în perioadele de migraţie, printre care unele specii rare, *monumente ale naturii*, cum sînt: lopătarul (*Platalea leucorodia*), egreta mare (*Egretta alba*), egreta mică (*Egretta garzetta*), ultima cuibărind chiar în colonia de *Ardeidae* din pădurea situată în imediata apropiere a lacurilor. Întreaga zonă constituie un important *loc de refugiu* al avifaunei acvatice.

L. Kováts, R. Poliş, T. Béczy, *Catalogul sistematic al colecţiei de păsări a muzeului din Oradea (1951—1969)*, Oradea, 1970, passim; R. Poliş, *Colonii de Ardeidae din nord-vestul României*, în *Nymphaea*, vol. I, pp. 56—57, Oradea, 1973

(R P)

81. **Celca***

(T J)

82. **Cetea***, com. Borod

(T J)

83. **Celşoara**, com. Ceica

(T J)

84. **Cenalos***, com. Ciuhoi

(T J)

85. **Cetariu**

La casa de vînătoare din pădurea Cetariu se află un exemplar de stejar (*Quercus robur*) în vîrstă de 400 de ani. Este în stare activă.

(A M)

86. **Cherechiu***

(T J)

87. **Cheresig***, com. Girișu de Criș (T J)
88. **Cheriu***, com. Oșorhei (T J)
89. **Cheșa***, com. Cociuba Mare (T J)
90. **Cheșereu***, com. Cherechiu (T J)
91. **Cheț***, localitate suburbană — Marghita (T J)
92. **Chișlc***, com. Copăcel (T J)
93. **Chioag***, com. Sirbi (T J)
94. **Chiraleu***, com. Chișlaz (T J)
95. **Chiribiș***, com. Tăuteu (T J)
96. **Chistag***, com. Aștileu (T J)
97. **Chișcău**, com. Pietroasa

Huda de la Chișcău (838), este o peșteră cu o lungime totală de 100 m, situată la capătul estic al satului în vecinătatea carierei de marmură, la altitudine de 410 m în calcare triasice. Are o intrare dublă, vizibilă de pe drum. Traseul principal se ramifică în stînga și în dreapta cu pereți încrustați, solul argilos, foarte umed. Are o importanță *biospeologică*.

A. Schmidl, *Bihar*, p. 231; R. Jeannel, E. Racovitza, *Énumération des Grottes*, p. 461

- (T J)
98. **Chișirid***, com. Nojorid (T J)
99. **Chișlaz*** (T J)

100. **Cihel***, com. Sînmartin (T J)
101. **Ciocaia***, com. Săcuieni (T J)
102. **Ciuhoi*** (T J)
103. **Ciulești***, com. Spinuș (T J)
104. **Ciumeghiu*** (T J)
105. **Ciutelec***, com. Tăuteu (T J)
106. **Cîmp**, oraș Vașcău

Peștera Cîmpăneasca (730) este un imens ponor care drenează apele Sohodolului de pe platoul Cîmp — Rășchirata.

A. Schmidl, *Bihar*, pp. 295—300; Al. Mihuția, *A vaskóhi mészköfennsík hydrographiai viszonyai*, în *Földrajzi Közlemények*, vol. XXVII, Budapest, 1904, pp. 1—20

(T J)

107. **Cîmpani***
108. **Cîmpani de Pomezueu**, com. Pomezueu

În pădurea Cîmpani de Pomezueu, vegetează cca. 800 de cui-buri de ghimpe (*Ruscus aculeatus*), subarbust termofil. Specia este ocrotită.

E. Ștefan, *Ruscus aculeatus în vestul țării*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 715.

(A M)

109. **Cîmp Moșl***, oraș Vașcău (T J)
110. **Cociuba Mare*** (T J)

111. **Cociuba Mică**, com. Pietroasa

În coasta Dealului Blidariu, la 600 m altitudine, se deschide *Peștera de la Pîriul Budu* (840) prin două orificii mici. După o mică sală urmează o galerie strîmtă, sinuoasă, de peste 50 m. De aici a fost descris coleopterul *Driomeotus blidarius* Knirsch.

R. Jeannel, E. Racovitza, *Énumération des Grottes*, pp. 595—596
(T J)

112. **Codrișoru***, com. Aușeu

(T J)

113. **Codru***, com. Șoimi

(T J)

114. **Cohani***, com. Abram

(T J)

115. **Colești**, oraș Vașcău

Pe platoul carstic Cîmp-Rășchirata în apropiere de Colești se află *Peștera din Dealul Rîsteș* (731), cu un important *depozit fosilifer* de vîrsta pleistocenă încă necercetat. În colecția Inst. de Speologie Cluj se găsesc *resturi* de *Coelodonta antiquitatis*.

(T J)

116. **Copăcel**

La marginea dinspre Surduc a comunei (La Ganea) este *Peștera de la Copăcel* (necercetată).

În pădurea din jurul comunei vegetează cca 50 de cuiburi de ghimpe (*Ruscus hypoglossum*), subarbust cu caracter pregnant termofil cu răspîndire foarte redusă la noi. Specia este ocrotită.

E. Ștefan, *Ruscus aculeatus în vestul țării*, în Centenarul Muzeal, p. 711, Oradea, 1972

(T J, A M)

117. **Copăceni***, com. Sîmbăta

(T J)

118. **Corbești***, com. Ceica

(T J)

119. **Corboala***, com. Boianu Mare

(T J)

120. **Cordău**, com. Sînmartin

În pădurea Cordău vegetează cca 50 de cuiburi de ghimpe (*Ruscus hypoglossum*), subarbust cu caracter pregnant termofil cu răspîndire foarte redusă la noi. Specia este ocrotită.

E. Ștefan, *Ruscus aculeatus în vestul țării*, în Centenarul Muzeal, p. 711, Oradea, 1972

(A M)

21. **Cornișești***, com. Dobrești

(T J)

22. **Cornișel**, com. Borod

Pe malul stîng al viroagei din Dealul Șindreștilor, spre șoseaua națională Oradea—Cluj, la altitudine de 420 m este un important *depozit fosilifer paleobotanic*. Marnele cu amprente de plante reprezintă depozite de apă dulce de vîrstă pontiană inferioară în care au fost determinate 99 de forme vegetale fosile din care 23 sînt forme noi pentru flora pliocenă a țării, iar 25 sînt noi pentru flora pliocenă a Europei.

Din punct de vedere a condițiilor climatice această floră a vegetat într-un climat musonic asemănător aceluia din sud-estul S.U.A., aici însă diferențele sezoniere erau mult atenuate datorită influenței nemijlocite a marelui lac Pontic.

R. Givulescu, *Flora pliocenă de la Cornișel*, în Biblioteca de Geologie și Paleontologie, III, București, 1957, passim

(T J)

123. **Coșdeni**, com. Pomezzeu

La poalele Dealului Osoi, în zona inundabilă a Videi se află un izvor mezotermal.

În curtea școlii din localitate vegetează un exemplar de stejar secular (*Quercus robur*). Raza coronamentului aprox. 12 m.

(T J)

124. **Cotiglet***, com. Ceica

(T J)

125. **Crestur***, com. Abrămuț

(T J)

126. **Cresuia***, com. Curățele

(T J)

127. **Criștioru de Jos*** (T J)
128. **Criștioru de Sus***, com. Criștioru de Jos (T J)
129. **Crîncești***, com. Dobrești (T J)

130. **Cubulcut**, com. Săcuieni

De aici provine un fragment de *molar* uzat de mamut (*Mammuthus primigenius*) descoperit la marginea satului în 1934 (Col. Muz. Oradea).

Z. Benedek, *Geomorfológiai tanulmányok az Érmelléken és Carei vidékén*, în *Közlemények a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem földrajzi Intézetéből*, No 44, Budapest, 1960, p. 151; L. Apostol, *Proboscidiens fossiles de Roumanie*, pp. 586—588

(T J)

131. **Cucuceni***, com. Rieni (T J)

132. **Culeșd***, com. Brusturi (T J)

133. **Curățele*** (T J)

134. **Curtușeni*** (T J)

135. **Cusuș***, com. Lazuri de Beiuș (T J)

136. **Cuzap***, com. Popești (T J)

137. **Damăș**, com. Bratca

Poșiștăul din Groapa Sturzului (911) este un aven de 55 m adâncime ce se termină cu o sală eliptică cu puține formațiuni stalagmitice. Este situat la nord-est de sat. *Poșiștăul din Piciorul Gol* (952). La nord-est de sat, în versantul drept al Pîrîfului Fețelor se află un alt aven, de 26 m adâncime, ce se termină într-o fisură impenetrabilă. *Peștera Toaiei* (907) este situată în nordul

Depresiunii Damişului sub cota Glimeţului. Reprezintă un mic *complex subteran* de 186 m lungime, format de-a lungul diaclazelor, pînă la o adîncime de 26 m. *Poşiştăul dintre Glimee, este un aven în formare*, cu 10—12 m diametru, în nordul Depresiunii Damişului, *cunoscut de localnici numai de cca 20 ani. Poşiştăul Bernuşu (910), descoperit în 1964 la nord-est de Ponorăş, reprezintă un complex de avene, explorat numai pînă la 31 m adîncime. Poşiştăul lui Toderea Fanii (909), aven neexplorat (cu o adîncime aproximativă de 20 m), situat la vest de localitate, în Poiana Fîntînele. Poşiştăul lui Toderea Haiului (908) (numit şi Poşiştăul Ministerului), este un aven de 61 m. adîncime, în versantul nord-vestic al Măgurii Dosului. Peştera Chivadarului (951) este un traseu subteran scurt (20 m) în versantul stîng al rîului Ştiopul ce se bifurcă în direcţii opuse. Poşiştăul din Dealul Brăduşului, aven neexplorat, între două doline în apropierea drumului Bratca — Damiş. Peştera dintre Bereşti (949) (numită şi Peştera din Dealul Berii). Are deschiderea (de 1,8—2,0 m) în creasta dintre două doline în apropierea pîriului Ştiopul. Are o singură galerie de 20 m.*

T. Rusu, *Cercetări de morfologie şi hidrografie carstică în bazinul superior al Văii Roşie*, în *Lucrările Institutului de Speologie*, Tom. VII, Bucureşti, 1968, p. 27; T. Rusu, Gh. Racoviţă, *Le complexe karstique de Damiş-Ponorăş*, în *Travaux de l'Institut de Spéologie*, Tome X, Bucarest, 1971, pp. 21—41

(T J)

138. **Delani***, oraş Beiuş

(T J)

139. **Delurenii**, com. Bratca

La nord-est de sat se află un depozit fosilifer de vîrstă panoniană din care au fost descrise 39 de forme de *plante fosile* (*Tsuga europaea*, *Pseudotsuga taxifolia*, *Abies alba*, *Sequoia langsdorfii*, *S. sternbergii*, *Engelhardtia brogniarti*, *Fagus attenuata*, *Quercus kubinnyii*, *Ulmus braunii*, *Cassiophyllum phaseolites*, *Platanus aceroides*) din care *specii noi pentru ştiinţă*: *Keteleeria*, *Pinus banksiaeformis* Giv., *Pinus irregularis* Giv., *Pseudoengelhardtia dacica* Giv., *Leguminocarpon bezneanus* Giv.

R. Givulescu, *Die fossile Flora von Beznea (Bez. Oradea)*, in *Neues Jahrbuch f. Geol. und Paläont.*, Abh., T. 113, Nr. 3, Stuttgart, 1961, pp. 327—350.

(T J)

140. Derna

În mina de bitum de la Becaștău au fost descoperite resturi de țestoase (*Testudo* sp.), molar de *Deinotherium giganteum* (Col. Muz. Oradea), fragment din fildeș de mastodon (*Mastodon* g. et sp. indet.), dinți și fragmente de oase de rinocer (*Dicerorhinus schleiermacheri*), fragment din metapodiu de cervideu (*Cervidea* g. et sp. indet.) și de cal tridactil (*Hipparion gracile*). Întregul ansamblu faunistic are trăsături similare cu elementele descoperite în depozitele vecine de la Brusturi (Tătăruș) ce reflectă o *asociație faunistică tropicală* de vîrstă pliocenă, de tipul pădurilor mlăștinoase.

M. Paucă, *Géologie de la region Tătăruș—Suplac de Barcău*, in *Annuaire du Comité Géologique Roumaine*, Tome XXIV—XXV, București, 1957, p. 212; T. Jurcsák, *Deinotherium giganteum Kaup. din zăcămintele de bitum de la Derna (Bihor)*, in *Nymphaea*, vol. I, Oradea, 1973, pp. 301—311

(T J)

141. Dornișoara*, com. Derna

(T J)

142. Dicănești*, com. Drăgești

(T J)

143. Dîjir, com. Abram

La vest de localitate, în *cariera de gresie de la Huhorezu*, au fost descoperite resturi de *Sus erymanthius* (mandibulă), molari de mastodon (*Bunolophodon longirostris*) și o specie de cervideu, de vîrstă ponțiană. (Col. Muz. Oradea).

T. Jurcsák, *Răspîndirea mastodonților la vest de Munții Apuseni*, in *Nymphaea*, vol. I, Oradea, 1973, pp. 315—316

(T J)

144. Dlosig

Într-un tumul săpat în raza comunei au fost identificate resturi subfosile de rață (*Anas crecca*) și fragmente de oase de cal

- (Equus sp.) situate în strate mai vechi decît mormîntul celtic descoperit în mantaua drumului (înmormîntare secundară) (Informație I. Ordentlich)
- (T J)
145. **Dobrești***
- (T J)
146. **Dobricionești***, com. Măgești
- (T J)
147. **Dolea***, com. Suplacu de Barcău
- (T J)
148. **Drăgănești***
- (T J)
149. **Drăgești**
- În Dealul Bodea, la cariera de piatră de la intersecția șoselei Oradea—Beiuș cu calea ferată, au fost descoperite (1965) *fragmente* din defens de mastodon (*Mastodon* g. et sp. îndet.) Materialele în col. Muz. Oradea.
- L. Apostol, *Proboscidiens fossiles de Roumanie*, pp. 584—585; T. Jurcsák, *Răspîndirea mastodonților la vest de Munții Apuseni*, în *Nymphaea*, vol. I, Oradea, 1973, pp. 335—336
- (T J)
150. **Drăgoteni**, com. Remetea
- În pădurea Drăgoteni vegetează cca. 5.000 de cuiburi de ghimpe (*Ruscus aculeatus*), subarbust cu caracter termofil.
- E. Ștefan, *Ruscus aculeatus în vestul țării*, în Centenarul Muzeal, p. 711, Oradea, 1972
- (A M)
151. **Dumbrava***, com. Holod
- (T J)
152. **Dumbrăvani***, com. Buntești
- (T J)
153. **Dumbrăvița***, com. Holod
- (T J)

154. **Dumbrăvița de Codru**, com. Șoimi

La sud de această localitate, în coasta Luncii (altitudine 684 m) se găsește *Peștera de la Dumbrăvița de Codru* (735). Este o veche *formațiune subterană ale cărei depozite fosilifere sînt spălate de evoluția unui pîrîu ce meanderează dintr-o galerie din direcția intrării, cotînd brusc spre botul dealului, unde apare la suprafață sub formă de izvor („Izbucul Imanului“). În colecția Muzeului din Oradea se păstrează resturi de *Ursus spelaeus*, și o *amprentă plantară*. În colecția Muzeului din Tinca se află *ceramică neolitică*.*

(T J)

155. **Dușești***, com. Ceica

(T J)

156. **Făncica***, com. Abrămuț

(T J)

157. **Felcheriu***, com. Oșorhei

(T J)

158. **Fegernic***, com. Sîrbi

(T J)

160. **Fegernicu Nou***, com. Sîrbi

(T J)

160. **Feneriș***, com. Pocola

(T J)

161. **Ferice**, com. Buntești

În capătul nordic al satului, la alt. de 410 m în calcarele triasice a Dealului Măgura, se întinde în adîncime de cca 260 m. *Peștera de la Ferice* (841), sub forma unui culoar înalt cu *numeroase nivele de eroziune*, *Depozitul fosilifer de vîrstă pleistocenă*, abundent în *resturi de Ursus spelaeus*, este traversat de un pîrîu ce apare la lumina zilei printr-un izbuc, mai jos de intrarea în peșteră.

A. Schmidl, *Bihar*, pp. 230—231; G. Primics, *Spuren des Höhlenbären (Ursus spelaeus Blumb.) in Ungarn*, în *Földtani Közlöny*, t. XX, 5—7, Budapest, 1890, p. 156; R. Jeannel E. Racovitza, *Énumération des Grottes*, pp. 496—498; E. Terzea, *Particularitățile morfologice ale ursului de peș-*

(T J)

162. **Finiș**

În pădurea Șopîrla vegetează cca 300 fire de ghimpe (*Ruscus hypoglossum*), subarbust cu caracter pregnant termofil, cu răspîndire foarte redusă la noi. Specia este ocrotită.

E. Ștefan, *Ruscus aculeatus în vestul Jării*, în *Centenarul Muzeal*, p. 711, Oradea, 1972

(A M)

163. **Fiziș*** com. Finiș

(T J)

164. **Finațe**, com. Cîmpani

Situată în versantul stîng al Văii Finațe (la alt. 675 m) în calcare de vîrstă cretacică inferioară, *Peștera de la Finațe* (808) reprezintă o galerie subterană vastă, de 250 m lungime, rectilinie, cu planșeul perfect orizontal. Este un obiectiv important pentru studiul faunelor de vîrstă pleistocenă. În colecția Muzeului din Oradea se află *resturi* de *Ursus spelaeus*. Bine cunoscută în literatură de entomologie și paleontologie, această peșteră (numită și *Peștera Bulzului*) a fost subiectul *primei monografii speologice* din țara noastră: („*Funacza Pestyere seu antri Funacza dicti historico-physica relatio concinnata ab Alexio Nedeczky de Eadem qui ipsus antrum hocce lustravit anno 1772 die 19 Octobris. Vindob. Tratt-ern.*“ 1774, pp. 1—36).

A. Schmidl, *Bihar*, pp. 260—266; G. Primics, *A barlangi medve nyomai (Ursus spelaeus R. et H.)*, în *Földtani Közl.*, fasc. 7, Budapest, 1890, p. 156; Z. Schréter, *Die Fonóházai Höhle ins Komitate Bihar*, în *Barlangkutató*, vol. X—XIII, Budapest, 1922—29, pp. 61—63, 1 plan; R. Jeannel, E. Racovitz, *Énumération des Grottes*, pp. 483—485; E. Terzea, *Particularități morfologice ale ursului de peșteră și răspîndirea sa pe teritoriul României*, în *Lucrările Inst. de Speologie*, tom. V, București, 1966, p. 233; Tr. Orghidan și colab., *Harta reg. carst.*, p. 98

(T J)

165. **Fîșca***, com. Vîrciorog

(T J)

166. **Foglaș***, com. Suplacu de Barcău

(T J)

167. **Fonău***, com. Husasău de Tinca (T J)
168. **Forău***, com. Uileacu de Beiuș (T J)
169. **Forosig***, com. Holod (T J)
170. **Fughlu***, com. Oșorhei (T J)
171. **Galoșpetreu**, com. Tarcea

La sud-est de sat, în Dealul Legii („Törvénydomb“), se presupune existența unei *stațiuni paleolitice*, constatată pe baza unor oseminte cu aspectul *resturilor menajere* cu următoarele specii: mamut (*Mammuthus primigenius*), rinocer (*Coelodonta antiquitatis*), cerb gigant sau megacer (*Megaceros giganteus*) și cal (*Equus scythicus*), sporadic aparînd și *unelte de silex*. În această asociație au mai fost găsite resturi de cocoș de mesteacăn (*Lyrurus tetrix*) și iepurele fluierător (*Ochotona sp.*).

Corespunzător cu perioada neolitică, acestei asociații i se suprapun în stratele din Dealul Legii: marmota de stepă (*Marmota bobac*), orbetele (*Spalax leucodon*), hîrciogul (*Cricetus cricetus*), popîndăul (*Citellus citellus*), viezurele (*Meles meles*), lupul (*Canis lupus*), vidra (*Lutra lutra*), căpriorul (*Capreolus capreolus*), bourul (*Bos primigenius*).

În curtea imobilului nr. 88, Calea Tarcei, se află un exemplar de plop alb (*Populus alba*) de dimensiuni apreciabile care în trecut a fost ținut în evidență de către serviciul topografic, fiind un punct de reper marcat pe hartă. În urma unui trăsnet (1960) apoi a unei furtuni (1972) a fost grav avariat, din care cauză s-a hotărît tăierea sa, lăsîndu-se doar o porțiune de cca 4 m din trunchiu.

Z. Benedek, *Geomorfológiai tanulmányok az Érmelléken és Carei vidékén*, în *Közlemények a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből*, No 44, Debrecen, 1960, pp. 141—158; L. Apostol, *Proboscidiens fossiles de Roumanie*, p. 588; N. Macarovici, Al. Semaka, *Sur les espèces de chevaux fossiles du Quaternaire de la Roumanie*, în *Folia Quaternaria*, nr. 34, Krakow, 1969, p. 10; T. Jurcsák, *Date paleontologice privind fauna cuaternară din Bazinul Erului*, (manuscris), 1974

(T J, A M)

172. **Gălășeni**, com. Măgești

Peștera de la Gălășeni (973) este un mic ponor ce dispăre sub biserica din centrul satului, explorat pe o lungime de 360 m. Izbulcul de la Dîmbul Rădăcinii este un izvor puternic cu apă constantă care după 20 m este obturat de un sifon.

I. Xântus, jun., *Új barlangok a biharmegyei Gálosháza határában*, în *Természettudományi Közlöny*, Tom. 75, no. 10, Budapest, 1943, pp. 304—310
(T J)

173. **Gălățani***, com. Tileagd

(T J)

174. **Gepiș***, com. Lăzăreni

(T J)

175. **Gepiu***, com. Cefa

(T J)

176. **Gheghie**, com. Aușeu

Valea Steazei adăpostește un *depozit fosilifer* de vîrstă pliocenă cu numeroase *resturi vegetale*. Din cele 29 de forme descrise de aici sînt de remarcat: *Glyptostrobus europaeus*, *Sequoia langsdorffi*, *Tsuga europaea*, *Pseudotsuga taxifolia*, *Oreodaphne andreanszky*, *Myrica lignitum*, *Cassiophyllum phaseolites*, *Cinnamophyllum polymorphum*.

R. Givulescu, *Neue untersuchungen über die pflanzenfürenden mergel von Gheghie (Bez. Oradea—Rumänien)*, în *Acta Botanica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Tom. VI, fasc. 1—2, Budapest, 1960, pp. 35—44
(T J)

177. **Ghenetea***, oraș Marghita

(T J)

178. **Ghida**, com. Balc

În raza satului au fost descoperite în secolul trecut *resturi de mamifere* de vîrstă pliocenă superioară. Mat. indet. în Col. Muz. Oradea.

(T J)

179. **Ghighișeni***, com. Rien

(T J)

180. **Ghlorac***, com. Ciumeghiu

(T J)

181. **Ginta***, com. Căpîlna

(T J)

182. **Girişu de Criş**

Din staţiunea de vîrsta bronzului de la Alceu (culturile Otomani și Wittenberg) au fost identificate următoarele elemente faunistice: melc de grădină (*Helix pomatia*), scoica de rîu (*Unio pictorum*), *Dentalium elephantinum* (reprezintă material importat din zona mediteraneană), cormoran (*Phalacrocorax carbo*), vultur pleşuv sur (*Gyps fulvus*), şorliţă (*Milvus milvus*), lup (*Canis lupus*), cîine (*Canis familiaris*), vulpe (*Vulpes vulpes*), viezure (*Meles meles*), mistreţ (*Sus scrofa ferus*), porc (*Sus scrofa domestica*), cerb (*Cervus elaphus*), bour (*Bos primigenius*), bou (*Bos taurus*), zimbbru (*Bison priscus*), capră domestică (*Capra hircus*), cal (*Equus caballus*). Din cele 16 specii 11 reprezintă specii vîinate, număr care depăşeşte speciile domestice însă din punct de vedere cantitativ primele rămîn în inferioritate.

T. Jurcsák, *Resturile menajere descoperite la Girişu de Criş 1968—1972*, notă preliminară (manuscris); T. Jurcsák, E. Kessler, *Cercetări paleontologice în România*, în *Nymphaea*, vol. I, Oradea, 1973, pp. 290—291

(T J)

183. **Girişu Negru***, com. Tinca

(T J)

184. **Giuleşti**, com. Pietroasa

Peştera din Valea Fagului reprezintă un vast traseu subteran dezvoltat de-a lungul unei falii, cu deschiderea la cca 770 m pe versantul dinspre nord-vest al Pleşului. Peştera, în curs de explorare, a fost descoperită în septembrie 1973 cu ocazia lucrărilor de exploatare minieră. Reprezintă un *monument al naturii unic în ţara noastră* prin bogăţia formaţiunilor stalagmitice și a dendritelor de calcită.

(T J)

185. **Golla***, com. Căbeşti

(T J)

186. **Grădinarli***, com. Drăgăneşti

(T J)

187. **Groși***, com. Auşeu (T J)
188. **Grullung***, com. Lăzăreni (T J)
189. **Gurani***, com. Pietroasa (T J)
190. **Gurbediu**, com Tinca

În trupul de pădure Goroniște, pe o suprafață de 1,5 ha, crește narcisa sălbatică (*Narcissus stellaris*) se pare că la una din cele mai joase altitudini din țară. Locul a fost declarat ca rezervație naturală în 1971.

(A M)

191. **Gurbești***, com. Căbești (T J)
192. **Gurbești***, com. Spinuș (T J)
193. **Haleu***, com. Sînmartin (T J)
194. **Hăucești***, com. Spinuș (T J)
195. **Hidiș***, com. Pomezou (T J)
196. **Hidișel***, com. Dobrești (T J)
197. **Hidișelul de Jos**, com. Hidișelul de Sus

În calcarele neocomiene din *cariera de la Pogor*, se află un *aven* semicolmatat.

În pădurea Hidișelul de Jos vegetează cca 1 500 de cuiburi de ghimpe (*Ruscus hypoglossum*), subarbust termofil. Specia este ocrotită.

E. Ștefan, *Ruscus aculeatus* în vestul țării, în *Centenar muzeal Ordean*, Oradea, 1972, p. 714.

(T J, A M)

198. **Hidișelul de Sus*** (T J)
199. **Hinchiriș***, com. Lazuri de Beiuș (T J)
200. **Hirșești***, com. Cimpani (T J)
201. **Hodiș***, com. Holod (T J)
202. **Hodișel***, com. Șoimi (T J)
203. **Hodoș***, com. Sălard (T J)
204. **Holod*** (T J)
205. **Homorog***, com. Mădăras (T J)
206. **Hotar***, com. Țețchea (T J)
207. **Hotărel***, com. Lunca (T J)
208. **Husasău de Criș***, com. Ineu (T J)
209. **Husasău de Tinca*** (T J)
210. **Huta**, com. Boianu Mare (T J)

În cursul anului 1974 în viroaga din vecinătatea casei lui Găvrila Rațiu au fost descoperite numeroase piese scheletice de *Anacus (Mastodon) arvernensis* Croizet et Jober (fragmente din craniu cu un defens scurt, mandibula, vertebre dorsale și codale, coaste, fragmente din omoplat, humerusul stîng și drept, fragmente din cubitus, oase carpiene, fragmente din coxal și tibie). Cercetarea locului este în curs de desfășurare (colecția Muzeului Țării Crișurilor.)

T. Jurcsák, Elisabeta Popa: *Săpăturile de salvare de la Huta, județul Bihor*. Comunicare la Simpozionul de muzeografie, Oradea 9—11 noiembrie 1974.

211. **Huta Volevozi***, com. Șinteu (T J)

212. **Ianca***, com. Diosig (T J)
213. **Ianoșda***, com. Mădăras (T J)
214. **Inand***, com. Cefa (T J)
215. **Incești***, com. Ceica (T J)
216. **Ineu*** (T J)
217. **Ioaniș***, com. Finiș (T J)
218. **Iteu***, com. Abram (T J)
219. **Iteu Nou***, com. Abram (T J)
220. **Izbuc***, com. Cărpinet (T J)
221. **Izvoarele***, com. Viișoara (T J)
222. **Josani***, com. Căbești (T J)
223. **Josani***, com. Măgești (T J)
224. **Lacu Sărat**, com. Pomezou (T J)

Aproape de sat, în Coasta Girbanii, se află o peșteră neexplorată.

(T J)

225. **Lazuri**, com. Roșia

Peștera Albă (855). Galerie subterană de 40 m lungime, care după ce parcurge o sală se termină într-un horn impracticabil. Este situată în versantul stîng al Cheilor Lazurilor, cu cca 40 m deasupra albiei. *Peștera Roșie* (856) situată la 250 m înainte de ieșirea în chei, în fața Peșterii Albe, la 35 m deasupra albiei actuale. Acest gol subteran cu o intrare impresionantă (25 m lățime — 8—10 m înălțime), se rezumă la o nișă puternic ascendentă ce se termină cu un horn, populat de o mare colonie de lilieci. *Poșiștăul Oneștilor*, la 500 m altitudine, „La Osoi” în partea superioară a

unei doline. Avenul este format în calcare jurasice și după 18 m adâncime se infundă. *Poșiștăul din Gruitul Groșilor*, aven neexplorat în versantul stîng al Văii Șoimușilor. *Poșiștăul Tanchii*, aven neexplorat, la 150 m de Poșiștăul Oneștilor. *Poșiștăul lui Fanea Babii*, aven neexplorat; de aprox. 50 m adâncime în partea de sud, la Gruitul Groșilor, la alt. de 540 m în calcare de vîrstă triasică superioară.

T. Rusu, *Cercetări morfologice și hidrografice în Valea Roșia*, în *Lucr. Inst. Speol.*, t. VII, București, 1968, pp. 40—41.

(T J)

226. **Lazuri de Beiuș***

(T J)

227. **Lăzăreni***

(T J)

228. **Lelești***, com. Buntești

(T J)

229. **Leheceni***, com. Cărpinet

(T J)

230. **Leș***, com. Nojorid

(T J)

231. **Livada Beiușului***, com. Drăgănești

(T J)

232. **Livada de Bihor***, com. Nojorid

(T J)

233. **Loranta***, com. Brusturi

(T J)

234. **Lorău**, com. Bratca

Peștera din Pietrele Boiului (931) la mică distanță de comună, la altitudine de 450 m în versantul stîng al Văii Crișului Repede. Dezvoltată în calcare jurasice, galeria relativ scurtă, după un mic vestibul se continuă printr-un culoar întunecat fără stalagmite. *M. Roska semnalează de aici resturi de Ursus spelaeus și așchii de silex*. În col. Muzeului Oradea se păstrează o lamă de silex găsită în apropierea peșterii.

R. Jeannel, E. Racovitză, Enumération des Grottes, p. 546, M. Roska, *Recherches préhistoriques pendant l'année 1924*, în *Dacia*, II, București, 1924; H. l'Abbé Breuil, *Notes de voyage paléolithique en Europe Centrale*, în *Extrait de l'Anthropologie*, t. XXXIII, XXXIV et XXXV, Paris, 1925; C.S. Nicolăescu-Plopșor, *Le paléolithique en Roumanie*, în *Dacia*, V—VI, București, 1938, p. 66

(T J)

235. Lugașu de Jos

În colecția Muz. Oradea se păstrează un *molar* de mamut (*Mammuthus primigenius*) găsit în împrejurimile comunei.

(T J)

236. Lugașu de Sus, com. Lugașu de Jos

(T J)

La Gruiu Pietrii, cca. 4 km nord de sat, un important depozit fosilifer de vîrstă anisiană (Triasic mediu) cu resturi de reptile, avînd caractere similare cu depozitul de la Peștiș. Materiale în curs de studiu la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea.

M. Diaconu, D. Istocescu, F. Popescu: *Asupra orizontării mezozoice de la Peștiș*, în *Dări de seamă ale Com. Geologic vol. LI/1. 1963—1964*, București, 1965, p. 155.

237. Lunca*

(T J)

238. Luncasprie, com. Dobrești

Mai jos de cantonul silvic, lângă șosea, se află un *afloriment* fosil cu *Acteonella gigantea*. Tot aici, din albia pîriului au fost colectate *fragmente de cremene* prelucrate (de tip Iosășell) (În col. Muz. Oradea). În versantul drept a Văii Vizu, *Peștera Vizu I.* (880) este formată dintr-un culoar destul de lărgit, cu planșeul argilos, traversat de un mic pîriu subteran (alt. 300 m). La aceeași altitudine, la 50 m distanță, în amont de grota precedentă, în versantul stîng al văii se află *Peștera Vizu II.* (881). Are o intrare largă, la 3—4 m deasupra albiei, după care urmează un vestibul orizontal, lung de 50 m și lat de 20 m, cu planșeul format din pietriș și humus. În continuare planșeul devine ascendent, urmînd o sală (de 60 m lungime) întunecoasă și foarte umedă, cu gururi dispuse în trepte, peste care curge apa unui pîriiș ce dispare în fața peretelui de stîncă ce desparte cele două săli. *Peștera din Valea Topliței* (879) situată în vecinătatea unui izbuc (la alt. 300 m). Propriu-zis sînt cunoscute două peșteri: cea *Mică* (879) reprezintă

o galerie fosilă cu planșeul argilos, uscat, cu faună pleistocenă (*Ursus arctos*, *Hyaena spelaea*, în col. Muz. Oradea) — a doua. Peștera „23 August”, formează un complex vast în care galeriile sînt intercalate de hornuri. De aici în col. Muz. Tinca se află resturi de *Ursus spelaeus*.

Versantul din amonte de Peștera Mică a văii prezintă depuneri masive de tuf calcaros; în aval se află izvoare mezotermale naturale de unde și denumirea văii.

R. Jeannel, E. Racovitza, *Énumération des Grottes*, pp. 543, 553—554.
V. Feșnic, C. Csák, *Peștera Toplița (Dobrești, jud. Bihor)*, în *Lucrări Științifice*, seria geografică, Inst. Pedagogic Oradea, 1972, pp. 155—159

(T J)

239. Luncșoara, com. Aușeu

În împrejurimile satului, la Dealul Putini, Arsure și Pîrful Putini au fost descoperite depozite fosilifere cu floră de vîrstă sarmațiană: *Libocedrus salicornioides*, *Abies cf. alba*, *Pseudotsuga sp.*, *Ficus bumeliaefolia*, *Quercus ilex*, *Persea braunii*, *Cinnamomum polymorphum*, *Ceratonia emarginata*, *Rhamnus decheni*, *Rh. rossmässleri*, *Diospyros rugosa*, *D. brachysepala*, *Bumelia minor*, forme noi pentru sarmațianul din România. Elementul predominant este cel nord-american urmat în rîndul al doilea de cel mediteranean și cel asiatic. Elementul central și nordeuropean practic este inexistent.

La sud de centrul satului, la Cotranța, se află un depozit fosilifer de importanță paleobotanică de vîrstă ponțiană, cu raporturile pentru culcușurile sarmațiene. Ca forme comune ce străbat tot Terțiarul regăsim: *Sequoia*, *Libocedrus*, *Myrica*, *Laurus* și cele două forme de *Cinnamomum*, care sînt în general forme cu afinități nord-americane și asiatică, iar ca forme ce apar la sfîrșitul Miocenului: *Quercus ilex*, *Abies alba*, cu afinități mediteraneene și central-europene.

Cele două flore de la Luncșoara sînt situate la un punct de răscruce, limita Sarmațian-Ponțian, moment în care în vegetația europeană intervine o reducere a copacilor pururea verzi și a celor de tip vestic miocenic și o apariție din ce în ce mai masivă a tipurilor cu frunze caduce, cu legături actuale nord-americane, sud-europene și eurasiatice.

(T J)

240. **Lupoia***, com. Holod

(T J)

241. **Marghita**

În Pădurea Mare la 2 km de Marghita se află trei exemplare de stejari (*Quercus robur*). Stejarii sînt în stare lîncedă, avînd vîrsta de 200 ani. Aici a fost locul de întîlnire al comuniștilor din ilegalitate cu ocazia sărbătoririi zilei de 1 Mai, fapt consfințit printr-o tăbliță comemorativă, fiind deci și monumente istorice.

(A M)

242. **Margine***, com. Abram

(T J)

243. **Marțihaz***, com. Mădăras

(T J)

244. **Mădăras***

(T J)

245. **Măgești***

(T J)

246. **Măgura***, com. Pietroasa

(T J)

247. **Meziad**, com. Remetea

La 4,5 km nord de sat, în Dealul Gorunului (alt. 480 m, calcare jurasice), se află *Peștera Meziadului* (853), a *cincea peșteră din țara noastră ca mărime* (3 464 m). Dispuse în mai multe etaje, galeriile și sălile ei adăpostesc numeroase formațiuni stalagmitice și un important depozit fosilifer de vîrstă pleistocenă, prea puțin cercetat. În colecțiile Muz. din Oradea se află resturi de *Ursus spelaeus* iar în col. Muz. Tg. Mureș se păstrează molari de *Sus scrofa*. Primele descrieri apar pe la mijlocul secolului trecut (J. S. Petényi, 1834; K. Peters, 1861; J. Kovács, 1863).

Dosul de la Ograda Cucului (854) este o mică cavernă la 2 km sud de Peștera Meziadului în versantul stîng al văii, la alt. de 400 m în calcare de vîrstă triasică medie. Are o lungime de 25 m cu traseu curbat ce e traversat de un fir de apă. Nu are formațiuni stalagmitice.

În drumul dintre comuna Remetea și satul Meziad se află două exemplare de stejar (*Quercus robur*) avînd vîrstă de 400 ani. Sînt în stare lîncedă și scorburîși.

A. Schmidt, *Bihar*, pp. 195—205, G. Primics *Spuren des Höhlenbären (Ursus spelaeus Blumb.) in Ungarn*, în *Földtani Közlöny*, t. XX, 5—7 Budapest, 1890, p. 161; K. Siegmeth, *Die spuren des Höhlenbären. Notes sur les cavernes de Hongrie*, în *Mémoire de la Société Spéleologique*, tom. III, 16, Paris, 1898; R. Jeannel, E. Racovitza, *Énumération des Grottes*, pp. 420—424, 498—499; E. Balogh, *A meziádi barlang*, în *Erdély*, no. 4, Cluj, 1933, Tr. Orghidan și colab., *Harta reg. carst.*, p. 99; C. Rîșcuția, P. Firu, *Resturi scheletice umane din Peștera de la Meziad*, în *Comunicări de Geol. Geografie, Soc. St. Nat. Geogr.*, București 1957—59, pp. 67—71

(T J. A M)

248. **Mierag***, com. Tărcaia

(T J)

249. **Mierlău***, com. Hidișelu de Sus

(T J)

250. **Miersig***, com. Husasău de Tinca

(T J)

251. **Mihal Bravu***, com. Diosig

(T J)

252. **Miheleu**, com. Lăzăreni

Depozit fosilifer de vîrstă badeniană (Tortonian) cu Pecten latissimus, Chlamys elegans și Clypeaster altcostatus. Este declarat monument al naturii prin abundența formelor de faună marină fosilă ce apar aici.

M. Paucă, *Bazinul neogen al Beiușului*, în *Analele Inst. Geol. Român.* vol. XVII, București, 1935; Cons. Popular al Jud. Bihor, Comit. Executiv *Decizia*, nr. 261 din, 20 mai 1971

(T J)

253. **Mișca***, com. Chișlaz

(T J)

254. **Mizieș***, com. Drăgănești

(T J)

255. **Moțești***, com. Pietroasa

(T J)

256. **Munteni***, com. Bulz

(T J)

7. Nădar*, com. Spinuș (T J)
8. Nimăiești*, com. Curățele (T J)
9. Niuved*, com. Biharea (T J)
10. Nojorid* (T J)
11. Nucet* (T J)
12. Ogești*, com. Simbăta (T J)
13. Olcea* (T J)
14. Olosig*, com. Săcuieni (T J)

15. Oradea

În apropierea Sanatoriului TBC, pe Calea Izvorului nr. 42 (azi Via Negruț), în strate de vîrstă levantină s-au descoperit *fragmente* de molari și fildes de mastodon (Col. Muz. Oradea). Pe Dealul Viilor, pe terenul de pomicultură al Stațiunii experimentale agricole, între str. Piatra Craiului și str. Făgetului (fosta vie Sonnenwirth și Korbucz) au fost descoperite în 1894 *resturi* de mastodon (*Anancus arvernensis*) și *Capreolus cf. cusanus*, materiale care au fost atribuite Villafranchianului (Pleistocen inferior). Aproape de acest loc, pe terenul vechilor alunecări de strate, între str. D. Golescu și str. Piatra Craiului, sub cota 200 m, sînt citate în 1835 *Ovis fossilis* și *Capreolus fossilis* (Pleistocen inferior).

Pe Dealul Viilor mai jos de casa nr 98, pe str. Piatra Craiului au fost descoperite *resturi* de *Archidiskodon meridionalis* cu *Fissipedia* (g. et sp. indet.) reprezentînd o specie de *Machairodontid*, *Capreolus cf. cusanus*, *Dipoides* sp. și *Testudo kalksburgensis*, pe nivelul unei terase mascate, de vîrstă villafranchiană (Col. Muz. Oradea).

La este de oraș, în cartierul Podgoria-Oșorhei, în zona de obârșie a văii (Nagyborpatak völgye=Piriul Vinului mare) la casa lui Borz Iosif (nr. 120) cu ocazia lucrărilor de amenajare a drumului (1948), au fost găsite fragmente de fildes (Col. Muz. Oradea), probabil de *Parelephas* sp. (locul nu a fost săpat).

La sud de centrul orașului, pe terenul Fabricii de bere în 1976 a fost descoperit un schelet aproape întreg de *Parelephas trogontherii* la baza terasei inferioare a Crișului, cu resturi de *Fel. thers. spelaea*, *Megaceros gaganteus*, *Bison priscus* și *Testudo* sp. Din aceeași formațiune de terasă, în apropiere de gara Oradea-Est în cariera de argilă a cărămidăriei provine un mic depozit fosilifer (de vîrstă paleolitică superioară) cu oase așchiate de rinocer (*Coelodonta antiquitatis*), mamut, (*Mammuthus primigenius*) cal (*Equus germanicus*) și cerb (*Cervus elaphus fossilis*) (Col. Muz. Oradea).

În balastierele cartierului Episcopia-Bihor, în pietrișurile teraselor inferioare apar sporadic (în stare foarte alterată) resturi de mamut (*Mammuthus primigenius*). Din această zonă au fost identificate și resturi de cerb (*Cervus elaphus fossilis*).

Din fauna de vîrstă holocenă timpurie identificată în nivelele de locuire de vîrstă neolitică situate pe terasa inferioară a Crișului (la fosta colonie Salca) sînt de subliniat următoarele specii: dropie (*Otis tarda*), castor (*Castor fiber*), urs brun (*Ursus arctos*),jder (*Martes martes*), dihor pătat (*Vormela peregusna*), pisica sălbatică (*Felis sylvestris*), cîine (*Canis familiaris*), vidră (*Lutra lutra*), cerb (*Cervus elaphus*), bour (*Bos primigenius*), capra domestică (*Capra hircus*), cal (*Equus caballus*), măgar sălbatic (*Equus hemionus*).

În raza municipiului Oradea există cîteva specii de arbori ocrotiți: arborele de mamut (*Sequoia gigantea*), specie nord-americană. Există trei exemplare de cca 100 de ani în curtea Școlii Generale nr. 14, str. 6 martie. În parcul din fața Muzeului Țării Crișurilor exsită trei exemplare de alun turcesc (*Corylus colurna*). Exemplare de tisă (*Taxus baccata*), monument al naturii, sînt plantate în mai multe puncte: Parcul Bălcescu, Promenada Libertății, Parcul Lenin, Spitalul TBC, Parcul Muncitorilor, Cimitirul Olosig, Cimitirul Rulikowsky, Calea Armatei Roșii, Muzeul Țării Crișurilor, Calea Republicii, Parcul Petőfi, în fața Teatrului de Stat, Str. Dunării 8, Str. Eminescu 21.

M. Tóth, *Mastodon lelet Nagyváradról*, în *Földtani Közlöny*, V, XXV, Budapest, 1895, pp. 191—193; T. Jurcsák, *Date paleontologice privind vârsta teraselor și a locurilor fosilifere din împrejurimile orașului Oradea*, *Caiet de Com. nr. 8*, Muz. Ţ. Crişurilor, Oradea, 1970, p. 12—17; I. E. Fuhn, T. Jurcsák, *O țestoasă nouă pentru fauna paleoherpetologică a României: Testudo kalksburgensis Toulou 1896 (Dealul Viilor, Oradea)*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, pp. 667—672; T. Jurcsák, *Răspîndirea mastodonților la vest de M. Apusenii*, în *Nymphaea*, vol. I, Oradea, 1973, pp. 321—330; T. Jurcsák, *Scheletul de Parelephas trogonherii (Pohlig) descoperit la Oradea în anul 1972*, *Comunicare la a X-a Sesiune științifică Jubilară a Inst. Pedag. din Oradea*, (manuscris); E. Ștefan, *Memoriu cu privire la răspîndirea unor specii forestiere și ornamentale rare în Regiunea Crișana*, 1962, (manuscris); E. Ștefan, *Taxus baccata în regiunea Crișana*, în *Ocotirea Naturii*, tom. IX, nr. 2, București, 1965, p. 231.

(T J, A M)

266. **Orlitaeg***, com. Măgești

(T J)

267. **Orvișele***, com. Brusturi

(T J)

268. **Oșand***, com. Husasău de Tinca

(T J)

269. **Oșorhel***

(T J)

270. **Otomanl**, com. Sălacea

Din stațiunea de vîrsta bronzului de pe insulă („Cetatea de pămînt”) a fost identificată următoarea *asociație faunistică*: scoica de rîu (*Unio pictorum*), melc de grădină (*Helix pomatia*), melc (*Cepaea vindobonensis*), scoica de baltă (*Limnea stagnalis*), știuca (*Esox lucius*), crapul (*Ciprinus carpio*), somnul (*Silurus glanis*), broasca țestoasă (*Emys orbicularis*), resturi de păsări indet., castor (*Castor fiber*), iepure (*Lepus europaeus*), lup (*Canis lupus*), vulpe (*Canis vulpes*), cîine (*Canis familiaris*), urs brun (*Ursus arctos*), mistreț (*Sus scrofa ferus*), porc (*Sus scrofa domestica*), cerb (*Cervus elaphus*), căprior (*Capreolus capreolus*), bour (*Bos primigenius*), bou (*Bos taurus*), oaia (*Ovis aries*), capra (*Capra hircus*), cal (*Equus caballus*), om (*Homo sapiens*) și două exemplare de scolcă marină (*Cardium* sp.) de proveniență mediteraneană.

În curtea C.A.P.-ului se află un stejar secular (*Quercus robur*) avînd vîrsta de 250 de ani. Este în stare activă.

(T J, A M)

271. **Paleu***, com. Cetariu

(T J)

272. **Palota***, com. Sîntandrei

(T J)

273. **Parhida***, com. Biharea

(T J)

274. **Pădurea Neagră**, oraș Aleșd

În raza localității, la Poiana Florilor, se găsește un izvor mineral.

(T J)

275. **Pădurenii***, com. Vișoara

(T J)

276. **Păgala**, com. Boianu Mare

În incinta satului (în grădina pădurarului Ungur Petru nr. 18/a) în anul 1913 au fost descoperite *resturi* de mastodon (*Mastodon tapiroides-americanus*), fragment de fildeș, molari superiori și mandibulă sin. (În col. Inst. Geol. Ungar).

T. Kormos, *Über die Resultate meiner Ausgrabungen im Jahre 1913*, în *Jahresbericht k. ung. geol. Reichsanstalt*, f. 1913, Budapeșt, 1914, p. 559; G. Schlesinger, *Die Mastodonten der Budapeșter Sammlungen*, în *Geologica Hungarica*, Tomus II, Fasc. 1, Budapeșt, 1922, pp. 88—93, planșa XIII—XIV; T. Jurcsák, *Răspîndirea mastodonșilor la vest de Munții Apușeni*, în *Nymphaea*, vol. I, Oradea, 1973, pp. 332—334

(T J)

277. **Pântășești***, com. Drăgănești

(T J)

278. **Păulești***, com. Brusturi

(T J)

279. **Păușă***, com. Nojorid

(T J)

280. Peștera, com. Aștileu

Localitate renumită în literatura mondială de specialitate după *Peștera Igrîța* (1976), formată în calcare jurasice (la altitudine de 250 m) la liziera satului. Este vorba de un bogat *depozit fosilifer* cu faună de vîrstă pleistocenă superioară clasică: (*Canis lupus*, *Hyaena speaea*, *Felis pardus*, *Cervus elaphus*, *Rangifer tarandus*, *Capra ibex*, *Rupicapra* etc.) în care ursul cavernelor, elementul predominant, se remarcă prin forme robuste, evolute, cu frecvente cazuri patologice. H. Breuil și M. Roska descoperă aici o bogată *industrie aurignaciană*, peștera continuînd să fie locuită și în perioada fierului (vezi arheologie).

Peștera Chișnița (1975) (numită și Pișnița), *izvor carstic* cu debit mare (alt. 280 m) cu deschiderea lată de 8 m și înaltă de 4 m. După 60 m se închide printr-un sifon.

F. Hochstätter, *Über Reste von Ursus spelaeus aus der Igritzer Höhle im Biharer Comitatus*, în *Verhandl. d. k. k. Geol. Reichsanst.*, Wien, 1875; L. Roediger, *A pesteri barlang helyszinrajza*, în *M. orvosok és Term. vizsgálók orsz. munkálatai*, Budapest, 1881, p. 183; T. Kormos, *Újabb ásatások az Igric barlangban*, în *Földtani Int. évkönyve*, Budapest, 1915, p. 557; R. Jeannel, E. Racovitza, *Énumération des Grottes*, p. 428; H. Kessler, *A vársonkolyosi és az esküllői forrásbarlang*, în *Türisták Lapja*, v. 54, Budapest, 1942, p. 8; M. Mottl, *Zur Morphologie der Höhlenbären Schädel aus der Igric-Höhle*, în *Ann. Inst. Regn. Hung. Geol. Bd. 29*, Budapest, 1933; A. Tasnádi—Kubacska, *Paleopathologia*, Tom. I, Budapest, passim.; E. Terzea, *Panthera spelaea (Goldf.) în pleistocenul superior din România*, în *Lucrările Inst. de Speologie*, Tom. IV, București, 1965, pp. 251—283

(T J)

281. Peștiș, oraș Aleșd

La nord de sat, în Valea Lion se află un *depozit fosilifer* de vîrstă anisiană (Triasic mediu) format din marnocalcare, șisturi marnoase cenușii-verzui cu intercalații de calcare lumașelice în facies litoral (cu *Enocrinus*, *Coenothyris*, *Myophoria*, *Cassianella*, *Chlamys*, *Entolium* și *Modiola*). Pe lângă fauna de *nevertebrate* au fost descoperite aici o serie de *resturi* de reptile *Placodonte*, *Testudinate*, *Dinosaurieni* și *Squamate*. Cu o frecvență relativ mare apar resturile de *Nothosaurus* (*Nothosaurus cf. procerus*) o specie de reptilă carnivoră, descoperire care semnalează pentru prima dată prezența acestui gen în depozitele triasice din țara noastră. Dat fiind importanța și raritatea unui asemenea depozit fosilifer, depo-

zitul de la Peștiș a fost declarat *monument al naturii* (Consiliul Popular al Județului Bihor, Comitetul executiv: Decizia Nr. 261, din 20 mai 1971).

Sub cetatea Piatra Șoimilor se află două peșteri mici. În peștera situată mai sus sedimentul este parțial intact. De aici se păstrează în Col. Muz. Oradea *fragmente de os* de la un mamifer de dimensiuni mari (Rinocer?). Din nivelele superioare au fost colectate *fragmente de ceramică* (neolitică?).

În Peștera Piatra Jurcoaiei au fost identificate următoarele *elemente faunistice* de vîrstă neolitică: sturz (*Turdus* sp. indet.), iepure (*Lepus europaeus*), castor (*Castor fiber*), pîrș (*Glis glis*), vulpe (*Vulpes vulpes*), lup (*Canis lupus*), urs (*Ursus arctos*), bursuc (*Meles meles*), pisică sălbatică (*Felis sylvestris*), mistreț (*Sus scrofa ferus*), cerb (*Cervus elaphus*), căprior (*Capreolus capreolus*), bou (*Bos taurus*), oaie (*Ovis aries*), capra domestică (*Capra hircus*), om (*Homo sapiens*).

M. Diaconu, D. Istocescu, F. Popescu, *Asupra orizontării depozitelor mezozoice de la Peștiș*, în *Dări de Seamă ale Com. Geol.*, Vol. LI/1, 1963—1964, București, 1965, p. 155; T. Jurcsák, *Date noi asupra reptilelor fosile de vîrstă mezozoică din Transilvania*, în *Nymphaea*, vol. I, Oradea, 1973, pp. 245—261, planșe I—XI; T. Jurcsák, *Lista resturilor faunistice descoperite la Peștiș*, în lucrarea lui D. Ignat, *Contribuții la cunoașterea neoliticului din Bihor*, în *Acta Musei Napocensis*, Tom. X, Cluj, 1973,

(T J)

282. **Petid***, com. Cociuba Mare

(T J)

283. **Petrani***, com. Pocola

(T J)

284. **Petreasa***, com. Remetea

(T J)

285. **Petreu***, com. Abrămuț

(T J)

286. **Petrileni***, com. Rieni

(T J)

287. **Dr. Petru Groza***, (Șteiu)

1
(T J)

288. **Picleu***, com. Brusturi

(T J)

Platoul Padiș este o depresiune (la alt. de 1 250—1 280 m) înconjurată de jur împrejur de culmi mai ridicate (Măgura Vinătă, Vf. Răchita, Vf. Rotunda, Biserica Moșului) sculptate în calcare și dolomite, acoperite în majoritate de o manta de aluviuni. Fenomenele carstice sînt foarte evidente apărînd și în zonele cu aluviuni, printre care cele mai remarcabile sînt cele 13 ponoare de cele mai variate forme (în pereții cărora sînt puse în evidență interesante forme tectonice) și care drenează apele de suprafață spre bazinul Cetăților Ponorului, pe cale endoreică. *Șesul Padișului s-a format prin alunecarea aluviunilor werfeniene sub influența unui climat periglaciuar*, păstrînd pînă în zilele noastre o serie de relice cum sînt *turbăriile* din apropierea cabanei. De aici sînt cunoscute: *Peștera din Padiș* (792), *turbăriile de la Vărășoia* și *Avenele de la Vărășoia* (794—795). De pe pantele Măgurii Vinete a fost cunoscut pînă în 1946—47 cocoșul de munte (*Tetrao urogallus*).

Peștera din Valea Ponorului (771) (alt. 1 050 m), aven de 25—30 m adîncime format în marginea unei doline. *Peștera de la Iezere* (772), în apropiere de Bălăceana (la alt. de 1 315 m). Sînt de fapt două doline unite printr-un culoar strîmt în care se acumulează zăpada. *Avenul Negru din Lumea Pierdută* (773), un puț natural de formă ovală (40 m lățime), adînc de 108 m, fără platforme intermediare. *Avenul Gemănata din Lumea Pierdută* (774), la 300 m nord-nord-vest de Avenul Negru. Are o adîncime de 80 m cu deschidere de 40/25 m, traversat de un pod natural (martor). *Avenul Acoperit din Lumea Pierdută* (775), la 200 m nord-est de Peștera Gemănată. Format pe față de strat, intrarea se continuă după sala orizontală printr-un puț vertical de 40 m. În dreptul gurii avenului tavanul peșterii este perforat. *Peștera de la Căput* (776) are o lungime de 700 m cu un traseu dificil de străbătut din cauza pragurilor și a lacurilor. *Ponorul de la Barsa Cohanului* (777), înspre nord-est de cota Borțigului, drenează apele înspre Cetățile Ponorului.

Cetățile Ponorului (778), sînt constituite din trei circuri mari de stîncă (la altitudine de 994 m), aflate într-o imensă depresiune împădurită, adîncă de 300 m cu un diametru de peste 1 km. Cuna de culmi înconjurătoare, care închid circular depresiunea, este tăiată doar într-un singur loc de canionul Văii Cetăților. Pri-

mul circ de stîncă este sfîrșitul propriu-zis al văii. Peretele lateral dinspre vest este perforat de un *portal* de peste 70 m înălțime și 30 m lățime, care după 200 m duce în al doilea circ, un aven circular de 70 m diametru, cu pereți verticali de 200 m. Circul al treilea, despărțit de primul printr-un prag ușor accesibil, are o formă triunghiulară cu laturile de cîte 200 m. Valea Cetăților se termină sub *Portal* de unde începe cursul subteran al Cetății Ponorului, explorat pe o lungime de 2 km, distanță pe care s-au întîlnit numeroase cascade, 14 lacuri și foarte puține săli laterale cu o interesantă faună cavernicolă terestră și acvatică. Prin Cetățile Ponorului apa este drenată în afara bazinului endoreic, în Valea Galbenei. În ansamblu, Cetățile Ponorului reprezintă unul din cele mai grandioase fenomene carstice din țara noastră. De aici, Jeannel și Racovitza semnalează o pasăre rară: fluturașul (*Trichdroma muraria*).

Cele trei doline uriașe ale Cetăților Ponorului au și o importanță *fitogeografică*. Datorită unor condiții de microclimă, determinate de diferențele mari de nivel, expoziție diferită la soare, temperatura și umiditatea, aici există specii de plante neobișnuite la altitudinea sau la latitudinea la care se află Cetățile. Aici s-au păstrat multe elemente nordice la o latitudine destul de sudică și specii alpine-subalpine la o altitudine extrem de joasă (900 m). Amintim cîteva specii: *Aralis alpina*, *Cystopteris montana*, *Dryopteris lonchitis*, *Galium anisophyllum*, *Goodyera repens*, *Hieracium villosum*, *Juniperus intermedia*, *Polygonum viviparum*, *Selaginella selaginoides*, *Sempervivum soboliferum*, *Swertia perennis* var. *alpestris*, *Tozzia alpina*, *Trisetum alpestre*, etc.

Acest fenomen se explică prin adîncimea impresionantă a dolinelor, pereți cu expoziție nordică, topirea tardivă a zăpezii, răcoarea produsă de apa ce izbucește în prima dolină de 5—8 C°. În același timp, pe pereții cu expoziție nordică, se întîlnesc și elemente balcanice sau sudice-sudestice, prin speciile *Sesleria rigida*, *Festuca montana*, *Aconitum anthora*, *Kerneria saxatilis*, *Potentilla thuringiaca*, *Asperula capitata*, *Edrajanthus graminifolius* var. *kitaibelii*, etc.

Unele din plante ce cresc în Cetățile Ponorului sînt foarte rare în Munții Apuseni, ca: *Dryopteris lonchitis*, *Galium anisophyllum*, *Edrajanthus graminifolius* var. *kitaibelii*, *Lamium maculatum* f. *cupreum*, *Festuca montana*, *Polygonum viviparum*, *Ranunculus platanifolius*, *Sempervivum soboliferum*, *Tozzia alpina*, etc.

În jurul Cetăților Ponorului se află următoarele peșteri: *Huda izbucului de la Cetăți* (779), *Huda seacă de la Izbucl Cetăților* (780), *Peștera Mică din Cetățile Ponorului* (781), *Avenul de deasupra Cetăților Ponorului* (782), *Izbucl din Poiana Ponorului* (783), *Peștera de la Vraniță* (784), *Avenul de la Vraniță* (785) pe versantul stîng a Văii Cetăților, adînc de 50 m.

Complexul carstic din Groapa de la Barsa. Este vorba de o depresiune de formă ovală, cu axa mare de 2 km orientată NV-NE în care izvorăsc și curg patru pîrîiașe captate de calcarele din fundul depresiunii, dezvoltînd un complex subteran.

Huda de sub Cuculeul de Fier (789), numită și *Peștera Neagră* din Groapa de la Barsa (alt. 1 110 m), săpată în calcare neoceniene. Reprezintă un sistem de ponoare (cu diferență de nivel de 100 m) a căror rețele adună apele de suprafață într-un singur canal colector, constituind în ansamblu un impozant laborator hidrologic. *Ghețarul de la Barsa* (790) (alt. 1 140 m), peșteră interesantă prin bogata sa faună cavernicolă și prin sistemul de diaclaze, care au dezvoltat o rețea de peste 200 m, fiind probabil în legătură cu Peștera Neagră. Jeannel descrie de aici o interesantă insectă cavernicolă, *Drimeotus cryophilus*. *Peștera de la Zăpodie* (791) sau ghețarul de la Zăpodie, cea mai scurtă formație care pune în evidență un triplu proces de captări carstice, marcat prin două nivele de peșteri (terase ale rîului) și un aven. Recent aici a fost descoperit cel mai lung traseu subteran din complexul de la Barsa.

Peșteri situate pe creasta dintre Cetăți și Valea Galbenei:

Ghețarul de la Focul Viu (788), cuprinde o mare sală de cca 30 m diametru care comunică cu exteriorul printr-o deschidere joasă și un horn în tavan. Grosimea gheții este de aprox. 8—15 m. *Peștera din stevia Lupii* (789), o mică peșteră în apropiere de Ghețarul Borțigului. *Ghețarul Borțigului* (786). Aven cu diametrul de cca 10 m și 40 m adîncime. În fundul avenului s-a acumulat un masiv de gheață, pe care se poate coborî dinspre vest pînă se ajunge pe fundul de stîncă, unde în anotimpul ploios se formează un lac.

Valea Galbenei este tăiată adînc în masivul de calcar, dînd naștere uneia din cele mai grandioase chei din munții noștri. Ea începe brusc la piciorul unui perete vertical de cîteva sute de metri, la Izbucl Galbenei, prin care ies la zi apele subterane drenate de Cetățile Ponorului. Este un adevărat canion cu abrupturi de sute de metri, cu arcade naturale, peșteri suspendate ce se deschid în mij-

locul pereților. Cursul tumultuos al apei cu cascade și imense marmite ce traversează tunele naturale, dau acestei regiuni un aspect de sălbăticie fără seamăn ce poate concura cu orice regiune carstică din Europa. Împreună cu Cetățile Ponorului formează o interesantă rezervație naturală în centrul Parcului natural al Apusenilor. De aici sînt cunoscute: *Peștera din Cheile Galbenei* (797) *Peștera de deasupra Cheilor Galbenei* (798).

La cca 1 660 m de la izvoare, Valea Galbenei primește pe stînga un puternic afluent, Valea Luncșoarei, cu un curs tăiat pe mari porțiuni în chei abrupte, zonă de unde sînt cunoscute: *Ponorul din Valea Luncșoarei* (796), *Peștera din Peretele Gardului de Piatră* (800) precum și *Avenul de la Așchie* (801) situat la sud, sub coasta Vîrtopului.

În bazinul Văii Galbene, predomină făgetele, acoperind versanții pînă la cca 1 000 m, sporadic se întîlnește frasinul comun (*Fraxinus excelsior*). În zona de obîrșie există un exemplar de tisă (*Taxus baccata*) (incert). În general vegetația are un caracter pronunțat mezofil, fără să prezinte specii deosebite.

Valea Seacă, afluent pe stînga Văii Galbene, în dreptul depresiunii tectonice Poiana Florilor. Își are obîrșia în versantul nordic sub cota Vîrfului Țapul, printr-o imensă ravinare: Groapa Ruginoasa. Pe toată suprafața ei un proces de eroziune foarte activ a îndepărtat complet (în decurs de 8—9 decenii) stratul de sol, deschizînd la zi stratele cuarțite, argile și gresii permiene la o adîncime de peste 100 m, cu un diametru de 600 m. Prezintă o covîrșitoare importanță geologică, aici fiind evidentă o tipică structură în pînze de șariaj, Permianul din Groapa Ruginoasă acoperind calcarele jurasice și cretacice din împrejurimi. În aval Valea Seacă trece în calcare, formînd chei adînci, cu praguri și peșteri încă neexplorate. În versantul stîng, la confluența cu Valea Galbenei, la cca 50 m deasupra albiei se află *Peștera din Dealul Vîrseci* (799) sau *Peștera din Curu Dealului* unde se presupune existența unei stațiuni de cultură materială primitivă (paleolitic și neolitic).

Bazinul Văii Bulzului limitează la nord-vest platoul Padișului. Din creasta de cumpănă coboară spre vest o serie de văi: V. Rea, V. Bulzului, V. Boga, V. Oșelu și V. Bulbuci. Diferența mare de nivel dintre creasta de cumpănă (Piatra Boghii, 1 466 m) și ultima confluență a acestor pîraie este de 800 m, formînd pe cursul lor foarte abrupt cascade și chei, cu o mare densitate faunistică puțin cercetată. În luna noiembrie 1974 a fost colonizat aici Capra neagră (*Rupicapra rupicapra*). Fenomenele carstice sînt frecvente dar foarte

puțin studiate. Aproape de Padiș, la alt. de 1 300 m, se află *Șura Bogiilor*, un traseu subteran sec de 130 m lungime.

Cheile Someșului Cald, în lungime de 2 km, constituie una dintre cele mai interesante zone carstice din Munții Bihorului, cu izbucuri, peșteri, cascade și canioane grupate într-o regiune deosebit de sălbatică. *Izbucul de la Rădeasa* (843) constituie obârșia Someșului Cald (alt. 1 350 m) și este format din două săli cu traseul ascendent, pe o lungime de 35 m. *Cetatea Rădesei* (884) la alt. de 1 350 m. *Tunel subteran* de 212 m lungime sub *Virful Cuciulata*, săpat de Someșul Cald în calcare jurasice. Are un portal impunător, de 30 m înălțime. În interior tavanul înalt de 25 m este spart în câteva locuri de avene, care lasă să pătrundă lumina pînă jos. Tunelul subteran se continuă cu un canion de 47 m lungime. Peșteri din *Cheile Someșului Cald*: *Ponorul de la Rădeasa* (842), *Peștera din Cheile Someșului Cald* (845), *Peștera de la Căpița* (P. de la Horn) (847), un tunel cilindric de eroziune, cu traseul ascendent, lipsit de ornamentații. *Peștera cu apă din Cheile Someșului Cald* (846), *Peștera Vidrei* (848) *Peștera de la Alun* (849) situată la 15 m deasupra văii cu același nume (afluent al Someșului Cald). Pîriul ce izvorește de aici a dezvoltat un culoar subteran de formă complicată de 150 m lungime. *Peștera Zmeilor de la Onceasa* (850) se află la 10 km nord-est de cabana Padiș în versantul estic a muntelui Alun, în calcare liasice (alt. 1 372 m). Fără ornamentații deosebite, traseul subteran (de aprox. 400 m lungime) după o porțiune descendentă formează o sală mare orizontală (Dom) ce se termină la dreapta cu o galerie.

A devenit celebră în literatura de specialitate prin marele număr al resturilor de *Ursus spelaeus*, *Hyaena*, *Canis*, *Felis*, *Cervus*. Primics presupune aici existența unei stațiuni paleolitice încă neconfirmată. Materiale importante de aici se află în colecțiile Muz. Oradea, Muz. Cluj, Inst. de Speologie București, Muz. Budapesta, Viena. În apropierea Peșterii de la Onceasa: *Șura Ponorului* (851), *Peștera din Valea Firei* (852).

Săritoarea Bohodeiului este rezervație naturală a Academiei R. S. România, obârșie a Văii Bohodei, afluent pe dreapta al Văii Aleului. Patul văii este chiar peretele stîncos, puternic înclinat, pe care se prelinge apa, înalt de cca 80 m. Cascada este dominată de Muntele Bohodei. Împreună cu prăpăstiile de la *Dealul Crucii* are importanță științifică din punct de vedere geomorfologic, floristic, faunistic, constituind o prețioasă zonă de refugiu și avînd, nu în ultimul rînd, o importanță peisagistică.

Parte componentă a viitorului Parc Național din Apuseni, la ora actuală starea ei este bună. Eventualele lucrări de prospecțiuni de o durată mai mare, pot avea o influență negativă asupra faunei în primul rând.

Amintim din zona Pietroasei tisa (*Taxus baccata*), specie relictară, pe cale de dispariție; se găsește foarte sporadic în pădurile din județul Bihor. Pe Valea Galbenei, la Piatra Galbenei și la Izbucl Galbenei cca 40 exemplare; pe Valea Aleului la Piatra Ciungii 3 exemplare; la Scărița Padiș 1 exemplar; la Piatra Bogii 120 exemplare; la Piatra Bulzului 23 exemplare; pe Valea Săritoare 1 exemplar.

Pe Valea Aleului, la alt. 630 m, vegetează 5 exemplare de iorgovan (*Syringa josikaea*) arbust relictar în Munții Bihor din perioade climatice mai reci. Este ocrotit.

La Padiș, Poiana Ponor și Poiana Florilor cresc sporadic bulbucii de munte (*Trollius europaeus*), specie ocrotită. Se află în ierbarul Muz. Oradea.

G. Fangh, *Knochenreste von Ursus spelaeus der Höhle Pestyere Zmeilor*, în *Jahrb. d. K. K. Geol. Reichsanst.*, VII, 1857, p. 764, 815; A. Schmidl, *Bihar*, pp. 227—243; G. Primics, *A barlangi medve elterjedése hazánkban*, în *Földtani Közlöny*, vol. XX, Budapest, 1890, pp. 170—172; E. de Martonne, *Le massif du Bihar*, în *Ann. de geogr.*, t. XXXI, Paris, 1922; R. Jeannel, E. Racovitza, *Énumération des Grottes*, pp. 445—594, 602; M. Bleahu, *Captarea carstică și rolul ei în evoluția regiunilor carstice*, în *Probleme de Geografie*, vol. V, București, 1957, pp. 66—73; M. Bleahu, M. Șerban, *Bazinul endoreic Padiș — Cetățile Ponorului*, în *Ocrotirea Naturii*, No. 4, București, 1959, pp. 89—108; M. Bleahu, *Formațiuni periglaciare în carstul din Munții Bihorului*, în *Lucr. Inst. de Speologie*, T. III, București, 1964, pp. 215—228; Tr. Orghidan și colab., *Harta reg. carst.* p. 99; E. Ștefan, *Taxus baccata în regiunea Crișana*, în *Ocrotirea Naturii*, tomul IX, nr. 2, București, 1965, p. 231; E. Tezeza, *Particularitățile morfologice ale ursului de peșteră și răspândirea sa pe teritoriul României*, în *Lucrările Inst. de Speologie*, Tom V, București, 1966, pp. 195—231; I. Pop. I. Hodișan, L. Șt. Péterfi, *Aspecte de vegetație de pe Valea Galbenă din bazinul carstic Padiș—Cetățile Ponorului (Munții Apuseni)*, în *Comunicări de botanică*, vol. VII, București, 1968; E. Ștefan, *Syringa josikaea Jacq. în vestul țării*, în *Comunicări de botanică*, vol. XII, București, 1971; *Decizia nr. 261 din 20 mai 1971 a Comitetului executiv al Consiliului popular al județului Bihor*

(T J, I P, A M)

290. **Pocioveliște***, com. Curățele

(T J)

291. **Poclușa de Barcău***, com. Chișlaz (T J)
292. **Poclușa de Beiuș***, com. Șoimi (T J)
293. **Pocola*** (T J)
294. **Poiana***, com. Tăuteu (T J)
295. **Poiana***, com. Criștioru de Jos (T J)
296. **Poiana Tășad***, com. Copăcel (T J)
297. **Poienii de Jos***, com. Buntești (T J)
298. **Polenii de Sus***, com. Buntești (T J)
299. **Poietari***, com. Pocola (T J)
300. **Pomezeu*** (T J)
301. **Ponoare***, com. Bratca (T J)
302. **Ponoarele**, com. Cărpinet

La marginea de est a Platoului carstic Vașcău, pe versantul dinspre sud-vest a văii Tomnatecului se află *Izbucul intermitent de la Călugări* (altitudine 398 m), un *izvor carstic* cu debit mare, izbucnind, în raport cu pluviozitățile, la diverse intervale. Astfel izvorul „miraculos”, — căruia pe nedrept îi sînt atribuite și efecte terapeutice — a făcut subiectul unor studii încă din 1822. În realitate totul se explică prin două goluri subterane legate succesiv prin canale curbate, care decantează rapid cantitatea de apă acumulată treptat (se cunosc perioade cu pluviozitate maximă cînd izbucnirile se succed la intervale de cîteva minute). Este declarat *monument al naturii*.

A. Schmidl, *Bihar*, pp. 50—61; Al. Mihuțla, *A Vaskhói mészköiensik hydrographiai viszonyai*, în *Földrajzi Közlemények*, Vol. XXVII, Budapest, 1904, pp. 20—31; I. Al. Maxim, *Izbucuri. Izvoare înconjurătoare de la noi*, în *Revista Geografică Română*, anul IV, Fasc. 1—II, București, 1901, pp. 1—21; T. Jurcsák, „Mineralea” de la Izbuc, Oradea, 1969, pp. 1—29*.

(T J)

303. **Foapești***

(T J)

304. **Poșoloaca***, com. Tileagd

(T J)

305. **Prisaca***, com. Uileacu de Beiuș

(T J)

306. **Răbăgani***

Speciile de gastropode (melci) *Theodoxus prevostianus* și *Fagotia (Microcolpia) acicularis* trăiesc în apa mezotermală a *Pîrîului Băii* (inclusiv izvorul), situată la marginea vestică a comunei și în mlaștina *Tina cea Rea* din marginea nord-vestică. Ambele specii prezintă o importanță științifică deosebită pentru fauna țării noastre, fiind *relicte* de natură panonică și pontică, dovezi prețioase ale trecutului climei și faunei. Dacă a doua are o răspîndire actuală mai largă, prima specie este o *fosilă vie*, fiind singurul loc din România unde se mai găsește, dar și aici numai în porțiunea superioară a Pîrîului Băii.

Starea actuală este îngrijorătoare, datorită poluării apei cu detergenți, în urma spălatului rufelor chiar în apa pîrîului și datorită modificării puternice a izvorului prin amenajarea unui ștrand public. Se impune protecția urgentă a celor două locuri, în primul rînd datorită speciilor de melci, care constituie un patrimoniu științific unic al țării și în al doilea rînd ca zone umede în sine, care chiar dacă sînt mici, au și o importanță ecologică.

Al. V. Grossu, *Fauna R.P.R., Mollusca*, III, 2, *Gastropoda, Prosobranchia și Opisthobranchia*, București, 1956, pp. 61—62, 142; T. Jurcsák, *Contribuții la cunoașterea faunei malacologice de la Răbăgani (jud. Bihor)*, în *Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor, decembrie 1964 — științele naturii, București*, 1969, pp. 37—39

(T J)

307. **Răcaș**, com. Dobrești

Peștera de la Cubleș (822) sau *Peștera Cugliș* este situată pe versantul stîng a văii cu același nume (alt. 350 m), cu un mic izvor mai jos de intrare. După vestibul se formează două galerii opuse: galeria sudică rectilinie (lungimea 150 m) și galeria nordică (100 m) care la mijlocul traseului cotește brusc spre sud. În fiecare sală sînt *casete săpate*, fără ca autorii lor să fie cunoscuți. După materialele din col. Muz. Oradea (*unelte de os și resturi de Ursus spelaeus*) pare să fie una dintre cele mai importante stațiuni paleolitice din Bihor, cu un bogat depozit fosilifer de vîrstă pleistocenă superioară. A fost prima peșteră din țara noastră prevăzută cu poartă de fier.

Peșteri în amonte de această localitate: *Peștera de la Ciorii Zăpodii* (883), *Peștera cu Apă din Valea Letii* (884), *Peștera Taurului* (885).

Fenomene carstice din raza satului pe platoul dintre Valea Videi și Cheile Albioarei (în curs de exploatare): Poșiștăul din Dealul Teiuș (886), *Poșiștăul de la Copaciu Mîndru* (887), *Poșiștăul de la Tău Negru* (888) sau *Hirtoapele Cerbului*, *Poșiștăul din Talpoș* (889), *Poșiștăul de la Pereguz* (890), *Poșiștăul de la Pereguz* (891), *Poșiștăul din Dealul Linzului* (892) — *Ponicoasa*, *Poșiștăul de la Girbova* (893), *Poșiștăul Hulpiei din Capul Cîmpului* (894). În afară de o singură peșteră (*Peștera de la Pereguz*), toate sînt avene.

V. Vogl, *Die Koblescher Höhle im Bihar*, în *Balangkutató*, T. VII, Budapest, 1920, pp. 60—61, 1 planșă; R. Jeannel, E. Racovîtza, *Énumération des Grottes*, pp. 499—501

(T J)

308. **Reghea***, com. Vișoara

(T J)

309. **Remetea***

(T J)

310. **Remeți**, com. Bulz

În amonte de sat, în Valea Leșului se află *Peștera cu apă din Valea Leșului* (913), la 3 km de punctul de confluență a acestei văi cu Valea Iadului. Are o deschidere de 28 m lățime și 8 m înălțime. Din peșteră iese un curs de apă subteran, a cărui albie este barată la gura peșterii, formînd în vestibul un lac de aproape 100 m. Coridorul principal formează un traseu meandrat de 550 m lungime, care

împreună cu brațele anexe atinge lungimea totală de aprox. 800 m. Peștera prezintă *valoare speologică* în înțelesul larg al acestui termen. Ea reprezintă una dintre grottele cele mai populate în ceea ce privește *Coleopterele cavernicole*. În galeriile laterale au fost descoperite *resturi* de urs (*Ursus spelaeus*). În acumulările de argilă au fost descoperite *resturi subfosile* de lilieci, peștera fiind și azi populată de diverse specii.

Formațiuni carstice din bazinul Văii Leșului: *Peștera sau Biserica de la Acre* (912), *Peștera Păstorului* (914), *Peștera Mică sau Peștera Alpiștilor* (915), *Peștera Împodobită* (916), *Peștera Uscată din Valea Leșului sau Peștera din Varnața Leșului* (917).

La est de sat, în calcarele jurasice de pe versantul drept a Văii Iadului, se găsesc următoarele peșteri: *Peștera Sălătrucului* (918), *Peștera din Valea Strivinoasei* sau *Peștera de Cristal* (919), *Avenul de sub Dealul Mihailului* sau *Poșiștăul Iadu Alb* (920), *Peștera Bonchii* (921), *Peștera din Valea Izvorului* (922). De aici în Col. Muz. Oradea se păstrează *resturi* de urs (*Ursus spelaeus*), *Peștera din Pietrele Negrulei* (923). În col. Muz. Oradea se află un *canin* de urs (*Ursus spelaeus*), *Peștera de sub Vîrful Seniu* sau *Peștera din Valea Doșorului* (924), *Peștera din Valea Peșterii* (925). Cele două peșteri din urmă sînt formate în calcare triasice.

Peșteri de pe versantul stînga a Văii Iadului, în aval de sat: *Peștera de la Fața Apei*, sau *Peștera cu Apă de la Remeți* (935), *Peștera Turii* (936), *Peștera Mare* sau *Peștera cu Bauxită* (937), *Peștera Vizuinelor* (938), *Peștera de sub Pietrele Netede* (939), *Poșiștăul din Dealul Popii* (940), *Peștera din Valea Rea* (941), *Poșiștăul din Dealul Cornilor* (942), *Peștera din Stînca Cornilor* sau *Peștera Bandiților* (943), *Peștera-tunel I. din Valea Căușului* (Pîriul Leurdei) (944), *Peștera-tunel II din Valea Căușului* (Pîriul Leurdei) (945), *Peștera din Pîriul Fanului* (946), *Poșiștăul din Fața Arsă* sau *Poșiștăul Fanului* (947).

La sediul Ocolului Silvic din Remeți vegetează șapte exemplare de iorgovan (*Syringa josikaea*), arbust endemic în munții Bihor, este un element relictar din perioadele climatice mai reci. Este ocrotit. Această specie vegetează de asemenea de-a lungul Văii Iadului. Tot aici cresc sporadic bulbucii de munte (*Trollius europaeus*), specie ocrotită. (Col. Muz. Oradea).

În raza Ocolului Silvic Remeți a fost semnalată în ultimii ani prezența mai frecventă a risului (*Lynx lynx*), specie declarată *monument al naturii* pentru raritatea sa (Informație I. Grama).

I. Viehmann, C. Pleșa, *Peștera cu apă din Valea Leșului, în Ocrotirea Naturii*, No. 4, București, 1958, pp. 162—163; Tr. Urghidani și colab., *Harta regi. carst.*, pp. 101—102; E. Ștefan, *Syringa josikaea Jacq. în vestul țării*, în *Comunicări de Botanică*, vol. XII, București, 1971

(T J, A M, R P)

311. **Rieri***

(T J)

312. **Rîpa**, com. Tinca

La nord-est de sat (Pusta cea Domnească) se află numeroase locuri fosilifere de vîrstă badeniană (Tortonian). Col. monografică la muzeul de științe naturale din Tinca.

Pe coasta Dealului Burzău se află un depozit fosilifer de vîrstă pleistocenă superioară (Würm I) în care au fost identificate următoarele: două specii de reptile; (*Anguis* sp., *Coluber* sp.) zece specii de păsări (*Anas platyrhynchos*, *Anas cf. strepera*, *Ans querquedula*, *Tadorna (Casarca) ferruginea*, *Falco tinnunculus*, *Asio flammeus*, *Coturnix coturnix*, *Lyrurus tetrrix*, *Rallus aquaticus*, *Corvus cf. cornix*) 29 sp. de mamifere (*Eriaceus europaeus*, *Talpa europaea*, *Sorex araneus*, *Crocidura leucodon*, *Ochotona pusilla*, *Lepus europaeus*, *Citellus citellus*, *Marmota bobac*, *Glis glis*, *Sicista subtilis*, *Spalax leucodon*, *Apodemus sylvaticus*, *Apodemus flavicollis*, *Cricetus cricetus*, *Clethrionomys glareolus*, *Arvicola terrestris*, *Microtus gregalis*, *Microtus oeconomus*, *Vulpes vulpes*, *Hyaena spelaea*, *Panthera spelaea*, *Ursus spelaeus*, *Mustela erminea*, *Putorius putorius*, *Meles meles*, *Coelodonta antiquitatis*, *Mammuthus primigenius*, *Alces alces*, *Equus germanicus*). În faună elementele predominante sînt hienele și calul. Majoritatea oaselor poartă urme de prelucrare (așchiere, șlefuire). Unele paleolitice nu s-au găsit. Col. Muz. Oradea și Tinca.

I. E. Fuhn, Șt. Vancea, *Fauna R.P.R. Reptilia*, vol. XIV, fasc. 2, București, 1961, p. 99; L. Apostol, *Proboscidiens fossiles de Roumanie*, pp. 587—588; M. Hamar, C. Csák, *Contribuții la cunoașterea faunei de vertebrate pleistocene din Dealul Burzău (Rîpa, Jud. Bihor)*, în *Studii și cercet. de Biologie, Seria Zoologie*, Tom. 21, No. 6, București, 1969, pp. 425—432; T. Jurcsák, E. Kessler, *Cercetări paleornitologice în România*, în *Nymphaea*, vol. I, Oradea, 1973, pp. 288—289

(T J)

313. **Rogoz***, com. Sîmbăta

(T J)

314. **Rohani***, com. Căpîlna

(T J)

315. **Roit***, com. Cefa

(T J)

316. **Rontău***, com. Sînmartin

(T J)

317. **Roşia**

Pe platoul carstic de la Runcuri, *complexul subteran al Peşterii Ciurului* (875—876) s-a dezvoltat în calcare jurasice pe o lungime de peste 1 000 m. Dintre galeriile etajate în nivelul fosil s-au conservat importante *materiale de ordin paleoantropologic și paleontologic* (Col. Inst. de Speologie Cluj).

Cu ocazia unor lucrări de amenajare a șoselei (1948) au fost descoperiți *molari de Coelodonta antiquitatis (rinocer)*. Materialele în colecția Muzeului Banatului—Timișoara. (T. Jurcsák: *Molari de Coelodonta antiquitatis de la Roşia, manuscris*). În împrejurimile comunei au fost identificate o serie de *peșteri, avene și izbucuri* de importanță biospeologică, paleontologică și arheologică pînă în prezent sumar cercetate: *Peștera din Valea Strîmturii* (859), situată în versantul drept al văii cu același nume. Este formată dintr-o galerie superioară, temporar activă și o rețea de goluri inaccesibile situate la un nivel inferior.

Peștera Uricioșii (860), în versantul stîng al Cheilor Albioarei cu puțin înainte de intrarea în cătunul de la Țarină, la 59 m deasupra talvegului sec al Albioarei. Are o lungime de 25 m, cu traseu ascendent.

Peștera Vacii de la Țarină (862), în versantul drept al Cheilor Albioarei la 40 m deasupra albiei, în fața peșterii Uricioșii cu o deschidere largă de 25 m lățime și 8 m înălțime. Este formată dintr-o sală de cca 25 m lungime cu planșeul ascendent, argilos. Din Peștera Vacii în colecția Muzeului Tinca *ceramică de vîrstă La T'ene (?) și resturi de Ursus arctos* în col. Muzeului Oradea.

Peștera Podul Vacii (861), în versantul drept al Cheilor Albioarei.

Peștera Podul Vacii (861), în versantul drept al Cheilor Albioarei, cu 10 m deasupra șoselei ce trece prin chei, într-un perete vertical, greu accesibil.

Peștera Babii (863), în versantul stîng al cheilor, la 4 m deasupra șoselei Damiș—Roșia. În toată desfășurarea de 35 m cu o singură ramificație, peștera prezintă trei hornuri și puține, formațiuni stalagmitice.

Peștera Valăului (366), în versantul drept al Cheilor Albioarei (unde șoseaua Damiș—Roșia formează un puternic cot spre sud). Traseu descendent care după 30 m se închide la un sifon. Planșeul este format din aluviuni slab rulate.

Peștera Crucii (865) este situată în fața Peșterii Valăului cu circa 8 m deasupra șoselei din chei. Are o lungime de 12 m ce se termină cu o galerie ascendentă, inaccesibilă.

Peștera Jurcanilor (867), un ponor clasic în versantul sudic al culmii Scaunul Craiului, cu o galerie descendentă, care după 25 m se strîmtează brusc și formează spre stînga un diverticul îngust, greu accesibil.

Peștera (sau avenul) din Sohodol (868), situată în aval de intersecția drumului Bratca—Roșia cu Aleșd—Roșia. În ansamblul său peștera este orientată în lungul sohodolului și este formată din trei sectoare de gaurii: I — sectorul descendent, II — galeria confluențelor subterane și III — galeria ascendentă. Pătrunde la o adîncime de 102 m, pe un traseu de circa 180 m. Drenează apele ce apar la Izbucul Roșiei.

Peștera de la Întorsuri (870), în versantul drept al văii Runcșorului, cu deschiderea la 15 m deasupra albiei.

Peștera din Țigăniște (869), în versantul drept al Văii Runcșorului, la 2 m deasupra albiei. Are o lungime de 75 m. De la intrare se coboară pe o pantă, după care urmează o sală cu dărîmături traversată de un pîrîiaș.

Ponorul Runcșorului numit și Ponorul de la Întorsuri sau Ponorul din Fundătura Runcșorului, reprezintă una din cele mai însemnate pierde permanente de apă din Munții Pădurea Craiului, colectînd apele din bazinul Runcșorului și al Albioarei.

Peștera Seacă din Pîriul Caprei (871), situată în versantul drept al văii cu același nume. Traseul reprezintă un vechi bazin subteran de decantare, în care s-au păstrat pînă în zilele noastre mari cantități de aluviuni bine rulate.

Peștera cu Apă din Pîriul Caprei (872), la baza versantului stîng al văii cu același nume, la circa 40 m aval de Peștera Seacă. Formează o galerie descendentă de 40—45 m, cu mari cantități de aluviuni, drenată de un puternic curs de apă.

Izbucul Toplicioarei sau Izbucul de la Bulbuci reprezintă resurgența actuală a apelor din Valea Runcșorului, captate în subteran prin Ponorul de la Întorsuri.

Hirtopul Bonchii este de fapt un ponor la est de cota Osolului, sub un perete de calcar de aprox. 18 m.

Peștera Gruieșului (857), numită și Peștera Poniței, în versantul stîng al văii Șteazelor, la 25 m deasupra albiei riului, avînd o deschidere de 20/8 m. Peștera este formată din două galerii: una inferioară, temporar activă și alta superioară fosilă, foarte bogată în concrețiuni.

Izbucul Roșiei este situat la capătul văii Șteazelor, o resurgență a apelor cursului subteran din Peștera Sohodolului.

Avenul din Preluca Medrenii (numit și Poșiștăul din Preluca Medrenii), cu o intrare în formă de pîlnie în buza superioară a versantului estic al Fundăturii Roșiei. A fost descoperit în 1967. Neexplorat.

Peștera Rece, în versantul stîng a Văii Cușilor, în calcare jurasice. La intrarea ogivală, de 7 m înălțime, se află un baraj de dărîmături în spatele căruia, la viituri, se formează un lac de 50—60 m lungime. După 65 m de la intrare se lărgeste brusc, formînd o sală care se închide cu un horn aproape vertical.

Peștera care cîntă, la baza Stanului Gurguiat în versantul stîng al Cheilor văii Cușilor, la 6—7 m deasupra albiei. Este formată dintr-o galerie descendentă de 12 m care se termină brusc cu un aven neexplorat. După observațiile localnicilor, la viituri, din această grotă răzbate la suprafață un zgomot de ape, după care a primit și numele.

Peștera vacii, în versantul drept al văii Cușilor, în zona superioară, la 10 m deasupra albiei. Este formată dintr-o sală reniformă de 35 m lungime și 15 m lățime care comunică cu exteriorul printr-o deschidere de 8 m lățime. Podeaua este formată dintr-un strat gros de aluviuni, cu dărîmături. Este bogată în formațiuni stalagmitice degradate, specifice peșterilor fosile.

Peștera Liliacului, cu 5 m mai sus, în imediata apropiere a Peșterii Vacii. Are o lungime de 35 m cu traseu descendent ce se termină într-o sală circulară populată de lilieci.

În *Cheile* văii Cușilor, săpate în calcare jurasice, localnicii identifică și alte „peșteri”: P. Vulpilor, P. Caprei, P. Babii, P. Calului, P. Todii și P. din Coasta Todii care în realitate sînt simple abriuri (adăposturi sub stîncă).

Peștera din Doboș (877), situată pe platoul carstic de la Runcuri. la est de Poșiștăul Boului. Este o galerie colmatată de 15 m.

Avenul Boului sau Poșiștăul Boului, pe platoul carstic de la Runcuri. Are o adâncime de aprox. 30 m și se termină cu o sală alungită, traversată de o albie temporar activă.

Izbucul Toplișei, situat la baza unei stîncării de 50—60 m la capătul pîriului cu același nume. El reprezintă probabil resurgența apelor captate subteran prin ponorul din amonte de Cheile Albioarei și Peștera Ciurului Ponor.

T. Rusu, G. Racovitza, V. Crăciun: *Le system karstyque Toplița—Ciur Tinoasa*, în *Livre du centenaire Émile G. Racovitza 1868—1968*, București, 1970, pp. 627—650; C. Rișcuția și I. Rișcuția: *Studiul antropologic al unor urme planetare omenești din peștera Ciurului*, în *Livre du centenaire Émile G. Racovitza 1868—1968*, București, 1970, pp. 529—534; I. Viehmann; G. Racovitza et C. Rișcuția: *Découvertes tracéologiques concernant la présence de l'homme et de l'ours de caverne dans la grotte „Ciurului-Izbuc” des Monts Pădurea Cralului*, în *Livre du centenaire Émile G. Racovitza 1868—1968*, București, 1970, pp. 521—527; T. Rusu, I. Viehmann, G. Racovitza și V. Crăciun: *Primele urme de pași ale omului preistoric din peșterile României*, în *Ocrotirea Naturii*, t. 13, București, 1969, nr. 2, pp. 191—200.

(T J)

318. Roșiori, com. Diosig

Din săpăturile efectuate la stațiunea de vîrsta bronzului de la „Cetatea de pămînt” cunoaștem următoarele specii de vertebrate: castor (*Castor fiber*), vulpe (*Vulpes vulpes*), cîine (*Canis familiaris*), pisica sălbatecă (*Felis sylvestris*), mistreț (*Sus scrofa ferus*), porc (*Sus scrofa domestica*), cerb (*Cervus elaphus*), căprior (*Capreolus capreolus*), bou (*Bos taurus*), capră domestică (*Capra hircus*), cal (*Equus caballus*).

T. Jurcsák, *Lista faunistică a resturilor menajare din săpătura de la Roșiori (1971)*, (manuscris).

(T J)

319. Rotărești*, com. Simbăta

(T J)

320. Rugea*, com. Boianu Mare

(T J)

321. Saca*, com. Budureasa

(T J)

322. **Săcălăsău***, com. Derna
(T J)

323. **Săcălăsău Nou***, com. Derna
(T J)

324. **Salcia***, com. Tileagd
(T J)

325. **Salonta**

Cu ocazia săpării unei fântini în raza orașului în anul 1920, a fost descoperit un *molar superior* de mamut (*Mammuthus primigenius*). Materialul se află în colecția muzeului din Tinca. Din locul „Testhalom” în colecția muzeului din Oradea se păstrează *resturi menajare* de mistreț, cerb și bovine.

(T J)

326. **Santău Mare***, com. Borș
(T J)

327. **Santău Mic***, com. Borș
(T J)

328. **Sarcău***, com. Sirbi
(T J)

329. **Satu Barbă***, com. Abram
(T J)

330. **Satu Nou***, com. Biharea
(T J)

331. **Săbolciu***, com. Săcădat
(T J)

332. **Săcădat**

La nord de comună, în patul Crișului Repede se află un *depozit fosilifer* de vîrstă pannoniană cu congerii (*Congerina subglobosa*). Aici a fost colectat un *fragment* din coloana vertebrală de pește: osos de tipul somnului *Silurus sp.* (Col. Muz. Oradea).

(T J)

333. **Săcuieni**

În stațiunea de vîrstă bronzului de la „Cetatea taurilor” au fost identificate următoarele specii de *vertebrate*: cocor (*Grus grus*),

vulpe (*Vulpes vulpes*), căine (*Canis familiaris*), urs (*Ursus arctos*), bursuc (*Meles meles*), mistreț (*Sus scrofa ferus*), porc (*Sus scrofa domestica*), cerb (*Cervus elaphus*), căprior (*Capreolus capreolus*), bour (*Bos primigenius*), bou (*Bos taurus*), capra domestică (*Capra hircus*), oaia (*Ovis aries*), măgar (*Equus hemionus*), cal (*Equus caballus*), om (*Homo sapiens*).

T. Jurcsák, *Resturile menajere descoperite în așezarea de la „Cetatea Taurilor” — Săcuieni*, (manuscris).

334. Sălăcea

În așezarea de vîrsta bronzului de pe Dealul Vida au fost identificate următoarele elemente faunistice: melc (*Cepaea vindobona*), somn (*Silurus glanis*), broască (*Pelobates fuscus*), cocor (*Grus grus*), vulpe (*Vulpes vulpes*), urs brun (*Ursus arctos*), lup (*Canis lupus*), bursuc (*Meles meles*), căine (*Canis familiaris*), mistreț (*Sus scrofa ferus*), porc (*Sus scrofa domestica*), cerb (*Cervus elaphus*), căprior (*Capreolus capreolus*), capra domestică (*Capra hircus*), oaie (*Ovis aries*), zinbru (*Bison bonasus*), bour (*Bos primigenius*), bou (*Bos taurus*), cal (*Equus caballus*), asin (*Equus asinus*). În afară de acestea sporadic au apărut cochilii de *Dentalium*, *Conus mediterraneus*, *Conus generalis*, *Pectunculus glycmieris* (perforate), împreună cu dinți de *Suide* și *Caballine* (ca elemente de decor).

În curtea imobilului nr. 320 din comuna Sălăcea se află un exemplar de salcîm japonez (*Sophora japonica*), de vîrstă seculară în stare de vegetație bună. A fost declarat *monument al naturii* în baza *Deciziei* nr. 261 din 20 mai 1971 al Comitetului Exec. al Cons. Popular județean Bihor.

În raza comunei, la Balta Scurtă („Kurta tó”), a existat o colonie de stîrci (*Ardeidae*) în care a cuibărit și lopătarul (*Platalea leucorodia*) (1967) specie *monument al naturii* și care s-a retras odată cu schimbările survenite în biotop în urma drenării întregii Văi a Erului.

T. Jurcsák, *Lista faunistică a resturilor menajere din stajiunea de vîrsta bronzului de la Sălăcea (1965—1969)*, (manuscris); T. Jurcsák, *Colier din elemente faunistice mediteraneene de la Sălăcea* (manuscris); R. Poliș, *Lopătarul (Platalea leucorodia L.) specie clocitoare în Valea Erului*, în *Revista Muzeelor*, V, 2, București, 1968, pp. 160—161; T. Jurcsák, E. Kessler, *Cercetări paleornitologice din România*, în *Nymphaea*, vol. I, Oradea, 1973, p. 290.

(T J, A M, R P)

335. Sălard

În colecția muzeului din Oradea se află colectat de aici un fragment de molar de mamut (*Mammuthus primigenius*). Alte detalii nu se cunosc.

L. Apostol, *Proposciens fossils de Roumanie*, p. 588.

(T J)

336. Săldăbagiu de Barcău*, com. Balc

(T J)

337. Săldăbagiu de Munte, com. Cetariu

În pădurea Valea Roșie, vegetează cca 1 500 de cuiburi de ghimpe (*Ruscus aculeatus*), subarbust termofil. Specia este ocrotită.

E. Ștefan, *Ruscus aculeatus în vestul țării*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 711.

(A M)

338. Săldăbagiu Mic*, com. Căpilna

(T J)

339. Săliște*, com. Spinuș

(T J)

340. Săliște de Beiuș*, com. Budureasa

(T J)

341. Săliște de Pomezeeu*, com. Răbăgani

(T J)

342. Săliște de Vașcău*, com. Criștioru de Jos

(T J)

343. Sărand*, com. Copăcel

(T J)

344. Sărsig*, com. Chișlaz

(T J)

345. Săucani*, com. Răbăgani

(T J)

346. Săud*, com. Buntești

(T J)

347. **Şebiş***, com. Drăgăneşti (T J)
348. **Seghişte***, com. Lunca (T J)
349. **Şerani***, com. Borod (T J)
350. **Sfirnaş***, com. Ciuhoi (T J)
351. **Sighiştel**, com. Cîmpani

Un dintre importantele rezervații carstice din țara noastră se află la nord-est de sat, de-a lungul Văii Sighiştelului, un adevărat muzeu în aer liber în care se cunosc 28 de peșteri: *Peștera de la Dosul Broscoiului* (810) situată în zona de obârșie a Văii (altitudine 1 190 m), pe coasta dinspre sud-vest a Muncelului. Dintr-o sală largă pornesc două galerii. Coleoptere cavernicole în această peșteră sînt: *Duvalius parocetus*, *Pholeuon winkleri*, *Bihorites similis*.

Avenul din Plai (811) sau *Avenul de la Dosul Muncelului*, *Peștera Tîlharilor din Piatra Muncelului* (812), (*Avenul cu punte de la Rostul Pădurii* (813), *Avenul de la Brazii Funii* (814), *Avenul de la Ciungi* (815), *Peștera Coliboaia* (816) la est de *Peștera Măgura* la altitudine de 526 m. Are o lungime totală de 566 m, cu galeria meandrată de 4 m lățime și 10 m înălțime. Planșeul argilos traversat de un pîrîu care dispare la intrare.

Peștera Măgura (817), în versantul drept a Văii Sighiştel (altitudine 500 m), este cea mai mare și mai impozantă peșteră din această rezervație. Este renumită prin bogăția de concrețiuni de dimensiuni mari ce se desfășoară prin galeriile întortochiate de peste 500 m lungime. Totodată reprezintă o importantă stațiune arheologică de vîrstă pleistocenă superioară (Mousterian) precum și un bogat depozit fosilifer cu insectivore, rozătoare, carnivore (*Panthera spelaea*, *Crocota spelaea*, *Ursus spelaeus*, *Ursus arctos*) și ierbivore (*Capra ibex*, *Megaceros giganteus*). De aici a fost descris insectivorul *Sorex biharicus* Terzea 1970. *Peștera Pișolca* (818), în versantul drept al văii. Are o intrare triunghiulară cu un traseu de 74 m, inundată în amonte de un lac. *Gaura Fetii* (819), un izbic temporar, la 2 m înălțime în versantul stîng, acolo unde Valea Sighiştelului formează chei. *Peștera Drăcoiaia* (820), cu portalul semicircular, de 14 m lățime, se continuă într-o sală de proporții mari, lungă de 120 m, ce

se termină printr-o scurtă galerie. *Peștera Șuruița* reprezintă un abri de 8 m, cu deschidere largă în versantul drept al văii. *Peștera din Dealul Blidarului* (821), în versantul stîng la aprox. 100 m înălțime, o mică peștera fără concrețiuni. *Răsuflătoarea din Pîrîul Blidarului* (822) (afluent din stînga văii) la 8 m deasupra unui izbuș. Intrarea printr-un orificiu strîmt, prin care iese un curent de aer rece. *Peștera din Dîmbul Colibii II* (824), în versantul stîng a văii Sighiștel (alt. 600 m) la 50 m diferență de nivel, cu o intrare înaltă dar foarte puțin adîncă. Stațiune arheologică (neolitic) sub care au fost identificate *resturi faunistice* de vîrstă pleistocenă cu *Ursus spelaeus*. În colecția muzeului din Oradea se află resturi de *Ursus arctos* și *Cervus elaphus*. *Peștera din Dîmbul Colibii I* (823) (alt. 650 m), deasupra confluenței dintre Pîrîul Blidarului și Valea Sighiștel, lungă de 114 m, cu concrețiuni bogate. *Peștera din Pîrîul Colibii* (825). *Peștera de la Strîmtură*, o nișe cu deschidere triunghiulară.

Cele trei peșteri din jurul Pietrii Șoimilor: *Peștera de la Corbasca* (826), la 95 m deasupra albiei în versantul stîng (alt. 600 m), cu traseu descendent (de 250 m lungime) ce se bifurcă în două galerii. Galeria din stînga devine ascendentă de la bifurcație, formînd numeroase gururi și lacuri. Este renumită în literatura entomologică. De aici a fost descris *Bihorites mihoki* Cs. *Peștera de la Svîrlișul Corbeștilor* (823), numită și *Peștera cu Gard*, la 195 m deasupra albiei (la alt. de 700 m). Formează un vestibul larg, cu o sală luminoasă, slab concreționată, cu planșeu argilos. Tot în apropiere de Piatra Șoimilor este *Peștera de sus de la Corbești* (828), la 215 m față de firul văii (alt. 800 m). Formează un vestibul luminos din care pornește o galerie ce se bifurcă.

Peștera de la Svîrlișul Șoimului (829), *Peștera Tibococia* (830), în versantul drept al văii (la alt. de 550 m). Formează un traseu sec, care dintr-un mic vestibul se continuă cu un culoar ascendent. Faună pleistocenă cu *resturi* de *Ursus spelaeus*. *Peștera de la Varniță (Sighiștel)* (831), o mică peșteră la 10 m deasupra albiei, pe muchia dintre Sodolul Pietrei și Valea Sighiștel. *Peștera (din Dealul) Cornii* (832), la 140 m deasupra albiei, foarte aproape de sat. Un important *depozit fosilifer* cu *resturi* de *Ursus spelaeus*. *Peștera de la Fața Pietrei* (834) și *Peștera Calului* (833), două mici formațiuni în apropiere de *Peștera de la Varniță*, *Peștera cea cu Punte* (835), în apropiere de izbușul de la Hidre, în versantul stîng. Reprezintă un mic ansamblu

de peșteri prăbușite. În versantul opus, *Peștera cea Mică*, la 30 m deasupra albiei.

Avene din Valea Sighiștel: *Avenul de la Ponorel* (836), *Avenul de la Vălia* (837).

A. Schmidl, *Bihar*, pp. 256—257; K. Sigmeth, *Die Spuren des Höhlenbären etc. Notes sur les cavernes de Hongrie*, in *Mémoires de la Société de Spéologie*. Tom. III, No. 16, Paris, 1898; R. Jeannel, E. Racovitză, *Énumération des Grottes*, pp. 458—597; E. Terzea, *Particularități morfologice ale ursului de peșteră și răspândirea sa pe teritoriul României*, în *Lucrările Institutului de Speologie*, tom. V, București, 1966, pp. 195—231; M. Bleahu, S. Bordea, *Munții Apuseni (Bihor-Viădeasa)*, București, 1967, pp. 256—274; E. Terzea, *La faune de Mammilières cuaternaires de la grotte Măgura de Sighiștel (Bihor, Roumanie)*, in *Travaux de L'Inst. de Spéologie*, Tome IX, București, pp. 201—230.

(T J)

352. **Șitani***, com. Pomezou

(T J)

353. **Șititelec***, com. Husasău de Tinca

(T J)

354. **Simbăta**

Parcul dendrologic Simbăta, fostă proprietate latifundiară, actualmente în administrația Dispensarului medical, are o suprafață de 7 ha. Prezența a opt stejari seculari (*Quercus robur*) în acest parc îi dă un caracter relictar, fiind rămășițele codrilor băștinași. Pe lângă aceste exemplare au fost plantate specii exotice ca: platan (*Platanus acerifolia*), pin neted (*Pinus strobus*), ienupăr de Virginia (*Juniperus virginiana*), brad de Caucaz (*Abies nordmanniana*), larice (*Larix decidua*), arborele lălea (*Liriodendron tulipifera*), *Quercus coccinea*, stejar roșu (*Quercus borealis*), maclură (*Maclura aurantiaca*), catalpă (*Catalpa bignonioides*), *Asparagus verticillata*, *Pisocarpus apulifolium*, tisă (*Taxus baccata*).

(A M)

355. **Sinnicolau de Beluș***, com. Șoimi

(T J)

356. **Sinnicolau de Munte***, com. Săcuieni

(T J)

357. **Sinnicolau Român***, com. Cefa

(T J)

358. **Sinlob***, com. Ciuhoi (T J)
359. **Sinlazar***, com. Chişlaz (T J)
360. **Sinmartin*** (T J)
361. **Sinmartin de Beluş***, com. Pocola (T J)
362. **Sintandrei*** (T J)
363. **Sintion**, com. Borş
 În fosta colecție a Liceului nr. 4 din Oradea a existat un *fragment de molar* de mamut (*Mammuthus primigenius*) descoperit în raza satului. Alte detalii nu se cunosc. (T J)
364. **Sintimreu**, com. Sălard
 În incinta satului se găsește un *izvor mineral* cu acțiuni terapeutice.
365. **Sintelec***, com. Hidişelu de Sus (T J)
366. **Sirbeşti***, com. Lunca (T J)
367. **Sirbl*** (T J)
368. **Socet***, com. Şinteu (T J)
369. **Sohodol***, com. Căbeşti (T J)
370. **Spinuş*** (T J)
371. **Spinuş de Pomezeu***, com. Pomezeu (T J)

372. **Stina de Vale**, com. Budureasa

În stație a fost identificat molidul columnar (*Picea abies* var. *columnaris*) de către ing. silvic Zeno Spirchez. Acest exemplar este în stare activă de vegetație. O altă specie demnă de amintit este exemplarul plantat de zîmbru (*Pinus cembra*), un conifer rar la noi în țară. Specia este ocrotită. Tot în stațiune cresc bulbucii de munte (*Trollius europaeus*), specie ocrotită.

E. Ștefan, *Memoriu cu privire la răspîndirea unor specii forestiere și ornamentale rare în Reg. Crișana* (manuscris).

(A M)

373. **Stîncești***, com. Buntești

(T J)

374. **Stracoș**, com. Drăgești

La altitudine de 250 m, pe un afluent al Văii Stracoșului se află Peștera Stracoșului, la 5 m față de talvegul pîriului. Galeria, lungă de 670 m, dezvoltată de-a lungul unei falii este traversată de un pîriiaș.

V. Fesnic, *Unele aspecte privind relieful carstic din jurul localității Tășad* (jud. Bihor), în *Lucrări Științifice*, Seria A., Inst. Pedag. Oradea, 1970, pp. 217—223.

(T J)

375. **Subplatră**, com. Țețchea

În coasta dealului (la aprox. 280 m) se găsește Peștera de la Subplatră, cu intrarea circulară orientată în spre nord-vest. Prezintă o galerie mică (de 40 m lungime) care la capăt se bifurcă. Ceramică de vîrstă neolitică și eneolitică. Din nivelele inferioare în colecția muzeului din Oradea se află *resturi fosile de vertebrate*: *Ursus spelaeus*, *Crocota spelaea*, *Cervus elaphus*, *Bos primigenius*, *Coelodonta antiquitatis*, *Equus germanicus*. Materialele provin din sondaje. Peștera merită să fie cercetată!

(T J)

376. **Sudrigiu**, com. Rien

În curtea Ocolului Silvic din localitate a fost identificat singurul exemplar de *Picea abies* var. *virgata*. Este în stare activă.

În raza ocolului Sudrigiu a fost semnalat în ultimii ani prezența mai frecventă a rîsului (*Lynx lynx*), specie declarată *monument al naturii* pentru raritatea sa (informație I. Grama).

377. **Sulug***, com. Abram (T J)
378. **Suplacu de Barcău*** (T J)
379. **Suplacu de Tinca***, com. Căpilna (T J)
380. **Surduc***, com. Virciorog (T J)
381. **Surducel***, com. Virciorog (T J)
382. **Șaualeu***, com. Nojorid (T J)
383. **Șerghiș***, com. Virciorog (T J)
384. **Șilindru***, com. Șimian (T J)
385. **Șimian**

Cu ocazia săpării canalului de desecare au fost găsite *coarne și fragmente de tibie de cerb (Cervus elaphus)* de vîrstă holocenă timpurie (Col. Muz. Oradea).

În curtea dispensarului medical există un exemplar de tisă (*Taxus baccata*), *monument al naturii*.

E. Ștefan, *Taxus baccata în reg. Crișana*, în *Ocrotirea Naturii*, Tom. IX, nr. 2, București, 1965, 231.

(T J, A M)

386. **Șinteu*** (T J)
387. **Șișterea**, com. Cetariu

În pădurea Biharea, vegetează cca 1 500 de cuiburi de ghimpe (*Ruscus aculeatus*), subarbust cu caracter termofil. Specie ocrotită.

(A M)

388. **Șoimii**

În Valea Feghiului, la sud de comună, se află un depozit fosilifer de vîrstă pannoniană cu amprete deplante fosile (*Glyptostrobis europaeus*, *Nyrica lignitum*, *Quercus pontica miocenica*, *Quercus ilex*, *Leguminosites* sp. și *Typha latissima*), resturi de pești (*Chysocidae*) și fragmente din paleta înotătoare de mamifer marin (*Pinnipeda* g. et sp. indet.). Materiale în colecția Muz. din Oradea și Muz. Tinca. De aici au fost semnalate resturi de *Proboscidi*eni.

M. Pauca, *Bazinul neogen al Beiușului*, în *Analele Inst. Geologic Român*, vol. XVII, București, 1935, p. 171; R. Givulescu, *Note paleobotanice*, în *Comunicări de Botanică a Soc. de Șt. Biologice din R.S.R.*, vol. XI, București, 1969, p. 36; T. Jurcsák, *Răspîndirea mastodonților la vest de Munții Apuseni*, în *Nymphaea*, vol. I, Oradea, 1973, p. 335.

(T J)

389. **Șoimuș***, com. Remetea

(T J)

390. **Șumugiu***, com. Hidișelu de Sus

(T J)

391. **Șuncuiș***, com. Finiș

(T J)

392. **Șuncuiș**

La cca 3 km sud-vest de centrul comunei se află *Peștera de la Izbîndiș* (962), situată într-un perete calcaros deasupra izbucului cu același nume. În colecția muzeului din Oradea există numeroase resturi de *Ursus spelaeus* provenite din *galeria fosilă*, în care au fost depistate și așezări de *cultură materială primitivă*. *Peștera Vîntului* (961) constituie un vast *traseu subteran* ce s-a dezvoltat în versantul stîng a văii Crișului Repede, în amonte de cabană. A fost descoperită în anul 1957, pînă în prezent fiind explorată pe o lungime de 16 km. Acest monument, declarat *rezervație speologică*, reprezintă cel mai lung complex subteran cunoscut în țara noastră. *Peștera Ungurului* (960) formează un portal impozant (de 30 m lungime și 22 m înălțime) în versantul stîng a văii Crișului Repede (alti-

tudine de 300 m), mai sus de confluența Văii Mișidului. Are un *traseu ascendent* de 350 m, traversat de un mic pîriu subteran. H. Kessler descoperă aici *ceramică neolitică* (de asemenea în col. I. Emödi, Oradea). *Peștera Napîștileu* (957) numită și *Peștera cea Mică* din Gura văii Mișidului, la 75 m aval de *Peștera Ungurului*, la 6 m albiei Crișului Repede. Unica galerie, ușor ascendentă (în lungime de 60 m), este slab concreționată. Posedă un *important depozit fosilifer* de vîrstă pleistocenă superioară. În colecția Muz. Oradea *resturi* de *Gyps fulvus*, *Ursus spelaeus* și *Cervus elaphus*. În colecția lui I. Emödi, Oradea, *ceramică neolitică, eneolitică, Halstatt, dacică*.

Peșteri situate în Valea Mișidului: *Peștera de la Firez* (953) în zona de obirșie a Văii Mișidului, *Peștera lui Cotuna* (955) sau *Peștera Lesiana*, o galerie largă ascendentă, situată la 30 m deasupra intrării P. Moanii, la 6—7 km de confluența Văii Mișidului cu Crișul Repede. Este un *traseu fosil*, cu *depozit fosilifer foarte bogat*. În colecția Muzeului Oradea oseminte de *Ursus spelaeus*. *Peștera Moanii* (954) (formată în calcare jurasice la alt. de 400 m), al doilea stadiu de evoluție a peșterii precedente, a cărei explorare a fost continuată în anul 1961, descoperindu-se față de porțiunea de 120 m cunoscută pînă acum, un sector foarte accidentat de 300 m, cu aluviuni și *numeroase resturi* de *Ursus spelaeus* (Col. Muz. Oradea). În apropiere de gura văii se află *Peștera Hoșilor* (956).

Pe coasta dinspre vest a Dealului Cărmăzan, *Peșterile de la Păstăiasa* (900) și *Poșiștăul din Cărmăzan* (901).

R. Jeannel, *Énumération des Grottes*, pp. 427—546; H. Kessler, *A vársonkolyosi és az esküllői iorrásbarlang*, în *Turisták Lapja*, 54, Budapest, 1942, pp. 6—7; P. Bartók, *A körösbánlakai barlang*, în *Barlangvilág*, t. XIII, 3—4, Budapest, 1943, pp. 45—52; M. Șerban, D. Coman, I. Viehmann, *Recherches spéléologiques dans les Monts Apuseni (Roumanie)*, în *Ceskoslovensky Kras*, Rocnik 10, císlo 1, Praha, 1957, pp. 11—26; M. Șerban, D. Coman, I. Viehmann, *Peșteri din România*, București, 1961; I. Viehmann, C. Pleșa, T. Rusu, *Peștera de la Vadu Crișului*, în *Lucrările Inst. de Speologie*, Tom. III, București, 1964, p. 52; I. Emödi, *Descrierea Peșterii Mișidului*, în *Turismul Bihorean*, no. 1, Oradea, 1969; T. Rusu, Gh. Racoviță, *Le complexe karstique de Damiș-Ponoraș*, în *Travaux de l'Institut de Spéologie*, Tome X, București, 1971, pp. 37—42; T. Jurcsák, *Prezența lui Gyps fulvus (Habl.) în Cuaternarul României*, în *Nymphaea*, vol. II, Oradea (sub tipar).

(T J)

393. **Șuștiu**^{*}, com. Lunca

(T J)

394. **Șușturogi***, com. Cetariu

(FJ)

395. **Talpe***, com. Drăgănești

(TJ)

396. **Talpoș***, com. Batăr

(TJ)

397. **Tarcea**

La marginea comunei se află o baltă alimentată cu apă de un izvor din coasta dealului, care atrage, și azi numeroase păsări acvatice în perioadele de migrație ca și în timpul cuibăritului. Ea făcea parte din *complexul mlăștinos al Văii Erului* care a fost drenat și în care își găseau refugiu o serie de *specii rare* ca buhaiul de baltă (*Botaurus stellaris*), gîsca de vară (*Anser anser*), sitarul de mal (*Limosa limosa*), chirighițele (*Chlidonias niger*, *Ch. leucoptera*, *Ch. hybrida*) și unele *monumente ale naturii* ca egreta mică (*Egretta garzetta*) și lopătarul (*Platalea leucorodia*) (vezi Sălacea).

Cea mai populată zonă cu păsări acvatice se afla în locul numit „Hărtias” între localitățile Tarcea și Otomani. Un bogat material documentar asupra avifaunei Văii Erului se păstrează în colecțiile secției de științe naturale a Muzeului din Oradea.

R. Poliș, T. Béczy, T. Jursák, *Fauna ornitologică a bălților de la Otomani*, în *Sesiunea de Comunicări științ. a Muz. de St. Nat.*, Decembrie 1964, București, 1969, pp. 155-161; L. Kováts, R. Poliș, T. L. Béczy, *Catalogul sistematic al colecției de păsări a muzeului din Oradea (1951—1969)*, Oradea, 1970, *passim*; R. Poliș, *Coloniile de Ardeidae din nord-vestul României*, în *Nymphaea*, vol. I, Oradea, 1973, pp. 41-69.

(RP)

398. **Tămașda**, com. Avram Iancu

La construirea podului C.F.R. peste Crișul Negru (alt. 120 m) au fost descoperite oase de mamut (*Mammuthus primigenius*) și de cal (*Equus caballus fossilis*) (În col. Muz. Antichități din Cluj).

M. Moga, *Paleoliticul interior în Transilvania*, în *Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania*, Cluj, 1937, p. 174; T. Jursák, *Răspîndirea mamutului în zona sudică a Cîmpiei Crișurilor*, comunicare la a X-a Sesiune științifică Jubiliară a Inst. Pedagogic Oradea, 1973, manuscris.

(TJ)

399. **Tămășeu**, com. Biharea

La săparea unei fântini pentru alimentarea locomotivelor a fost captat un izvor mineral cu un *conținut mare de lithium*.

Gy. Halaváts, *Az Alföld ártézi kútjairól, A Magyar Mérnök- és Építész-egyesület Közlönye*, XXVIII, Budapest, 1894.

(T J)

400. **Tărcaia***

(T J)

401. **Tărcălța***, com. Tărcaia

(T J)

402. **Tărian**, com. Girișu de Criș

Cu ocazia săpării unei fântini (pe fosta fermă a lui Steiner Li-pót), la adâncime de 14 m a fost descoperit un *fildeș* de mamut (lungimea 2,65 m) (*Mammuthus primigenius*). Un fragment în colecția muzeului din Oradea.

J. Korbély, *Biharvármegye geológiai viszonyai*, Borowszky Samu, *Biharvármegye monográfiája*, Budapest, 1901, L. Apostol, *Proboscidiens fossiles de Roumanie*, p. 588.

(T J)

403. **Tășad**, com. Drăgești

La sud-est de sat au fost descoperite depozite fosilifere de vîrstă badeniană (Miocen mediu) constituind strate concordante de tipul calcarelor de Leitha. Rezervație paleontologică denumită *Calcarele tortoniene de la Tășad*.

Peștera de la Tășad, situată în Valea Peșterii la alt. de 230 m, la 1 km de șoseaua comunală. Formează o *galerie* de 88 m cu intrarea de 13 m lățime și 5 m înălțime, în calcar badenian fosilifer. Este traversat de un mic pîrîiaș subteran.

M. Ilie, M. Paucă, *Le Tortonien de l'E et de l'W des Monts Apuseni*, în *C.R. Inst. Géol. Roum.*, vol. XXX, 1931—32, București, 1935, p. 24; M. Paucă, *Recherche géologique dans le Bassin néogène de Beiuș*, în *C.R. Inst. Géol. Roum.*, vol. XX, 1931—32, București, 1935, p. 136; V. Feșnic, *Unele aspecte privind relieful carstic din jurul localității Tășad (jud. Bihor)*, în *Lucrări Științifice, Seria A, Inst. Pedagogic Oradea*, 1970, pp. 217—223.

(T J)

404. **Tăut**, com. Batăr

Cu ocazia lucrărilor de hidroameliorare au fost descoperite o *costă* și un *cubitus* de mamut (*Mammuthus primigenius*) (Materialele în colecția Muz. Oradea).

L. Apostol, *Proboscidiens fossiles de Roumanie*, p. 588; T. Jurcsák, *Răspândirea mamutului în zona sudică a Cîmpiei Crișurilor*, comunicare la a X-a Sesiune Științifică Jubiliară a Institutului Pedagogic Oradea, 1973, manuscris.

(T J)

405. **Tăutelec***, com. Cetariu

(T J)

406. **Tăuteu***

(T J)

407. **Teleac***, com. Budureasa

(T J)

408. **Telechlu***, com. Țețchea

(T J)

409. **Tileagd**

Pe strada Unirii la nr. 882 se află un exemplar de tisă (*Taxus baccata*) — monument al naturii.

E. Ștefan, *Taxus baccata în reg. Crișana*, în *Ocotirea Naturii*, IX, nr. 2, București, 1965, p. 231.

(A M)

410. **Tilecuș**, com. Tileagd

La săparea fântinii în curtea lui Pandea Pavel (a lui Teodor) în marnă ponțiană cu *Cerithium*, au fost găsite *fragmente de oase* de mamifere (patinate în negru). Materialele în col. Muz. Oradea.

(T J)

411. **Tinăud***, oraș Aleșd

(T J)

412. **Tinca**

În colecția Muz. din Tinca se păstrează o *mandibulă completă* de mamut (*Mammuthus primigenius*). Materialul a fost descoperit

cu ocazia săpării căminului pentru turbină la moara de lângă stațiunea balneară, în anul 1932, la 8 m adâncime. În anul 1964 în albia Crișului Negru a fost găsit un *fragment de molar* de mamut (*Mammuthus primigenius*). Ambele în colecția Muz. Tinca.

La stațiunea balneară, pe str. Republicii 45, se află un exemplar de tisă (*Taxus baccata*) — *monument al naturii*.

(T J, A M)

L. Apostol, *Proboscidiens fossiles de Roumanie*, p. 588; T. Jurcsák, *Răspindirea mamutului în zona sudică a Cîmpiei Crișurilor*, comunicare la a X-a Sesiune Științifică Jubiliară a Institutului Pedagogic Oradea, 1973, manuscris.

(T J)

413. **Tîrgușor**, com. Cherechiu

În cariera de nisip de la marginea șoselei („Homokgödör” = Groapa cu nisip) a fost găsit un *fragment din osul coxal* de mamut (*Mammuthus primigenius*) de vîrstă pleistocenă superioară (Col. Muz. Oradea).

(T J)

414. **Tobollu***, com. Girișu de Criș

(T J)

415. **Tomnatic***, com. Vadu Crișului

(T J)

416. **Topa de Criș***, com. Vadu Crișului

(T J)

417. **Topa de Jos***, com. Dobrești

(T J)

418. **Topa de Sus***, com. Dobrești

(T J)

419. **Topești***, com. Dobrești

(T J)

420. **Totoreni***, com. Tărcaia

(T J)

421. **Tria**, com Derna

Pe marginea de sud a satului, lângă drumul ce urcă spre Der-
nișoara, a fost descoperit un *molar* de cal tridactil (*Hipparion ci-
gracile*) de vîrstă plicenă.

M. Paucă, *Geologia Regiunii Tătăruș-Suplac de Barcău (Reg. Bihor)*, în
Anuarul Comitetului Geologic Român, vol. XXV, București, 1957, p. 212;
T. Jurcsák, *Deinotherium giganteum Kaup din zăcămintele de bitum de
la Derna (Bihor)*, în *Nymphaea*, vol. I, Oradea, 1973, p. 309.

(T J)

422. **Tulca***

(T J)

423. **Țețchea***

(T J)

424. **Țigăneștii de Beiuș***, com. Drăgănești

(T J)

425. **Țigăneștii de Criș***, com. Brusturi

(T J)

426. **Ucuriș***, com. Olcea

(T J)

427. **Uileacu de Beiuș**

La nord de localitate se găsește *Peștera de la Uileacul Beiu-
șului*, o mică cavernă încă necercetată. Au fost colectate aici frag-
mente de *ceramică*.

428. **Uileacu de Criș**, com Tileagd

(T J)

În pădurea Poposeala vegetează cca 200 de cuiburi de gimpe
(*Ruscus hypoglossum*), subarbust cu caracter pregnant termofil,
cu răspîndire foarte redusă la noi. Specie ocrotită.

E. Ștefan, *Ruscus aculeatus în vestul Jării*, în *Centenar muzeal orădean*,
Oradea, 1972, p. 711.

(A M)

429. **Uileacu de Munte***, com. Cetariu

(T J)

430. **Ursad***, com. Șoimi

(T J)

431. **Urvind***, com. Luğașu de Jos

(T J)

432. **Urviș de Beluș**, com. Șoimi

(T J)

433. **Vadu Crișului**

La sud de comună se întinde *Defileul Crișului Repede*, o vale epigenetică de un pitoresc deosebit, în care apele Crișului în drum spre „Golful Vadului” (pe o lungime de 3 km.), au sculptat versanți abrupti de peste 200—250 m, cu numeroși martori de eroziune și 13 peșteri dispuse în trepte. Constituie una din importanțele rezervații naturale din țara noastră, cu valoroase depozite fosilizere de vîrstă pleistocenă, stațiuni arheologice, vegetație și faună interesantă din punct de vedere biogeografic.

Peștera de la Vadu Crișului (970) (alt. 300 m), este porțiunea terminală a unei mari rețele hidrografice (ce izvoarește la Peștera Bătrînelui (902) de lîngă Zecehotare), accesibilă abia pe o lungime de 850 m din care o mică parte (500 m) este amenajată și electricată. Pîrîul peșterii (cu un debit de 102 l/sec. în 1962), după ce reapare la gura de lîngă cabană, se varsă prin frumoasa cascadă în Crișul Repede, formînd un con masiv de dejecție din tufuri calcareose. Peștera a fost descoperită în 1903 prin dinamitarea intrării. În colecția Muz. Oradea se păstrează resturi de urs (*Ursus spelaeus*) (1958) din depozitul de la Galeriile etajate. Din punct de vedere biospeologic este una din cele mai bogate peșteri în faună cavernicolă din țara noastră, cu numeroase endemisme (*Troglochaetus beranecki*, *Paladilhiosis tr.*, *Microcerberus pleșai*).

Peșteri din versantul stîng: *Peștera Mătulina* (969), situată vizavi de tunelul dinspre Șuncuiuș și *Peștera Cărbunariilor* (968), adîncă de 10 m sub Piatra Bangoș (care de fapt sînt simple abriuri). *Peștera Umedă* (sau *Peștera Pivniței*, după Kormos), pe versantul stîng al Crișului (alt. 290 m) sub Dealul Ceretului, foarte aproape de albia Crișului. Are o deschidere largă cu traseu ascendent. Aproape de intrare a fost săpată o casetă de T. Kormos (resturi de *Cervus elaphus* și *Lynx lynx*). În amonte de intrarea peșterii sînt două mici caverne. De aici se află în col. Muz. Oradea resturi de pisică sălbatică, vidră și cerb.

Pe poteca ce urcă pe Dealul Ceretului, la nivelul „Stîncii despărțite”, sînt situate patru peșteri: *Peștera mică de sub Dealul Ceretului*, *Peștera Mare de sub Dealul Ceretului*, *Peștera Caprelor* și *Peștera Devențului* (971), formate la același nivel de eroziune, comunicările lor fiind azi colmatate. Săpăturile muzeului (în curs de desfășurare) au stabilit aici faună de vîrstă pleistocenă superioară (cu *Ursus spelaeus*, *Ursus arctos*, *Cervus elaphus*, *Rupicapra rupicapra*, *Capra ibex*, *Bison priscus*, *Castor fiber* și resturi de păsări) cu urme de locuire numai din neolitic. T. Kormos descoperă în Peștera Devențului o mare așezare de vîrsta bronzului. Aceste peșteri au fost sumar cercetate și de M. Mottl (1942). Materialele săpate de F. Ardoș se află la Muzeul Național de Antichități București. Sub cota Dealului Ceretului, la nivelul primei platforme de eroziune este o peșteră cu gura colmatată (cu numeroase cioburi de factură neolitică). Peștera nu a fost încă cercetată. Am denumit-o „Peștera Astupată”. Poșiștăul de la „Picior” este un aven situat în aval de carieră, cu ieșirea înspre albia Crișului.

În peștera Devențului a fost indentificată următoarea componență faunistică (vîrsta bronzului): scoică de rîu (*Unio pictorum*), gîrliță (*Anser albifrons intermedius*), gîscă de semănătură (*Anser fabalis*), galiform g. et sp. indet., sturz cîntător (*Turdus musicus*), sturz (*Turdus sp.*), botgros (*Coccothraustes coccothraustes*), gaiță (*Garrulus glandarius*), castor (*Castor fiber*), pîrș (*Glis glis*), iepure (*Lepus europaeus*), vulpe (*Vulpes vulpes*), cîine (*Canis familiaris*), vidră (*Lutra lutra*), jder (*Martes martes*), urs brun (*Ursus arctos*), mistreț (*Sus scrofa ferus*), porc (*Sus scrofa domesticus*), cerb (*Cervus elaphus*), cărior (*Capreolus capreolus*), bour (*Bos primigenius*), bou (*Bos taurus*), oaie (*Ovis aries*), om (*Homo sapiens*).

Peșteri din versantul drept:

Peștera Fugarilor (963), în apropiere de tunelul dinspre Suncuiș, la o altitudine de 400 m. *Gaura Cocoșului* (964) sau caverna din Stanul Stupului, cu orificiu circular într-un perete abrupt, o mică formație greu accesibilă (lungimea 7 m). *Peștera Roșie* (965), situată în fața peșterii de la Vadu Crișului, la o altitudine de 380 m. Este o importantă stațiune arheologică cu depozit fosilifer încă insuficient studiat. În col. Muz. Oradea se află molari de *Ursus spelaeus*. În peșteră a făcut săpături T. Kormos în 1913. *Peștera cu Apă din Defileul Crișului Repede* (966), este situată lîngă lacul din apropierea tunelului dinspre Vadu Crișului. Între Peștera Roșie și Peștera cu Apă exact în fața cabanei, este un *abri de dimensiuni*

mari cu peretele în surplombă. De aici a fost colectată ceramică (neolitică?). *Peștera de la Casa Zmăului* (967), numită și Cetatea Zinelor, are o intrare lăta de 22 m, lăgă care s-a construit punctul vama în sec. XIII. Podeaua este formată din tufuri calcaroase și este traversată de un mic curs de apă. După o lungime de 70 m. galeria slab concreționată devine impenetrabilă. *Peșterile Podireului* în versantul drept, la sfârșitul cheilor, sînt două pesteri de dimensiuni mici. În fața *Stîncii cu Ochi* de pe Dealul Podireului, care este un martor de eroziune, se află o depresiune cu adăposturi de stînci (abriuri).

În versantul stîng, în aval de carieră se află un *recif fosilifer* de vîrstă jurasică.

Pe lîngă importanța sa speologică și peisajistică, rezervația naturală „Defileul Crișului Repede” prezintă și o *excepțională importanță botanică*.

Inventarul floristic al defileului însumează 1 523 specii, din care 756 specii vasculare, cuprinzînd o serie de rarități și elemente de o deosebită importanță fitogeografică. Acest teritoriu fiind la răscrucea unor valuri de migrație floristică explică prezența speciilor de diferite obîrșii fitogeografice.

Cu toată altitudinea relativ redusă (300—500 m s.m.), sub influența masivului muntos din apropiere, în flora defileului se remarcă numeroase orofite: *Selaginella helvetica*, *Fagus sylvatica*, *Silene heuffelii*, *Aconitum vulparia*, *Saxifraga aizoon*, *Rosa pendulina*, *Doronicum columnae*, *Crocus heuffelianus* etc.

Din elementele central-europene sînt prezenți aici cei mai importanți edificatori ca: *Fagus sylvatica*, *Carpinus betulus*, *Acer pseudoplatanus*, *Tilia platyphyllos*.

Sînt prezente și elemente mediteraneene ca: *Quercus cerris*, *Asplenium lepidum*, *Aristolochia pallida*, *Sedum hispanicum*, *Lathyrus nissolia*, *Smyrnium perfoliatum*, *Primula columnae* etc.

Un puternic colorit local îl conferă florei rezervației prin abundența lor unele specii mediteraneano-atlantice ca: *Cetarach officinarum*, *Helianthemum canum*, *Hedera helix*, *Primula acaulis*, *Ruscus aculeatus*, *Tamus communis*, *Spiranthes spiralis*.

Unor specii ca *Sesleria rigida*, *Allium flavum*, *Saxifraga aizoon*, i s-ar putea atribui o vechime terțiară.

Pe baza temeiurilor floristic-statistice, singenetice și cenotic climatogene această zonă se poate încadra în colorit dacoiliric.

T. Kormos, *1913-ban végzett ásatásaim eredményei*, in *Földtani Int. évkönyvei*, Budapest, 1913, pp. 532—534; T. Kormos, *Die prähistorische Niederlassung in der Devence-Höhle*, in *Berlangkutató*, Band III, h. 3—4, Budapest, 1915, pp. 153—163; T. Kormos, *A Devence-barlang praehistoricus telep Bihar megyében*, in *Berlangkutató*, vol. III, 3—4, Budapest, 1915, pp. 153—163; R. Jeannel, E. Racovitza, *Énumération des Grottes*, pp. 425—426, 478; H. Kessler, *Barlangtani kutatások Homoródaloms és a révi Sebes Körös mentén*, in *Földtani Int. évi jelentése 1942 évről*, II, Budapest, 1943, p. 490; M. Mottl, *Paläomammalogische und Archäologische Untersuchungen in die Höhlen von Nord-Siebenbürgen*, in *Ungarische Geol. Staats-anst.*, Budapest, 1943; D. Patruluis, *Contribuțiuni la studiul geologic al Pădurii Craiului*, in *Dări de Seamă a Com. Geol.*, XL, București, 1956, pp. 116—127, 2 f.l.c.; I. Viehmann, C. Pleșa, T. Rusu, *Peștera de la Vadu Crișului*, in *Lucrările Inst. de Speologie*, III, București, 1964, pp. 49—81; T. Jurcsák, E. Kessler, *Cercetări paleornitologice în România*, in *Nymphaea*, I, Oradea, 1973, p. 290; J. Freyn, *Az 1871—1873 évben Magyarországnak keleti részében gyűjtött növények jegyzéke*, in *Math. és Term. Tud. Közl.*, XIII, 1877; L. Simonkai, *Nagyvárad és a Sebes Körös vidéke florisztikai szempontból*, in *M. Tud. Akad. értesítő*, XIII, 1879; L. Simonkai, *Nagyvárad és a Sebes Körös felső vidéke*, in *Math. Term-tud. Közl.*, XVI, 2, Budapest, 1879; Á. Boros, *A Sebes Körös menti barlangok szüldájának növényvilága*, in *Scripta Bot. Mus. Transs.*, I, 8—10, 1942; Á. Boros, *A Fritillaria tenella a révi szorosban*, in *Scripta Bot. Mus. Transs.*, I, 8—10, 1942; R. Soó, *A Sebesvölgy növényzetéről*, in *Scripta Bot. Mus. Transs.*, III, 1—5, 1944; R. Soó, *A Révi-szoros növényzetéről*, in *Annales Biol. Debr.* I. 1950; N. Boșcoiu, O. Rațiu, I. Gergely, *Flora și vegetația rezervației naturale „Deluleul Crișului Repede”*, in *Contribuții Botanice*, I, Cluj, 1966.

(T J, A M)

434. **Valda***, com. Diosig

(T J)

435. **Valea Cerului***, com. Suplacu de Barcău

(T J)

436. **Valea Crișului**, com. Bratca

În zona superioară a Văii Negruții, Pîriul Pietrelor și a Pîriului Gruieț se află *depozite sedimentare fosilifere* de vîrstă cretacică superioară (facies de Gossau) cu *Actaeonella gigantea* și rudiști ca *Hippurites sulcatus*, *Hippurites nabresiensis*, dînd impresia unor tuburi de orgă pietrificată. Acest recif autohton reprezintă o *biocenoză originală* cu o mare bogăție de forme, motiv pentru care a fost pus sub ocrotire.

La confluența Văii Negruții cu Valea Brusturilor, în marnă cu intercalații de tufuri vulcanice, se află un *depozit fosilifer* de im-

portanță paleobotanică dispus în trei orizonturi din care au fost descrise 100 de specii, din care 22 specii și 6 genuri noi pentru flora țării noastre.

R. Givulescu, *Notă preliminară asupra rezultatelor cercetării florei fosile de la Valea Neagră de Criș, în Comunicările Academiei R.P.R., Tom. VI, nr. 4, București, 1956, pp. 577--585; R. Givulescu, *Recitul de rudiști de la Valea Crișului (R. Criș)*, în *Ocrotirea Naturii*, nr. 10/2, București, 1966, pp. 213--216; R. Givulescu, *Die Gattung Cunninghamia R.Br. im unteren Pannon Rumäniens*, in *Neues Jahrb. f. Geol. u. Paläont. Abh.*, T. 130/2, Stuttgart, 1968, pp. 129--132.*

(T J)

437. Valea de Jos*, com. Rieni

(T J)

438. Valea de Sus*, com. Cimpani

(T J)

439. Valea lui Mihal

În colecția muzcului Oradea se păstrează resturi de *Equus germanicus*, descoperite la locul „Dienes-tag“ în 1935, la 6 m adâncime, de vîrstă pleistocenă superioară. Pe nisipurile de la Baranlău la vest, (înspre graniță) a fost găsit un răzuitor de vîrstă paleolitică superioară (?) din calcedon. În col. Muz. Oradea. Din stațiunea de vîrstă neolitică și bronz se cunoaște următoarea asociație faunistică: gîscă de vară (*Anser anser*), lișiță (*Fulica atra*), cocoș de munte (I) (*Tetrao urogallus*), cîine (*Canis familiaris*), porc (*Sus scrofa domestica*), cerb (*Cervus elaphus*), căprior (*Capreolus capreolus*), capra (*Capra cf. aegargus*), capră domestică (*Capra hircus*), oaie (*Ovis aries*), zimbru (*Bison priscus*), bou (*Bos taurus*), asin (*Equus asinus*), cal (*Equus caballus*) (În col. Muz. Oradea)

În parcul dendrologic, care este administrat de dispensarul medical, se găsesc specii de arbori autohton și exotici de vîrste apreciabile: tisă (*Taxus baccata*), *Ginkgo biloba*, pin strob (*Pinus strobus*), plop alb (*Populus alba*), platan (*Platanus acerifolia*), tei cu frunze late (*Tilia platyphyllos*), etc.

E. Ștefan, *Memoriu cu privire la răspîndirea unor specii forestiere și ornamentale rare în reg. Crișana*, 1962, manuscris; Z. Benedek, *Geomorfológiai tanulmányok az Érmelléken és Carei vidékén*, în *Közlemények a*

(T J, A M)

440. **Valea Mare de Codru***, com. Holoč
(T J)
441. **Valea Mare de Criș***, com. Borod
(T J)
442. **Valea Tirnei***, com. Șinteu
(T J)
443. **Varasău***, com. Brusturi
(T J)
444. **Varviz***, com. Popești
(T J)
445. **Vaşcău**

În raza Ocolului silvic Vașcău a fost semnalată în ultimii ani prezența mai frecventă a risului (*Lynx lynx*), specie declarată *monument al naturii* pentru raritatea sa (Informație I. Grama)

(R P)

446. **Vălanii de Beiuș***, com. Uileacu de Beiuș
(T J)
447. **Vălanii de Pomezene***, com. Pomezene
(T J)
448. **Vărășeni***, com. Răbagani
(T J)
449. **Vărzari***, com. Popești
(T J)
450. **Vărzarii de Jos***, oraș Vașcău
(T J)
451. **Vărzarii de Sus***, oraș Vașcău
(T J)
452. **Vășad***, com. Curtuișeni
(T J)
453. **Viișoara**

Cu ocazia săpării pivniței (în nisipuri de vîrstă levantină) din raza imobilului nr. 142, azi în proprietatea lui Todoran Vasile, au

fost descoperite câteva *oase lungi* de dimensiuni neobișnuit de mari (Proboscidiieni?). Natura materialelor nu se poate stabili intrucit ele, împreună cu concrețiunile scoase din strat, au fost zidite în 1971 în fundația casei din Nr. 233 (la Tecsy Nicotiac).

(T J)

454. **Vintere***, com. Holod

(T J)

455. **Vilcelele***, com. Suplacu de Barcău

(T J)

456. **Virclorog**

În *Peștera din Dealul Osoiului* se află un izbuc a cărei galerie subterană a fost recent explorată. Se cunosc de asemenea: *Peșterile din Valea Peștișului* (895) și *Peștera de la Țichu* (896) sau *Peștera din Valea Țiclului*.

(T J)

457. **Volvozi***, com. Popești

(T J)

458. **Volvozi***, com. Șimian

(T J)

459. **Zăvoiu***, com. Simbăta

(T J)

460. **Zecehotare**, com. Șuncuiș

În hotarul satului se află *Peștera Bătrînului* (902), un *frumos ponor* (alt. 575 m) ce se formează sub perete cu deschiderea orientată înspre sud-vest (10 m înălțime și 20 m lățime), în care se pierd apele *Văii Peștireului*, constituind astfel obârșia unei rețele subterane ce apare în *Peștera de la Vadu Crișului* (970). După 220 m traseul se continuă pe o porțiune (de aproximativ 3 km) încă necunoscută, de-a lungul unor depresiuni liniar-dolinare, în care se cunosc următoarele formațiuni: *Tăul Bătrîn* și *Tăul Frăpsinet* (lacuri de dolină), *Poșiștăul lui Condrovici* (903), aven adânc de 85 m adâncime format din două săli suprapuse, în Coasta Dealului Chicera. *Poșiștăul Bătrîn* (905), *Poșiștăul din Carieră*, *Poșiștăul din Groapa Blidirești* (906) și avenul fundat *Groapa Vasii*. *Peștera Vezuriștea* (904), o grotă de 6 m și *Peșterile Țiclăului* din Dealul Popii.

I. Viehmann, C. Pleșa, T. Rusu, *Peștera de la Vadu Crișului*, în *Lucrările Inst. de Speologie*, To. III, București, 1964, pp. 50—56.

(T J)

S U M A R

Monumente arheologice	5
Monumente istorice	88
Monumente de arhitectură și artă plastică	180
Monumente etnografice	258
Monumente ale naturii	320

Întreprinderea poligrafică „Crișana”, Oradea — Cd. 469

